ÍME, AZ EMBEREK!

NYIRŐ JÓZSEF

ÍME, AZ EMBEREK!

KATOLIKUS MAGYAROK VASÁRNAPJA

Catholic Publishing Co., Inc.
1739 Mahoning Avenue
Youngstown, Ohio 44509. U. S. A.

ÍME, AZ EMBEREK!

1.

A csillag lezuhant.

A vezérkari tiszt csak a vállát vonogatta a képviselők kérdéseire, akik megdöbbenten bújnak bele a térképbe. Nem lehet többé szépíteni a dolgot. Magyarországnak vége. Nincs más hátra, csak a gyors menekülés.

— Várjatok! Beszéljük meg a dolgot!

Nincs mit megbeszélni. Elég volt az áltatásból, bódításból.

Kitámolygok az öreg Sopron romjai közé, és nézem az utca furcsa, háborús hullámzását.

A németek vonulnak vissza az alig néhány kilométerre levő országhatár felé. Komor sorokban recsegnek, dübörögnek a kövezeten a tankok, gépkocsik, nehéz járművek rozogán, gyötrelmesen. Szennyesek, rozsdásak, tépettek. A hernyótalpak csikorognak, a kiéhezett lovak dongája kiáll. Az emberek feketék, fáradtak, durvák. Éjjel-nappal tart ez a kiömlésük. Mit fáj nekik, hogy mi történik a vérben, tűzben, romokban heverő, kifosztott, tönkretett, meggyalázott országgal. Egyszerűen sorsára hagyták. Fel se pillantanak a szép múltú város romjaira, melyek alól holttestek szaga érzik.

Az emberek görbén futnak alattuk, mert minden perc bizonytalan. Folytonosan rajtunk a riadó. Pincebogarak lettünk, és behúzott nyakkal hallgatjuk a bombasorozatok dübörgését. Utána a félelemtől részegen mászunk a napvilágra. Dohos, nyomorult férgek vagyunk, akik nem merünk a holnapra gondolni. Hó, fagy, zimankók fogyasztottak egész télen. Éhség, rideg, kilátástalan élet. Élettelen, sárga arcok merednek egymásra jó szóért, biztatásért. Sok halál elől menekültünk már. Rom-egerek vagyunk, kiknek szőrét lepörkölte a háború.

A város lakossága különben megkezdte rendes napi kivándorlását az erdőbe a bombázások elől. Nők, anyák sietve vonszolják kicsinyeiket, mások hátizsákok, meleg takarók alatt görnyednek. A félelem bomlott processziója. Egész lényünk figyel, hogy melyik pillanatban üvölt fel a sziréna.

Szerencsére a tavasz korán ébredt, és erdő, mező menedéket nyújthat. Jól esik a sok fázás, rettegés, szigorkodás után elkábulni a napfényben, látni az első pillangók boldogságát. Hátha lassan kihajtunk mi is, mint a kiszáradt füvek!

Útnak eredek én is. Feleségem már előre ment.

Elhaladok a temető mellett, melynek útján elnyújtva fekszenek az utolsó bombázás halottai. Még nem volt, ki eltemesse őket. Mellettem emberek haladnak el. Egyikük azt mondja:

— Hát hiába élt Krisztus?

Másikuk azt mondja:

— Nem hiába!

Rejtett erők dolgoznak mindenkiben. Az emberek már csak szakadékok egymás mellett. Kímélet, könyörület, elnézés nincs. Ez már a nagy feloszlás, a végső zuhanás pillanata.

Közben lessük a terepet, hogy hová rejtőzzünk, ha hirtelen vadászgépek csapnak le ránk. Élesek az érzékek, mint az üldözött vadé.

Szerencsére már nincs messze az erdő, ami ugyan veszélyesebb, mint a nyílt terep, de az ember már nem bírja visszaűzni kezdeti, atavisztikus ösztönét.

A tűz is veszélyes és mégis teszünk. Ülünk mellette, mint a barlangi ember, és mi is hátunk mögé hányjuk a lerágott csontokat.

Akárhová fordulok, mindenkinek a száján a kérdés:

— Ti mit csináltok? Mentek? Maradtok?

— Természetesen megyünk. Már meg is van a parlament szállása valahol Tirolban, szép, csendes, bombamentes helyen. Te talán itt akarsz maradni?

— Még nem döntöttem.

— Hát nem látod, mi vár rád?

Újra felsorolja az ismert szörnyűségeket, melyekkel naponta rémít a sajtó, rádió, jegyzőkönyvek, szemtanúk. A dermesztő kegyetlenségeket, nők tömeges meggyalázását, ártatlan öregek, gyermekek lelövöldözését, primitív ösztönök ázsiai barbárságait, sírok feldúlását, tivornyákat halottak koponyájából, a zabolátlan szenvedélyek részeg tobzódásait.

— Erre a sorsra akarsz maradni?

Mégis nehéz rálépni az idegen földre. Senki sincs köztünk, akinek ne vonaglana bele a szíve. Viaskodunk, küzdünk önmagunkkal.

Vannak, akik az ország utolsó barázdájáról visszafordulnak. Különösen Erdély népe. Mennek vissza. Haza! Szembe a tűzzel, vérrel. Mi csomagolunk. Abbahagyjuk. Újból csomagolunk. Ismét abbahagyjuk.

Lépésről lépésre riaszt a háború.

Végül azzal vigasztaljuk egymást, hogy csak rövid időről van szó. Mihelyt vége a háborúnak, visszajövünk. Azonnal visszajövünk.

Arra nem is gondol senki, hogy a háborún kívül egyébtől is félnünk kellene. Még azt hisszük, hogy legalább a puszta életet érdemes menteni.

Lassanként a népvándorlás visszaindul a városba. A veszélyes idő elmúlt. A nap már hanyatlik. Ilyenkor már nem jönnek az angolszászok.

Otthon azzal a hírrel fogadnak, hogy sietve el kell hagynunk az ország területét. Talán már el is késtünk a menekülléssel.

Most, hogy a fenyegetettség valósággá vált, hihetetlennek, képtelenségnek látszik, hogy pár nap múlva hontalan bujdosók vagyunk.

Az asszony a falnak tántorodik, és olyan, mintha a halál csókolta volna meg.

— Tudtam én, hogy ez lesz a vége!

A rádió elvágja a szavát:

— Nagyriadó Veszprém! Nagyriadó Veszprém!...

A veszprémi kórházban van a fiam, és ez ma már a negyedik nagyriadó Veszprémben.

— Istenem! — szenved az asszony, és én nem merek szólani.

Minek is! Úgy sincs hitele a szónak. Csak a valóság van, hogy ott már a harcok a város szélén folynak. Mintha az én csontjaimat is kiszopta volna a halál...

Az asszony sír Én fáradt vagyok. Céltalan és fölösleges.

Később beszól Téra:

— A kórházak, lazarettek már elmentek. A minisztériumok útra készen állnak.

— És mi van a mi vonatunkkal?

— A miniszter kijelentette, hogy nem tehet semmit. A hadsereg magának tartotta fenn az intézkedés jogát. Pár autóbusz volna, de nincs hozzá üzemanyag.

A szálló zsibong. A képviselő urak dühösek. A hírek mind riasztóbbak. Akárhogyan, akárhová, menni kell!

Ezekben a pillanatokban a maga meztelenségében mutatkozik az ország teljes felbomlása. Erőtlenül és tehetetlenül néz a végzete felé. Akadnak, akik a lehetetlent is megkényszerítenék. Valószerűtlenül világít a szemük.

— Az új fegyverek! Most már bevetik!

— Ugyan!

— Ha nem volnának új fegyverek, vagy ha nem őrült meg Hitler, már két évvel ezelőtt békét kellett volna kérnie. A német vezérkarnak tudnia kell, mi vár Németországra. Tehát vannak új fegyverek!

— Vakok, szerencsétlenek, álomlátók! Eltakarjátok szemeiteket, amikor az ország sírjába zuhan!

— Ezért felelni kell! — szisszegi valaki.

— Hát ide jutottunk! — búsul a harmadik.

Csak sejtjük egymást a sötétben, mert ma világítási zavarok vannak. Se fény, se tűz, se hit, se Isten!

Benn, a rideg szobácskában feleségem feldúlt idegekkel lesi, hogy mikor üvölt fel a sziréna.

2.

Két szemem két parázs. Az idegerő maradékát élem fel. Más is így van vele. A fehér szájjal szívott cigaretták füstjében sovány, sárga, dúlt arcok úsznak csontra meredten.

— Mégis itt kellene maradnunk!

Az asszony felcsillan, de mindjárt belátja, hogy nincs hol maradni. A szállóból azonnal kidobnának. Visszafelé nincs mivel menni. Mezők, utca köve lenne a párnánk, éhség és veszedelmek kísérőink. Maga előtt hajt a háború. Lépésről lépésre szorulunk. Rajtunk a véres, kormos ostor. Meg se kezdtük a menekülést, máris kimerültünk.

Éjfél után kettőig csomagolunk gyertya mellett; reggel öt órakor ismét talpon vagyunk.

Mégis megyünk. Az utolsó pillanatban sikerült néhány kocsit csatoltatni a pénzügy- és iparügyi minisztérium közös vonatához. Arra már nem futotta a tekintély, hogy néhány fuvart is kapjunk a csomagoknak. Aki reggel hét órára nem lesz a vonaton, az itt marad.

Magunk izzadunk, cipekedünk tehát, és barrikádot emelünk a szálló előtt. A tömeg kárörvendve nézi. Zaj és fejetlenség. A szavazógép is szétesett. Tülekedés, zavar, bizonytalanság, mert még sincsen vonat. Ez a hír. Mégis tovább emeljük, csúsztatjuk a nehéz ládákat. Hatvan felé járó, szemüveges legények.

Később kiderül, hogy mégis van vonat. Órák óta az asszonyok is lenn állnak az utcán, de öreg dél lesz, mire kivergődünk a pályaudvarra. Csak éppen teherkocsik nincsenek, amikre felrakodjunk.

Valahonnan kettőt kerítenek. Megrohanjuk.

Most már csak ülőhelyről kell gondoskodnunk. Az erre a célra kiküldött bizottság — mint hallom — lefoglalta

magának az egyetlen másodosztályú kocsit. Anyáknak, gyerekeknek, aggoknak jók ezek a rozoga, piszkos, kiselejtezett kínzóketrecek is. Kimerülten hanyatlunk a kemény padokra, és túlzsúfoltan szorongunk a piszokban.

Mindegy, csak már induljunk! Minden pillanatban jöhetnek a bombázók. Minden pályaudvaron a halál sétál ilyenkor. Remegve ülünk a helyünkön, félig menekülésre emelkedetten.

— Miért nem indulunk?

— Most rakják a Beszerzési Csoport anyagkészletét. Két óra múlva a Ház irattárára kell várni.

Mindjárt este van, de még a két teherkocsit nem csatolták a vonathoz.

Hét óra.

— Induljunk már!

— Nem lehet, mert két parancsnok még hiányzik.

Később kiderül, hogy nincs a vonatnak személyzete. Nem bolond senki kockáztatni a bőrét.

Mozdulatlanul tovább heverünk a korábbi bombázások által elpusztított romok, bombatölcsérek közt a sivár pályatesten, egy elfeledett, rozsdás sínpáron. Úgy érezzük magunkat, mintha csaléteknek kötöttek volna ki szándékosan a támadásnak. Tehetetlenek és kiszolgáltatottak vagyunk. Céltalan falevelek lettünk, amelyeket ide-oda dobál a szél. Az ország törvényhozó szerve vagyunk, és egyetlen vasúti bakter sem bólint felénk.

Még jó ez a lámpa nélküli sötétség. Legalább elfödöz a világ elől.

Március huszonhetedike és fél nyolc. A város már az éjszakai nyugalomra készülődik.

Ekkor hirtelen és élesen felüvöltenek a szirénák:

Nagyriadó! ... Nagyriadó! ...

Felrettenünk és pillanatra magunk elé meredünk.

Hová fussunk? Merre meneküljünk?

A pokrócot és kis pénzünket magamhoz kapom, és az asszonyokkal kiugrunk a vonatból.

Mereven, villámgyorsan tájékozódom az idegen terepen, ismeretlen környezetben. Körül néhány házrom, ami nem nyújt védelmet. A városba rohanni már nincs idő. Minden pillanat késő máris!

— Jöjjön utánam!

Sötét emberalakok rohannak szanaszét. Előre bukdácsolunk mi is a göröngyökkel beszórt, szétszaggatott talajon. Tölcsér tölcsér mellett. Egyik sáros, másik vízzel telt. Szinte nyakunkat szegjük köztük.

Feleségem halálfehér, s szeme tele rémülettel.

— Siessen! . . .

Keleten már zúgnak az első gépek. Tudom, hogy oroszok, kis kötelékekben, de sokszor támadnak. Már nincs időnk eljutni az első ép házakig.

Bele az első bombatölcsérbe!

Lebukunk.

Nagy, széles kráter. Legalább ötszáz kilós bomba marta ki a földből.

Újabb menekülők gurulnak le az oldalán. Velük egy csomó gyermek.

Borzadva látom, hogy a holdvilág erősödik. Teljesen megvilágít és kiszolgáltat az is. Szeretném leütni az égről.

Mindegy. Lesz, ami lesz.

Az első Sztálin-gyertyák már ott lebegnek Sopron fölött, és a sötét gépek felénk zúgnak.

A lélegzet is elfagy bennünk, és testünk minden ízét odaszorítjuk a földhöz. Erőszakosan kicsinyítjük magunkat, hogy elvesszünk minden látás elől.

A gyűlöletes gépzúgás azonban elháríthatatlanul átjárja egész valónkat. Minden idegszálunkon végigremeg. Megszakítás nélküli halálzaj. Talán az utolsó benyomás a földi létből. Pillanatnyilag minden más érzést és gondolatot kiirt bennünk. Testünkön érezzük a halál angyalának vasszárnycsapását, és felsikolt bennünk a gondolat:

„Most! Most!"

Durva, erős robbanások siketítenek meg. Testünk meg-

rándul, mint az eltiprott féregé, és a belső zavarból nehezen villan felénk a futó öröm:

„Nem minket talált! Nem minket talált!..."

Alig mozdul azonban szemem az ég felé, újabb zúgás, újabb raj és újabb bombák. A lebegő Sztálin-gyertyák közt gyilkos szitakötők zizegnek, szórják magukból a pusztulást, halált. Szemeim zölden villognak, fogaim felvicsorognak rájuk, mint a megszorított vadállaté.

Egyik raj tőlünk jobbra, másik balra vette az irányt. Igaz, alig néhány méterre, de az már szabadulás. Legalább pillanatra.

Tehetetlenül várjuk magunkra a végzetet. Nincs mit tenni.

Csak azok a szörnyű Sztálin-gyertyák ne volnának vészes szépségükkel, mindent leleplező ezüst fényükkel és bizonyosságukkal!

Feleségem hangosan imádkozik, kétségbeesett erővel szorítja kezeimet. Az Isten pedig nézi vergődését, epesztő megkínzását, és továbbra is titokzatos, láthatatlan marad. A rettegésnek ezekben az emberentúli pillanataiban fellázad a gondolat:

— Mit akar? Miért tűri?

De vigyázat! Most éppen fölöttünk gyúlt ki a Sztálin-gyertya.

Valósággal magához delejezi a nézésemet. Nem bírom a tekintetemet levenni végzetes útjáról.

Reánk!... Éppen reánk ereszkedik!... Nagy Isten!...

A bombatölcsér riasztóan éles fényben úszik. Az elejtett tűt meg lehetne találni benne. Mi pedig, pár, maréknyi ember, fekszünk mozdulatlanul, szívünk rémülten verdesi a földet, és sehol menekvés! Most már fölöttünk is beteljesedik...

Csillag se rezdül, szél se mozdul.

A Sztálin-gyertya pedig lassan közeledik. Szinte ránk csöpögnek vörös tűzcseppjei.

Alig kétszáz méter!

Most száz!...

Csak ezt a szörnyű fénygömböt tudnók valamiképpen elpusztítani!

Félig halálra váltan fohászkodik mindenki a gödörben. A vonat kerekei alól is idever az imádság.

Csend! Jön a bombázóraj!

Most fölénk száll!...

Szelíden, megadóan hunyom le szemeimet. Még bólogatok is a fejemmel:

„Látod, látod, te rettentő emberiség, mit cselekedtél!"

A robbanások elcsattannak. Homlokom a földhöz koppan, valami hirtelen a hátamra nehezedik. A halláson mármár túlmennek a dörejek, robbanások. Föld és kőtörmelék temet be.

Most! Most van végünk! Ebben a pillanatban!...

Testem nehéz, kínosan lerázom a földet, és nem hiszek a gyorsan beálló csendnek se...

Élek, de talán valamelyik testrészemet veszítettem el. Mondják, hogy ilyen állapotban nem érzi az ember.

Végigkémlelem kezeimet, lábaimat. Megvannak, nincs semmi bajom. Feleségem is megmozdul. Rettentő fáradt és ellankadt.

Óvatosan felemelkedem, és kinézek a kráter szélén. A vonat fényben úszik.

„Ég!" — döbben belém, de nincs időm megfigyelni, mert újabb támadó hullámok jönnek.

— Vigyázz! Újra itt vannak!...

És így tart a feszült helyzet teljes órahosszat, mármár kibírhatatlanul, megszakítás nélkül.

Megmentett kevés holmink is valószínűleg elpusztult az égő vonaton.

Az utolsó hullám tőlünk jobbra vág el, de mi tovább lapulunk. Bizonyosságot akarunk. Semmit se szabad kockáztatni!

Az űr zajait figyelem, és sokára óvatosan felemelkedem.

A hold békésen legel az égen, a csillagok is nyugodtak, mintha semmi se történt volna. A vonat feketén áll a helyén.

Úgy látszik, a mögéje hullott Sztálin-gyertya fényét néztem vonattűznek.

Egyszerre fájdalmas férfikiáltás hasít bele a levegőbe:

— Aranka! ... Aranka! ...

Az aggodalom minden gyötrődése benne van a hangban. Egymást keresik a szétszakadt hozzátartozók. Nem érdekel. Az a fontos, hogy mi életben maradtunk. Mindenkinek az a fontos.

A város felől több tűz látszik. Egyik közel hozzánk. Vörös és szilaj.

— Aranka! ...

Mi az ördögöt üvöltözik az az ember?

— Maradjunk még! Hátha visszajönnek? — aggódik a feleségem.

— Már nem valószínű — mászom ki a tölcsérből.

Feleségem szorosan mellettem. Arca kísértetiesen világít. Megviselt és elborzadt. Túlvilági. Ujjai remegnek, mikor előre mutat:

— Nézze! Ide csapott be!

— Fenét! — hazudok, hogy áltassam, hiszen pár méter, és minket talál a bomba.

Így is bennünk él még. Pusztít még mindig a lélekben és idegrendszerben.

Állunk a kráter szélén magunkban, a puszta élet terhével, idegenül, már-már hazátlanul. Tér, idő, minden bizonytalan. Semmi kis árny az élet maga is durva tények valóságában.

És ismét felüvölt a hang: — „Aranka!" — de túlharsogja a belénk döbbentő újabb szirénahang. Lefújják a riadót.

Megkönnyebbülünk. Aki megmaradt, tovább élhet. Hogy meddig? Mindegy. Minden pillanat csak nyereség.

Visszaindulunk a vonathoz.

A kocsikat átverték a repeszdarabok, de senkinek nem történt baja. Sigmondnak a kalapját ütötte át a vas a fején, a másiknak a hátán tépte fel a kabátot.

— Aranka!

Ki az, aki nem bír megnyugodni?

Egyik pénzügyi tanácsos. — Ejnye, hogy is hívják? — Mindegy. Oda temette a ráomlott házrom. Most ássák.

— Szegény!

A részvét mögött érzem a titkolt örömet is, hogy nem mi jutottunk a sorsára. Ilyen az ember.

Becammogunk a kocsikba, mint fáradt, álmos gorillák. Vékony, szürke arccal bóbiskolunk a fapadon. Mindent kiadtunk magunkból, és észrevétlenül elnyom a nehéz álom. A súlyos,ráncos fejek támasz nélkül ingadoznak, töredeznek a törzsön. Erőveszítetten gyötrődik mindenki.

Két óra se telik el, és váratlanul, kegyetlenül, újból felüvölt a sziréna:

— Nagyriadó! ... Nagyriadó! ...

Minden kezdődik elölről.

Éjfél után fél egy.

A második támadás inkább a város ellen irányult, de közénk is hullott néhány bomba.

Már arra is képtelenek vagyunk, hogy beszéljünk róla.

Csak a tanácsos dolgozik még mindig az éjszakában, hogy kiássa a feleségét.

Már dereng a hajnal, de a romok nem engedik el a holttestet. Mindössze egy katona holtteste kerül felszínre.

— Itt kell lennie! A közelében! Segítsenek! Ne hagyják abba!

A segítő emberek azonban feladják a küzdelmet. Úgyis mindegy. Állítólag egy óra múlva mégis indul a vonat. A pálya szerencsére ép.

Lassan virrad, világosodik.

A vonat megelevenedik. Végre sikerült mozdonyvezetőt és fűtőt kapni. A mozdony életre kap. Füttyöget, szuszog, tolat. Felkapcsolja a poggyászkocsikat.

Végre reggel hét órakor lassan, túlterhelten megindul. Felsóhajtunk:

— Megyünk!

Ki tudja, merre, milyen sors elébe?

Átvergődünk a Déli pályaudvar romjai, halomra hányt zűrzavara közt. Óvatosan, lépésben. A megpróbált város

lassan elmarad mögöttünk. Elindulunk a hazátlanság útján. Nehéz érzések és gondolatok kínoznak. Magunk elé meredünk. Valaki megszólal:

— Ez a határ!

A fejek mélyebbre esnek.

Kezdődik bennünk a belső halál...

3.

Nagyszombat.

Vonatunk a Wienerwald közt hányódik. Itt is fakad már a tavasz. A bokrok bontanak. A fűzfák már boldogan mutogatják friss lombjukat. A fű zsendül, a gesztenye kövér, szurkos rügyei dagadoznak. A bükk is mozdul. Csak a tölgy zárkózott, szilárd és titkos. A nyírfa legényesen kinyalta magát. A forzicia talpig virágos, a nárcisz kedvesen köszön. A télen lesoványodott méhek ülnek rajtuk.

Kevesen veszik észre a feltámadásra készülő természet ébredését. Csak a vonat menjen, fusson, minél távolabb, minél gyorsabban. A gyűrött, beesett arcú menekülők tisztátalanul falatoznak a kocsikban. Mindjárt dél. A vonat elnyúlva ereszkedik be Tullnerbachba, a kis osztrák üdülőhelyre, a színes villák közé.

Alig állunk meg, a mozdony két éles sípjelére ki kell rajzanunk a vonatból. Mire felmászunk az első dombtetőre, négy gép húz át fölöttünk. Feleségem árokba lapul. Néma, mozdulatlan. Lábainál nyugodtan isznak a méhek a rög közt csillogó vízből. Távol fojtott bombarobbanások. A vasököl újból lesújtott. Csak mi rándulunk bele. A természet tudomást se vesz róla. A hegyek meg se moccannak. Szent és tiszta a levegő. A szántók fekete hasukat mutatják a napfénynek.

A mozdony visszafütyül. Az izgalom elül. A szárazebédelők szája tovább kérődzik. Mások a fapadokon kucorogva pihennek. A háború és futás szennye rajtuk. A gyerekek menekülést játszanak. Aki nézi, beletorzul. Az órák egymás után lépnek ki az erdőből, és a kimerült nap siet a hegy mögé.

Délután hat óra. Az otthoni feltámadás órája. Most indulnak a körmenetek. Fény és tisztaság, a lélek ifjúsága és illata, a szentség aranya, tündöklése elvonul szemeim

előtt. Gazdag templomi ruhák, tömjénfüst, nagy hullámú orgonaszó, elrévült hívek, harangok, gyermekek csodálkozása és ujjongása. Békesség, nyugalom. Ízelítő a túlvilágból.

A nép kitolul az ajtón. Tele mellel adja ki magából az alleluját: „Feltámadt Krisztus e napon!..." Összemosolyognak: „Sikerült!..." Az udvarhelyi cigánybanda a Rákóczi-indulót játssza. Csattognak a zászlók, a díszszázad sortüzet ad. Még a temető kövei is fehérebbek...

Alig élem bele magam a hangulatába, szemben ülő társam álmában felhorkan leesett állcsonttal. Előre görbedt, szögletes, csontos fejében látszanak a vörösre dagadt szemgolyók. Tátott szájjal olyan gyötrött, elkínzott, mintha most köpte volna ki a lelkét.

Egy asszony csendesen sír, a férfiak rágják a cigarettát. Senki se emlegeti a húsvétot. Egyesek roggyant inakkal sétálnak a vonat mellett, és gyűlölködve pillantanak egymásra. Gazság, hogy mások is élnek a világon!..

Német gépek pásztázzák végig a pályát. Dübögnek, dübörögnek a hegyek közt. Katonavonat csattog el megállás nélkül, mint a fergeteg. Utána még nagyobb a kietlenség.

Kimegyek a kocsiból, és fel-alá sétálok a vonat hosszán felhalmozott emberpiszok mellett.

A hír, hogy két óra múlva indulunk, valótlannak bizonyul. Csalódottan, ingerülten készülünk lefeküdni a papírral, pokrócokkal eltakart ablakok mögött.

Az anyák álomba szidják a kocsinkba bezsúfolt tizennégy apró gyermeket, és ki hogyan tud, elhelyezkedik a csomagokon, kemény fapadokon. Alig férünk egymás testétől.

A földön próbálok vackot verni. Az órák nehezen telnek. Újabb katonavonatok csattognak el mellettünk. A gyűrött, fáradt emberek fel se rezzennek. Az arccsontok kivilágítanak a több napos szakáll keretéből. A horpadt gödrökben az elmúlás szürke bélyege terjed. Bárcsak egyszer már csend lenne a homlokom mögött!...

A kocsik kínzókamrákká válnak, mihelyt elfekszünk bennük. Ki hogyan tud: ülve, kuporogva, földön, csomagok

tetején, előre törött gerinccel imbolyogva, míg belefeketedünk a fájdalomba, és testünkről lesorvad a maradék hús is. Nyakinaink megfeszült, színtelen hegedűhúrok, melyeken az ördög játszik. Összepréselt szerveink szenvednek, ülepünk ráncos, sebes és szürke, mint egy fonnyadt elefánté. Álmunkban felnyögünk, és a légvonatos kocsi belsejében vadul ugat a tüdőnk. Dagadt lábaink feszítik szét a cipőt, hiszen napok óta nem húztuk le, nem tisztítottuk. Magunkat is alig. Legfeljebb arcot mostunk lavórból, szájból, patakból, és az emberbűz megfertőzi a levegőt. Ruháink gyűröttek, szennyesek. Az élet és derű minden színe eltűnt róluk. Cigánysors ez: szabadság, függetlenség nélkül. Álom közben felnyaljuk a padlóról a port, piszkot, vagy horkolva szétfújjuk, mint kényes ló az ivóvizet. Ha valamelyik gyermek felsír, az ápolatlan, sárga fogak megcsikordulnak, és tátott szájunkból kilátszik a bennünk élő ördög feketesége. Levedlettünk mindent magunkról, és körmeink alatt piszok sötétlik.

Éjfél után egy óra... Két óra.

Hiába erőltetem az álmot. A túlhajszolt test aludni is képtelen.

Felkelek és átvergődöm a szerte dobált embertestek, kezek-lábak közt, ki a szabadba, és felbámulok az égre. A fáradt koponya mögött gondolat se terem. Arra se vagyok kíváncsi, hogy milyen csillagok teremnek errefelé, és Szent Péter kiöntötte-e már a tejet az égre.

Kis állomás, hegyek, szakadékok hallgatnak. Az erdők is csak halkan beszélgetnek. Később felugat valahol egy rekedt kutya.

Állingálok, szédelgek, de ennek nincs semmi célja, és visszabotorkálok a kocsiba, hogy elhullott társaim közé roskadjak, kik körös-körül erőszakkal nyújtják tovább ezt a nyomorult életet.

Az első húsvét idegenben.

Teljes fényében tárult fel a nap. Az erdők, mezők, fák, patakok, virágok és madarak ünneplik helyettünk. Az ember már eljátszotta ezt a jogát. Ők mondják az allelujját, és

— vessünk keresztet érte — Isten megengedte, hogy még meghallgassuk.

A kocsi is ma mintha barátságosabb volna, az emberek elviselhetőbbek. Igyekszik menteni mindenki valamit a régi világból.

A reformátusok istentiszteletre gyűlnek, és feltör a zsoltár. Idegen világban magyarul.

Nehéz hallgatni, látni őket. Félre szaladok, a közeli erdőszélre. Némán, ejtett fővel haladok a völgyben. Egy sárga citromlepke körüljárja a kalapomat. Fáradtan leülök a kis patak partján.

Milyen régen láttam erdei patakot! Ilyen sietőt, tisztát, igazit, csobogót.

Belémsajdul a láttára Erdély. Megroskadok már az emléke alatt is.

Az asszony utánam jön és mellém telepszik.

Könnyűek vagyunk a földnek. Két madárka szállott pillanatra az idegen ágra, míg torkocskájuk kilihegi magát.

— Vajon élnek-e? Vajon van-e húsvétjuk?...

Nem meri mondani, hogy gyermekeire gondol.

Én se szólok. Jobb így.

Csak a patak beszél.

— Szólj, patak, szólj!

Mögöttünk a mozdony ijedten két éleset füttyent.

Közvetlen légiveszély.

Elindulunk fedezéket keresni. A zsoltár is megszakad.

— Itt jó lesz! — mutatok egy vízmosásra.

Valahol a távolban bombák dübörögnek. Újra szétmarnak egy csomó életet és értéket.

— Elfogy a szívem! — panaszolja az asszony.

Kisebb-nagyobb megszakításokkal órákon át tart a távoli bombazápor.

Késő délután van, mikor vége a riadónak.

Senki se gondol már a húsvétra.

A viadukt közelében, a vasúti töltésen heverünk, és figyeljük a Wienerwald titokzatos hangulatát. Szó alig esik. A csend jár bennünk, és sejtelmes neszek ülnek a fülünk-

ben. Az elmúlt nap fáradtan gunnyaszt a szívünkben. Lassan múlik, hummadozik, mint haldokló madár, hogy aztán végleg behunyja szemeit.

Egyszerre megrebben a szemünk.

A keleti szemhatáron, a hegyek taraja fölött széles, vörös fény lobban fel és megvilágítja a felhők fehér hasát. Haragosan erősödik, majd lassan halványodik, hogy később távolabb lobbanjon fel a hegyvonulat szélességében.

— Mi ez?

Rámeresztjük szemeinket, és megdöbbenve figyeljük, hogy lassanként vörös lesz az ég alja, legalább ötven kilométer hosszant.

Aztán ráeszmélünk.

A bennünket üldöző háború néz át a hegyeken kajánul, véres szemekkel:

— Utolértelek, nyomorultak! ...

Még nem tette ránk a kezét. Ráér arra még. Csak rémít, élvez, lassanként fogyaszt elégedetten morogva, mint ahogyan a vad nyalja a vértócsa szélét. Nappal rejtőzik, alig mozdul. Hadd higgyék az áldozatok, hogy megfeledkezett róluk. Az éjszaka azonban felkelti félelmetes ösztöneit. Alig száll le a sötétség, felhangzik az ágyúk ugatása, a robbanások döreje, látszanak torkolattüzek, villanások nyilalása.

Már közelebb vannak az oroszok. A tekintetek különös fényében látszik az eltitkolt aggodalom.

Rémhírek suttognak végig a vonaton. Nyíltan is beszélik, hogy az oroszok Badenben vannak és most kerítik be Bécset. Mások bizonykodnak, hogy Sopront is visszafoglaltuk.

Az asszonyok azonban türelmetlenül riadoznak:

— Menjünk innen! Menni kell!

Először leszidjuk a saját feleségünket, aztán a mások feleségét is.

A férfiakon is látszik, hogy gond rágja a májukat.

A sötétség se tesz jót senkinek.

Nyíltan beszélik, hogy a nagyszombati és húsvéti téma-

dás szétverte a Sankt Pölten-i vasútállomást, és tizenkét kilométer hosszúságban feltépte a pályát. Napok kellenek, míg készen lesz az átmenő sínpár.

A türelmetlenség folyton nő. A mozdonyunk is eltűnik.

— Az osztrákok szöktették el! — beszélik. — Át akarnak játszani az oroszok kezébe. Nem is fognak mozdonyt adni! Ezeknek nem kell Hitler, se Németország! ...

A vezetőség telefonál Bécsbe, táviratokat fogalmaz, de végül kiderül, hogy pár napig maradnunk kell. Erre kiállunk az út szélére híreket lesni, szájat tátani.

Napok óta áradnak végig az országúton itt is a menekülők, különböző katonai alakulatok. Közép-Európa minden népe itt vándorol a szemeink előtt. Vonszolják magukat Németország belseje felé gyalog és mindenféle járművön. Rövid feleletet dobnak oda a kíváncsi kérdésekre. Mások a fejüket se emelik fel.

Mi aztán a kapott híreken elrágódunk, dühösen veszekszünk, mint éhes ebek a kidobott csonton. Még a fogunkat is rácsikordítjuk egymásra. Hisztériák, lelki eltorzulások ütköznek elő, és furcsa típusokra esünk szét, kinekkinek az alaptermészete szerint.

Külsőleg is meglátszik a változás. Van, aki szakállt növeszt, gondozatlan, torzonborz hajat. Másik gyűrött és tönkrement ruhájú, amivel látszólag nem törődik. Cipőjén még soproni por vénül, de egész lénye azt kiáltja, hogy nagy és szent elhatározás megszállottja. A pusztában kiáltó, sáskaevő Keresztelő Jánost utánozza a harmadik, vagy böjtön szárított cilíciumos középkori barátok szikár természetfölöttiségét, amely az Istennek se tágít Isten közelségéből. Kiáltóan sovány, csont-bőr koponyája körül szanaszét haj leng, és ortodoxnak induló, őszes szakáll csapzottan és új világszemléletet hirdetően. Nem a borotvaszappanuk fogyott el, hanem mély és titkos belső folyamatok sodra kapta el őket. A természetfölöttiség jött hozzánk háztűznézni.

Különben halálunk pillanatáig abból fogunk élni, amik voltunk, ha talán a tetűt leszünk is kénytelenek vadászni

rongyainkban. A méltóságos méltóságos, a grófból nem lesz szalonna, s az úr a pokolban is úr.

— Nem igaz, kegyelmes uram?

Van gyomorbajos, aki folyton eszik. A középiskolai tanár egy élet belerögzött kényszerűségével nevelni akar mindenkit. Az államtitkár úr szépeket mond a nőknek. Van titokban ivó, betegesen hallgatag, magánosan sétáló; csencselők és gyűjtők, akik mindent összehordanak. Másoknak falat kenyér se jut, de övék a fél mázsa dohány, cukor, sonka, mák, zsák krumpli és hagyma. Vesznek jutazsákot, kulacsot, csajkát és lámpabelet. Úgy érzik, hogy hivatást töltenek be, és meg se látják, hogy alig pár méternyire a népek országútján földönfutók gyerekkocsiban tolják ki az idegen világba megmentett holmijukat, szétszórt családok hurcolják terhüket, országok omlanak össze, és szörnyűségek hullanak a jövendő léptei elé.

Ki törődik most velük? Van még két egész kenyerünk, s a vonat hosszában vígan füstölnek a kis tüzek az ürülékek mellett. Tea fő, és szalonna serceg.

A Wienerwald fölött még dühösebben felvöröslik a háború, sűrűbbek a lövések, élesebb az ágyúszó.

Ki törődik vele?

Étel! Meleg étel! . . .

A kocsiban csend van. Csend és szorongás. A mellek nehezek. Rémek járnak odakinn. Némán hallgatjuk a katonai autók szüntelen motorzúgását.

— Múlt éjszaka rosszat álmodtam. Istenem, már ide lőnek! . . .

Ingerroham omlik végig idegeimen. Szeretnék embert ölni. A nők alig bírják összezárni fehér szájukat. A feszültség fokozódik. Bizonyos, hogy valami súlyos dolog érik számunkra. Érzi mindenki. A tágult szemek falják a sötétséget, és a homlokok mögött riadtan csapkodnak az elképzelések, félelmek. Mindent nagyítunk, torzítunk. Egyik gyerek sírni kezd.

— Mi az már megint? . . . Te vagy, Iván?

— Éjfélkor indulunk, de mindenki legyen készen a kocsi azonnali elhagyására is!

— Miért? Mi történt? Beszélj!...

Éles ágyúlövés. A szívek a torkokba ugranak.

— Az oroszok már a szomszéd községben vannak. Most lövik be magukat!

— Kuvikbeszéd!

Az izgalom egyikről a másikra ragad. A kézi batyuk gyorsan készülnek. A hátizsákok már rajtunk csüngenek. Mindenünket itt kell hagynunk. Azt a keveset is, amit országokon át magunkkal cipeltünk.

Mindegy. Az élet a fontos!

Nehezen telnek a percek. Semmi kiút, lehetőség. Mardos a bizonytalanság. Mi lesz, ha gyalog kell nekivágnunk az ismeretlennek? Öregek, asszonyok, gyermekek nem bírják. Ott hullanak el az útszélen. Ijedt, fehér szempárok tévelyegnek a sötétben. Mohón lessük, hogy valaki valami biztatót mondjon.

— Két perc múlva tizenkettő! — szól egy túlvilági hang. — Indulnunk kellene!

— Mivel? Hiszen mozdonyunk sincs!

Senki se szól, mintha szemfedővel volnánk leterítve, de az agyak küszködnek szakadatlan.

Erőszakosan tépem fel magam a helyemről, és kimegyek tájékozódni.

A hegyek, erdők a sötétben közelebb jöttek és fenyegetőleg tornyosulnak. A vonat mentén bizonytalan és elmosódott alakok ólálkodnak.

Hirtelen szóváltás csattan fel:

— Add ide! Azonnal add ide!

— Nem adom!

— Megbolondultatok? — avatkozom a civódók közé.

Egyikük erdélyi. Nehéz teste vonaglik, melléből hörgés szakad fel. A kezében kézigránát. Viruló felesége van...

Zord dráma. Elfordulok. Pár lépésre az új híreket sugdossák összedugott fejek.

— Ürítenek mindent!... Álmából verik fel a lakosságot. Minden pillanatban befuthat egy páncélos ék!

A túlsó sínpáron a lazarett rakodik inaszakadt sietséggel. Irigyen nézzük a befutott mozdonyát.

— Már egy óra!

Az állomásépületben keményen csatázik a főnökkel a vonatparancsnokság. Izgatott szóváltások, telefonálgatás. Mellette halkan hallatja hangját az éjszakában egy kis jelzőharang.

A pályatesten reflektor pásztázik végig. Nem tudjuk mire vélni, és feszült fülekkel hallgatózunk a sötét erdők felé.

A kocsikban az álmukból felvert gyermekeket öltöztetik, akik az álom bódultságában nyűgösek, sírnak.

Végre beszalad a mozdony. Szenet vesz, parkol, süllög, füstöl.

Alig lélegzünk fel azonban, újra megszökik. Vonatunk élettelenül fekszik tovább a síneken.

Újra kimászom belőle. Szorongó szemek vizsgálják a Wienerwaldot, az előfehérlő utat.

Éjfél után két óra.

Azzal verem az időt, hogy az erős holdfényben számba veszem a vonatot, és csak most ijedek meg a tákolmány láttára. Hiszen ezzel valóságos istenkísértés minden lépés!

Kilencvennyolc tengelyes tákolmány. Szedett-vedett, ósdi kocsik, mindenféle típus és gyártmány. Valóságos zagyvalék. Múzeumi álmából felvert, rozsdás vasszörny, amiben nagyapáink utaztak valaha. Éppen csak hogy összefűzték őket. A fékek használhatatlanok. A kerekek kikopottak. Egyensúlyról szó se lehet. Az ütközők útközben vadul pofozzák egymást. Csoda, hogy szét nem szakadt, szakadékba nem szaladt a hegyek közt. Összes személyzete eddig is a mozdonyvezető volt. Igazi halálvonat.

Mindegy, csak menjen, menjen már!

Fejem kóválygog a fáradtságtól, álmatlanságtól, átélt izgalmak miatt. Meg-megállok a magam számadására és kínzására.

Valamit tennem kell! Az idő telik, és a következő pillanatban talán késő minden ... Mégis leszállítom az asszonyt,

és erre jobbra átvágunk az erdőkön. Az égtájakat se ismerem ezen a vidéken, de valahol arra lehet a Duna...

Megtorpanok. Mégis meg kell gondolni a dolgot alaposabban! Nem sok értelme volna elhagyni a vonatot. Bízzuk a sorsra magunkat!

Különben is nehéz volna észrevétlenül eltűnni, mert már virrad, kél a nap. A világosság lassan mindent eláraszt. Az emberek megviseltek, és úgy néznek egymásra, mint kárhozott kísértetek, akik elmulasztották az éjféli órát, és kinnrekedtek a sírjukból.

A fény mégis gyógyít. A fűszáltól az emberig minden bízik öreg apánkban, a napban. Pedig alig van már szusz bennünk. Már csak az életösztön követelőzik. Ernyedtek, beletörődöttek vagyunk, és fekete szemüregekkel nézzük a világot, mint a vakok.

Később, váratlanul, valami meglöki a vonatot.

— Mozdony! — ugranak fel az emberek.

Bécsből jött, szinte észrevétlenül.

Reggel hét óra.

Már örülni se tudunk, de olyan mindegy ennek a diadalmas, szép tavasznak, hogy mi történik néhány porszemmel.

4.

A mozdony alig bírja a túlterhelt vonatot. Küszködik, mászik, erőlködik, birkózik, kétszer is nekifut minden emelkedésnek. Minden pillanatban felmondhatja a szolgálatot. Az orosz pedig a sarkunkban. Kezünk a csomagon, hogy azonnal kiugorhassunk, ha menekülnünk kellene. Beleizzadunk a vonat erőlködésébe, s még a lélegzetünket is visszatartjuk, mintha ezzel is segítenénk rajta. A hegy pedig nő, ahelyett, hogy fogyna. Pedig az életünkért futunk.

A vidék gyönyörű, de kinek jut eszébe gyönyörködni a hegyek, völgyek, fák, erdők, szép vizek szépségében. Mi már kikapcsolódtunk az emberi élet áramából. A háború minden veszedelme, nyűge rajtunk. Pókszálon tart kezében a végzet. Rémek és veszedelmek vigyorognak ránk mindenünnen.

— Alig húztuk ki a lábunkat, pontosan a vonatunk helyébe csapott be a gránát! — jött a hír. — Az orosz páncélos ékek már a nyomunkban vannak.

Csak azt nem tudom, menet közben hogy kaphattuk a híreket.

A vonat megembereli magát, mintha rontás alól szabadult volna fel, és begurul az állomásra. Belefeketedett az erőlködésbe, és élettelenül elfekszik a síneken. Halálos volt neki ez a néhány kilométer.

— Tovább! Tovább! — sürgeti mindenki.

Az idő pótolhatatlanul telik, minden perc megkínoz, a vonat pedig tovább ácsorog.

— Nincs tovább! — jönnek vissza az emberek. — Az előttünk levő alagutat éppen most robbantják fel. Az állomásfőnök nem vállalja a felelősséget.

— Ostobaság!

— Minden pillanatban várható a robbanás!

Zavart és elszánt arcok, vitatkozó emberek. Fegyverrel kell kényszeríteni az állomásfőnököt, ha másképpen nem megy. Elég volt a koldulásból.

A főnöknek engednie kell, és a vonat áthúz az alagúton.

Egy magyar légelhárító szerelvény szintén áttör a nyomunkban, és hozzánk csatlakozik kis, zsebbeli mozdonyával.

Csak lassú, afféle virágszedő vonat vagyunk, de megyünk, haladunk, távolodunk a síkabb terepen, és délután befutunk Sankt Pöltenbe.

— Nézze! — borzad ki az ablakon a feleségem.

A látvány felülmúl minden képzeletet.

Darabokra tördelt vasúti kocsik, a robbanások erejétől szeszélyesen összecsavart sínek, házromok tetejére feldobott mozdonyok, kiszakított bélű tankok, tartályok, rengeteg vas, alkatrész, pillér, vasváz egymás hegyén-hátán. Épületromok, falcsonkok, levegőben lógó háztetők és bombatölcsér sűrűn egymás mellett kilométer hosszant. A föld maga is belsejéig kitárva véresen, meztelenül, telve torz sebekkel, össze-vissza dúlva. Feltépték és kidobták szerveit, titkait.

Minden kis részlet külön elképeszt szeszélyes borzalmasságával. Elkárhozottak táncolták tönkre ezt a területet, melyet a szem hirtelen befoghat. Belénk fagy a szó, és csak nézünk kidülledt szemekkel. Ravatalnak kijáró csendben bámulunk ki a vonat kitört ablakain. Az egymásra öntött kövek alatt ki tudja, hány emberélet aludt ki örökre!... Félek, hogy valaki felemeli a romfátyolt a szürke holttestek tömegéről.

Alig félórája nem akartak beengedni az állomásra, és feketén feszültek miatta az arcok a haragtól, de most arra gondolok, bár tartottak volna távol, hogy sohase lássam ezt a szennyes valóságot!

A vonat előre tapogatózik a sebtében összeaggatott sínpáron, és a romok közt dolgozó munkások, fegyencek, politikai foglyok felbámulnak ránk, mintha hatalmas holttetemen rágódó férgek pillanatra abbahagyták volna munkájukat. Színtelenek, soványak. Csíkos fegyencruha, rongyok és piszok lóg rajtuk. Kivert az emberen a saját szennye.

A belőlük kiáradó gyűlölet körüllengi őket leplezetlenül. Mindenikük a maga tragédiáját hurcolja. Az emberiségnek nehéz kísértetei szegények, akikért valakinek egyszer felelnie kell. Különös részegség, a túlcsordult lélek bámulata látszik rajtuk, amint ott keringenek a szűkre vont vörös körben tétován, a vas és vér igája alatt. Nekifeszült arcokon, testükön fekete izomrostok merevedtek meg a szennyes bőr alatt, a félállati sorban.

Minden és mindenki fertőzött. Magam is. Állandó nyugtalanságban hányódom egyik végletből a másikba. Szüntelen viharállapotban vagyok, és nem bírom már az „új világ", születendő életrendszer vajúdását. Szakadék szakadék mellett bennem is, rejtett erők belső leszámolása, izgalma és küzdelme folytonosan. Égig érő lázadozások és hirtelen összeomlások váltogatják egymást. Túl sok, amit el kell viselnünk, és hiába futunk előle, míg véres buborékban ajkunkra ül a lelkünk.

Menjünk! Menjünk innen! Inkább a nyomunkat szagoló háború érjen utol, mint hogy ezt a képet lássam.

A vonat azonban tovább áll, és mintha filmet pergetnének le előttem, kénytelen vagyok átélni a hatalmas bombázásokat, a lezuhanó robbanóanyagok, aknák, láncos bombák záporát, a sorozatok tűzesőjét, a tűz, füst, por, égig szórt föld, repülő kő és vas, omló épületek zűrzavarát, az egész poklot, ami a magasból zúdult erre a szerencsétlen földdarabra. Az átélt bombázások hitelességével szenvedem végig.

— Már tíz óra! — rémülünk rá az órára.

Tíz órától kezdődik a bombázások veszélye, és délben éri el tetőpontját.

Úristen, ha velünk is megismétlődik, ami itt történt! ...

Kifut az erő a lábunkból az örömtől, amikor durván előre ránt a mozdony.

Hová visznek? Mi lesz velünk?

Senki se tudja.

Vonatunk kész útszéli csavargó, irány, cél nélkül. Bőven van ideje, és nincs rendeltetése. Amikor és ahol tetszik,

ott fekszik el az úton. Senkinek se kellünk. Mindenhol teher, veszedelem vagyunk. Minden őrháznál félre szidnak az útból gazdátlan mellékvágányokra, és minden állomás boszszankodik, hogy még életben vagyunk.

Soha szeszélyesebb utat. Néha nekirugaszkodunk és majdnem szétrúgjuk a pályát magunk alatt. Egy óra múlva pedig már a mozdonyunk is ki van hűlve. Fél napokig elfekszünk újra. Ha mégis tovább visz az ördög, a vasutasok utánunk köpnek. Valószínűleg ez a „kivételes bánásmód", amellyel otthon hitegettek. Bezzeg minket nem fogadnak nagy hűhóval, mint mi minden idegent, aki közénk téved. Széket töröltünk az ülepe alá, a nyelvén beszéltünk, kanári madarat akasztottunk az ágya fölé, csakhogy jó szája íze legyen. Az első revansnál pedig egyik menekült magyar vonat a másik mellett hányódik, és várja, hogy a fű benője a kerekeit.

Egyetlen gyönyörűségünk, ha valamelyiket megelőzhetjük. Erre azonban ritkán kerül sor. A mi rendeltetésünk — úgy látszik — csak annyi, hogy minden kis bakterházat körülpiszkoljunk és magunk után hagyjuk ottlétünk csalhatatlan jegyeit.

Különben derék, a légynek se ártó, egyszerű emberek vagyunk, akikről az a kevés politika is lefoszlott, amit a pártokban ránk aggattak. Saját sorsocskánkat is alig bírjuk viselni, és nem jajdulunk fel a gyönyörűségtől a melki apátság láttára. Mutathat nekünk már akármit a művészet és a történelem. Egyetlen vágyunk — levetni a nyolc nap óta rajtunk rothadó ruhát, és hogy ne kelljen nyögve elheveredni ebben a kínzó ketrecben az álom nélküli vagonpadlón, és órákon át hallgatni az elhasznált levegőbe belefújt szuszogásokat, előre meredő orrok és ernyedten lógó szájak, testek őszinte zaját.

Valószínűen a többiek is lázálmokat látnak fürdőszobákról, képekről, könyvekről, szőnyegekről, tisztaságról, színházról, rádióról, kultúráról, mert nagy részüknek könnyebb szentnek lenni, mint parasztnak, és nem ilyen utazásokhoz szoktak hozzá, feldúlt, árvízhajtotta kocsikban.

Igyekszem alkalmazkodni a helyzethez, de még nem

tudok nyersen, eredetien káromkodni, kénköves szájjal, hogy láttomra a fiainak táplálékot vivő madár elejtse a hernyót, és nem tudom kajánul megütögetni a nyolcvanéves báró hátát, aki szerényen maga elé mered a lócán, mintha a családfáján gondolkodnék: — „Na! Mi az, öreg? Hogy ízlik a demokrácia?"

Az állomásfőnökök úgy bámulnak ránk, mint a kísértetekre. Nemhogy utasításuk, sejtelmük sincs rólunk. Aggódva nézzük a deszkadarabra felrajzolt térképünket: Meddig tart még megpróbáltatásunk?

Kenyerünk nincs, élelmünk elfogyott, német katonáktól koldulunk cigarettáért. Sehol egy lötty teát se adtak, élelmiszerjegyünk nincs, hogy pénzzel vehessünk valamit.

Egyik gubbasztó majom a ketrecben megszólal:

— Fél tizenegy. Egy óra múlva Linzben leszünk.

— Mindig a légiveszély idejére visznek be a nagyobb állomásokra. Kiszámítottam... Miért nem utazunk éjjel?

— Mert éjjel a németek utaznak, és nem a „gemischtes Volk". A „Herrenvolk", szakadjon meg a nyaka, aki kitalálta!

A másik kocsiból áthozzák a hírt, hogy Linzben mégis megkapjuk az irányításunkat, és meleg ebéddel is várnak. A minisztériumoktól is megválunk. A pénzügy megy Chamba... Minket falvakba helyeznek el csoportonként.

Különösen a meleg ebéd érdekel. Előre élvezzük. Ízeket váltogatunk a nyelvünkön. Mosolygunk és mindenkinek megbocsátunk... Mikor is volt a linzi béke?... Fontos, hogy húst is osszanak!... Kissé körülnézünk a városban is. Eddig úgyis csak óvóhely-tanulmányúton voltunk Németországban.

Hogyan? Már Linz?

5.

Sovány hasunkat nekidüllesztjük az ablakoknak, hogy lássunk is valamit. Pontosan belefutunk a szirénaüvöltésbe. Bőgnek, jajgatnak az egész városban torkuk szakadtából, hosszan, idegtépően, vadul.

Felugrálunk. Nézem, hogy Iván hogyan rakja zsebre apró gyermekeit. — „Meleg ebéd!" — rémlik át az agyamon, és nekiszegezem fejem a veszedelemnek. A mozdony vészjeleket ad és tipeg, tévelyeg a pályán, mintha egérlyukat keresne. Aztán feladja a küzdelmet, és megáll.

— Kiszállni! — üvöltik.

A lépcsőkig se jutunk, újra ordítják:

— A kocsikban maradni!

Megtorpanok. Mi az ördögöt csináljak? Menekülő emberek képe villan el szemeim előtt. Sokan kirajzanak mégis a kocsikból. Előre görbedt testtel futnak, bukdácsolnak. Egyesek földre vetik magukat, vagy elestek. Hadonászó vasutasok kiabálnak, de a zűrzavarban egyetlen szót sem lehet érteni. A vonat megrázkódik, mintha mégis menni akarna, de ismét visszahökken. Feleségem a hátam mögött sírva beszél, de nem tudom, hogy mit. Nyomorultan cikázik ezerfelé a gondolatom, és nem tudom, miért, hogyan, kilendülök a peronra. Alig ötven méter az állomás ...

Késő!

Éles géppuskatűz csattan fel, amibe gépágyúk ugatnak bele.

— Tiefflieger! — sikoltja egy nő borzasztó élesen.

Fejemet a nyakamba húzom, és meggyökerezve várom a becsapódó lövedékeket. Tehetetlen célpont vagyok a nyílt terepen. Nem merek hátranézni, hogy mi van a feleségemmel, csak várom a jellegzetes ütést, hogy egyszer s mindenkorra kiejtsem kezemből a táskát, amelyben az asszony szerint a legszükségesebb holmik vannak. Vajon, ha meg-

halok, látni fogom-e a meztelen halált, amint egyik rövid gatyámba új szórakozásra indul. „Linzi béke" — sziszegnek a golyók, és két vadászgép elhúz fölöttem. Még látom, hogyan vágnak le, érzem a propellerek szelét, aztán egyszerre mindennek vége. Vagy csak szünet? Ezután jön a bombázó raj?

Feloldódom és hosszú ugrásokkal én is futni kezdek. Megkerülöm az összetorlódott embergomolyt, és hirtelen nyílt terepen találom magam. Valami kaszálófélén. Majdnem felrúgok egy remegő nyulat, és a nyomába eredek a közelben sötétlő fák felé, ahová a menekülők tartanak. Köztük van valószínűleg a feleségem is. Többször kiáltom a nevét, hogy megnyugtassam lelkiismeretemet. Sok idő azonban nincs. Minden pillanatban zuhoghatnak a bombák.

— Vissza! Indul a vonat! — üvöltik.

Hadd menjen. Időm se volna már utolérni.

Csak most jut eszembe, hogy tulajdonképpen miért maradtam életben?

— Kusti! . . .

Egy kóbor fekete kutya szaglássza a nadrágomat, és makacsul követ. A bőre még lúdbőrös az ijedtségtől, és bennem bízik. Együtt vizsgáljuk az eget aggodalmasan, vesszük szemügyre a terepet, ballagunk a közelben levő ház ablaka alá, hogy meghallgassuk egy bömbölő rádió légi jelentését.

Szerencsénk van. Csak Tirolban és Dél-Bajorországban van ellenséges légi tevékenység.

Már azt se bánom, hogy orrunk elől elfüstölt a vonat. Utána toronyiránt!

Néhány lemaradt magyar csatlakozik hozzánk. A kutya irigyen rájuk vicsorodik, elmarja közelemből. Kisajátít magának.

— Menj az ördögbe! — riasztom. — A veszedelem elmúlt, és semmi értelme, hogy tovább is összetartsunk . . . Mit bámulsz? Ez nálunk így szokás, a marakodást pedig nem tanuljuk tőled. Nem hallod, hogy ezek a derék emberek máris azt beszélik, hogy nincs betevő falatjuk, Buda-

pesten állítólag százezrek halnak éhen, ez az „úr" pedig a kutyáját is elmenekítette... Tágíts tehát, míg oldalba nem rúglak!

A kutya elmarad. Áll és gondolkodik, néz, míg alakunk megkisebbedik. Ekkor körülforgatja fejét a világban, és utánam iramodik.

Elnyálkásodik a lelkem ennyi ragaszkodás és önzetlenség láttára, de meg kell mondanom neki az igazat:

— Szép, hogy visszajöttél, de rosszul számítasz. Reggeltől estig szagolhatsz, de a mindennapi kenyeret ki nem érzed belőlem. Se a magad, se a magam számára. Csak olyan útszéli vándor vagyok én is, mint te. Maholnap egy légy se lakik jól az arcomon... Mégis kitartasz mellettem? Érdek, kényszer, haszon nélkül? Ilyen hihetetlenre is képes volnál?

Nézem az alázatosan lehajtott fejű ebet, és felvillan bennem a harag:

— Átlátok rajtad, te kutya! Meg akarsz szégyeníteni! Megérdemelnéd, hogy lelőjelek! Hogy egy ilyen koszos eb fölébe kerekedhessék az embernek?...

Dölyfösen törtetek előre, és hallgatom egy pesti vasutas történetét, hogyan vergődött idáig. Az ebről meg is feledkezem. A mellettünk veszteglő vonatról azonban leszól egy katona:

— Szép kutyája van!

— Tetszik?... Magának adom!

A katona lenyúl és a nyakabőrénél magához rántja az ebet. Már indulnak is tovább.

Ma is látom a szomorú, vádoló szemeket, amelyeket ez a nyomorult, kóbor kutya le nem vett rólam, míg el nem tűnt az első kanyarodónál.

Mire utolértük a vonatot, már gyűjtötték a cigarettákat a légelhárító katonák számára, akik a támadó gépek közül kettőt lelőttek.

Hallgatom az utasok örömét, elbeszéléseit, és szó nélkül szedem elő az adományt.

Nagyobb dolog történt velem, mint az egész mély támadás, lábaimhoz bevágódó lövedékek.

Azok után mindössze néhány lyuk maradt a mozdonyon, néhány kocsin.

Esze volt a wellsi állomásfőnöknek. Nem várta meg, hogy a szokásos módon körülhatároljuk az éjjeli szállást, már este útra tett. Egész éjjel vonszoltuk magunkat, mint egy elütött derekú kutya. Míg a mozdony meg nem unta. Hiába őriztük, hiába tömtük a mozdonyvezetőt konyakkal, cigarettával, gratuláltunk az alkalmi női munkaerőhöz, mégis megszökött. Szerencsére másikat kaptunk helyette. Nem valami góliát acélszörnyet, csak amolyan félig kiégettet, kérges tenyerűt, hammas hasút, amely kazánkőről panaszkodott. Munkakedve nem volt, és inkább üdülni jött a kies helyre, háttérben a havasokkal, melyek a felkelő napban szembe tündököltek. Öreg munkás volt, bizonytalan jövőjű, mint mi, vagy a még el nem ítélt lelkek Szent Péter előszobájában.

Éhes vagyok, és megeszem az utolsó kenyérdarabot, félig lerágott szalonnabőrt. Néhányan a reggeli harmatban sóskát szednek a legelőn, és savanykás nedvétől böfögve, bambán néznek maguk elé. Az élelmesek cserekereskedést űznek, mint a vad népek. Meg se várják, hogy a vonat megálljon, megrohanják a falut, tanyákat, s mire a többiek ráeszmélnek, már övék minden tojás, kenyér, vaj, tej. Amíg te sírsz, hogy hitelleveledet sehol se váltják be, az ő zsebükben már ott lapul a márka és a titokban szerzett élelmiszerjegyek. Kétszer is beküldenek olyan házba, amelyben ők már voltak, és még szórakoznak is a káromra.

Feladom a harcot, és inkább megyek a füvekkel barátkozni, míg a mindennapi légiveszély miatt ki nem vontatnak két dombvonulat mögé, a veszélyzónán kívül. Biztonságból mégis megkérdezzük a mozdonyvezetőt:

— Ugye, kérem, itt nem dobnak ránk bombát?

— Magukra? — röhög a vasparipás, és megvetőleg megvakarja bolyhos mellleszőrét. — Na, üljenek fel, mert megyünk.

— Hová?

Újabb feleletre nem méltat.

Pár perc alatt elérjük az új stációt. Olyan kis állomás, hogy a vonat el se fér benne. Erre egyszerűen kettészakítják, és a felét nekiszalasztják a világnak. Mi itt maradunk.

Más gyanús jelek is vannak, de leggyanúsabb, hogy nem tanácskozunk. A sűrű megbeszélések egyetlen éltető elemünk. A nap és éj minden szakában összejövünk, fontoskodunk, riasztgatjuk egymást. Félreeső helyeken dugjuk össze a fejünket, vasúti lámpák beteg fényében csoportosulunk, mint idétlen éjjeli lepkék, és felemelt öklű, ádáz árnyékot vetünk a földre. Minden elképzelhető állást betöltöttünk. Van vonatparancsnokunk, annak helyettese, megbízottja. Minden kocsinak külön parancsnoka, a fülkéknek szintén, ügyeletes tisztje, külön légószervezet és mindenkinek helyettese, megbízottja. Akinek semmi sem jutott, az éjjeliőr lesz, és köteles éjszakákon át hallgatni a tanácskozók mellbeteg, rekedt basszusait. A dühös szemek zöld szentjánosbogarak. A sejtelmes világításból sovány fejek és ökölnyi ádámcsutkák ütköznek elő puritánul és önzetlenül, mintha Assziszi Szent Ferencek és Savanarolák volnának zilált tót hajjal és evangélikus hiten. A kutya se ügyelít itt senkire, de mindenki tovább rágja a saját láncát.

Nem tudom, mit határoznak, mert feleségem azzal a különös kívánsággal jön, hogy két inget és két gatyát öltsek magamra. Legalább ez maradjon meg, ha mindenünk elpusztul. Kezembe nyomja a két ruhadarabot, és nekiindít az ismeretlen vidéknek, hogy szemérmesen magamra öltsem. Azzal se törődik, hogy én most vonatőr vagyok.

Belegázolok tehát a mezőbe, a bő harmatba, és élhetetlenül körülnézek. Hervadt tagjaimról sarkamhoz hull a nadrág, de hirtelen visszarántom, mert a mozdony füttyent.

— Csak légiveszély! — küld vissza a feleségem.

Végre az én ajkam is lefittyen, és fogaim rávicsorognak a sötétségre.

Kivételesen szép ez a mai reggelünk. Az ég tele fénynyel, tisztasággal, pacsirtaszóval. A sarjadó búzatáblák, füvek, fák érzékeny levélkéi reszketnek örömükben. A bogarakat is mintha frissen lakkozták volna. A vizek szikráznak,

s a finom csendben cikázó lepkék röptét is hallani. Az elszórt tanyák vörös feje lángol a fák között. Parasztok, nehéz Bauerinek krumplit ültetnek, tavaszit vetnek. Az istállókból kihallatszik a kivágyó barmok bőgése. A láthatár szélén hegyvonulatok állanak a messzeségben. Súlyos testük mintha megnemesedett volna. Isten sétált az éjszaka rajtok. Alattam a vonatunk nyújtózik, fölöttem ültetett fenyőerdő ontja az illatot.

Hajnal óta itt csavargok a tanyák közt. Feleségem tejért küldött, és most nem merek „haza" menni. Órákon át rovom a mezőket, és belefeledkezem a környezetbe, de nem bírok megnyugodni. Ugyanaz a fű, fa, virág, mint otthon, és mégis hiányzik valami belőlük. Hiába simogatom, szagolom, nem indul meg bennem az a különös áram, amitől élettel telik meg minden porcikám. Hiába. Nincs értem itt semmi. Más a lelke mindennek. Hegynek, völgynek más az ábrázata. Másképpen lélegzik a fű, és nem valódi a lepke se. Mintha csak kémia volna a sok szín, illat. Idegen minden. Dala és fájdalma nem az enyém, földjét verejtékem nem öntözte. Ha látom, annál jobban fájnak a hazai tájak. Kárpátok, Hargita, Alföld, Tisza, Olt. Mellem elszorul, és megédesedik a nyál a szájamban. Hívnak, kínoznak, elkísérnek bitangolásomban, és megtartanak maguknak az idegen világban is. Történelmük és meséik itt lebegnek bennem. Nyomorúságuk és a rongy emberi értékké válik az embertelen küzdelem belső erejében és méltóságában. Védem, vitázom értük. A távolból hazamosolygok a bajoktól barázdált, vihartépett kis falvakra, a zilált, kontyos faházikókra az erdélyi erdők lábainál.

Ülök ezen a kis eberschwangi mezei vakondtúráson, és számba se veszem már a szirénazúgást. Egykedvűen nézem, hogy cipelődnek társaim koffereket lógatva, hátizsákok alatt nyögve, ijedten és tétován, mert már fölöttük dübörögnek az ezüst bombázórajok. Keres a feleségem is. Úgy látszik, mindenképpen velem akar meghalni. Sigmondék utolérik, és együtt kapaszkodnak a kis erdő felé. Elibük megyek. Kétszer is elfekszünk a vadászgépek elől, melyek mélyen, a hasunk fölött húznak el. Közben János elmondja

az újságot, hogy szó sincs irányításunkról. Passauban nem is tudnak rólunk. Megjött az ezredes, akit előre küldtünk.

Valószínűtlen ezen a jelentéktelen területen minden légitevékenység, de képzeletünk és idegzetünk beteg, nem bírja már a motorzúgást se. Az ősember és a vadállat ösztönével az erdőbe húzódunk.

Nyomott várakozás hosszú órákon át. Dél is elmúlik. Belehaladunk a délutánba.

— Menjünk!

— Maradjunk még!

Előérzetünk visszatart, és mégis elindulunk minden meggyőződés nélkül.

Útközben halljuk, hogy mozdonyunk összeütközött egy szerelvénnyel, és ócskavas lett belőle. Erre ismét megtelepszünk.

Én elmegyek ebédet hozni.

Forró levest hozok, és ügyetlen óvatossággal lépegetek vele.

Hirtelen három vadászgép ránk kanyarodik. Majdnem lesodorják a fejemet. A forró leves a kezemre loccsan, de már mindegy, el nem dobom, míg ki nem lövik a markomból. Le kellene ülnöm, hogy ne essek nagyot, de a fülembe vág a vonatra leadott gépfegyvertűz.

— Hát mégis! ...

A döbbent némaságba sikoltások hasítanak bele:

— Orvos! Orvost!

Már fut is a doktor.

A támadásnak három halottja és öt sebesültje van. Egy leánynak hat golyó fúrta át a szoknyáját, és mégis sértetlen maradt.

A halottak ott fekszenek a földön, ahol a lövedékek kioltották az életüket. Kettő a mezőn, egy leány a töltésen. Még füstöl a tüzecske, amelyen főzni akart. Kövekkel lerögzített papiros zörög fölötte. A másik kettőt pokróccal takarták be. Körülöttük a golyók végigszántották a mezőt. Lelépem a távolságot. Ki tudja, hol veszem hasznát.

Vonat jön, és elviszi a sebesülteket.

Megjelenik a csendőrség is, és megállapítja az áldozatok személyazonosságát.

Már esteledik, amikor három fenyőléckeresztet tesznek le a vonat mellé.

Este kilenc órakor koporsóba helyezik őket. Két református papunk ellamentálja, aztán egy szekér eldöcög velük.

Mi pedig tovább hányódunk céltalanul.

6.

Beteg marakodással kezdődik ez a nap is. Megtört, nyavalyás mindenki. Összeszáradt belekkel a tengődés legalsó fokán állunk. A vonat is jobban rázott, lökdösött, kínzott egész éjszaka. Megváltás volt, amikor megérkeztünk Schärdingbe.

Némelyek a városkába készülődnek és borotválkoznak. Merev szemekkel vakarják a ráncok közül a szőrt. Az ősz, félkopasz koponyák előregörbedtek a kiaszott nyakakon, a hát felpúposodik, s az elhasznált, vén hús színtelensége bámul a tükörbe. Sötét, lázadó szavakkal szidják a kormányt és a sorsot. A lázadáshullámok minduntalan feltörnek bennünk, és szinte ököllel verjük rozoga, szűk ketreceinket.

Milyen nagy nyeresége volna a világnak, ha ezek a pályavégzett, vén fiúk elmennének már a fenébe, és fa, fű, virág lenne belőlük. Mert többet ér egyetlen májusi falevélke, mint az ember. Ma így látom, és csak a kénkőszag hiányzik körülöttem. Vörös ideghullámok szikráznak szemeimben, füleimben, s a másik pillanatban jó volna hinni, békésnek, derültnek lenni és mindenkit szeretni. Hiszen mindenkinek megvan a maga keresztje. A feldúlt életek, otthonok, sorsok áldozatai vagyunk mindannyian. Ezek a tisztes fejek egy-egy nehéz élet munkájába ráncosodtak bele. Töprengések, ismeretlen sorsok rágták ki a húst a csontok közül, rokkantották meg a testeket. Megtette mindenki a magáét. Lejáróban van az óránk, utolsó olajunkat égetjük.

Az első jó hírre azonban, hogy sikerült egy hétre élelmiszerjegyeket szerezni, a mellek kidüllednek, és néhányan a régi tempóval beülnek az étterembe. Mások vásárolnak és ragyog az ajkuk.

Feleségem is megpendült, mert egy jótét lélek aszta-

losné hajlandó ebédet adni, és tűri, hogy meleg vízzel átmosakodjunk.

— Ez az én Mannom! — dicsekszik velem is, kevés sikerrel.

Két piros arcú kisgyerek bámul fel ránk.

— Bitte schön és izé! — mondja németül a feleségem, és boldog, hogy hetek óta először van hajlék fölötte.

Az ebédhez almabort is kapunk, mire Sigmonddal elégedetten megállapítjuk, hogy jó a bor mindenkor, de különösen bármikor.

Estére sűrű, viharos eső kerekedik, ami újból elrontja a hangulatot.

Reggel meg se lepődünk, hogy még mindig Schärdingben vagyunk. Gémberedett tagokkal húzódunk össze. A piszok is súlyosabb, nyomasztóbb. A vedlett kocsik kormot izzadnak. Felpuffadt bivalyhullák. Az ernyedt faág lelóg, és egészségtelen párák jönnek ki a földből. A mosdatlan, reggeli testek nehéz szagában ásítozunk, vakarózunk. János gyötrő köhögésrohammal birkózik, térdeinek feszített kezekkel.

— Fojtsd meg, Uram, ne kínozd! — tréfálok idétlenül, de rám szólnak, hogy hallgassak, mert most mondja egy német katona, hogy Bécs védelem nélkül megadta magát. Nem akarta, hogy rommá lőjék, mint Budapestet.

— Igaza volt.

Akinek más a véleménye, az titokban rángatja vele a beleit.

Az asszony sürget, hogy menjünk már valahová. Már az is enyhülés, ha nem kell látnunk a gyűlölt vonatot. Hiába tér fel az idő, süt ki a nap, friss körülöttünk a természet, a fogunk újra megsárgul a gyűlölettől, s nézésünk mérgez, ha csak félórát töltünk is benne.

Morogva gondolkodom benne, s szeretnék furkósbotot törni, nekivágni az erdőnek, ahol nincs ember, csak magamfajta űzött vad.

— Mit bámul? — röffenek rá valami szájtátó alakra, aki ijedten tágít nekifeszült arcom láttára. Agyam zavaros, és megbolondulok, ha sokáig így tart.

A többi magyar nyomában én is besietek a városkába. A fák a nyakamba rázzák a tegnapi esőt, cipőimen sárrá válik a tegnapi por, arcom színtelen, alakom bús, és úgy megyek, mint egy ázott farkú, sovány kakas az utolsó randevúra.

— Hallottad? — állítanak meg. — Roosevelt meghalt! Agyszélhűdés érte.

— Kéh! — mondom bajorosan.

— Ennek rendkívüli jelentősége van! ...

Körülnézek, de a városka nem szalad el a helyéről. A németek nyugodtan végzik a dolgukat, a biciklisták gurulnak munkába, a sebesült katonák bicegnek, az utasok sietnek az állomás felé, a pék nyugodtan mondja, hogy nincs kenyér, a Schlossgarten félreeső padján pedig ott van a tegnapi szerelmespár.

Csak a magyarok nyugtalanok és magukból kikeltek az izgalomtól, mintha mindenikükhöz igen közel állott volna a boldogult elnök.

Mire visszakutyagolok az asztalosnéhoz, tízszer mondják el, hogy meghalt az elnök.

A vérbeli politikusok félrevonulnak, hogy felállítsák a világpolitikai horoszkópot.

Az asztalosnénál kiülünk a csepegés alá, hogy ne legyünk láb alatt, és arra gondolunk, hogy vajon lesz-e almabor az ebédhez?

Harmadnap reggel kacagnom kell. Az asszony nem mozdul a vonattól, mintha fogadalmat tett volna. Tegnap érzékenyen elbúcsúzott az asztalosnétól, és most szégyelli, hogy nem utazunk tovább.

— Tán a szombatot üli? — bosszantom. — Kit gyászol?

— Miért nem megyünk?

— Mert a két vasútigazgatóság, az osztrák és a bajor, nem tud megegyezni fölöttünk. Az osztrák szeretne túladni rajtunk, a bajornak meg nem kellünk.

Dél felé Sigmondékkal mégis elmegyünk az asztalosék háza közelébe. Ődöngünk és minden padot megülünk. A fehérnépeknek be nem áll a szája. Asszonynak, fecskének,

pataknak mindig van mondanivalója. Ketten Jánossal nagyokat hallgatunk mellettük.

Aztán mégis bemegyünk az asztalosékhoz.

— Félretettem az ebédjüket! — mosolyog az asszonyka.

— Honnan tudta, hogy nem utaztunk el?

— Kimentem az állomásra, és láttam a vonatjukat. Sajnáltam magukat.

Jólesik effélét is hallani.

Az útról ide látni hozzánk. Egy magyar kézzel-lábbal integet. Olyan, mint egy megbolondult kísértet:

— Halló, halló! Megvan az irányításunk!

— Hová?

— Freyungba!

A barátunk azt is tudja. Megnézte a váróterem térképén. Elhagyott, sötét hely a cseh határ mentén, a bajor erdők között. Vicinális végállomás. Vad, favágó hely, ahol a búza sem terem meg. Eső- és viharfészek. Itt ugyan kipihenhetjük magunkat, ha lesz mit enni. Szakállat eresztünk, mint a vén fenyők, és megtanuljuk a lomha medvejárást. Meggolyvásodunk és rekedten jódlizunk egymásnak. Cseres arcúak leszünk, mogorvák és bizalmatlanok.

A mi erdélyi szemünk azonban felfénylik, és aszondjuk egymásnak Jánossal:

— Egyenesen nekünk találták fel ezt a helyet!

Ezen az éjszakán őrségen vagyok.

— Most már nyugodtan alhatik! — dormogom a feleségemnek éjfél körül.

Így nyugtathatta meg az ősember asszonyát, mikor kiállott a barlang szájába a lerágott csontok közé, hogy egymásra morogjanak a leselkedő vadakkal.

Én is puszta kézzel vigyázom a szerelvényt, amely lomhán alszik a lábán.

7.

Számba vesszük Sigmonddal a vidéket Freyungban.

A városkával hamar készen vagyunk. Gondozott, tiszta, magaslati hely. A szokásos járási központ. Hidegen hagy. A vidék változatosabb. Körül erdők, hegyvonulatok, völgyek, patakok, tanyák, fehér útszalagok. Csak a gyári szám hiányzik a pontosan ültetett fenyők lábáról. Pisztráng is van a patakokban. Természetesen megmért nagyságban és megszámolt pettyekkel az oldalukon... Kérem azt a hegyet kissé balra tolni! Így. Most jó! Itt a vadak is csak a kijelölt úton járhatnak az ivóra.

— Nem igaz ez, János!

Hol van mindez a Kárpátok, a Hargita őserdeinek százados fáitól, melyek fekete gyökereikkel körülszövik a szívünket, a mi sötét fenyveseink vadszagú, babonás, sejtelmes világától, vagy a világos bükkösök elképesztő gótikájától? Itt nem vetődik sziklameredekek sötét ezüstje az arcunkra, és nem szédülünk el a föld lélegzetétől, amely a szakadékokból felárad...

Emlékszel, hogy térdig jártunk a nehéz szagú avarban, keresztül-kasul dúlt faóriások gombás, oszló tetemei közt, hol a vágottban csutakkal hajigált meg a medve. A nyelvemen érzem a keringő nedvek édesen fanyar ízét, ezt a halvány, furcsa, színtelen vért. A kopár hegyek is olyanok, mint a szegény székely feje, verejtékmarta ráncok, erek, gyűrődés, az élet kerékvágásai.

— Vajon megvannak-e, élnek-e még?...

Emelik-e az inas, barna karok a fejszét a fákra? Görbülnek-e az eke fölé, hogy barázdát szakítsanak a sovány földbe. Figyelmezteti-e a kis harang az Istent, hogy: „Itt vónánk mü es!"?... Rúg-e még a kis csikó a nap felé, ott ül-e a virág naphosszant az ablakokban? A villáncsoló tűznél érik-e a mese az öreg szájakban? Ropog-e a leány de-

reka a legény karjaiban? Száll-e még az élet füstje a magas, kontyos tetők fölött? Nyújtogatja-e feléjük az oltárról Mária kisdedét, vagy gazdátlan lett az úrasztal a hegyes tornyú templomocskákban? Dörög-e még a tiszteletes úr, termik-e a nóta a szájon, virág a vásznon, hím a ruhán, faragás a fán, élés a földön?... Vagy újra csak a halál, ballada, panasz, siratás? Újra csak dúlás, romlás vagyon, és zilált varjak ülnek a gazdátlan tetőkön...

— Mi van? Mi lehet otthon?...

Már Sopronban azzal ijesztgettek, hogy felderítő repülőgépek kihalt falvakat, néptelen utcákat láttak, és menetelő emberoszlopokat. Alig húzták már sebes, fáradt lábaikat, és a szél átfújt rongyaikon. Ők a folyton vérző nép. A mindig fogyó, szakadatlan pusztuló.

Higgyem-e az ijesztő híreket? Gyötrődjem-e, vagy a fejem rázzam?...

— Mit beszélsz? Hogy nem fogad be Freyung?... Bánom is én!... Hová mész?

— Utána nézek ennek a dolognak. Állítólag a vidékre visznek, kis falvakban és csoportosan helyeznek el. A bizottság most dolgozik az összeállításán.

Bemegyek a városba.

Összejárok templomot, temetőt, és igyekszem megérteni a sajátságos világot. Töprengek, hogy miért nevezik a járást Wolfsteinnak, mikor lámpával se lehetne ezekben a műerdőkben farkast találni. Kimegyek a Schlosshoz, visszajövök, és még mindig nem tudom, mit csináljak az idővel. Szerencsére temetés jön szembe. Be fogok állani a menetbe, részt veszek én is. Azzal is múlik az idő.

Mi ez? Ejnye, beh furcsa temetés. Elöl hozzák a keresztet az elhunyt nevével és képével, koszorúsan. Utána rendes temetési menet pappal, gyászolókkal. Csak a koporsó és a halott hiányzik, de éppen úgy gyászolnak, mintha valóságos holttestet vinnének. Jelképes temetés. Egy előzékenyebb bajortól kitudakozom a módját. Otthon már három nappal azelőtt siratják, elimádkozzák. Rendes menetben jönnek a templomba, ahol felhangzik az ének: „Ich hatte einen Kameraden". Kis ágyúval lőnek a tisztele-

tére. A pap beszédet mond, gyászmisét, ravatalt állítanak, beszenteli, fény, tömjén és gyász sorvasztó pompája mellett.

Nézem, nézem, és szeretném ismerni a gondolatokat az emberek sötét homloka mögött a végső összeomlásnak ezekben a pillanataiban.

Ezek itt temetnek, a halottak a nép sorsát is magukkal viszik, a vesztett háború és felbomlás mutatja, hogy a nép néma háborúja a rendszer ellen sikerült, és mégsem tudok eligazodni a sötét arcokon, kilövellt tekinteteken, elborult merevségeken és szótlanságokon. Az élet látszólag zavartalanul megy tovább. Egyetlen törött ablak nincs sehol, tenyérnyi szántatlan föld, a vetések hibátlanok, békeszínűek, és mégis mindenen érzik a nyugtalanság, ridegség. A fojtott szájak mögött eltökéltség látszik.

Már látják, érzik a kikerülhetetlent.

8.

Utolsó éjszakánk a vonaton.

A végső marakodás is megtörtént az elhelyezések miatt. Csoportok alakultak barátság, szerelem, érdek és más hasznos szempontok szerint.

— Ti Wollabergbe kerültetek! — újságolja Liptay Lajos.

— Na és ott kik szagoljuk egymást?

Különösen az asszonyt érdekli a névsor. A közös utazás első óráiban jobban megismerte igen tisztelt képviselőtársaimat, mint én három esztendő alatt. Tudja, ki mit rejteget a csomagjaiban, ki utazik álnéven, és hogy az a képviselő, akit én Sopronban hónapokig szeruszoltam, nem is képviselő, hanem csak a képviselőnének barátja, de több cigarettát és cukrot kapott a közösből, mint én, és hogy Mocsáry, nem Bocsáry, mert az egyik Kálmán, a másik Bertalan. Nem merem azonban megkérdezni, hogy melyik Kálmán és melyik Bertalan, mert már hárman is tárgyalják a listát. Csak csodálkozom, mennyi mindent ki lehet sötétben olvasni belőle. Tudták már, kik azok, akik már kezdik letagadni, hogy ők képviselők, melyik a biztonságosabb hely a közelgő front szempontjából, a méltóságosak lehetőleg együtt vannak, és miért nem ment az államtitkár velük.

A sötétség már eltüntette a kis hegyi településeket körös-körül, de az asszonyok még emlékező próbát tartanak:

— Hol is vannak Törökék, Domahidyék?...

— Az Istenre kérem! — könyörgök.

Csend lesz, és már-már rajtam a jótékony álom, mikor a némaságban megszólal egy éber női hang:

— Kik is vannak Atzensdorfban?...

— Mi, wollabergiek, téged választottunk parancsnokunknak — közli Tivadar.

— Azt rosszul tettétek, amint később kiderül! Mi a teendőm?

— Intézkedel, hogy minél hamarabb elkerüljünk innen. Csomagjainkat elszállíttatod. Jó vacsora, vetett ágy legyen!

— Kicsinyeiteket tisztába teszem, a rémhíreket ágyhoz szállítom . . .

— Vedd komolyan a dolgot! — felesel a pap, én pedig tovább sorolom:

— Összeszedem helyettetek a tojást, tejet; takarítom szobáitokat, elmondom a reggeli és esti imádságot, megkeresem a szétszóródott családtagokat, elvégzem a napi bűnbánatot, játszókártyát rajzolok, biztosítom otthoni állástokat és a nyugdíjat, visszafoglalom Magyarországot, és az ölemben hazaviszlek.

— Tűrhető program! — kacag Tivadar.

Ma jobb a hangulat. Mindenki örvend, hogy végre az átkozott vonatról lekerültünk és révbe jutottunk. Már korán reggel megrohanjuk a kis várost, hogy felvásároljuk, amit lehet. Csak én sétálok félre a többitől. Rájöttem, hogy a síneken túl egy lebujban marmeládot lehet kapni. Rejtegetem a barna kincset, és elindulok a rét felé, hogy megkóstoljam. A fiatal Szilágy jön szembe búsan, mert nem sikerült kenyeret szereznie gyermekeinek.

— Sétálgatsz, bátyám?

— Tanulom, hogyan kell megbolondulni.

— Tanulás nélkül is eljön annak az ideje.

Utánanézek. Miért nem mondtam meg, hol lehet marmeládot kapni?

Különben módszeresen készülünk az elválásra. Délután a teherkocsikat átrendezzük csoportok szerint. Az öreg legények emelnek, nyögnek, izzadnak. A szikárak fekete nyakinai feszülnek, a kövérek tokája ritmikusan rezeg, mint a békáé. Némelyek sovány karjaikon feltűrték az inget, mások nyitott mellük ősz bolyhát mutogatják, és sápadtak az erőlködéstől. Köztük vitézkedem magam is.

Az asszonyok kiábrándultan húzódnak vissza a ko-

csikba. Mentik azt a kevés illúziót, ami az ezüstlakodalmak után még megmaradt.

Mindegy. Ide, wollabergi csoport!

— Hé-rukk! Szorítsd, tisztelt Ház!

Bajszomról sós izzadtság csepeg a számba. Felét lenyelem, felét kiköpöm.

— Ne interpellálj, hanem emeld! ... Akkor tapogasd magad, ha már sérvet kaptál! Kié ez a hintaszék? ... Összébb a nadrágszíjat, s tegyük ezt a gyerekágyat a tetejébe. Miben alszik az öreg házaspár, aki magával hozta? ... No, hálistennek, kész!

— Miért nem törli le az arcát? — vesz számba az asszony.

— Minek? Jandelsbrunnban úgyis minden elölről kezdődik. Ott lerakodunk és felrakodunk, illetve átrakodunk szekerekre.

Indulás! Kész. Mehet!

Innen se indítottak mostanában vonatot magyarul.

Hanyatlik a nap. A hegyek körös-körül magukba roskadnak, az ég csendesen alább ereszkedik. A kis erdők fenyői közelebb húzódnak egymáshoz, a színek megvénülnek. Nyugaton nagy, rothadt felhővonulat, ami megmérgezi a nap utolsó sugarait. A telefonpóznák megvetik lábukat, az utak megvékonyodnak. A völgyekre, szántásokra fátyolköd kúszik alá. A füst is fáradt már. Összefüggő erdőségeket csak a láthatár hegyei mutatnak, de foltonkint sok van belőlük. Körülállják a tanyákat, benyúlnak a völgyekbe, megülnek minden kis dombot. Múltjuk alig van. Egyetlen magános, öreg hársat láttam az út mellett. A vallásháborúk idején valószínűleg erre aggatták egymást a különböző hitűek. Girbe-görbe vidék, zordság, mogorvaság nélkül.

A völgyből kinőtt meredek hegy tetején nagy, szürke templom. Abban is a szentek valószínűleg lefekvésre készülődnek, s csak mi várjuk hiába, hogy elszállítsanak. Pedig oda kellene felmásznunk a templom mellé, mert az Wollaberg, az új „otthon".

Már azon gondolkodunk, hogy megszervezzük az éjsza-

kai őrséget, mikor az első élő bajor Wollabergből leereszkedik. Mögötte egyetlen szekér. Az ember meghőköl és a lovak szeme elé áll, nehogy a láttunkra világgá szaladjanak. Cigarettát nyomok a szájába, hogy bátorítsam. A községi szolga is vele jött.

— Freut mich sehr, Herr Bürgermeister! — tisztelem őt is, de ez a kocsi nem elég. Még kettő kellene. — Telefonieren Sie, intézkedjék Sie, hogy mi, szegény Verbundeten végre révbe jussunk! ... Mi az ördög van ott?

Semmi, csak az enyéim veszekszenek, hogy ki rakodjék először.

— Ki itt a parancsnok?

— Te!

— Nahát! Akkor először felrakjuk az én holmimat! ... Segítsen csak egy kicsit, Herr Bürgermeister!

9.

Öreg este van, mire megérkezünk új otthonunkba, az iskolába.

Feleségem, aki előre ment az első szekérrel, sírva fogad.

— Hová hozott? Hová kerültünk?

— Hát nem gyönyörű vidék? Ez a kilátás! Ez a levegő! Az ózon! Csak villámhárítónk három van!

— De nincs víz! A hegy aljából kell felhurcolni. A villany szembetegeknek való. Elhunyt Schulmeisterek, s kopott pápista lelkészek lelkei kísértenek a vedlett falak közt, és generációkon keresztül gyakorolták a tanulók a falon, hogyan vágta Luther a tintásüveget az ördöghöz. A falak nedvesek, vedlettek, dohosak. Még az egerek is köhögnek. Kő, bádog és ridegség az egész.

Iszen nem túlságosan vigasztaló a kép.

A kiürített terem közepén bedobva számunkra a szalma. A padló bogos, szürke és bütykös, moshatatlan, mint az öreg paraszt lába. Cigányülepek koptatták ki helyenkint. Az ablakok megvakultak a piszoktól, és rozogán zörögnek. Egyetlen Hitler-kép néz alá a falról, alatta felirat:

„Ein Volk, ein Reich, ein Führer!"

Fräulein Hilmer, a tanítónő, igyekszik elviselhetővé tenni a sorsunkat. Még a saját fáját is felajánlja. A szemüvegét is levenné a számunkra, szegény, olyan jótétlélek. Szeretettel nézünk rá, különösen mi, erdélyiek, mert a református püspök feleségéhez hasonlít.

Néhány kíváncsi bajor leemeli ládánkat. Mi már kimerültek vagyunk. Kiválogatjuk fekvőhelyeinket a földön, és csak a poros szalma zizeg, ahogy megvetjük álomvackainkat. A lámpa fényét porcsíkok szomorítják, és szürke, ványadt arcokkal köhögünk, fulladozunk a nehéz szagban. Nem hogy ágy, egyetlen bolhapiszkos szalmazsák se jutott a számunkra, csak ez az odalökött baromalom, amit nem

lehet rendben tartani. Átszúr a pokrócon, és megtelik vele a hajunk. Még szerencse, hogy nem a szájunkkal kell elrendeznünk. Kofferekkel próbáljuk elkeríteni, hogy ne vándoroljon el alólunk. Pár nap alatt összetörik alattunk, és nem győzzük kiprüszkölni majd a szúrós kalászdarabkákat. Rogyunk össze a kimerültségtől, de egyetlen szék se akad. Két iskolapaddal oldjuk meg a kérdést, és lejtős lapján ferdén ülünk, mint a latrinán, egy kidobott kocsmaasztal mellett.

Tizenheten szorongunk a teremben, nők, férfiak vegyesen.

— Ágyba! — kezdem meg a parancsnoklást.

Szó nélkül engedelmeskedik mindenki. Úgy fekszünk, mint egymás mellé osztott hullák, fejünk alá gyűrt kabátokon, három ország porával a takarónkon, elhasznált, vastag levegőben, cigány természetességgel, majdnem az ösztön határán; de boldogok vagyunk, hogy húsz napi hihetetlen kínlódás után végre kiköthettünk, és nem kell irigyelnünk a halottakat, hogy ők kinyújtózhatnak.

Ez már több, mint háború, de nekünk már nincsenek igényeink. Egyesek magukban beszélnek már, mások hangosan folytatják összefüggéstelen gondolataikat. Az éhesek csúnyán rágják kenyerüket. Nem is eszik, hanem marják. Ha az asszonyoknak tej kerül valahonnan, a vértelen női szájak már a láttára megremegnek. Van férfi, aki ruhástól dobta le magát az alomra. Mire odanézek, már öntudatlan, de az indulatok és gondolatok torzan vonaglanak át most rajta. Olyan, mint a ragadozó, amely álmában sem bír szabadulni saját dühétől.

Reggel.

Az öreg Hejo Pali pár céltalan lépést tesz, és redősre tűri a homlokát.

— Április 16, hétfő. Ezt a napot megjegyzem magamnak.

Tivadar harsányan felnevet, és nem mondja meg, mit kacag.

A vegetariánus család olajat csepegtet a kenyerére. A szemük meredezik, míg lenyelik a szélfútta falatokat.

Sigmond, aki harminc kilót fogyott, fehér orrára eresztett szemüveggel vitázik a tanárral, hogy „szedik-e" a levest a tálból, vagy „merik".

— Ha te szeded a levest, én majd ősszel merni fogom a gyümölcsöt a fáról.

— Csak merj hozzányúlni! — uszítom, mert a tanár nem válaszolhat most, mert szobát kapott a faluban, és oda kell mennie.

Ez a reménységünk nekünk is megvan. Egymást biztatjuk vele. A falucska alig húsz-huszonöt ház, és azokat is teletömték már sziléziai menekültekkel, de mi bizakodunk. Átmeneti ez az állapot. Az a fontos, hogy végre megtelepedhettünk és nem hányódunk tovább. A bajor barátságos, vallásos nép. Fontos, hogy födél van a fejünk fölött. Mennyivel jobb, mintha táborba kerültünk volna, vagy nekünk kellene egy erdőben kunyhókat összeütnünk.

Már vigasztalódunk, szoktatjuk magunkat. Csak jót akarunk hallani, és kimarjuk magunk közül a kétségeskedőket.

Számba vesz az Ortsgruppenleiter is. Derék embernek látszik. Segít az élelmezés kérdését megoldani.

Az ilyen emberrel fenntartjuk a barátságot... Mi is az „Ortsgruppenleiter"?

A többi se tudja, de azért ketten is magyarázzák egyszerre.

Minden nappal kisebbek, kevesebbek leszünk. Minden pillanatban feladunk valamit magunkból. Ha sokáig így tart, a rendetlenség és piszok életformánkká válik. Hiába küzdök ellene. A viharvert csomaghalmok fel se tűnnek. Az asztalon szennyes edények, lerágott szalonnabőr, kenyérkaraj, pipahamu, cigarettavégek, vízloccsanás, hajtű, körömdarabkák és üres konzervdoboz, kifröccsent tojásrántotta-darab és a biblián piszkos púderpamacs, fésű őszes hajjal és fejzsírral. Reggel majd hozzájön a szappanhab, mosatlan zsilettpenge és a papíron vakarék. A szappan nem jön hozzá, mert az utolsó darabot egymástól is féltjük és a párnánk alatt tartjuk. A törülköző azonban napokig ott

maradhat. Megférnek együtt a lerágott csonttal. Az élet egyetlen célja enni, enni. A többi „hozzá adatik néktek", mondja a Szentírás, és tekintsétek a pókokat, melyek fonnak, szőnek zavartalanul esztendők óta a szobánkban, és mi nem bántjuk őket.

Most azonban feküdjünk le, holnap majd szellőztetünk.

A nők még mindig ruhástól hullanak a szalma közé. Még rettegnek az ismeretlen veszedelmektől, hiszen még tart a háború, és nem lehet tudni, mikor kell futniok. 800 méter magasan vagyunk a hegy tetején, és valószínűleg stratégiai jelentőségünk is van. Néhány gépfegyverrel sokat lehet innen csinálni.

A férfiak bátrabbak. Zavar nélkül vetköződünk, és tenyerünkkel hasunkra szorítva az alsó ruhadarabot, közjogi vitákba kezdünk, hogy képviselők vagyunk-e még, vagy nem vagyunk képviselők.

Aztán alattunk is zörren a szalma, és csend lesz. De csak addig, míg az angyal átrepül a szobán, mert Tivadar arra kíváncsi, hogy Erikának mint táncosnőnek, mennyi volt a gázsija az Operánál.

Az éjszakában bombázórajok húznak el fölöttünk, de mi inkább a vénülő özvegyet hallgatjuk, hogy mennyi jót tett a rokonaival, s mégis mennyi üldöztetésben van része.

Végül már csak a Führer hallgatja a falon.

Minden éjfél után megkezdjük éjjeli életünket, mert az is van, és ennek is megvannak a maga jellegzetes alakjai és eseményei.

Elsőnek én görbülök fel fekhelyemen. Zilált hajjal vakarózom és spekulálok: — „Kimenjek, ne menjek?"... Mégis inkább visszafekszem.

Alig szenderedem el, gyufagyújtásra és padlónyikorgásra riadok fel.

Valaki mégis kitájékozódik és sorra felrugdossa a szanaszét hagyott cipőket, nekimegy az asztalnak.

A kísértetjárásnak is megvannak a típusai.

A hölgyek bundába öltöznek, de csak bizonyos korhatárig. Egy részük fehér tüneményként suhan el vackaink előtt.

Fürjes előbb megnézi a karjára tetovált szívet, mintha karóra volna.

A mérnök felnyúl az állához, hogy megvan-e frissen nevelt kecskeszakálla?

Tivadar mindig az ajtótól tér vissza, hogy megigazítsa meglazult ruhadarabját.

Hejo Pali előbb még eszik valamit.

A tanár mezítláb lopakodik, mintha a diákjait akarná tetten érni.

Sigmondnak mindig a visszatérés után jut eszébe, hogy kívül elfeledte kiköhögni magát.

Akadnak vén egerek, akik egész éjszaka motoznak.

A nehézálmúak ide-oda dobálják magukat.

Feleségem éjszaka siratja gyermekeit, hogy ne halljam.

A fiatal tiszteletes fiacskája félóráig nyűgölődik az anyja fülébe, hogy segítsen kimenni. Néha kikap, de mindig kimennek.

Ha pedig megadtuk a természetnek, ami a természeté, akkor horkolunk, szuszogunk, fűrészelünk, fogat csikorgatunk, neszezünk, nyögünk, nyöszörgünk, fészkelődünk, pöfögünk, vakarózunk, kalimpálunk, mosolygunk, szájunkra fekszünk, betakarózunk, kitakarózunk, leejtjük állunkat, összekapcsoljuk, derekunk felkunkorodik a kíntól, mintha tűzön feküdnénk, csapzottak vagyunk és nyomorult minden ízünk, míg tova hajnal felé elcsendesedünk.

10.

Valójában csak most vesszük szemügyre a tájat. A kilátás innen a hegy tetejéről valóban szép. Északon egymás fölé emelkedő hegyvonulatokban a cseh határhegység, hozzá láncolva a kék ködbe vesző bajor erdőségekhez. Keleten az osztrák határ, délen a Frauenwald. A tavaszi napsütésben sorozatosan változnak a színek. A fenyő hányja már a bojtját, a falevelek ütköznek, a vetések araszosak, s finom fodrot vetnek a szél alatt. A kaszálók is igyekeznek, és a kankalin már kirakodott rajtuk. A szétszórt piros tanyák körül változatos erdőfoltok. A reggeli tisztaságban pacsirták emelkednek a szántásokban. A völgyekben köd iperedik. Itt is egy folt, ott is egy folt, néhol az erdők köze is telefújva, mintha odalehelte volna Isten.

Valami durvább testű fecskeféle is megjött és csordákban lármáz a fejem fölött. Néhány cinke, szarka, ismerős éneklőmadarak az egész madárvilág. A büszke koromtól duzzadó, vérszemű vadmadarak hiányzanak. Az otthoniak, az igaziak, akiknek a szárnya alatt forr a levegő. Egyetlen vércse nem szitál le a magasból.

Úgy látom, vadban is szegény a vidék. Néhány őzet, nyulat gyanítok. Éppen csak ábrának. Vérszegény képeslap. Öregeknek való. Ilyen megviselt bujdosóknak, mint mi, akik most próbáljuk újragyakorolni az életet. Ez nem a harcos, kemény világ fejszével, vérrel, öléssel és halálszaggal, csak amolyan „ein, zwei, drei-világ", a Hansok, Seppek, Franzok világa, ahol szelíden, szenvedélyek nélkül, krumplival és savanyúkáposztával, „tüchtig" élnek az emberek. Vagy inkább ruhen sanft in Gott. A misén azonban Haydnt énekelnek vegyeskarra, egy tizennégyéves parasztfiú játszik az orgonán, a másik paraszt dirigálja a kórust, a harmadik paraszt pedig filozófiai rendszereket búvárol otthon. So hat Gott die Welt geliebt és — megjelölt szárnyú tyúkok

kapirgálnak az erdő fái közt. A rágós szalonnájuk azonban sózatlan és vén, veteményt nem termelnek, a fenyőtobozt is összeszedik a sok erdő mellett, tízszer el kell sírnod, hogy milyen armer Flüchtling vagy, míg leszakítanak három-négy zöld hagymaszárat; de én szeretem őket, mert én minden embert szeretek.

A Bürgermeister azonban a vörös hajával és szépen kezdődő golyvájával a nyaka tövében, nem szeret bennünket. Szereti az öröklött sörgyárát, vajgyárát, házait, boltjait, birtokait, a haszonkant és bikáit, melyek neki dolgoznak. Ő az a gazdag paraszt, aki mindenütt hatalmon van. Nem szereti fogadni a magyarok köszönését, leültetni, legalább pár jó szót odavetni nekik. Szeret azonban ridegen bánni velük, kiutálni az irodából, élvezni a magasabb műveltségű urak kiszolgáltatottságát, ahol lehet, megalázni őket, ellenségesen bánni velük, s a betevő falatot is sajnálni tőlük. Ha tehetné, azonnal kihordatná őket a határból.

Mi viszontutáljuk, hasonló sorsot kívánva neki.

— A Partei, amely védje őt, már nem sokáig tart! — biztatom társaimat. — Ő már csak a következő világháborúban jöhet ismét sorra.

— Jobb volna, ha politizálás helyett maga is szoba után nézne. Már hárman is kaptak! — ácsánkodik a feleségem, aki laposra feküdte már magát a földön.

— Igaza van!

Bizonyos Salzinger Johann hajlandó is volna jó pénzért összébb húzódni, ha az alkut a hatóság is jóváhagyja.

— Azt csak bízza rám!

Két nap se telik el, közlik velünk, hogy a magyarok kötelesek tömegszálláson maradni, és azoknak is vissza kell költözniök, akik a faluban már elhelyezkedtek. Mikor tiltakozni próbálunk, azzal forráznak le, hogy ez a magyar belügyminiszter határozott kívánsága.

Erre szó nélkül engedelmeskedünk. A disszidensek visszaköltöznek az iskolába. Újra ölelik a szalmát, és igyekeznek régi „jogaikat" visszaszerezni.

Kárpótlásul sikerült bizonyos számú cigarettáért és súlyos Blattertabakért egy éhhalál előtt álló kecskegidát szereznünk, melynek mohó elköltése után zsírtalan, vékony csontjaival megfenyegetjük egymást.

11.

A hurok napról napra összébb szorul a nyakunk körül. A háború velünk is készül leszámolni. Nincs menekvés előle. Már áttört a körül fekvő hegyeken. Szörnyű arcát égő falvacskák, erdei tanyák tüzei világítják meg. Szorongva figyeljük innen a hegyről, hogyan terjeszti a halált és pusztulást a megránduló ágyúk torkolattüzéből.

Ablakaink állandóan rázkódnak a robbanásoktól, és éles géppuskasorozatok csapódnak bele az erdőkbe. A rém alattomos morgással keresi mindenütt áldozatait, beleszagol minden bokorba, mint valami elpusztíthatatlan vadállat. Az ég is megelevenedik fölöttünk. Megsűrűdnek a nehézbombázók, és meglepetésszerűen bukkannak elő a vadászrajok, hogy rácsapjanak az utakon kígyózó német gépkocsikra. Pillanatok alatt borulnak lángba, alig párszáz méterre tőlünk. Kísértetiesen égnek egész éjszaka.

Szorongás fog el mindenkit, de elszántság ül ki az arcokra. Szembe kell néznünk az elkerülhetetlennel. Essünk túl rajta.

Hírek nyugtalanítanak. Az SS-eket és a Hitlerjugendet Linzbe rendelték. Védekezni fognak. A tűzoltóknak készenlétben kell lenniök éjjel-nappal. Ürítik a raktárakat. Paradicsom- és gyümölcskonzerveket osztanak szét. Lehet, hogy a visszavonuló németek itt még egyszer felveszik a harcot. Erről a hegyről az egész völgyet tűz alatt tarthatják.

A falun is látszik a nyugtalanság. A mezők néptelenek. Senki sem dolgozik. Riadt csoportok sugdosnak. A torony ablakait kamaszgyerekek szállták meg, és naphosszat kémlelik a tájat. Hitler eltűnik a falról, mint az „ein Reich" és az „ein Volk". Állítólag személyesen irányítja Berlin védelmét. A parasztok egykedvűen veszik tudomásul. A szemekben semmi fanatizmus, elszántság és halálrakészség,

csak gyanakvás, egykedvűség, beletörődés. Nem hajlandók *semmiért kiesni a nadrágjukból.*

Mi is kínozzuk magunkat, hogy mit kellene csinálnunk. Ha tényleg lesz ellenállás, ezeknek az épületeknek itt végük. Halomba lövik az amerikaiak. Bizonytalan és előreláthatatlan minden. Az erdőbe se húzódhatunk. Át- és átszövik a golyók. Az előnyomulásnak ez a módszere. Hiába kutatjuk a vidéket fedezék után. A szomszédos vendéglő pincéjébe azonban lehordjuk a holminkat. Tűzbiztos, és elég mélyen fekszik. Ha beomlik, majd kiássuk. Ismét cipeljük a nehéz ládákat.

Gyermekeink holmijára esik a tekintetem. Vajon gondolják-e, hogy e pillanatban milyen helyzetben vagyunk? Mert lehetetlen, hogy ne legyenek életben! ... Akkor miért éltünk, dolgoztunk? Mi értelme van a világnak? ... Belefeketedem, mialatt feleségem elmélázva simogatja a babaholmit, amit a születendő unokának még Sopronban összevadásztak. Aztán azt se tudja, melyiket sirassa, féltse, melyikért aggódjék inkább. Sehogyse bírja elhajhászni a fekete madarat a fejéről.

— Vigyáz rájuk az Isten!

Jó az Isten ilyenkor.

— Waldkirchen ég! — súgja Sigmond fehéren, hogy az asszonyok ne hallják. Mintha az eget bevilágító tüzet le lehetne tagadni előttük!

Hat kilométerre van a városka tőlünk. A vastag füstből az égő templomtorony karcsún vöröslik ki, mint arany felkiáltójel. A házaknak is lobogó vörös hajuk van. A gránátok azonban tovább verik, ontják, rombolják. Mi lehet a lakossággal? ...

A faluban beszélik, hogy körül vagyunk kerítve. Telefonon jött a hír. Nem valószínű, de mindenki elhiszi. A lecsapó vadászgépek többször is megriasztanak. Bár már túl lennénk mindenen! Az időt azonban nehéz kivárni.

A nap eltelik anélkül, hogy lépést is közelebb jönne a háború. Estére testileg, lelkileg kimerülünk. Állunk és várunk, mint mozdulatlan fák.

— Éjszakára őrséget kellene szerveznünk!

— Nincs szükség rá! Ma már nem történik semmi!

Minek izgassuk ezzel is egymást. Aludjék, aki tud. Jó volna, ha álmunkban esnénk át az egészen!

Kezdetben senki se akar lefeküdni.

Tíz óra.

Tizenegy óra.

Néhányan ruhástól, menekülésre készen mégis ledűlnek. A többit is ágyba kergetem.

A villanyt leoltom, a csend beáll, de hallani lehet a szívek nyugtalanságát. A feszültség nő, a sötétben tágult, fehér szemek látszanak. Az öreg párok szorosan egymás mellé húzódnak, míg erőt vesz rajtuk a kimerültség, és lassan kialszik az öntudat világossága.

— Ha most valami történnék velük!

Kínzó felelősséget érzek. Érzékeimet megfeszítve fülelek vackomon, és színekben, sűrűségében váltakozó éj titkaiból igyekszem kitalálni, mi történhetik odakinn. Kilopózom a szobából is, és körüljárom az iskolaépületet, átfürkészem a vidéket, szembe meredek a baljós tüzekkel, melyek szüntelenül emésztik önmagukat. Az út fehér vonalát is még mindig végig jelzik az égő gépkocsik. Bámulatos, hogy milyen sokáig képesek égni!

Később tompa egykedvűség vesz erőt rajtam. A haldoklók állapota ez. Az ágyhoz kötötteké, akik már a következő reggelben is bizonytalanok, és megnyugvásuk csak látszólagos, mert minden ízük-csontjuk tiltakozik az elmúlás, a vég ellen. Céltalan és igazságtalan meghalni. Szép és kívánatos az élet mindenkinek, akármilyen nyomorult legyen is különben. Törvény, hogy görcsösen ragaszkodjunk hozzá. A legöregebb ember is. A szakadék széléig még elmegyünk a magunk lábán, a többi aztán nem tőlünk függ.

Szakaszokra osztom az éjszakát, és közben meg-meglopom a szemeimet. Elszenderedem a lábaimon, de tompán döbben bele kábultságomba minden lövés, robbanás. Orrom, szájam hideg, nedves testem megviselt. Irigylem a farkast, amely fogaiban érzi saját biztonságát. De mit kezdhetnék én üres számban alig lézengő néhány csontdarabkával?

Furcsa, hogy mi minden feltűnik, milyen másképpen lát ilyenkor az ember. A dolgok és a tárgyak állandóan változnak, és sohase ugyanazok. Nem sejtett alakok szöknek szemeim elé, a múlt zűrzavara megtisztul, és rájövünk, milyen értelmetlen és igazságtalan volt eddigi életünk. Mikor pedig rájönnénk valódi ízére, akkor már késő. Mint valószínűleg most is ...

De mi az ördögöt csinálhatnak azok az amerikaiak?

Most teljes a csend, mintha puszta tévedés lett volna az egész háború.

És vajon nem az-e? A legnagyobb gazság, melyet az emberiség maga ellen elkövet.

Szemeim beletüzelnek a sötétségbe, és ijedten körülnézek, de mindjárt röstellem is a túlzott lapulást, rejtőzést, és újra kezdem a lázadást.

Akárki csinálja, gazság, ami a világon történik. Ártatlanok pokla, méltatlan szenvedése, kára. Ököljog és durvaság. Fehér rabszolgaság. A gyűlölet és pusztítás tobzódása, szenvedélyek mocska. A ránk szabadított anyag és gépek garázdálkodása. Nem kar, hanem acél. Nem szív, hanem motor, igába fogott természeti erők. Nem népek joga, hanem tömeg- és anyagi fölény. Hatalom, politika, álcázás és temető.

Itt van ez a szerencsétlen Magyarország ...

Mégis jobb, ha lefekszem.

Rápillantok még egyszer a tájra, és görbén, előre lógatott karokkal, kiégett szemekkel bebandukolok az öreg épületbe, hogy a rideg szalmán megszüljem a magam számára a holnapi napot.

12.

Arra ébredek, hogy valaki az arcomba takarítja sáros cipőjét. Társaim már veszekszenek, mint a verebek.

— Ezt a három tojást is elkaparintottad az orrom elől!...

Minden pillanatban beléphet a halál az ajtón, és mi három tojásért marakodunk.

— A legszükségesebb holmikat csomagolja hátizsákba! Ma biztosan bevonulnak az amerikaiak — figyelmeztetem az asszonyt.

— Hová megyünk?

— Egyelőre a faluban maradunk. Majd meglátjuk...

Még egyszer körültájékozódom, de az éjszaka óta nincs különösebb változás. Mindössze a tüzek vonulata terjedt tovább. Társaim is útra készen vannak, de senkinek nincs határozott célja, terve. A falu is szorong és vár. Lemegyünk a hegyről, és köztük hányódunk egész délelőtt. Szét-szétrebbenünk, ha vadászgépek jönnek. Ebben már nagy a gyakorlatunk.

Délután a házakon megjelennek a fehér zászlók, hevenyében összekapkodott lepedőkből. Van, aki a kéménybe tűzte, hogy jobban kiáltson. A torony ablakaiban szintén ott csattognak már. Hatóságilag is elrendelték a kitűzésüket. Megkönnyebbül mindenki. Némelyek fáradtan elülnek az út szélére, és két térdük közé lógatják fejüket. Egy gyerek deszkatáblát visz végig az utcán: — „Wir schiessen nicht!" — Azt már nem meri mondani a tábla, hogy ti se lőjetek! A gyerek fütyülve lógatja a hóna alatt.

Erre a napra a harangok is megnémulnak. Kókadt virágként lógnak a toronyban.

A fű azonban tovább nő, a fák tovább bomlanak, a ködök is játszanak az erdők lábánál, a nap se vesz tudomást ilyen kicsiségekről, mint a világháború.

Csak mi várunk. Tovább lézengünk az utcán, cigánymódra megüljük az útszéleket kopottan, borostásan. Fáradt egykedvűség látszik az embereken, és beletörődés. A gyomor azonban tovább él önzően, állati morgással.

Pár falatot belehajítunk, hogy elhallgattassuk.

— Jönnek! — adják tovább szájról szájra.

Délután öt óra.

A grundi erdő alatt megjelennek az első páncélosok Waldkirchen felől, sűrű lövések közt. Hosszú sorokban kúsznak a mezei úton a falu felé, és teleszórják az erdőt golyókkal. Alacsonyan szálló vadászgép vigyáz rájuk, és köröket írva kémleli a környéket.

Az első páncélosok bezörögnek a házak közé, és megülik a kis teret. Egy részük a nyílt mezőn foglal állást. Több hatalmas acélszörny széttúrva maga alatt a földet, a templomhegyre kúszik fel az erő és a súly biztonságával.

A terecskén a lakosság fehér kendőcskéket vagy kezét lobogtatva áll a feloldott szorongás és bizonytalanság furcsa örömével az arcán. Rájuk nézve vége a háborúnak. E pillanatokban csak ez a fontos, és ezt élik ki. Az öröm, fájdalom, félelem és belenyugvás különös keveréke most a lelkük. Kezük fáradhatatlan a kendőrázásban. A nők tojást hoztak a katonáknak. Miért tojást?...

Elfordulok a csoporttól, és nézem a háború morgó szörnyeit. Egész páncélos hadosztály. Felszerelése elkábít. Fölény és erő mindenik gép. Ismert amerikai név mindeniken. Főképpen államok, városok nevei. Valósággal élnek. A port fújva szimatolnak, dörögnek, zörögnek hernyótalpaikon, előretartott ágyúcsövekkel, szürke vastestükkel, mint őskori állatok. Máskor is eleget láttunk hadigépet, de csak most nyűgöz le igazán, mikor minket is karjai közé rántott. Anélkül, hogy bántana, legyőz, félre fúj az útjából. Kiszámíthatatlan, mert ellenségnek tart. Félelmes kép. Pedig mindez csak kis részlete a nagy gépezetnek, amely földrészeket sző keresztül-kasul földön, levegőben, tengereken.

Fiatal katonák ugrálnak le a gépekről, és átkutatják a házakat. Szálláscsinálók foglalják le a házakat. A kis falu megelevenedik.

Hirtelen légelhárítás siketít meg. Végigsöpri az eget. Egy német gép az erdő széléhez zuhan, a többi eltűnik. A tankok tovább élik háborús életüket. Az antennák bólogatnak rajtuk, rádiók zsonganak, vezényszavak röpködnek, kurtán, furcsán, idegenül. Mindenütt mozgás, intézkedések, és beköszönt az est, mire némileg nyugalom lesz.

Mi is visszaóvakodunk az iskolába, hogy a rideg szalmát újra birtokba vegyük. Páncélosok, légelhárítók veszik körül az épületet. Gyakran működésbe lépnek, és az egyenletes motorzúgás nem szűnik.

A katonák minket is számba vesznek. Végigmennek a termen, átfürkésznek, és szó nélkül távoznak. Igyekszünk alkalmazkodni a helyzethez. A szín lassan kezd visszatérni az arcokba, de a feszültség tovább tart. Minden feldöbbenő ágyúszóra megrándulunk, minden lövéssorozat után várjuk, hogy valami váratlan történik velünk. Csendesen virrasztgatunk, és késő éjszaka lesz, mire vackainkra bújunk. Alvásunk azonban nyugtalan, éber, testünk ugrásra kész, mert ki tudja, milyen veszedelmek leselkednek még ránk az éjszakában?...

Másnap első gondolatunk, hogy élünk, a virradás megváltás. Egy nappal több a bizonytalan életből, melynek sötét terhét újra magunkra vesszük.

Talán nem érdemes, mégis örülünk neki.

13.

A szomszédos községet lövik a páncélosok. Büntetőlövések az SS-ek miatt. Néhány épület ég, füstjét magába issza a környező erdő. Jobb ilyenkor nem mutatkozni, de jönnek a hírrel, hogy csomagjainkat, ládáinkat átkutatták az éjszaka a vendéglő pincéjében, és minden holmink kiszórva hever a földön.

— Valószínűleg fegyvereket kerestek! Az életével játszik, akinél fegyvert találnak!

— Jesszusom! — tör ki egyik hölgyből. — Mi lesz, ha megtalálják a pisztolyt, amit Bandi hírem-tudtom nélkül a ládámba rejtett?

Még csak ez hiányzik szerencsétlen fejünknek!

De a ládák! A holmik!

A lövöldöző tankok közt sietünk a pincébe, hogy megmentsük, ami menthető és nem ment tönkre. Válogatunk, osztozunk, gyertyafény mellett. Arra már nincs időnk, hogy számba is vegyük a holmit. Szó nélkül visszacsomagoljuk és ott hagyjuk, nehogy bizalmatlanságnak tűnjék fel, ha elhozzuk.

Másnap reggel újra a földön van az egész.

Erre — lesz, ami lesz — felhordjuk a pincéből, ami kicsink még megmaradt a háború veszedelmei közt.

Az amerikaiak keveset törődnek velünk. Fölényesen, inkább lenézően bánnak velünk, pedig igyekszünk megjavítani a viszonyunkat. Néhány katonával megismerkedünk, kinyögjük pár mondatnyi angol tudásunkat, és még az ajtónkra is kiírtuk, hogy itt nem németek, hanem magyar menekültek laknak. „Hungarian fugitives." Ettől, ami kevés becsületünk volt, az is elveszett. Már a sapkájukat se vették le a katonák, ha végigsétáltak a szobán. Mr. Haroldson aztán megmagyarázta, hogy menekült magyarok helyett szökött magyarokat írtunk az ajtóra. Afféle fegyházból szö-

kött börtöntöltelék-félét. Sietve kicseréljük a táblát „Hungarian refugees"-re. A helyzet megenyhül, és néhány katona elárulja, hogy ő magyar. Lelkesen fel is írjuk a nevüket: Menyhárt István, Gál József, Orbán és Dara Pista. Ketten már alig tudnak magyarul, de azért magyarok, és szeretnék látni a hazát.

Erre aztán beszélni kezdünk, mintha nem volna háború, és mi nem volnánk hontalan bujdosók, ágrólszakadt, szomorú menekültek.

Negyedik nap annyira felbátorodunk, hogy sétálni is merünk a mi kis hegyünkön, erdőnkben. Az idő szép, vigasztaló. Csupa szín minden. A nap is gyönyörködik benne. Az élet örök jogát hirdeti minden, és megejt, kicserél bensőleg. Csodálatosan szép ez a bükkfa fölöttem. Magához húzza szemeimet, és megpilinkézteti leveleit. A fenyők is rám csüngetik friss ágaikat. Puha moha vidít, és csalogat az erdő, melybe már belehullottak a fény aranycserepei. Én azonban a fejemet rázom, hogy nem lehet. Még egyelőre titkolnunk kell, hogy szeretjük egymást. Eljön majd annak is az ideje, hogy felkereshetem a sebesült fákat, amelyekről lelőtt ágak fityegnek, vagy csonkjuk mered az égnek, és körös-körül fehérlenek a gránátharapta törzsek, csepeg belőlük a színtelen vér.

Nem baj. A csonkok majd új ágakat hajtanak, csak mi... Csak mi...!

Lennebb egy katona áll és int, hogy menjek innét. Valószínűleg a babáját várja, de én azt hiszem, hogy fontos stratégiai okból küld el. Az életben mindig úgy volt, hogy „legyen nekem több eszem!" — hát most is engedelmeskedem, és fölmegyek a szobánkba.

Ülök az asztal végén, és nézem társaimat, akik ma kivételesen békések és jók. Csendesen foglalkoznak. Egyik pipát tisztít, a másik bibliát olvas. A szomszédos terem szintén tele van sziléziai menekültekkel. Gyerekeik tördelik a lépcső karfáját. Kívül az udvaron a katonák harsányan kacagnak. A légelhárítók őrzik a gépágyút halk rádiószó mellett. A tankok sorra túráztatnak. Időnként a felgyűlt dühöt kifújják magukból a háború bestiái.

Éppen azon rágódom, hogy milyen szörnyű ez a szó: Ellenség!

Nem kacagnivaló ostobaság-e, hogy ez a kövér gépész Ohióból, vagy ez a kétméteres farmerfiú, vagy ez az északdakotai legény és mind ez a sok csokoládéevő egyetlen parancsszóra gyűlölni fog, fegyvert fog ellenem, házam, vagyonom felprédálja, és esetleg átküld a másvilágra, akárki legyek, akármi legyek? Joga van fölém kerekedni, megalázni, legázolni a hatalom, esetleg a faj, szín, az érdek jogán, a vagyon, politika és pénzbőség fölényével, ami mögötte és nem mögöttem áll. Vesznem kell, mert megkérdezésem nélkül rám tették a bélyeget, és a papok ellenem imádkoztak. Veszniök kell kényszerhelyzetbe jutott országoknak, népeknek, mert az ősállapotba visszataszított ember gyűlöletének vagy érdekeinek útjába kerültek. Hiába jók ezek a fiúk a maguk módja szerint, mégis érezzük a testi, lelki megalázottságot, és vigyázunk még a szempillantásunkra is, nehogy félremagyarázzák, ellenségnek tartsanak bennünket.

— Mi az már megint?

Kivágódik az ajtó, és egyik fiatal leány sikolt be rajta. A nyomában részeg katona felemelt bajonettel. Ok nélkül belém köt, mikor felállok a székről. Rám emelt fegyvere alig arasznyira a mellemtől. Érthetetlen szavakat fröcsköl az arcomba. Szándéka világos. Meg akar ölni. Mondja is. Nem tudja, mit cselekszik, de az rajtam nem segít. Pillanatok alatt egész helyzeteket gondolok végig. Ha védekezem, az egész csoportot sodrom veszedelembe. Ha hagyom magamat, én pusztulok el. Ellenségnek tartanak és nem sokat teketóriáznak velünk. Hogy ittas és beszámíthatatlan a fiú, nem számít. Ezek élet-halál pillanatok. Mindegy. Ha támad, védekezni fogok. Valószínűleg le tudom fegyverezni. Lehet, hogy vér nélkül nem megy, és a vér vadít. Rajta múlik most már minden. Állunk és mereven nézzük egymást. Szemei sütnek az indulat forróságától. Az enyéim se lehetnek biztatóak. Ismerem a finom rándulást, amely a cselekedetet ilyenkor megelőzi. Ezt figyelem minden érzékemmel. Akié ez a pillanat, azé az élet. Nem tudok neki

mondani semmit. Se jót, se rosszat. Késő is volna. A szoba sarkába menekült társaim meggyökerezve nézik. Tágult, rémült szem mindenik. Most! ... Nem! ... Most! ...

És ekkor az alig néhány méterre fekvő cinteremből, a temetőből karének zendül fel. Fekete, bús gyászének. Valakit temetnek.

Összerázkódunk, és mindkettőnk szeme kialszik.

A katona szó nélkül távozik a közben odaérkező társaival.

Visszarogyok az asztal mellé, és minden ízemben érzem az izgalmat. A nehéz mélységekből aztán kiformálódik bennem a kérdés: — „Miért nem ölt meg az a katona?..."

A temetőben már a pap beszél. Búcsúztatja a halottat.

Miért temetik azt az ismeretlent, és miért éppen én maradtam életben?...

A parancsnok azonnal őrt állított az ajtónkba, és ezzel elhárított minden kedvezőtlen feltételezést.

Az őr és fegyver keveset számít, mert mi már a lelkünkkel harcolunk, és — úgy érzem — győzni fogunk. Láttam a katonán, hogy az emberből ember lesz újra.

De mikor?...

14.

Május elseje viharral köszöntött be. A hegyekről ránk omlottak a felhők nedvesen gomolyogva, mindent rothasztva. Az ég állandóan sír, és hideg köszöntött be. Fagyos szelek süvítenek végig a völgyön, és nyögnek az erdők csapásaik alatt. A fák fáznak, a fű meggörbült, a mezők eláztak, a madarak borzasan kapaszkodnak a táncoló ágakba.

A szobában a tűz mellett is fázunk, és kedvetlenül bámulunk ki az ablakokon a szürke tankokra, amelyek lassan süllyedeznek a felázott földbe. Az ágyúcső hidegen izzad rajtuk, kihűlt szájjal meredve az égre. A szemben álló torony kőfalai megpenészedtek a fekete ködtől, a cinteremben a halottak csontjai dideregnek. A kémény állandóan fütyül, a bádogtető zörögve táncol fölöttünk. Kedvetlen, kietlen, sötét a világ.

Később hó kezd hullani. Súlyos, nedves hó. Bolondul kavarog, és megüli a földet. A háború is mintha becsukta volna véres száját. Csak belső dühét lehet sejteni, amely néha ágyúugatásban tör ki, mintha váratlan ostorcsapások érték volna. A megláncolt vadállat tehetetlen őrjöngése ez, amint tajtékos fogakkal a követ harapja. Agyunk is megködösödött a nyomasztó időben, és nehéz nyakkal ülünk, mereven mozgunk. Sárgára szűkültek szemeink, és a szó fakó a szánkban. Poshadunk, vénülünk, kihülünk, ázunk. Nyomorult férgeknek érezzük magunkat, kedvetlenek vagyunk, bűnösök és nyomorultak.

Az ágyak is feltúrtak, a szalma bűzlik, a szoba rendetlen, szanaszét minden.

E pillanatban azonban nagyobb gond, hogy hol fogunk főzni. A vendéglőt, ahol eddig étkeztünk, lefoglalták az amerikaiak. A kis tanítónő ajánlgatja, hogy a padlás sarkában, deszkával elkerített fülkében volna egy főzőkályha. Kor-

mos, füstös, piszkos jószág. Hiányos is, de nincs más mód. Ezt kell berendeznünk.

Mindjárt ki is foltozzuk, rendbe tesszük. Vastagon ontja így is a füstöt. Vörösre csípi az asszonyok szemeit, és alig bírják magukról lemosni a koromlevet. Hajsza, gond, nehéz sors retteg az arcokon. Mi az a kis füst azonfelül? Így is elég fertőzöttek vagyunk, és saját lényünk egyik végletéből a másikba esünk. Kívül van most az ember szennye.

— Miért alszik még őnagysága?... Különben hadd aludjék!

Más se ügyelít rá. János borotválkozik, a méltóságos úr mosakszik, és sorvadt karjaival vizezi a menekülésben meglöttyedt hasát. A nők a rendetlenséggel birkóznak. A tanár az ikes igék használatát magyarázza. Egy katona betekint az ajtón. Egy bajor szalonnát hozott leveles dohányért. Kívül valaki rábődül a zajongó szilézíai gyerekekre: — „Ruhe!" Egy anya rosszakaratúan kinéz az ajtón. Nem szeretnek bennünket a szilézíaiak. A sorsukat féltik tőlünk. Kolduskonkurrencia vagyunk.

Visszafordulok az ablakhoz, és kinézek. A toronyóra mutatójáról úgy válnak le a vízcseppek, mintha a percek hullanának le róla. A szél alábbhagyott, de a hideg nem enged. A havas eső tovább tart, az idő tovább sötétedik, és sorvasztja a kedélyünket. A mérnök költögetni kezdi az alvó nőt, aki rokona, és hallom, amint mondja: — „Altatót vett be!"

Sigmond felesége tányérokat tesz az asztalra. A mérnök ijedten felkiált, és egy levelet tart a kezében az alvó nő felett:

— Öngyilkos lett!

— Már harmadszor! — rémül meg a felesége.

A nők szája kihűl.

— Még csak ez hiányzott! — gondolok a körülményekre.

— Lélegzik és ver még a szíve! — bizakodik a mérnök.

Hirtelen két pártra szakadunk, és azon vitatkozunk, hogy életben marad-e az öngyilkos, vagy meghal?

Csak akkor némulunk el, mikor a hirtelen felriasztott pap megérkezik a haldoklók szentségével.

Reszketve hozza is az égő gyertyát a haldokló fejéhez, hogy megvilágítsa utolsó útját.

Tegnapelőtt gyertya miatt vesztünk össze, és ma... ki gondolta volna!

Sót és kenyeret készítek egy tányérkába. A kenyér bizony kissé méltatlan, fekete, sáros és nyomorult, de Krisztusnak tudnia kell, hogy szegény menekültek vagyunk.

Szokva van Ő már a nyomorhoz és az élet minden változatához.

Az idő egy árnyalatot sötétedik, a gyertyafény erősödik a haldokló arcán.

Komolyan álljuk körül a földön vetett szalmavackot, és hallgatjuk a papot, aki bajorosan ejti ki a latin szót:

— „Intulkeát tibi Teus, quod... deliquisti!"

A fal tövében fenyegetően felmorajlik egy harckocsi.

Tisztelettel tűzbe dobom a szentkenetes vattát, sót és kenyeret, mintha azt jelezném, hogy a magam részéről az üggyel végeztem.

Haragszom is magamra, hogy milyen egykedvűséggel tartózkodom együtt a szobában a hűlőfélben levő testtel.

Sigmondné meggyőződéssel jósolja, hogy meg fog halni.

— Volt nekem egy barátnőm Besztercén...

— Az arca már szederjesedik! — rémüldözik a mérnökné.

— Ugyanígy volt a barátnőm is...

Hadd mondja végig, mi volt a barátnőjével. Megyek és vizet hozok.

— Nem maga következik! — pattan fel a feleségem. Hátha megszégyelli magát, aki következik!

Ezt azonban hiába várom. Dühösen ragadom meg hát a két nehéz edényt, hogy a hegy aljából a sáros, piszkos időben fellihegjek a rossz szívemmel a vízzel.

Feleségem utánam szalad:

— Maga is azt hiszi, hogy meg fog halni?

— Hagyjanak már!... Olyan nagy dolog a halál?

Az asszony elborzadva néz utánam.

A szél arcomba vágja a csípős, havas esőt, átfütyül a ruhán, mellemnek feszül, és tátott szájjal nyelem a vastag ködöt, a ránk ereszkedett felhőket, míg beleványadok, sápadok, sárosan, csatakosan hallgatva a vérem halkuló muzsikáját.

Rohamosan sötétedik, és körös-körül minden valószínűtlenné válik.

Öreg este van, amikor négy amerikai szanitéc becsörtet a szobába. Egyikük azonnal a beteghez siet.

— Orvos?

Nem. Történelem- és zenetanár Észak-Dakotából. Az orvos nem jöhetett, de utasításokat adott.

A fiatalember lelkiismeretesen minden utasítást kipróbál. Öten is rázzák, élesztgetik az életuntat, aki ernyedten hull vissza a szalmára. Mi nézzük, és isszuk a valódi feketekávét, amit már nem lehetett a betegbe beleerőltetni.

Mr. Haroldson lélekszakadva autózik vissza a lazarettbe, hogy újabb utasításokat kérjen. Társai itt maradnak. A kövér, köpcös főszakács, bizonyos Mr. Teaque, aki civilben gépész, rágógumival kínál. Később csokoládéra térünk át.

Egyelőre semmi sem fontos, csak az az átszellemült érzés, amivel esszük a csokoládét.

Fél éjszakát kínlódnak végig, hogy életre hozzák a haldoklót, de végül mégis be kell szállítaniok a freyungi kórházba.

Éjfél után egy óra, mire ágyba kerülünk. Különös érzések kerítenek hatalmukba az „ellenség" cselekedetének láttára. Az élet és bizalom kezd visszatérni a szívünkbe.

A megspórolt darabka csokoládét a szájamba veszem, és elgondolkodom. Kívül egy hadigép életjelt ad magáról. Elmosolyodom:

— Immár moroghatsz, ugrálhatsz, öreg tank, az ablak alatt!

Két hét múlva tudtuk meg véletlenül, hogy öngyilkos társunk meghalt. El is temették.

— Meghalt?

Aki hozta a hírt, így felelt:

— Igen. Érdekes, hogy elfeledtem megmondani nektek!

15.

Amerikai gépkocsi kanyarodik az ajtó elé. Izgatottan nézzük. Semmi jót sem jelentenek az ilyen látogatások. A csoport vezetőjét kérik. Kellemetlen, de megyek. A tisztek ridegek, kimértek, hivatalosak.

— Önök a magyar parlament tagjai?

Ahá! Tudtam, hogy rákerül a sor.

— Írja fel a nevüket! — és jegyzőkönyvfélét tesz elém.

— Kérem!

— Van valaki önök közt, aki a kormánynak tagja volt, vagy fontosabb szerepe volt?

— Nincs. Egyszerű, békés képviselők vagyunk.

Sovány, háborúette, magas férfi a tiszt. Rám fürkész. Visszafürkészem, de semmi fenyegetőt nem látok benne. A másiknak az orra mintha figyelmeztető jel volna. Erről már látszik, hogy nem szerelmes belénk. Szerencsére inkább tolmács szerepe van. Jó volna tudni, hogy mit akarnak. Megkerülő kérdést teszek:

— A polgári foglalkozásokat is beírjam?

— Ne!

Sejtettem. A tiszt kurtán-furcsán kiadja a parancsot:

— További intézkedésig nem hagyhatják el lakásukat!

Meglepetten ránézek.

— Börtön! Házi börtön! — magyarázza, hogy jobban megértsem.

Csak azért se fogsz te bennem gyönyörködni!

— Hála Istennek! — mondom megkönnyebbülten.

— Minek örül? — csodálkozik az amerikai.

— Annak, hogy ha börtönben vagyunk, nem kell a hegy aljából hordanunk a vizet!

A tiszt nem hajlandó humorizálni.

— Azt hordhatják!

Keményen rám néznek és távoznak.

Öt perc múlva én élvezem társaim fehérségét. Csoportosan vagy magukba szállva vívódnak, találgatják az intézkedés okát. Végre kisütik, hogy ki fognak adni az amerikaiak. Előrelátható volt.

— Én tisztán állok!

— Nekem nincs félnivalóm! Semmi takargatnivalóm!

— Azt hiszed, hogy nekem van?...

Van, aki annyira önmagába merül, hogy azt se venné észre, ha az eső a szájába csepegne. A tanárunk fel-alá sétál, és szemmel láthatóan fehéredik hátára tett tenyere. János homlokán a ráncok tartják a feltolt szemüveget.

— Sohasem akartam, hogy az uram képviselő legyen! — sírja az egyik asszony.

A másik se akarta.

Mindenki érzi, hogy a gyomra vékonyodik. Hejo Pali a sült szalonnáját kezdi enni. Menti, ami menthető. Valaki kikel a zsidókérdés megoldásának embertelen módja ellen. Mások mindenre elszánt arcot mutatnak. Névtelen kis párttagok túlzott jelentőséget tulajdonítanak saját személyüknek. Színezik a bizonytalanságot. Minden kis dolog ijesztővé nagyul. Nyomasztó kétségek gyötörnek. A végzet utolér. Kínlódva keresi mindenki a kiutat. A hazai viszonyokról tájékozatlanok vagyunk. Csak a rettentő rémhírek járnak. Sötétség vesz körül, ami még ijesztőbbé teszi az egyéni sorsot. Az idő az egyetlen, amiben bízni lehet.

Ilyen állapotban mindig lehetetlen, váratlan dolgokat cselekszik az ember. Én is leülök, hogy a házirendet kiegészítsem, de ilyeneket írok:

„Ki a vécét tisztán tartja,
Saját egészségét óvja!..."

Utána az ablakhoz állok, és kibámulok a széltől részeg fákra, hogyan gomolyogja körül a szürkésfekete felhő, és piszkolja a sivár, egyhangú eső. Ránk rogyott az ég is. Az is nyom, kedvetlenít. A köd kiszívja belőlünk az életkedvet. Minden kavarog és nyugtalan a természetben is. A mezők, a vetések már megadták magukat, és a pusztulás dermedtségét mutatják. Az erdők még küzdenek. Ide látszik kietlen kínjok. A megtámadott tanyák magukra húzták piros sap-

kájukat. Ázottra csapta a víz falaikat. Csak a cinteremben fekvő halottaknak mindegy minden, de az ő szürke arcuk is nedves a koporsóban, hosszúra nőtt hajuk penészt izzad, körmeik hidegek.

Mégis kimegyek, és oktalanul dacolok az időjárással. Átázott kalapom a homlokomat hűti, térdeimet alig érzem a hideg miatt, vértelen ujjaim zörögnek. A gyep szortyog lépteim alatt, szemeim beromlottak üregükbe, de gyilkos tűzzel nézem ezt a nyomorult világot.

Addig fogok kinn állni, míg agyam kimerül, és minden érzékem elkábul. Tűröm, hogy támadjon a szél, marjon az eső, pusztítson a köd, a feloszlott égnek ez az utálatos szennye, hulljon orrom, szájam, erőtlenedjék egész testem. Ez is jobb, mint embereket látni! ...

Már majdnem teljesen elpusztul a nap, mire felvánszorgok a közös szobába.

Azzal fogadnak, hogy rosszul magyarázom a tisztek intézkedését. Nem internálásról van szó, hanem egyszerűen számbavételről. Semmi következménye nem lesz az összeírásnak. Mi nem vagyunk háborús bűnösök.

Meglepetten hallgatom.

— Igazatok van!

Miért ne tegyen jót az ember?

Különösen az asszonyok vigasztalódnak meg. Már kacagnak, jár a szájuk bele a késő éjszakába, míg rájuk csördítek a vén virágénekkel:

— „Zsuppra, agg nők! ..."

Hirtelen a takaró alá búvok, hogy ne halljam a választ.

16.

Ez a nap mély nyomokat hagyott mindenkiben. Minden kis neszre megriadunk, minden egyenruha aggaszt. A bizonytalanság idegessé, érzékennyé tett mindenkit. Állandó lelki viharban élünk, amely megőrölte az idegeket. Nemcsak testileg, bensőleg is rongyosak vagyunk. A puszta, meztelen valónk maradt. Lekopott rólunk minden máz, felvett szokások, az életben elért eredmények, rang, méltóság. A múlt már nem sokat jelent. A kultúra, magasabbrendűség, társadalmi helyzet, tudás már nem lényegünk. Kiürült, rozoga váz mindenki, mintha irtóztató lelki légnyomás tépett volna le mindent rólunk. Ilyenkor látni, hogy az életen kívül minden milyen esendő a világon. Minden perc ássa sírunkat lábaink körül. Az időjárás is, mely egy hét óta kietlen és kilátástalan. Viharok, eső, hó váltogatják egymást. Hideg, sötétség, megvakult nap, rothadás, korhadás és szenny éjjel-nappal. Álmaink is nyomottak, fárasztóak. Az egyformaság fojtogat. A gondolat meghal koponyánk mögött. Lidércek táncolnak a szemekben. Sovány hátunk fáj, és szögletesen előre görbedünk ültünkben, mint a kriptalakók, börtönök hosszú hajú lakói. Arcunkon egészségtelen folt. Foglalkozásunk semmi. Reggelenként alig indul élet az öreg testekben, és többször visszaejtjük ülepünket a poros szalmára. Átjártak a vízfoltos falak miazmái. Együtt dohosodunk a vén iskolaépülettel. A véletlenül magunkkal hozott néhány könyvet agyon olvastuk. Különben is, mit érdekel az Asszony, aki ölt, az egész eltemetett régi világ? Ideiglenes és gyorsan múló buborék minden. Olyan, mint ez a kis cintermi temető, ahol alig száz halottnak van helye a templom tövében. Egyik kapun beviszik a halottat, másik végén kihordják a csontokat. A koszorúkból, virágokból trágya érik. Gubbasztó, beteg madarak vagyunk, amely lepiszkolja saját fenekét. Nyálkásodunk, és nincs

szenvedély csontjainkban. Adj, Uram, örök nyugodalmat nekünk!

Néha keserű vélemények sejtetik, kikben mi zajlik le. Fanyar megjegyzések:

— Megyek és átöltözöm vacsorához.

— Te tökéletesen rendben vagy. Nyíratlan fej, borotválatlan arc, fekete körmök, kéthetes gatya.

Kacagunk. Tessék bármit mondani, mi most mindenre kacagunk. Azon is, ha valaki a szeles kenyér miatt kimegy, azon is, ha nem megy ki. Mindenen ...

Nincs mit csinálni, mert nappal az idő, este a villany szomorú. A kis patakgyártotta, erőtlen villanyka. Az ősi, szénszálas körtéből alig csepeg ránk valami sárga, beteg fényecske.

A békebeli, káprázta tó fényáradatban úszó Budapest jut eszünkbe a láttára, lüktető éjszakáival, világvárosi kényelmével, buja szépségében.

Elindítjuk a szót. Mindenki tesz valamit hozzá, és percek múlva magunkfeledten már ott járunk a körutakon a transzparensek közt, a fény és árnyék világában.

A feltornyosuló budai hegyek hangulata megigéz újra, a Dunán átívelő hidak fényben ragyogó lendülete, a vízben tükröző sok ezer fény, a kivilágított Citadella, Halászbástya, Vár, a hegyekről lefutó lámpafüzérek aranycseppjeinek reszkető szépsége, az utcák, terek forgataga, zenéje és zaja, a felgyúlt élet ritmusa, színházak, mulatók ragyogása, művészete és démona, vagyonok nehéz pompája és súlya, paloták vetélkedő sora, falvak, nevek, külvárosok névtelen bűnei és nyomora, a fekete öklűek alvilága; minden feltámad bennünk.

Öten is felsóhajtunk utána:

— Mi lehet most otthon?

Az utolsó benyomás, amit 1944 októberében magunkkal hoztunk, már a megpróbáltatott, háborús városé, amelyet három oldalról vívott az ellenség, bombázók gyötörtek, robbanások sorozata rázott, ágyúk, tankok ontották rá tüzes nyálukat, és lángok gomolyogtak fel a romok közül.

Az óvóhelyek, pincék kísérteties emberarcai tolulnak

lelki szemeink elé a beszéd nyomán, a földalatti tengődés rémületei kínoznak, és látjuk a kiásott hullák malteres, véres csonkjait, dermedt egykedvűségét, az égnek vetett puffadt hasat, a boltok előtt ácsorgó, keserű tömegeket, a kenyér rabszolgáit, a háború gazdagjait, koldusait és utcákon hányódó bénáit, a megszállottság fojtott gyűlöletét, révedezését, a feloszlásban levő ország szívének végső, vad ritmusát a fenyegetett életért.

A többi már csak a kapott hírek és a képzelet után rémlik fel bennünk. Megpróbáljuk elképzelni a teljesen körülzárt város nehéz karácsonyát, és az ötvennapos harc borzalmait.

Látományszerűen látjuk a füst és vér, pusztulás, halál nászát, a szüntelen haláltusát, a felrobbantott hidak égbe meredő csonkjait, a vízbe hullott roncsokat, a parkok sebesült fáit, feltúrt földjét, a tátongó krátereket, bedöntött falak ásító lyukait, tetővázak szeszélyesen zuhanni készülését, lihegő katonák elvágódását, egymást tipró menekülők sápadt futását, letépett villanyvezetékek kuszaságát, feldöntött villamosok sárga dögét, a lövedékektől feltépett utcák zűrzavarát, a vízvezeték felszökő vérét és sarát, a repülő vasat, téglát, követ...

Amott egy ló fetreng vérében, porba lógatva szennyes nyelvét. A gázok már feszítik bordáit. A pinceodúkban éhező emberek várják az éjszakát, hogy megrohanhassák és széttépjék maguknak...

A szomjúhozók romtól romig settenkednek egy korty vízért. Csontra száradt emberek ülnek a sötétben rongyosan, apadtan, bűzhödten, szakállasan, nélkülözésektől, álmatlanságtól, félelmektől, kínoktól hajszoltan, fáradtan, torzan, úgyszólván lábon haldokolva. Az anyai emlők hidegen és feketén fordulnak ki a csecsemők szájából. A nők szája sikoltás helyett csak feketére tágul. Nincs villany, víz, világosság, élelem, mégis van élet. A hadigépek szünet nélkül rángatóznak, dörögnek, robbannak tompán, aljasul és élesen. A tűz mohó és fékezhetetlen. Durva és halált ontó minden anyag. Por és füst közt várják végüket a házak és a tárgyak. Ég nem látszik hetek óta, se az Isten mögötte.

A légnyomás orra vágja a templomokban a szenteket, de a város még mindig él, mintha elpusztíthatatlan volna. A szív vörösre duzzadt a végső erőlködéstől, mégis bírja, állja, mégis szeret és gyűlöl. A koponya átlátszóvá vékonyodott az agy fölött a folytonos erőlködéstől, mintha minden lövedék abban robbanna föl, minden lövés rajta cikáznék át. A megfeszült gondolatok villámaitól kábult elhatározásokat, terveket termel.

Már nem győzik a sebesülteket kötözni, halottaikat eltemetni. Járványok, betegségek dúlnak, tizedelnek. A hírek mind riasztóbbak. A végzet már rátette fekete lábát a városra. Kislányom ott van, szeretteim vannak ott, és a gyűrű mind összébb szorul körülöttük. Már csak a feletük lebegő halál angyala látszik...

Semmi hír róluk, és megkényszerített képzelettel igyekszünk sorsukat kitalálni. Szinte ide hallatszanak a tűz alá került Új Szent János betegeinek segélykiáltásai, és beleszürkülünk, amikor valamelyik osztály romjai alatt beáll a halál csendje és örök nyugalma.

Velük vagyunk futásukban, rettegésükben, éhezésükben, haldoklásukban, a tűzben, sziklapincékben, a vasnak és vérnek szörnyű áradatában. Átéljük életüknek minden mozzanatát, epesztő vergődésüket. Ijesztő számokat hallottunk a pusztulás és halál fékevesztett aratásáról, a szenvedések és megpróbáltatások változatosságáról, és bele kell pusztulnunk saját tehetetlenségünk és erőtlenségünk tudatába.

Ki előtt térdeljünk le, hogy ne hagyja, mentse meg őket?

Hát nincs senki ezen a nyomorult világon, akihez fordulhatnánk?

Jobb is, ha számot vetünk róla, hogy ők már nincsenek! Mindegy most már, ha végső percünkig kell is viselnünk a fekete fátylat, amely értünk arcunkra hullott...

Szomorú orral dermedezünk ebben a nyavalyás bajor falucskában, nyolcszáz méter magasan a tenger színe fölé internálva. Belereszketek, ha látom, hogy nagy megpróbáltatásunkban milyen esettek, gyarlóak vagyunk. Gyámolta-

lanok, kicsinyesek, önmagunkat is elejtőek, akik apró életecskénket féltjük csak. Nincs olyan Isten ostora, melynek sújtása el ne múlnék a bőrről.

Ilyen állapotban meg se lep különösebben a hír, hogy Németország letette a fegyvert.

17.

Világossá vált előtte a reménytelen vég, és megadta magát.

Romhalmaz tetején fehér zászló.

Már nem mesebeli városok tornyai, fényes kupolái, csillogó háztetői, paloták ormai emelkednek a magasba a nagy múlt szépségével és művészetével, a béke méltóságával; hanem csak romok, otromba kő- és téglahalmazok, magányos vagy ledőlt gyárkémények, szétdúlt raktárházak, kormos falak, bútorroncsok, üveghalmaz mindenütt, ócskavas, büdös hulladék, szemétbűz és piszok.

Láttam ezeket az embereket különös kábulatban rohanni, rongyos gyermekeiket a törmelékben vájkálni, a feltépett csatornák bűzében, rakodópartok és külvárosok szennyes útvesztőiben. Az arcokon éhségfoltok, a testen a hajszolt munka álmatlansága és keserűsége.

Láttam a rendszert, amely hidegen, a gépek pontosságával szervezett, és csak a lelket dobta félre. Szigor és terror vasjármát hordozta mindenki. Futószalag mellett állott a nő és gyermek is, és arra se ért rá, hogy elesett urát vagy gyermekét, apját meggyászolja. Különösen hat rám, hogy síró németet nem láttam. Temetésen se. A mérnökök csodákról álmodtak a túlfeszített agy forróságában. Vasutak dübörögtek, gépkocsik száguldottak háborúba öltözötten, föld alatti gyárak morogtak, mintha a föld gyomrának inasorvadt, fehér szemű népe készülne ellenünk törni, és a fagyökerek kísértetei, koporsólakók állnának a kohók fényében acélgépek mellett kormos szemfedővel és olajfoltokkal testükön.

Hol van a súlyos valóság e végzetes idején a fél Európa romjain tipró, diadalmas aranyvakság, öröm, zene, parancsoló gőg, világhatalmi álmok? Az évekig fenn ragyogó üstökös lezuhant az égről, és csak a komor sötétség maradt

utána. Május nyolcadikán éjjel huszonhárom órakor történt, amikor Dönitz vezértengernagy kénytelen volt aláírni a fegyverszüneti szerződést. Három nappal azelőtt a déli német hadsereg egymillió embere feltétel nélkül megadta magát.

Rendkívüli események sorozata zúdul ránk mindenfelől egy világ összeomlásának méreteivel és káprázatával. Jelentőségüket hirtelen fel se mérhetjük. Időnk sincs egyik hír hatásából felocsúdni, a másik zuhan ránk. Az összes német seregtestek felbomlottak, katonai ellenállásról többé szó se lehet. A berlini Reichskanzlei mély bunkerében tragédiák játszódnak le. Egész sereg ismert vezető személyiség mérgezte meg magát, Hitlerrel az élükön, aki először megnősült, utána pedig holttestüket leöntötték — kívánsága szerint — benzinnel, és porait megsemmisítették. Nem tudom, hogy van a világ vele, de mi túl vagyunk azon a ponton, hogy mindez nagyobb hullámokat verjen fel bennünk. Sejtések, múló felvillanások pillanatnyi képében látjuk csak az emberiség egyik legnagyobb eseményének a hatását. Nincsenek idegeink hozzá, hogy részletekké bontsuk, mindent megfigyeljünk és okszerűen következtessünk. A látszólagos halál önkívületében van ez a földrész, az utolsó vergődés haláltusájában.

Mi lesz velünk?...

Nem velünk, nyomorult földönfutókkal, néhány köhögős, öreg ronccsal, megszámlált idejű ráncos gyümölcscsel, hanem az arasznyi magyar földecskével. Megmarad-e a legázolt kis vetés, a viharok közé zárt néhány szem magocska?

Önmagunkat figyelem, ha vajon nemcsak semmi kis életünk apró féreg gondjai ijesztettek-e fehérre, leheletnyi időcskénkkel szürke magunkat toldozgatjuk-e kisszerűen, a kifogyott mécses utolsó pislogásával? Keserűen hallom az óvatos véleményeket, a csigaszarv-lelkiséget, látom az ódalgást, a maga-álcázást, a gondolat-lest.

— Mi a véleményed?

— Most nincs vélemény! A tény van, hogy más vesztette el a háborút, és mégis ártatlanul mi veszünk el!

— Sötéten látsz.

— Kétségtelen, hogy sorsunk a győztes hatalmaktól függ! — tudja a harmadik. — A világhatalmi érdekektől és szempontoktól.

— Ne feledjétek, hogy új világnak és új világrendnek kell következnie! — avatkozik bele a negyedik is. — A emberiség új életformája születik meg. Akkora események küszöbén állunk, mint a kereszténység megjelenése.

A papok azt hiszik, hogy eljött a prédikáció ideje.

— Aki meghalt, igyekezzék feltámadni! ... A saját feltámadásunk hajtóereje pedig nem a benzin, gáz, rakéta, hanem a lélek és a titkok, hogy nincs az a vesztett háború, amely után egy bensőleg értékes nép fel ne emelkedhetnék! Krisztus porosnak hitt szavai újra éles fénybe kerülnek! ...

Fáradtan hallgatom a vitát. Szeretném kilesni a szavak mögött a beszélőket. Vajon ezek az urak fel tudják-e mérni, amiről beszélnek, és belelúdbőrözik-e a hátuk az emberiség egyik legnagyobb drámájába?

Egyik pillanatban a fáradt idegzet gyűlöletével gyanúsítom őket, és merev körmökkel tépem róluk az emberi értékeket. Kicsinylem, lenézem hunyászkodásukat, tartózkodásukat, a másik pillanatban azonban észreveszem, hogy csontjuk is belefehéredett az eseményekbe, megérzem gyötrődésüket, magarejtőzésüket, és szánom őket, forró aggyal keresek valamit, amivel vigasztalhatnám, enyhíthetném a szakadó félben levő ing mögött kínlódó szívüket.

Egyelőre csupa vívódás vagyok magam is. Ugyanolyan összeharapott az én szájam is, görbe a hátam, mintha már a hajam súlyát se bírná a nyak. Roskadozom. Éjszaka hánykolódom a szalmán, és befejezetlen képek vonulnak el szemeim előtt. Annyira gyötrődött már a test és lélek, hogy semmi se alakulhat ki bennem teljessé. Éber szemekkel álmot látok.

Napokig tart ez az állapot. Részletértesüléseket nem kapunk. A puszta tény csak bizonyos, hogy véget ért az európai háború.

Állítólag Berlinben egész utcasorok lettek öngyilkosok.

Nem lehet komolyan venni a hírt. A régi propaganda végső szárnyverése. A nagy kendőzésé, amely évekig áltatta a világot. A „nácik" súlyos helyzetben vannak. Egyikük a szomszédunkban erdész, fenn a Tuschlbergen, összelövöldözte a családját, magára gyújtotta a házát, és elpusztult. Láttam a tövig égett romokat. Ki tudja, hányan és hogyan követték példáját...

Ebből az elzárt havasalji kis településből nehéz megítélni Németország hangulatát és a német nép belső állásfoglalását. Nehéz rajtuk eligazodni. Előttünk nem beszélnek, nem mutatják, hogy mit éreznek, nem gyülekeznek, nem dugják össze fejüket titkolózva. Látható izgalom nélkül végzik a dolgukat. Ha tragédiát élnek át, azt önmaguk számára rendezik. Frau Aná keze nem rándul bele, mikor a knödlt készíti, és a Hans keze csak úgy lendíti a gyeplőt a lova hátán, mint eddig. Az élet nem áll meg, és a parasztot nehéz kivetni a sarkából. Náluk még megvan az ősi módszer, hogy ökör húzza fejével az igát. A világ mindig megérdemli a sorsát. Lehet akármilyen új világrend, a gyermekek tovább fognak játszani, s a leányok csókolózni. Mit vesződjem a németekkel? Estére hajlik az idő, megyek és megpróbálok pár csepp tejet szerezni.

— Jó lesz a soványtej is! — örvend az asszony.

Tehetős házba fordulok be. Az istállóban két sor tehén tőgye feszül.

— Abend, Mutti! — barátságoskodom a békaképű vénasszonnyal. — Csak egy csöppecske tejet.

— Most fejünk! — löki oda a Mutti.

— Nagyszerű! — ülök le kínálatlan a padkára, és tele van a képem örömmel, mintha az én teheneimet fejnék.

Az öreg Bauerin tesz-vesz, motoz, mint egy szürke bagoly. Hiába mondok szépeket neki, kedveskedem, lepereg róla, egy kurta „já"-t oda nem hajít érte. Nem tudom, minek érleli tovább az ördög az ilyen vén szipirtyót, de menekültnek türelmesnek kell lennie. Az a fontos, hogy megígérte a tejet. Ha kénkő jön ki minden likából, azt se bánom.

Egy óra múlva behozzák a tejet. Bizalmasan közelebb tolom az üvegemet, de pillantásra se méltatják. Pár pillanat múlva búgni kezd a szeparátor.

Mégis Magermilch lesz belőle, de az se baj. Kedvetlenül nézem, milyen túlságosan jól működik a szeparátor, de dicsérem azt is.

Oda se bólintanak.

Lassan sötétedik. Mindegy. Néhány pillanat, és én is mehetek. Valószínűleg ebből az utolsó fazékból kapom a tejet. Már fogja is a vénasszony. Felállok. Az asszony azonban elcsoszog a fazékkal, és elzárja. Megütközve nézek rá:

— Hát én? Nem kapok? Hiszen megígérte?

Felvillan az asszony szeme. Szinte fúj a gyűlölettől, mint a dühös macska.

— Nem adok!

— Száradjon el a szíved! — önt el az indulat, és kifordulok az ajtón, mintha arcul ütöttek volna. — Dögöljön meg mind a tizenkét tehened, fukar parasztja, ha pénzért is sajnálod ezt a pár csepp tejet. Önző, vén kísértet!...

— Mi ez? — ijedek magamra. — Hát már ilyen csekélység miatt is égig lobban bennem az indulat? Hiszen semmiség az egész!

Semmiség, és mégsem bírok szabadulni tőle. Ilyen kicsinyes dolgok naponta történnek velünk, de a vénasszony cselekedetét akármilyen paraszti önzéssel se tudom megmagyarázni. Gyűlöl? Miért? Soha magyar egy szalmaszálat nem tett keresztbe előtte. A tejet sajnálta? A fölöslegből és ötszörös áron ígérte. Majdnem egy óráig váratott is rá. Addig egy szóval se mondta, hogy nem fog adni. Mi mehetett végbe benne, hogy mégis az arcomba vágta, hogy nem ad? Fordulj fel, pusztulj el itt a szemeim előtt, és akkor se adok! Ha annyi volna, hogy az ablakon folyik ki, akkor sem! Semmit sem!

Akárhogy forgatom is, így kell értenem szavait és eljárását.

Hol áll a magyar paraszt ezektől! Micsoda mennyei magasságban!

Annál nagyobb a visszahatása.

Különben is túl érzékenyek vagyunk. Elég egy szó, mozdulat, hogy végletekbe essünk.

Velünk bánnak így ezek, akik a legnagyobb áldozatot hoztuk Németországért kényszerűen, kiszolgáltatva, megszállások alatt nyögve? ... Földönfutókká, hazátlanokká lettünk miattuk, mindenünk elpusztult, családjaink szétszóródtak, kegyelemszalmára hajtjuk le fejünket, és akkor még a trágyára hordott élettelen krumpliindát is sajnálják tőlünk.

Hiába gondolok azokra, akik szívesek és előzékenyek voltak velünk szemben, ahogy tudtak, segítettek is, átérezték sorsunkat; az öreg nő kietlen cselekedetének hatása nem múlik el tőlem. Annyira belém ette magát, hogy folytonosan látom a két fekete gödörből rám tűző, gyűlöletes szemeket: — „Nem adok!" ... A háborút elveszítette, már csak meghalnia és engedelmeskednie lehet; de ez az egy, — elbánni, megalázni, végiggázolni a kiszolgáltatott, védtelen menekültön — még módjában volt. Élt is vele. Talán ez az utolsó, szomorú gyönyörűsége, kezdetleges érzésvilágának kielégülése.

Különben minek vesződöm rideg hegyi parasztokkal, Legjobb, ha hazamegyek.

Dühösen nekiindulok a meredek templomhegynek, és előre nyúlt nyakkal fújom magamból a párát, mintha a vénasszony üldözne seprűvel.

Hamar kifulladok. Csupa sápadt, lüktető szív egész testem. A vér homlokom falához ütődik, szédülést és kábulatot érzek, és táncolnak körülöttem az est megnyúlt árnyai. Köd rakodik a házak, fák lábaira és a föld arcára. Nyirkos hideg ül kihevült fejemre. Ez lecsillapít, és — amilyen bolond vagyok — még én kezdem mentegetni az öregasszonyt.

Értem már szegényt. Ma tudta meg ő is, hogy mi történt hazájával, és sötét fájdalmában ő is összeomlott. Első meghasonlottságában a maga paraszti módján cselekedett. Azt gondolja, hogy vesszen, pusztuljon minden körülötte is. Mindenki! Én is! ... Valami efféle történhetett vele. Meg kell értenem szerencsétlent!

Jó, de mit mondok otthon, hogy miért nem kaptam tejet?

Megmondjam az igazat? Újabb csalódást keltsek társaimban, és gátat szakítsak felháborodásuknak? Előre tudom, mi lesz a véleményük. Mint a tűz, úgy fog égetni, marni minden szavuk. Magukat emésztik, rombolják ezzel is. Én vessem beléjük a csóvát?

Nem. Ez legalább ne száradjon az én lelkemen! Felemelem tehát a tejesüveget, és úgy sújtom az árokba, hogy ezer darabba törik.

— Igen, képzelje! — mondom otthon a feleségemnek. — Olyan ügyetlen voltam...

A szemem se rándul meg, olyan nyugodtan hazudok.

18.

Rövidesen rákerül a sor a felszámolásokra, megtorlásokra. Itt is, otthon is, mindenütt. Jön a háború utáni szenvedélyek, bosszúállások ideje, forradalmi állapota. Politikai gyűlölködések, osztályellentétek leszámolása, marakodása a hatalomért, a megszálló bolsevizmus irányítása és céljai szerint, az alsó rétegek felülkerekedése és ösztönössége. Ez az egész nagy vajúdási folyamat sok áldozatot fog még követelni közülünk. A börtönöknek és a halálnak nagy lesz az aratása. Ez a tudat gyötör mindenkit. Teljes a bizonytalanság és tájékozatlanság. Nincs semmi támaszpontunk. Magyarország légmentesen el van zárva a világtól. A hatalmak szándékait se ismerjük. Nyugtalanító hírek, értesülések gyötörnek állandóan. Az elképzelések még ijesztőbbekké fokozzák. Hiába küzdünk ellenük, valami mindig visszamarad bennünk. Ha sokáig így tart, lassanként megbolondulunk. Már önmagunktól se bírunk menekülni. Jelentéktelen események, semmiségek túlzott jelentőségűekké válnak a szemünkben. Őrültek házának hangulata és képe az egész szoba. Egyik órák hosszat farag késével, másik percenként kapja a seprűt, és végigporoz a szobán, a harmadik Istenhez révedezik elkerekült szemekkel, a negyedik naplóírásba temetkezik, az ötödik állandóan sétál, mások lobogó indulattal marakodnak, hogy még a foguk is elszíntelenedik bele. A nők minden szál hajukat papírba csavarták, és a tükrükbe mosolyognak. Sem éjjel, sem nappal nem vagyunk tekintettel egymásra, csak a magunk személye a fontos. Mohón éljük ki rigolyáinkat, és elviselhetetlenné tesszük a közös életet. Sértések és haragok sötétlenek heteken keresztül, halálra ítéljük egymást, és ilyenkor azt se bánjuk, ha az egész világot meg is eszi a fene.

A lélek csendes haldoklásának ideje ez, és egész valónk torz küzdelem ellene. Csak most látni, milyen gyatrán és

elsietve kerültünk ki az Úristen gyárából. Egyik gyomorsüllyedéses, a másik cukorbajos, rossz tüdejű, bélfekélyes, kopasz, félkopasz, savanyú, petyhüdt, hústalan, sápadt csonthalmaz. Jórészt ötvenen felüli vénemberek, konok, komolykodó, élhetetlen öregek, akiket már kiselejtezett az élet. Múltjokat kérődzik üresedő homlokkal, minduntalan indulataik szédületébe esnek; többen hiányos foggal és tudással.

Nem vagyok kivétel magam sem. Éppen úgy marakodom és álcázom a sorsom miatti aggodalmakat, mint a többiek, és rávicsorodom, ha valamelyik rezignáltan kiejti a száján: — „Ki fognak adni az amerikaiak! . . ."

Belső rohamok zúgnak át rajtam is minduntalan. Ilyenkor felugrom a kis batyuról, és égő szemekkel, kiéhezett, száraz ökleimet rázva öntöm ki magamból a keserűséget, míg behorpadt orcákkal visszaroskadok a tépelődésbe. Nem is látom, hogy társaim aggodalmasan térnek ki utamból, feleségem elfordítja vacogó fogait, hogy aggódásával ő is ne keserítsen.

Már nem is az az oka, hogy mit terveznek velünk az amerikaiak, hanem nagy elzártságunk, összezsugorodásunk ebbe a sivár szobába. Önmagunkba visszaűzött emberek vagyunk, akiknek hiányzik minden életelemük. A mindenüket veszítettek üressége vesz körül. A fizikai üldözöttség rettegései után most lelkünkkel vívódunk, vesződünk. Sorvadunk, erőink felőrlődnek, értékeink elkopnak, és mindinkább szemünkbe vigyorog az élet céltalansága, esendősége és mulandósága. Hat esztendő óta csak ezt látjuk unosuntalan, és ez megbosszulta magát rajtunk is. A háború minden förtelme, piszka és aljassága bennünk is elvégezte munkáját, hiába futottunk előle lobogó hajjal, csontra száradtan, és végül is eljutottunk a nagy kérdéshez: — „Mi szükség reánk?"

Jobb lett volna, ha átüti szuvas koponyánkat a golyó, hogy ne cipeljük a lottyadt húst ebben a kiöntött bélű világrend céltalanságában! Puffadt hulla az is törvényestől, kultúrástól, mindenestől.

Valahol valami oltalom, segítség kell ellene! Támasz,

menedék, amiben még nem csalódtunk, és ilyenkor kitámolyog az ember a szabadba, a természetbe.

Felhőtlen, tiszta a májusi ég. A napnak áldás minden mozdulata. A mezők már nyitják a sok virágot, az áfonyabokrok kifutottak az erdőszélekre. A réteken sárga lángot vet a boglárka, és ezer virág üdíti, színesíti a tiszta fűszőnyeget. Madárcsicsergés, lepkejáték, az élet lélegzete vesz körül. A rozs- és árpatáblák kiemelkedtek a földből, a dűlőutacskák mozdulatlan fekszenek a helyükön. Minden pillanat béke és áldás a szívnek, idegeknek ebben a szennyes, hazug világban. A fű kedvesen cirógatja arcodat, ha beleroskadsz, egy fecskefarkú pillangó körülrepül, a fenyők zöld lombot vetnek, a fény dédelget, a hegyek körülülnek, a nap csendesen megejt, elijeszti kísérteteidet.

Magad se tudod, hogyan történt, hirtelen másképp látod társaidat is. Észreveszed, hogy derék, jó emberek, áldozatkészek is, magas célok felé is néznek, és éppen úgy gyötrődnek, mint tenmagad. Amit ferdének, gyermekesnek vagy bosszantónak láttál bennük; az csak fanyar gesztus, a túlhajszolt lélek grimasza, a kimerült szervezet és idegrendszer vergődése. Szeretni és szánni kell őket!

Odamész tehát a másik árvához, és aszondod:

— Mi az, Pali, te is élvezed a szép napot?

Hejo Pál úr azonban így válaszol:

— Nekem beszélhet Sigmond! Ki fognak adni az amerikaiak!

— Hát ki fognak adni! ...

— Ha neked olyan mindegy!

És ingerülten tovább vonul, hogy egye magát zavartalanul.

Mosolyogni kell a gondjain, mert ki az ördög kérdezte meg tőle odafenn Borsodban, hogy legyen-e egy kis parázs világháború, és most mégis úgy tesz a derék Pali, mintha ő lett volna Hitler, Churchill és Roosevelt titkos tanácsadója, és segített volna felaprítani a világot, mint a csipkés szalonnát a früstükhöz.

— Hol vagy, apa? — dugja ki a padláslyukon madárka

fejét Annus néni, a hites társa. — Gyere a padra gyújtóst aprítani!

Pali hát megmássza a „partot", és megy a „pad"-ra gyújtóst aprítani.

Hirtelen leszakítok egy százszorszépet, és tépdesni kezdem a szirmait:

„Kiadnak, nem adnak? Kiadnak, nem adnak?..."

Tegyük fel, hogy kiadnak...

Esett, kis emberekkel osztottam meg a sorsot a kisebbségi életben, ugyanúgy kerestem a kenyeret, mint ők. Bíztak bennem, szerettek. Ezek ítélnének el?

Bűnös volnék, mert kétségbe ejtett a hazám és fajtám sorsa? Vagy az a vétkem, mert tehetetlenül kellett nézzem, hogy minden közénk hányódott gondolatnak, idegen eszmének és rendszernek, minden lényünktől távol álló veszedelmes törekvésnek fanatikus követői akadnak, és világáramlatok nevében önérdek, hatalomvágy aggatja a fákra a más nézeteket vallókat? S amíg mi a nézésünkkel is irtanók egymást, veszejtjük, börtönözzük, kivégezzük tízezer számra; addig más népek védelmezik, óvják, erősítik legkisebb sarjadékukat is. Csak nálunk lehet érték minden és mindenki, ami idegen; de lebecsült, szégyellni való, ami magyar?...

Kiktől kellene rettegnem?

A munkástól, akivel együtt dolgoztam valaha éppen olyan repedt tenyerekkel és forró lélegzettel? Ők fognak priccshez kötözni?... Hát nem magyarok ezek az emberek? Vagy ezentúl nem szabad magyarnak lenni? Nincs múlt, történelem, faj, irodalom, művészet, ország, semmi magyarul tovább, csak szolgaság és nemzetközi színtelenség?...

Vagy a magyar paraszt fog a hátamból szíjat hasítani, akivel az eke mellett lélegzetet vegyítettem, s akinek életét és értékét hirdettem?...

Akadhat bárki magyar azon a megpróbáltatott földön, akinek nem elég, hogy mindent elveszítettem, amit egy élet keserves munkája árán szereztem, öreg napjaimra félretettem, a keservesen összenyálazott otthon romjai és ha-

zátlanságomon kívül még ez az én öreg, lejáróban levő életem is kell?

Hát ilyen magyar nincs! Sem otthon, sem sehol!

Aki ilyen, az nem magyar.

Annál félelmetesebb védtelenül ezek kezébe esni.

Túl sokat láttam az életben, és jobban ismerem az embert, semhogy áltassam magamat. Minden gondolatom és idegszálam haza vágyik, és mégis...

A gyötrődéstől meleg lesz alattam a föld. Egyik bokortól a másikig vonszolom magam, és igyekszem nem gondolkozni, de a belénk döfött kérdés tovább lüktet az agyban: — „Kiadnak, nem adnak?..." Ott van mindenkinek az arcán, az ütöttségében, elgondolkodottságában, néma sétájában. Ott lóg az előremeredt, sovány orrokon, ül a lehajtott, kopasz fejeken, és vigyorog az ok nélkül erőltetett tréfák mögött.

Aztán lassan ebbe is belefáradunk. Ha kiadnak, hát kiadnak!...

Vagy mégis az asszonynak volna igaza, aki megunva elereszkedésünket — Tisztelt Ház ide, Tisztelt Ház oda —, egyszerűen odacsapja:

— Nem az a baj, hogy kiadják, nem adják, hanem az, hogy megvénültek!

— Hijnye, asszony, a ponciusát!...

19.

Csehország felől állandó robbanások hallszanak, néha percenkint ismétlődnek titokzatosan és erőszakosan. Vége a háborúnak, és mégis belerándul fonnyadt szívünk. Annyira kijutott a robbanásokból, bombázásokból, hogy még a sírból is ki fogunk szaladni, koporsóval a hátunkon, hogy óvóhelyet keressünk. Magyarázatot azonban hamar találunk a robbanásokra:

— A német erődövezetet robbantják, és a föld alatti hadiüzemeket!

Sejtelmünk sincs róla, hogy néhány megijedt őzön, nyúlon kívül mi lehet azokban a hegyvonulatokban, de nehéz leszokni róla, hogy ne tudjunk többet a valóságnál. Lehet, hogy közlekedési akadályokat hárítanak el az utakból, vagy valamelyik kőbánya újra megkezdte munkáját, de mennyivel borzongatóbb az erdők fekete méhébe odaképzelni az erődvonalakat és föld alatti hadititkokat. Még rosszul is esik, ha ellentmondasz.

— Jó, jó! — válaszolták titkolózva. — Könnyű kopaszt borotválni, de te hiszed, hogy Hitler öngyilkos lett?... És mit jelentenek ezek a repülőgépek?

Egész rajok bukkannak elő délről, és szállnak el felettünk.

Alig egyenesítjük ki önkéntelen behúzott nyakunkat, van már, aki tudja, hogy angolszász hadifoglyokat szállítanak haza, mire a másik gyanakodva csak a fejét csóválja: — „Nanana!"

— Ez a helyes kifejezés: „Nanana!" – ugratom őket. – Magam is többet mondhatnék ezekről a titkokról, ha a gépek Csehország felé mennének, és nem nyugatnak!

Barátom azonban személyes sértésnek veszi a gúnyt, és belerobban az arcomba:

— Vedd tudomásul, hogy igenis van angolszász—orosz ellentét! ... Magyarországon török és bolgár megszálló csapatok vannak, és később közép-európai blokkba fog tartozni ...

Az ellentét hamarabb kitörne köztünk, mint az angolszászok és oroszok közt, ha váratlanul a hegyoldalon fel nem bukkanna Ákos a hírrel, hogy hozzánk telepítik őket, mert százötven amerikai katona érkezik Jandelsbrunnba, és számukra foglalták le az iskolát. Ő okosan előre jött, és mindjárt ki is választja magának a megfelelő helyet. A többiek délután érkeznek.

— No, mit mondtam! — támadnak rám ketten is. — Vagy azt hiszed, hogy százötven valóságos amerikai katona csak azért jön, hogy minden jámbor bajornak meglegyen a maga őrizője? ... Határvidék ez, komám, és — többet nem mondok, de öljed, Péter, és egyed! Van ezen mit emészteni! .. Másodszor a hír in paar Zeilen — azt is jelenti, hogy internáltságunk ezennel megszűnik!

— Megszűnik?

— Természetesen. Ha a jandelsbrunni csoportot kidobják a börtönükből, ránk nézve sem kötelező, ami elég baj, mert ezután nekem kell a nyersanyagot beszereznem a horizonton elszórt tanyákból. Harmadszor ... ne kacagj és ne mondd, hogy van Isten, mikor a szálláscsináló „vezérkart" újra nyögni, cipekedni látod, és ne dülleszd tyúkmelledet elégedetten az égnek, mert egy hét múlva pirospünkösd napja, és nem árt a te bujdosó lelkednek se a mennyei malaszt.

Pár nap elegendő volt, hogy új lakóink azt a kevés jókedvet és reménységet is kiöljék belőlünk, amit fogadásukkor magunkra erőltettünk. Soha búsabb hazafiakat!

Eleinte kíváncsian figyeltük szokásaikat, hogy némi szórakozásunk legyen. Teljesen demokratikusan rendezkedtek be. A Felsőház főterembiztosa levett kalappal bibliát olvas az altisztnek és becses családjának. Mellette és árnyékában az öreg báró ökegyelmessége vert tanyát, és szép béketűréssel maga hordta ki a kihordanivalót minden reg-

gel szarvasbőr kesztyűben. Bízunk benne, hogy ezt idővel le fogja dobni.

Különben nézeteltérés szerint csoportosultak a két iskolaterembe, és mi, ősfoglalók felváltva vigasztaljuk őket. Végül elégedetlen, gyászoló gyülekezet lettünk mi is.

Azzal kezdődött, hogy a papok elcsapták egymást, az asszonyok egymásra sziszegtek, minden szónak az aljára néztük, hogy hol, kibe-mibe lehetne belekötni, és feketén hullámzott a kedélyünk. Mérgezett még a leheletünk is.

Erre az asszonyok összebeszéltek, hogy rendet csinálnak köztünk, és pünkösd napjára kibékítenek Istennel, barátainkkal és önmagunkkal. Akkor még nem tudtuk, de nekem gyanús volt a feleségem viselkedése.

Idejét se tudom, mikor volt ilyen kedves hozzám. Mosott, vasalt, előszedte ünneplő ruhámat, ravatali ingemet, a fiam gatyáját, mert az finomabb és jobb, elújságolta, hogy bevezették a nyári időszámítást, borotvavizet melegített, cipőkrémet kért kölcsön, és reggelenként biztatott, hogy ne siessek a fölkeléssel, pihenjem jól ki magamat, hogy a gyomorfekélyem ne fájjon.

Pünkösd szombatján egy térdnadrágos, apró, öreg emberkével állított be.

— Képzelje! A pápának volt házi borbélya Zimmermann úr, mikor a pápa még csak Pacelli volt Münchenben.

— Wirklich?

— ...Öt segéddel dolgozott, külön női osztállyal, a legmodernebb gépekkel, durva masszázs, finom masszázs, elnöke a müncheni kultúregyesületnek, hetenkénti könyvtárral, énekkarral — szaporázza a szót az asszony. Az emberkének alig van alkalma egy-egy „já"-t közbebiccenteni.

Az egészbe beleütött a bomba, és fél évszázad múlva hazajött a szülőfalujába.

— Ebbe a terembe jártam iskolába! — lágyul el kedvesen.

— Akkor is megvolt ez a tintafolt a falon?

— Természetesen — búvik bele rövidlátóan a nyakamba. Megállapítja, hogy régen mostam fejet, odailleszti a darázshangú masinát, arca megszínesedik, bizalmasan

a fülemhez hajol, és beleönti a hírt: — Tudja, hogy a Führer nem halt meg, hanem megnősült?

— Mit csinált?

— Elvette Éva Braunt.

— Akkor nősen halt meg!

— Berlin átadása előtt két nappal történt... Ja, a Braun! Ismerem személyesen... Felül is rövidítsek a hajon?

— Alig valamit.

— Itt őszült meg uraságod?

— Csak részben... És mi lett a Führerrel?

— Természetesen Japánba repült! — válaszol a kis öreg helyett Pali bosszankodva.

— Nem téged kérdeztelek!

— Ennyit magad is tudhatnál!... Hová repüljön máshová?

— Hejopapiba!

— S hozza magával az új fegyvereket?

— Apa, apa! — ijed meg Annus néni. — Te megint politizálsz!

Apa hallgat, a borbély nyír, az asszonyok sietnek, Sigmond ráncos orrára ejtett pápaszemmel a holnapi prédikáción gondolkodik, én pedig elhatározom, hogy perbe szállok az Úristennel, és azért se megyek a templomba, ha százszor ennyi fifikát szed is elő az asszony.

Hohó! Az nem megy olyan könnyen, hogy meggyújtjuk az oltáron a gyertyákat, és el van intézve minden!

20.

Még bosszant is, hogy pünkösd reggelére ilyen szép időt kaptunk. Megfelel a bibliai előírásnak. Kimegyek a szabadba sétálni. Mi vagyok én? Apostol, hogy egy kis házba összegyűljek? ...

Tulajdonképpen jót akar az asszony. Értem aggódik, csak nem meri megmondani. Azt hiszi, hogy ha becsalhat a templomba, ismét megnyugszom. Annyira hiszi, hogy még az arca is elváltozik bele. Reformáta létére velem akar jönni. Belőlem ugyan ki nem ijeszti az ördögöt! ...

Mindjárt tíz óra. Az udvar, cinterem tele néppel. A beharangszót várják. Na, gyerünk innen!

A katolikus magyarok is vonulnak már a templomba. Csak én ... egyedül ... Ott jön a feleségem is. Várjunk! Ne mondja, hogy megszöktem előle ...

Mi az? Mi történt? ... Miért nem hívott? ... Csak rám nézett és tovább ment. Be a templomba! Értem fog imádkozni. Hát imádkozzék!

Ez itt, a cinterem mellett, a hegyormon, a kedvenc sétahelyem. Legszebb innen a kilátás. Ha még egy nagy folyó menne végig a völgyön ... Mi az? Már kezdődik a mise? ... Milyen lehetett régen ez a vidék, mikor még őserdők borították, s nehezen vágott ösvényeken a bajorok hátukon cipelték a sót? ... Úgy hallom, ezen a helyen remete lakott, aki időnként harang- és tűzjeleket adott az eltévedetteknek, pihenést nyújtott és táplálékkal látta el a kimerülteket. Azért építették ide a templomot.

Mégis be kellene mennem a misére! ... Háborús bűnös, felelősség! Miféle igazság az, hogy mindig ez a szerencsétlen Magyarország bűnhődik ártatlanul? Mindig csak azt tépik darabokra ... Mégis bemegyek a templomba!

— Nem. Köszönöm. Megállok itt.

Mégis helyet szorítanak a pad szélén egy kisleányka

mellett, akit az anyja félkezével szoknyájához simít. Fiatal, termő parasztasszony. Még kissé földszínű, mintha nem volna jól kiégetve. Túlnan izmos férfi ájtatoskodik. Két bajszaszála, két fekete vérfonál csüng ki orrából. Hátam mögött egy kövér asszony mellére terített golyvával hallgatja az orgonaszót. Mindenütt sűrűen egymás mellé osztott emberarcok figyelnek.

Érdekes, hogy semmi nyoma a népviseletnek, népművészetnek. Mennyivel színesebb nálunk egy székely templom! Csupa fény, ragyogás. Furcsa szokás, hogy a papot ministránsok kísérik a szószékhez. Szemeimmel végigvadászom a templomajtót, és megkeresem a feleségemet. Úgy bólogat a pap beszédére, mintha minden szavát értené... Vajon mi fölött töprenghetnek ezek a nehézagyú emberek? Jó volna beléjük látni, megnézni könnyeik tükrét, tudni, mi nyomja térdre őket, ismerni az imadidergő ajkak titkait.

Különben nekik is van miért zsibongjon a térdük. Lesz itt ma dolga a Szentléleknek. A rajtuk levő ing se lesz övék, ha majd meg kell fizetniök a nagy számlát. A lelkük is kiürül bele. Vajon sejtik-e a sorsukat, és ha igen, hogyan ülhetnek ilyen egykedvűen?

Eh, mit törődöm velük! Nem elég a magam terhe? Minek cipeljük egymás holttestét? Ha hisznek még valamiben, hát higgyenek! Én már...

Pillanatig abban bíztam, hogy beleolvadhatok az orgonaszóba, együtt szállhatok a tömjénfüsttel, a gyertyák aranya fog égni szemeimben; — de ehelyett háborgás torzítja el lelkemet, rávicsorgok az oltárra, és ördög ujjong a fejem tetején.

— Hallatlan!...

Odakinn a világban még bűzlik az emberdög, vértől varasodnak a föld sebei, rozsda lepi be az orrabukott ágyút, üszökben fekszenek az otthonok, kőhöz ragadt az elbombázott gyermekek hajacskája, férgek ülik a tort, nők nyelik le a mérget, vad iramban pusztul, menekül minden, és ugyanakkor ez a száraz pap olyan kényesen, óvatosan emeli a kelyhet, mintha ez volna egyetlen fontos dolog

a világon. A hostia semmit se változik, a paténa-arany meg se rezzen.

Hiszen szép, szép ez a világokon túli gondolat, és ismerem a mozdulatok jelentőségét, múltját, esztétikáját; de ma nincs idő szertartásra. Amíg hajtogatom, hogy Krisztus irgalmazzon, elpusztul az is, ami még megmaradt. Ma sikoltani sincs idő, és nem szemlélődhetik az Úristen se, ha még gondja van ránk, mert ki tudja, hogy azalatt miféle jóvátehetetlen újabb baj szakadhat a világra! Ezek a dolgok a békének, kultúrának alkotó idejére valók, mikor nyugodtan virágot vethet az emberi szív és agyvelő, de ma Szentfelségének sincs ideje a kalapját feltenni se, annyira sietős a dolga.

Különben kultúra, jog, szépség, emberség, szeretet, evangélium és egyéb fogalmak! ... Mi lett belőletek? A végső óvóhelyre szorultatok, a templomba, amelynek az emberiség szerint meg kell hátrálnia a hadiüzemek elől. Mertek-e még biztatni bennünket, vagy öreg betű lettetek, naiv iniciálé múzeumi kódexekben, és már csak legyőzöttek fölött tudtok uralkodni, de annyi erőtök se vala, hogy szegény hazám ellen elkövetett egyetlen igazságtalanságot is jóvátegyetek? A paradoxon fölébe került az axiómának, és egyetlen mérnöki gondolat kiveszi a világrendet kezetekből. Érdemes-e hát még itt ülnöm és válaszotokra várnom?

— Na, mi az, kicsi?

A pad térdeplőjén játszó pár éves gyermek kérezkedik az ölembe. Ez is ugyan megválasztotta az ülőhelyét!

— Jer hát!

Anyja is mosolyogva egyezik bele, és mindjárt visszamerül az áhítatba.

— Hogy hívnak? — súgom. — Inge? Maradj csak szépen csendben! ... Mi az? Meguntad játszani? Én is ...

A cinikus szó mellbevág és felébreszt. Hirtelen felismerem a magam egész sivárságát, és reszkető kézzel simogatom meg a gyermek haját, aki bizalmasan fészkelődik az ölemben. Jólesik kérges szívemnek a bizalma, ártatlansága és közvetlensége. Olyan lehetek, mint a száraz fa, ame-

lyen hirtelen virág hajtott ki. Amíg én itt dühöngtem, istentelenkedtem, azalatt Isten válaszul ezt a gyereket ide tette az ölembe.

Saját gyermekeim jutnak eszembe. Ki tudja, hol hányódnak, vetődnek, szegények? Vajon van-e betevő falatjuk? Élnek-e? Hol hajtják le fejüket?

— Tudod, Inge, az az érzésem, hogy elő fognak kerülni. A te édesapád is hazajön a fogságból, és a „Mutti" nem fog annyit rettegni. A rossz bácsik szépen meg fognak enyhülni és belátják, hogy a kis népeknek is annyi joguk van az élethez, mint a nagy hatalmasságoknak. Az angolszászok is felismerik, hogy nem minden gazdasági érdek és hatalom, és ha majd Magyarországról lesz szó, be fogják látni igazát... Vajon be fogják látni, kis Inge?

Annyit csalódtam, hogy már nem hiszek senkinek. Megtört, összegyötört a sok. Bevallom, egész nap csak vétkezem. Szembe ugattam az Úrral is. Igen. Itt, ezen a helyen. Múzeumba küldtem hitet, igazságot, jogot, Istent, mindent; de mióta te az ölembe kívánkoztál, mintha megváltoztam volna... Gyónom neked, kis Inge, és szánom, bánom! Rozoga, öreg bűnös vagyok, aki korán kiáltottam tüzet, és temettem szegény hazámat, mielőtt meghalt volna. Hiszen még nem döntöttek sorsa felől.

Mi az? Te alszol, kis Inge?... Talán azért is lett ez a hirtelen csend, hogy zavartalanul pihenhess a mellemen. Vagy az emberiség tiszteli meg önmagát általad és benned?

A csengő riaszt rá, hogy Úrfelmutatás van. Térdükre robajlanak az emberek. Nekem is legalább meg kellene görnyednem, de az alvó gyerek itt van az ölemben.

— Nem! Hagyja csak! — mondom az anyjának.

Körülnézek és látom, az emberek kedvesen intenek, hogy maradjak csak ülve. Több az most minden térdelésnél.

Különben is késő volna, mert e pillanatban emeli a pap az Úr testét a magasba.

A nagy, sápadt arc megáll fölöttünk, és számba vesz.

— Igen, Uram! Ez itt a mellemen Inge, a kis háborús bűnös . . .

Teljes fényében áll a nap, és édes minden lehelet. Az arcok kiderülnek, és áldás, nyugalom látszik mindenen.

21.

A Szentlélek hatása nem tartott sokáig a Bürgermeisterben. Ahol teheti, igyekszik a sorsunkat nehezíteni.

Heteken át tördelem a kezeimet előtte, hogy legalább egyetlen pléhfazekat utaljon ki számunkra, amiben árva levesünket megfőzhetjük, és — még egy lavórocskát, bajorok szép rózsája, hogy ne kelljen a szánkból mosdanunk; de az Isten szalasztaná akárhová, máig se érkezett meg Freyungból a „Zuweisung" vagy mi a fityfenének hívják azt az iratot, amely nélkül a kereskedő egy lepattant zománcot se ád.

Így következett be életünkben a dobozkorszak. Még nem az afrikai dobozmennyország, ahol asszonyt is adnak egy szardíniás edényért, de mi is ugyanolyan éberen őrizzük az amerikai katonák által eldobált dobozokat, ugyanúgy vadászunk rájuk. Minden leletbe azonnal belekarcoljuk a nevünket, széles szájjal kalapáljuk, rozsdátlanítjuk, drótfület mesterkedünk rájuk, és gyűlő nyállal silabizáljuk, hogy ebben „Peach" volt, abban „Canned Pork, Luncheon Meat" természetes ízzel. Vékonyra nyaltam az ajkamat a mindenféle füge-, mazsola-, ananászkompóttól. A pilátusát annak a demokráciának, nem lehet az rossz dolog! ... Van nekem egy henger alakú dobozom, amilyen még magyar írónak nem volt ... De hagyjuk! Nem illik dicsekedni ebben a nehéz világban. Kölcsön azonban nem adom ... Tévedsz, barátom, ha azt hiszed! ...

Mit beszélsz? ... Jó lesz, ha megrágod a szót, amíg ...! Hagyjatok! Akinek nem tetszik ...

Most meg a fával van baj.

Tarthatatlanná vált a helyzetünk. Erre kiutalták az ötödik vasútállomáson, ahova semmiféle fuvar nem vál-

lalkozott. Mikor vállalkozott, kiderült, hogy a fa nincs meg. Így önellátásra szorultunk.

Nem baj, csak fejsze legyen. Fejszét csinál a kovács három márkáért és tíz cigarettáért. Az erdő pedig itt van az orrunk előtt.

— Erdőlopással mégse kezdhetjük!

Ezen összekülönbözünk. A székelyek szerint ez nem lopás. Sok magas rangú úr van, akit édesatyja lopott fával iskoláztatott.

— A drága mamátok elkényeztetett, azért vagytok ilyen gyenge gyomrúak!

— De az mégis lehetetlenség!

— Lehetetlenség nincs, csak tehetetlenség.

— Otthon a németek feltüzelték a bútoraimat, és én itt pénzért ne kapjak fát?

— Apa, apa! Megint a rossz inged van rajtad!

— Mama, te maradj a celeculánál!

— Mi az a celecula? — tetszik nekem a jó kiszólás.

— Hát cókmók!

— És a cókmók?

— Himihumi!

— Hi-mi-hu-mi?...

— Hagyjátok az ördögbe! Mi lesz a fával?... Elő a köteleket, s gyerünk!

— Hová?

— Gallyat gyűjteni.

— Mint a koldusok?

— Mint a koldusok.

— Hatvan hold príma erdőm van otthon...

— Legalább megspórolod!

— De mivel szállítjuk fel a szedett gallyat?

— A hátunkon, azért kell a kötél.

— Legalább szamarunk volna!

— Válasszunk egyet!

— Induljunk már, fiúk!...

Kedvetlenül szedelőzködünk fel. Az eső szitál, köd rothadt a fák közt. A levegő lehűlt. A hegyoldalon mindegyre ülepre esünk. Vizesen párolgunk, mintha mi is rot-

hadnánk, hátgerincünkön lecsurog az esővíz, míg a reves, nyálkás gallyakat felmarkoljuk. Az is alig van. Mindenkinek kiütközik a természete a gallyszedésnél is. A tanár a derekát pihenteti, s olyan keservesen áll, mintha eltévedt volna az erdőben. A méltóságos úr minden talált gallynál előbb körülnéz, hogy nem látja-e valaki ilyen hozzá méltatlan munkában és környezetben. A papok zsoltárt morognak, mintha bűnbánatot tartanának. Az erdőmérnöknek személyes ismerőse minden fa. Talán tegeződik is velük. A bíró — aki fiatalon lett törvényszéki bíró — művészien fütyül, mert még nőtlen. Egy ázott rigó az ágon unottan hallgatja, mert ő már túl van a nászon. A felsőházi tag úr kezében kisbalta. Itt is, ott is lecsap vele, mintha keresztút állani jött volna és unná magát. Nekem kopótermészetem van, és beszagolok minden bokorba. A végén rájövök a helyes módszerre. Követ kötök az istrángom végére, és a fákról lelasszózom a száraz gallyakat. Elszakadt kötelem vége ma is ott táncol egyik fán. Vannak ügyetlenek, akiknek meg kell magyarázni, hogy nem guggolva szedik a gallyat. Az alföldiek a száraz trágyát is összeszedik, és befalófalást se hagynak a polgármester úrnak, akié az erdő.

Mikor aztán készek az águalmok, összehurkoljuk a kötegeket, és egymás hátára segítjük. Az első lépéseket a szokatlan súly miatt hátrafelé tesszük, mint a járni tanuló gyermek, de aztán térdünkhöz lógatott orral nekimeresztjük szemeinket a meredek hegynek. Mintha az ördög hátán másznánk.

Vastagon gomolyog a pára a szánkon, hull a verejték a homlokunkról. Ha kimegy az erő az inainkból, sarkunkhoz hullatjuk a terhet, mint minden terhet, és szívünkre nyomjuk fonnyadt kezünket, mintha most esküdnénk fel az új világrendre. Részvéttel kérdezzük egymást: — „Te hányszor estél el?"

Odahaza azonban — miután kiderült, hogy életben maradtunk — már azon veszünk össze, hogy ki hozott nagyobb köteget az erdei szemétből.

Hát így élünk, édes Néném!

22.

Az élet körülöttünk lassan visszatér régi medrébe. A háború szennyes árja elhömpölygött felettünk. Az elsötétítést feloldják, de csak többszörös és hivatalos megerősítés után merjük levenni az ablakok fekete szemfedőit. Örülni se tudunk neki, pedig mennyire vágytunk e pillanat után: Ismét szabad fényben élni, örülni az utcák, ablakok feltámadásának. A lélek pincebogarai maradtunk. Kedvünk is fanyar, erőltetett. Nehezen akarjuk elhinni, hogy a falun túl is kimozdulhatunk. Tájékozatlanok és esetlenek vagyunk, mint a halott, akinek vissza kell térnie az életbe. Még nem élet ez, csak lábadozás. Az árnyékok hamar megnőnek bennünk. Kis dolgoknak is nagy jelentősége. Romjárás még ez az élet. Keressük, ami megmaradt, temetjük, ami elveszett. A belső öncsonkítás korszaka a túltengő érzések hatása alatt. A lelki púder eltűnt az arcokról. A váz maradt mindenkiből. Fáradtak és gyengék vagyunk, de az élet minden reggel végigsújt rajtunk, és tovább kell cammognunk. Egyikünk-másikunk felvinnyog bele, mint a megcsapott kutya.

Különösen az anyák keresztje nehéz, szenvedni se mernek, hogy ne nehezítsék ezzel is sorsunkat. Látom a feleségemről. Éjszakánként némán fekszik a szalmán, mintha aludnék. Szemei felfehérlenek, és érzem a könnyek illatát. Nem csoda, hiszen semmi hír gyermekeinkről. Azt se tudjuk, élnek-e, halnak-e? Négyen vannak, és ő négyfelé szakítja magát. Képzelete még inkább gyötri. Vajon sikerült-e kijutniok az élet partjára?... A kérdésre senki se tud felelni. Vigasztalni is csak óvatosan szabad, nehogy gyanút fogjon, mintha valamit titkolnánk előtte. A szónak amúgy sincs meggyőző ereje. Honnan is legyen? Hiába mondod egy anyának, hogy felnőttek azok a gyerekek, hamarabb

feltalálják magukat minden körülmények közt, mint mi, öregek.

— Mégis, egy orvos! ...

— Ruhája sincs szegénynek a rajta levő katonaholmin, egyetlen merev csizmán kívül! Tudja, hogy mindene elveszett! ... És szegény leánykám! Augusztusra várja a babát. Ki tudja, találkozott-e a férjével, átélte-e azokat a szörnyűségeket? ... Ha megszületik az a gyerek, az sincs, mibe beletakarja, hiszen mindene itt van velünk! ... Réka már bizonyosan meghalt Budapest ostrománál! Sohasem fogom látni őket az életben!

Úgy látszik, hiába „veszítettem el" a láda kulcsát, hogy ne nézze meg mindennap gyermekei holmiját, ne simogassa, csókolja titokban.

Nekem sincs sok reménységem. Minden gondolatom olyan, mintha a végzet csontujjai a világ temetőjének sírfeliratait mutogatnák: — „Keresd, melyik a tieidé!"

Mert ma mindenki a nagy romhalmazt járja, válogatja a holttesteket, minden sírjel alá benéz, befúrja szemeit a föld mélyébe, testdarabokból igyekszik apját, férjét, gyermekét, szeretteit összerakni. Bizakodással és várakozással megy szembe minden útonjáróval: — „Hátha ő az?" — és minden ember újabb csalódás.

— Mégis úgy érzem, megvannak, nem történt bajuk!

Mi is legyen más az érzése szegénykének? Kétségbeesetten kapaszkodik minden kis hírbe, szóba, álomba, sejtelembe. Néha mosolyog. Ilyenkor lélekben velük találkozott. Máskor kiáltozva végig szeretne rohanni az egész birodalmon: — „Hol vagytok? ..." Mindenkit megkérdez, aki idevetődik, az úton megállítja az embereket, hogy nem tudnak-e róluk, és mindenki megérti, biztatja, hiszen nem kerül semmibe. Én is ráhagyok mindent. Belefáradtam a valószínűség-keresésbe. Már hamarabb belehullok a mélységekbe, mint ő. Az ő szívén éjszaka is ott van valami parányi csillagfény szalmaágyunkon. Hozzáhazudom én is a magam kedvét, hogy holnapra ismét ereje legyen. Aztán én is bízom, reménykedem, mert különben miért volt egész életem, és miért tovább csinálni? ...

Keresni, kutatni kellene őket, de hogyan? Az elveszített háború teljesen megbénította Németországot. A vasúti közlekedés megszűnt. A síneken vörös rozsda. Az utakon csak amerikai gépkocsik száguldanak, és háborúvert német katonák vonszolják magukat. Soványak, sárgák, ráncos szájúak, cammogók, földet nézők. Ráérnek menni. Fekete gondot és fekete árnyékot hurcolnak magukkal. Fel se pillantanak a lefűrészelt telefonpóznákra, a gránátdúlta házakra, és nem érzik a koromszagot. Mennek, oszlanak, eltűnnek. Néha menekülő karavánokat látni gyalog, szekereken. Már a lovuk is alig bírja a fülét. Hová, merre? Ők se tudják. Az utak fehér szalagja vezeti őket. Néha inger fut át rajtam is, hogy közibük álljak, menjek, keressem a gyermekeket, de hol, merre? Öreg lábaimmal hiába verném az utak porát.

De tovább várni mégse lehet! Ha megyek, ha várok, egyformán végigszenvedem az utak fáradalmait. Lihegek, és csontjaim lehúznak a földre. Lélekben utazom éjjel-nappal. Pusztítom magam némán, beesett szemekkel, zúgó füllel, roskatagon. Reggel reménykedem, este elesem, és elbúvok a sötétség mögé.

Lassanként belefáradunk az állandó feszültségbe. A fű már araszos, a rozsok, gabonák már kalászt hánynak, a tavasz befordult a nyárba, az erdők földig lombosak, a madaraknak költési gondjaik vannak; de mi alig vesszük észre, mi történik körülöttünk. Csak a nap éltet, támogat, ha kiszédelgünk a szabadba. Azt se tudja, mit kezdjen beteg színtelenségünkkel, erőtlenségünkkel. Vannak, akik már magukban beszélnek. A nők váratlan mosolygókká válnak, mintha sohase lett volna ilyen szép az élet. Mosolybetegségnek lehetne nevezni ezt az állapotot.

Egy nap aztán jött a hír, hogy magyar bizottság alakult Passauban a hányódó magyarok támogatására, és igyekszik összehozni a szétszakadt családtagokat. Eddig harmincezer címet, nevet gyűjtött össze. Millió körül van a Németországban levő magyarok száma, de mindenki azt hiszi, hogy a harmincezer közt vannak az övéi is. Az asszony erről bizonyosan meg van győződve.

— Azonnal menjen, és nézze meg a névsort!

Passau ide negyven kilométer, és csak gyalog mehetnék. Egy nap nem lehet megjárni, szállást kapni pedig lehetetlen. Akit este fél tíz után az utcán találnak, letartóztatják az amerikaiak. Nem számít. Megyek.

Éjszaka azonban dühös vihar kerekedik. Úgy rázza a szél a rozoga ablakokat, mintha a szomszédos temető összes halottai sírnának, hogy bocsássuk be őket. A törött táblán be is szöknek, és érzem, hogy egy-kettő mellém búvik a cserge alá. Hidegek, mint a jég, de számba se veszem őket. Megszokik mindent az ember ebben a végrendelet nélküli világban.

Reggel ki se akar virradni. Szakad az eső, mintha cseberből öntenék. Úgy teszek, mintha az útra készülődnék. Ijesztgetem az asszonyt.

Erre szegényke még ő kezd vigasztalni, hogy nincs azoknak a gyermekeknek semmi bajuk. Nem kell mindjárt a legrosszabbra gondolni! Meg van ijedve. Mi lesz, ha nekem is valami bajom történik?

Másnap kiderül. Harmadnap is gyönyörű az idő. Az asszony azonban a látszatát is kerüli, mintha a gyermekekre gondolna. Csak az arca vékonyabb és fehér, a szemeinek nem bír parancsolni. Minduntalan rajtakapom, hogy náluk jár az esze, de a szájából visszatér a szó. Egyedül viaskodik. Látom és hagyom. Vajon mennyire képes? Lehet, hogy mégis van túlvilág.

— Autóbusz! Minden szerdán autóbusz megy Jandelsbrunnból Passauba! — lelkendezik az asszony.

Újra boldog. Bizakodó és sugárzik. A reménység napról napra fokozódik benne. Már-már túlcsordul, és százszor is hallom, hogy ha megtaláltam a gyerekeket, ne is jöjjek haza, keressem fel őket, akárhol vannak, hozzam magammal...

A következő pillanatban a tanítónőnek magyarázza kézzel-lábbal, hogy hová megyek, aki viszont magyarul nem tud egy szót se:

— Mein Mann gehen!!! Passau... Gyermekek!

Délután kiderül, hogy már nincs hely az autóbuszon. A világért meg nem mondanám neki.

Az indulás napján az erdő széléig kísér, és még utánam kiáltja:

— Jól vegye számba őket!

Törik-szakad, fel kell jutnom arra az autóbuszra.

Egy órai várakozás után kiderül, hogy nem autóbusz, hanem fagázas, kimustrált tehergépkocsi, melyen valaha borjakat szállítottak. Száraz ürülékük most is rajta hervadozik. Kincs az ma mindenképpen. Valami sofőrféle piszkálja, motoz rajta. Cigarettával próbálkozom, de elzárkózik és Schwarz úrhoz, a tulajdonoshoz igazít, aki bizalmasan mindjárt kijelenti:

— Ha az úr maga a római pápa . . .!

Egyelőre nem tartom célszerűnek a római pápa becsületét védelmezni, hanem visszaóvakodom a masinához, és alig pöffent egyet-kettőt, már rajta is vagyok elsőnek, és élvezem Schwarz urat, akit a tömeg egyszerűen félresodort az útból. Hadd kiabáljon, míg tüdőgyulladást kap. Visszaordítom összes angol szókészletemet, és rágyújtok a neki szánt szivarra:

— Well! Go on, öreg szörny!

Csak angol lehetek. Az utasok gyűlölettel néznek fel rám. Úgy teszek, mintha szót se értenék németül. Hadd könnyítsenek a szívükön. Hátha egyszer meghálálják az angolok, hogy egyszer értük is szenvedtem!

Nincs más mód, vinniök kell engem is. Schwarz úr minden megállónál mond valamit, de én tovább se tudok németül. Csak a feleút után jegyzem meg, miután bedöglött a taliga:

— Feucht ist das Holz, Herr Schwarz!

Schwarz úrnak leesik az álla.

— Német az úr?

— Nem, csak „szövetséges"!

Schwarz úr, aki szintén menekült, csehül kezd imádkozni értem. Néhány találó kifejezéssel illetem érte, de mire Passauba érünk, már jó barátok vagyunk.

Hát ez volna Passau! A szent város, a püspökváros a három folyó mentén. Nagyon szép a fekvése. A Dunán magyar hajók amerikai lobogóval, feketére érett uszályok. Egyszer a passaui püspök magyar hercegprímás akart lenni.

A szűk utcákon egymást érik az amerikai gépkocsik. Kirínak a százados, ódon környezetből, szűk Durchgangokból, patinás falak közül. Valaha itt is könyörögtek, hogy a magyarok nyilaitól ments meg, Uram, minket.

Ma a magyarok gazdátlanul hányódnak az utcákon, tereken, Duna-parton. A katonákon az egyenruha a végét járja. Sok az ember, és piszkos, mint az árvíz szélére kivetett hab. Ide is verődött mindenféle náció. Fáradtság, rongy, mocsok, kiéhezett testek, kusza szemek és ziláltság mutatja a sorsukat. A kapuöblökből a múlt hullaszaga árad nyirkosan. A kő és erőtlen vakolat városa tömjénszaggal és sekrestyedohhal. A „valaha szép voltam" vénasszony hangulatára kell gondolnom. Dóm, sok templom, püspökök, reverendák, leküzdhetetlen egyházi tekintély. Illetve láttam egy biciklis apácát is. Sötét boltocskák tömege. Fehér Nyúl és Bárány-szállók, kőkellerek, denevértanyák, keserű ciroklé a kancsókban. Mellette bús magyarok üldögélnek, gondolkodnak az öklükön.

Érdekes világ, de nem érek rá megfigyelni. A futó képek csak átsuhannak rajtam. Miről is nevezetes a város? ... Mindegy. A gyermekek! Hol is lehet a Hochstrasse, a magyar komité?

— Igen. A lépcsőkön föl! Köszönöm!

Magyarok mennek el mellettem. Valószínűleg ők is onnan jönnek. Meg kellene kérdeznem, hogy tudnak-e a gyermekekről. Különben minek? Bizonyosan megtalálom őket a névsorban. Bizonyosan! ...

Türelmetlen vagyok. Mindjárt dél, és hátha bezárják a hivatalt! Hajszolom magam hegynek fel. Gyorsan, gyorsan! Legyünk túl a kétségeken!

Kizárt eset, hogy meg ne találjam őket. Az ördög ezeket a meredek lépcsőket! Lábaim rogyadoznak, az erek kiütnek homlokomon, szájam lefittyent, mint egy kanonoké, gerincem fáj és kevés a levegő. Mindegy, ha százszor zöldet-

vereset látok is! Csak előre!... Benne vannak a névsorban!... Már üti is a tizenkettőt... Valakinek csak kell lennie a hivatalban, ha be is zárják, és ha — be is kell törnöm az ajtót...!

— Igen. A Hochstrasse! No, hál' Istennek!

A szoba tele emberrel. Mindenütt magyar szó. Aggódó, bizakodó apák, anyák, gyermekek hajlanak az ívekbe. Mindenki elmélyült és titkos, gondterhes. Idegesen keresnek. Mutatóujjak, ceruzák reszketnek, az arcok sápadtak, mint a papír. Némelyik felujjong. Nyomra akadt. Boldog. Szeretné mindenkinek elbeszélni. A többinek szárazabb lesz a szája tőle. Csüggedés és kevés öröm. Mindenki külön tragédia és külön sors. Nézem őket lihegve, magamból kikelten, és nem merem a kisasszonytól elkérni az ívet. Hátha hiába!... Nem, nem, az nem lehet!...

— Az Ny betűst és a B betűst, kislányom! Nem is tudom, melyik a sürgősebb!

— A B kézben van. De tessék leülni, hiszen alig áll a lábán!... Itt van az N lista. Minden nevet tessék megnézni, mert a lista naponta változik!

Egyelőre sárga ködbe borul a világ, hiába teszem fel a pápaszememet. Attól van, hogy az agy hozzáloccsant a koponyához. Ügyetlenül tartom a névsort a kezemben, mintha nem tudnám, mit kezdjek vele. A kisasszony elfordul. Sokan sürgetik és bíznak benne. Valaki az N betűt kiáltja. Ijedten búvok bele, de a betűk összefutnak, mintha fekete buborékok volnának, és nem akarnak megállni a sorok. Lassan higgadnak, tisztulnak. A nevek beleégnek az agyamba... Úristen, mennyi „Nagy"! Csak akit én keresek, az nincs. Hiába kezdem újra háromszor is. Nincs! Nincs és nincs!...

Kezem lehanyatlik, fejem előretörik. Jó volna elaludni! Hogyan fogom szegény asszonynak otthon megmondani? Mi lesz szegénykével?... Igen, aludni! Aludni...

— Hogyan, kisasszony? Pár héten belül újabb listák lesznek? Ausztriából is?... Hiszi, hogy megtalálom? Jó

lélek maga, kisasszony! ... Hírek Magyarországról, kifüggesztve a bejáratnál? Megnézem azokat is. Hogyne! ...

Az ajtó előtt a gyepen magyarok falatoznak, pihennek, porosan, soványan, elgondolkodva, hazátlanul.

Csendesen lerogyok közibük.

23.

Nyár kezdete.

Gyönyörű idő. Teljessé vált az élet. Minden mozog, lélegzik, dolgozik, küzd, változik. Fa, bokor, réti virág, bogár, lepke, víz, napsugár, madár, a föld minden lénye ismeri útját és célját. Kiteljesül benne az élő törvény. Minden fűszál kinyilatkoztatás.

Máskor magával ragadott, fölemelt, gyönyörűségem volt, kibékített az élettel. Ma rá se gondolok. A zöldség- és gyümölcséhség kibírhatatlan erőt vett rajtunk, és ma jött a hír, hogy megérett az áfonya. Nehéz a mellünk a vágytól, ahogyan Jánossal az erdő felé csörtetünk. Sóvárgunk a zöld után, és szinte kinézzük a földből azt a pár fő salátát, zöldhagymát, árva retkecskét, ami itt-ott, arasznyi ágyáskákban az ablakok alatt szomorkodik. A látásától is átszellemülünk, mint az őz az első rügyektől. Ezek az erdei parasztok messzi földről hozzák a zöldséget. Nekik nem hiányzik, de bennünk vágyakat, álmokat okoz, és benyomul a képzeletbe. Izgalom futja be az agyat egyetlen ösztövér retek láttára. Akinek nem jut, belehalványodik, és sötéten lesüti a szemeit. Ilyenkor értjük meg Ézsaut. Ragyogó szemekkel beszélünk flekkenekről, csirkehúsról, spárgáról, paradicsomról, barackról, szőlőről, öreg borokról, és egész testünk belereszket.

És most — Úristen! — itt van az első áfonya!

Régóta lessük, mikor kapja meg sötét acélfényét, különös erdei ízét. Eddig a levelek alá rejtőzött hamvasan és érintetlenül. Most rámegyünk Jánossal. Titokban, hogy a többi ne tudjon róla, és nekünk több jusson. Séta leple alatt derítettük föl, hogy mit várhatunk az erdőtől. Már a málnát is számon tartjuk. Az fogja felváltani az áfonyát. Dúskálni fogunk az erdei gyümölcsökben, hogy a gombát ne is említsem. Felvirradt szegény, hazátlan magyaroknak!

— Te erre menj, János! Én majd a túlsó erdőrészt járom meg.

Mohón kapom be az első szemeket. A gyermek és az állat gyönyörűségével. Fényt kap tőle a szemem. A gyümölcs befesti kezemet, szájamat. A pillanat teljesen az enyém. Ha elmúlik, megismétlem. Beosztom, játszom vele, és kezdetleges öröm remeg bennem. Aztán óvatos, ravasz leszek, mint a vad. Önmaguktól hegyeződnek füleim, pillantásom sanda, gyanakvó. Villámgyorsan fürkészem át az ágak szövedékét. Mozdulataim nesztelenek és surranóak. A megfeszített érzékek világosságával észlelek mindent, ami körülvesz. A szerzés szenvedélye vesz erőt rajtam, és alakoskodom.

Ez itt jó hely. Messziről kék lobbot vet az áfonya. Csak ne jönne senki!

A puha mohán odasettenkedem és nekihajlok a bokroknak. Kopogva hullanak a sörétszerű bogyók a pléhdobozba. Hajlom, hajladozom. Már magamtól is sajnálok minden szemet. Akár liternyit is ígér ez a tisztás . . . csak ez a János ide ne jönne! . . . Milyen gyönyörű, teljes szemek! . . .

Az idő múlik. Derekam nyilaldosik a sok görbüléstől, fejem is előrebólogat már, mint a medvéé. Kínosan egyenesedem ki. Az ördög vigye el, milyen szaporátlan dolog ez az áfonyaszedés! Lábaim is reszketnek, de nem lehet abbahagyni. Aláhajlom, és úgy nézek át a bokrok sűrűjén. Fekete csillogás a levelek alatt megbújt sok bogyó. Szerencsém van. Itt még nem legelt senki.

A behulló naptól fényekben úszik az erdő. A szálegyenes fenyők bronza, üdesége, illata elvarázsol, az érintetlen mohgyepek különös világa vesz körül sokmillió éves szépségével. A természet nagy körfutásának lendületébe kerültem, és csoda minden pillanat.

Aztán újra nem látok, nem hallok semmit. Teljes őszinteséggel vetem ismét magamat az áfonya után. Gátlások nélkül, teljes feloldottsággal, ahogy illik. A következő pillanatban lehet, hogy azt mondja a halál: „Hagyjuk abba, tata!" — de most csak az áfonya van. Jó így. Ez a mohóság. Pontosan beállottam én is a sorba, mint minden lény, és

nem általam magam emberi kivételességgel, amivel önmagunkat megkötöztük. Ember! ... nézzünk csak körül Európában, mérjünk fel mindent, ami az emberre mutat, és kérdezzük meg nyíltan: Ki volt az első szamár, aki kitalálta, hogy a teremtés koronája vagyunk?

Hah! Milyen dús bokor! Kitépem a földből, és úgy harapom le róla a gyümölcsöt, hogy a kezem meg ne fertőzze. Milyen régen volt, mikor még úgy cselekedtünk! Végre visszataláltam az élet igazi útjára. Vajon megérem-e, hogy majd én is ölni tudjak? ...

Kiáltás rian át váratlanul az erdőn. Már annyira belekapcsolódtam az erdei életbe, hogy a bőröm is belerándul az ijedtségbe.

— Te vagy, János?

— Találtál jó helyet? Itt sehol semmi!

— Én is hiába mászkálok. Áfonya van bőven, de éretlen.

Fa mögé húzódva várom meg, míg távolabb csörtet, majd bolond leszek idehívni és leszedetni vele *saját* áfonyámat!

Pirulva ébredek magamra. Hát már ide jutottam? Pár szem vadbogyóért hazudok, félrevezetem a barátomat, és csattogó fogakkal szinte marni tudnék irigyen, sötéten, elszántan? Képes volnék husángot, szikladarabot ragadni, és vér fut a szemembe, izmaim csomósodnak és forróság tölti meg a számat, mint az ősemberét. Hát ilyen hamar vissza lehet zuhanni a neveletlen korszakokba? Hát csak ennyi vagyok?

Harag fog el, és torkon fogom saját lelkiismeretemet: Vissza! Nem éri meg ez a pár szem gyümölcs és semmi sem, hogy önmagadat odaadd érte.

Körülnézek, mit lehetne tennem. Valami engesztelő cselekedetre van szükség, ami ismét felemel, és a következő pillanatban széles lendülettel szórom ki a keservesen szedett gyümölcsöt, majd bekiáltok az erdőbe:

— Ide jere, János! Van itt bőven áfonya!

Be fogom vallani, hogy mi történt. Megalázom és megbüntetem magam.

Meghökkenve veszem észre, hogy az erdő is mintha megtagadott volna. Egészen elváltozott. A fák ellenségesek és merevek, a színek elfakultak, a mohos kövek mintha borotválatlanok volnának, foszlott, rőt mohasapkájukat keményen a fejükbe húzták. A madár arra se méltat, hogy rám pottyantson. Megint a beteg fenyő. Lábaim alatt ropognak a száraz tűlevelek. Kietlen, magános vagyok. Fölnézek a napra, hogy az is nem alszik-e ki fölöttem? Egy kígyó menekülve csúszik tova. Rám lesett, de a társam csörtetésére eltűnt.

Mohón érkezik János is.

— Mutasd, mennyit szedtél!!!

— Bizony én... Csak most találtam erre a helyre.

— Megetted, mi? Látom a szádon... Idenézz!... Módja van az áfonyaszedésnek!

Két maroknyi savanyú bogyó elég hozzá, hogy ez az ember fölém kerekedjék. Pillanatok alatt birtokba veszi a területet. Életrevaló. Nem olyan szamár, hogy válogassa, hol keserűbb az élet. Kiles a szeme szőre alól, megállapítja, hol több az áfonya, és szóval tart, míg odaészrevétlenkedik.

De lehet, hogy csak én képzelem így.

— Menj a tisztás másik sarkára — biztat —, nehogy elfoglalja valaki!

— Szedd csak! Én kissé pihenek.

Ajánlja, hogy gyújtsak rá a sajátomból, és ha már nem szedem az áfonyát, minek állok a vizes mohán, miért nem ülök le az alatt a gyönyörű fenyő alatt, ahová szépen bejátszik a nap, és nézzem azt a sziklacsoportot a hátam mögött.

— Igazi írónak és festőnek való benyomások! — lelkesedik, közben pedig lihegve dúlja a bokrokat.

Arcom, lelkem sötétebb lesz, mint maga az erdő. Elindulok céltalanul.

— Hová mégy?

— Csak körülnézek.

— Kiálts, ha valami jó helyet találsz!

Befordulok a sűrűbe, és elkacagom magamat.

Az életversenyt sohase adja fel az ember. Csak azért is megmutatom, hogy nem maradok alul az áfonyaszedésben, és Jánost megfosztom apró örömétől, hogy diadallal vonuljon be kis közösségünkbe. Mi az ördögért vagyok az erdő fia, ha még ennyit se tudnék? Hamar letörlöm a kigyúló pírt halvány arcodról, János!

Minden érzékemet megfeszítem, és nem gondolok arra, hogy egy embert akarok legázolni kicsinyes indulatból, magam mögé kényszeríteni. Magamat rombolom vele, és bűn minden mozdulat, de miért ne legyek én is egyszer ravasz, erőszakos, kíméletlen?

Az ott, az a napverte rész az erdő szélén sokat ígér. Még nem gázolt senki bele. Mindenki az erdő közepébe rohan, az övig érő áfonyasűrűbe, ahol a legtöbb a valószínűség és a kilátás. A széleken meg se állnak, hiszen ott túlságosan szem előtt van a gyümölcs, és nem remél senki semmit. Ezt a tévedésüket kell kihasználni. Azt a kis erdőnyúlványt meg se látja senki. Pár ugrással már ott is vagyok.

Kék a hely az érett áfonyától.

Még egyszer körülfülelek, és rávetem magamat. Olyan feszültek érzékeim, hogy tízannyi áfonyát látok, és fekete, kék lobbok rémlenek el szemeim előtt. Éjszaka is látni fogom majd, ha sajgó csontokkal a szalmán fekszem. De most nincs idő egyébre gondolni. Szedni, szedni, ha százszor beleszakad is a derekam.

Néhányszor mégis felver bennem a jobb érzés, valami erőtlen belső tiltakozás, de már elragadott a furcsa harc szenvedélye, és rohamosan telik a doboz.

Otthon, Erdélyben erre a célra készült fésűkkel szedik az áfonyát. Ujjaimat én is ilyen formába görbítem, és a módszer beválik.

— Jóska! — hallom újra.

Tőlem ugyan kiáltozhatsz! Szedni, csak szedni! ...

Az erdő fái már forognak szédülő szemeim előtt, a kövek kétakkorára duzzadnak, a páfrányok, mohok zöld síkká folynak össze, és fáradtan fújom magam elé a lélegzetemet. A világért egyetlen szem gyümölcsöt meg nem en-

nék, hogy azzal is több legyen. Félig már a pokolé vagyok, de a doboz mindjárt tele van.

Mikor aztán készen vagyok, hideg ujjakkal nézem meg az órámat... Kár, hogy nem hoztam még egy edényt... Milyen bolondság volt kiönteni az első szedést!... Még pár perc, és én kiáltom:

— János! Mennünk kell! Mindjárt dél!

Otthon ebédre ígértük az áfonyát, és neki is abba kell hagynia.

Kicsörtet ő is az útra.

Loppal egymás edényébe nézünk. Szemeim felvillannak. Jánosnak beromlik az arca, és leverten bandukol mellettem. Térdeim vastagok a fáradtságtól, de ki törődik vele! Nem bírom megállni, hogy bele ne szúrjak:

— Te mivel töltötted az időt, János?

Kétrét görbülve mászunk ki a hegyen az iskolához.

Nem érdekel az amerikai plakát a deszkapalánkon a dachaui náci tábor szörnyűségeiről, és alig pillantok rá az emberroncsok, hullák halmazára, alatta a figyelmeztető felirata: — „Don't fraternize!" Arra gondolok, hogy pár perc múlva itt van a leszámolás pillanata köztünk.

A lépcsőkön még előre is engedem Jánost, és szándékosan elmaradok. Hadd essenek rá kíváncsi társaink, és utána annál nagyobb legyen a diadalom!

Percek múlva lépek be és látom, hogy — elkéstem.

János már önzetlenül, a segítő ember örömével kínálgatja az áfonyáját:

— Dehát legalább kóstoljátok meg!

Mindenkinek tölti, pazarolja. Maguknak alig hagy valamit.

Én pedig rárogyok fáradtan egy székre, és szégyellem magamat. Hallgatom, hogyan zörögnek az áfonyák, és porosodik be minden földre lehullott hamvas bogyócska.

24.

Tivadar riaszt fel:

— Kártyázunk?

Kártyázni jó. Jobb, mint a szerelem. Mint az élet összes gyönyörűségei. Édes, mint minden bűn. Feledés és vigasztalás. Méreg és jótétemény. Mámor és hazugság. Önmagunk meglopása. Szenvedély, amely önmagában gyönyörködik. Kártyázni annyi, mint legalább múló időre becsapni a sorsot és a halált. Elorozni tőle néhány órát, míg a hátunk mögött kibicel. Mindig bevárja a parti végét. Esetleg a revansot is. Lágerek és menekült parlamentek védőangyala. Ha a hajód süllyed, kártyázzál, míg a szádon bezúdul a víz. Ha szemed kopog az éhségtől, játsszál! Ne törődj vele, hogy mindenedet felfalta a tűz, eláztatta a vér, megette a háború, és talán édesapád teste temetetlenül hever valahol, feleséged sikoltva menekül a meggyalázás elől, gyermekeidről semmi hír, és előtted már csak a szakadék.

— Ossz, Tivadar!

Ne gondolj vele, hogy egyetlen rendelettel hazaárulókká, háborús és népellenes bűnösöknek kiáltottak ki otthon mindannyiunkat, és mindenünket elkobzásra ítélték. Így akarta a bolsevizmus, amely most majd rajtunk csemegézik. Hogy Buda nagy része romokban hever, nyomorban az ország, a föld műveletlen, mindenkit leigazoltatnak, ártatlan emberek ezrei tűnnek el, és a kalocsai érsek él! Ne higgy még az ingednek se!

— Ossz, Tivadar!

— Ossz ma, holnap és mindig! Szakadatlan!

— Veszem!... Nekem már úgy sincs mit veszítenem! Piros a vörös!... Kontra?... Csak azért is rekontra! Ha vakra sírja magát a feleségem... Hogy mondod?... Hogy a fentiek tulajdonát képező földbirtokok fölszerelése az

épületekkel együtt az államra száll át, és az államé lesz a belsőség is.

— A lakóház és hatszáz négyszögöl meghagyható a visszamaradt család részére.

— De csak méltányos esetben!

— Mi az a „méltányos eset"?

— Kezdjük már!... Ki hív ki?

— Szóval rekontra... Legyen hát rekontra! Tromfot! Még egyszer tromfot!... Rendőr! Újra tromfot!

Akkora a feszültség, hogy ha méh szállana az orrunkra mézet keresni, azt se vennők észre.

— Várj! Először bilánc!... No most! Ettől függ minden!...

Az öklök döndülnek az asztalon.

— Nyertem!

— Hogy lehet ilyenkor színt bontani? Ilyen hülyeséget!

— Nekem mondod?

— De urak, urak! Ilyen kicsiségért!

Az ellenfelek felzárkóznak. Fehér orrukat összetartják, mint a kakasok. Zöld fények pattognak a szemekből. A merev öklök feketék. Az idegek betegen zsonganak. A látás sötétedik. Az asszonyok szeme ijedten fehérlik. Még egy-két pillanat és... Ha ma nem, holnap... Ossz csak, Tivadar! Kell egy kis változatosság az életünkben. Kártyázni jó! Egymást dúlni, pusztítani, legalább képletesen. Kiadni magunkból a keserűséget, búbánatot és gondokat, hallgatni a fekete vér szavát, míg megsiketíti fülünket, és elsötétíti agyunkat, hogy ne lássunk, ne kelljen gondolkodni. Ossz, amíg egyetlen nehézlelkű ember van a világon!

— Mi az már megint? Mit zavartok?

— Jertek át, urak, a másik terembe! Megjött az összeírási rendelet. Ki kell tölteni.

A kártyák szétdúlva maradnak a kopasz asztalon. Már senki se gondol rájuk.

Vajon mit akarnak azzal a rendelettel?...

25.

— Arról van szó, hogy akarunk-e hazamenni? Amit beírunk, az kötelező.

— Hogy lehet ilyent kérdezni is? Természetes, hogy mindenki haza akar menni!

— De nem a börtönbe, esetleg a halálba, elvakult boszszúállók kezébe, a csőcselék garázdálkodása közé! Addig nem lehet erőltetni a hazamenetelt, amíg otthon nincs rend, törvény, jog- és életbiztonság!

— Ha vád van ellenem, minden elfogulatlan törvény és bíróság elé odaállok szívesen, de nem akarok világnézeti és politikai Szent Bertalan-éjszakák áldozatául esni!

— Vállalni kell, ami otthon ránk vár, vagy magunkat száműzni, ki tudja, meddig! ... Vagy egyszerűen azt írod be, hogy nem akarsz hazamenni! Az elhatározása következményeit természetesen mindenki maga viseli!

— Ameddig az oroszok benn vannak, addig nem megyek!

— Akkor írd be!

— Azt hiszed, nem írom be? ...

— Ne civódjatok! Ezt a kérdést meg kell beszélnünk, és lehetőleg egységesen kell eljárnunk! ... Itt van mindenki? ... Hol van Hejo Pali?

— Hívom én!

Megyek, hogy legalább addig ne lássam a kínzó vajúdást, amely az embereket gyötri, a nagy tanácstalanságot. Senki sincs köztünk, aki ne szenvedne titokban vagy nyíltan a honvágy miatt. Soknak már látomásai vannak az otthonról, és a vágy csordul ki a száján. A teste hideg, de lelke átrepüli a távolságokat, bejárja a kedves helyeidet, hegyeket, völgyeket, pusztákat, tanyákat, nyelvén érzi a víz, fű ízét, szánt-vet, gabonáját figyeli, újra saját kenyerét eszi, hivatalában ül, letett munkáját végzi. Ilyen délibábéletet

él, hogy kivárhassa a holnapi napot. Birkózik a kedvezőtlen hírekkel, űzi magától, vitatkozik velük; de mégis marják, fogyasztják. Kínlódva keresi a megnyugtatást, biztatást, hogy vérzik bele az agya; de hiába menekül. Nincs az az érckoporsó, hogy a férgek meg ne találják benne a holttestet. Önmagunkban hordozzuk saját megsemmisülésünket.

Az öreg Hejo a dombtetőn áll, és körülötte a nyár dús teljességében. A fű már kasza alá érett, duzzad benne az élet. Méhek, pillangók rajai, bogarak járják a napsugár gyönyörűségében. Még az ablaküveg is megzendül a ráhulló aranypermettől. Kormos, sötét lelkünket is átsüti, kivilágítja. A vén erekben megmozdul a vér, és legalább pillanatra elfeledjük, hogy itt csak idegen nép szemetében turkálunk.

A szájam tátom, és mégse szólítom meg az öreg Palit, aki elmélyedve nézi, hogyan vágja három asszony a füvet. Nem zavarom meg, mert tudom, mi megy végbe benne. Aranyból van még az árnyék is körülötte.

Meg is mozdul, és kiveszi a kaszát egyik asszony kezéből. Elsápad, szája száraz, és elszűkülő szemmel beleharsantja a vasat a fűbe.

Még az én testemen is átborzong a gyönyörűség.

Mindjárt a sarkadba állok, Pali! — akarom mondani, de Hejopapi ura hirtelen eldobja a kaszát, és lehorgasztott fővel elindul a szomszédos erdőcske felé.

Az asszonyok csodálkozva találgatják, hogy mi történhetett ezzel a magyar úrral.

Csak én tudom, hogy a vén Hejo sír, és nem akarja, hogy mások is lássák.

Hát menj csak, Pali, és birkózzál meg az angyaloddal. Az erdőben, egyedül, mint a bölény a százados fákkal, amelyre valaha eleid vadásztak a Bükkben...

Ha másképpen nem megy, a holttestedet majdan hazavisszük.

— A következő rovat, hogy hová akarsz hazamenni!

— Én... természetesen csak Erdélybe! Nekem má-

sutt nincs keresnivalóm. Ott születtem, odavaló vagyok, múltam, családom, a századok, az egész lét odaköt.

— Igen, de Erdélyt az oroszokkal kötött fegyverszünet értelmében valószínűleg Románia kapja meg, és neked nem volna tanácsos oda hazamenned!

— Nézd, Dezső! Ezt te nem érted. Az lehet, hogy amit mondok, a mai világban érthetetlen, világtól elmaradottság; de ha száz halál vár rám, akkor is csak Erdélybe! ... Más ott a levegő, az ég, a föld, emberek, állatok, növények, kövek, víz, csillagok, szél, öröm, szenvedés. Még a bűn is ... Lehet, hogy a testem talán nem mehet haza, de elmegy a lelkem bizonyosan. Sok ilyen árva lélek üli meg nálunk a fákat, régi háztetőket, mint a madarak! ... Mosolyogsz, Dezső? ... Törvény és lényeg ez nálunk, mint a bog a fán, mint ahogy a szikla szikla marad, akárhová hányják az elemek, az arany arany a földben, jegyes kezén, vagy halott ujján a koporsóban. Mi hazamegyünk, akárhol rendezzék is el kihűlt tagjainkat!

— De a józan ész is azt mondja ...

— Józan ész? Ne kacagtasd magad!

— De egyelőre csak Magyarországról van szó. Beírom a pesti címedet.

— Írhatsz tőlem akármit!

Fáradtan az ablaköbölbe húzódom.

Napokig a honvágyhullám pusztít köztünk.

Olyan, mint a láz. Előjön, átfűti minden porcikánkat. Valóságos lelki viharok zúgnak végig rajtunk. Mindenki magával hozta az otthont, apró részletekig agyába vésve. Hurcolta harctereken, idegen népek földjén, dédelgette, szépítgette. Egyetlen jótéteménye és támasza volt. Hozzá menekült a gazságok, borzalmak, pusztulás és gyötrődések elől. Vele él, vele hal. Miatta küzd a vinnyogó hírek és elképzelések rémeivel is, hogy mi lehet otthon. Nem lehet előle eltűnni, míg emberek maradunk. Kiirthatatlan belőlünk.

Vannak erősek, kemény férfiak, akik vaslogikával hadakoznak ellene. Idegzet és idő kérdése, hogy meddig bír-

ják. Kit előbb, kit később, de mindenkit megőröl az örök malom. Ma még dühösen vitáznak, hogy nem lehet hazamenni, míg idegen megszállás van, a szenvedélyek és ösztönök el nem csitulnak, amíg bizonytalanság fenyeget, amíg végleg nem döntenek Magyarország sorsa felől; — másnap aztán hirtelen néma lesz, töprengő, és keresi a magányt. Olyan, mintha kiköltözött volna belőle a lélek. Már többé nem mondja, hogy mit keressek otthon, beszéltem egy félkarú zászlóssal, aki kiszökött és rettenetes dolgokat mesél... Már többé nem ripakodik rád, hogy: — „Mondd meg, hová menjek, hol fogok lakni?"... Már nem bánja, ha barlanglakóvá is kell lennie, romok zugaiban meghúzódnia, kanálisok, raktárak, műhelyek, rakpartok szennyében, a düh, nyomor, káromkodás földjén, rongyos, szagos emberek közt. Már nem álmodik világvárosok fényéről, tündértornyokról, paloták elbizakodottságáról, rohanó emberfolyamról, gépkocsik hosszú, ragyogó vonaláról, reklámok és fények káprázatáról, mulatók bujaságáról, nőkről, pezsgőről, frakkról, kényelemről... Ma már elég volna kinn, a Zugligetben egy ágból fonott kunyhócskában hallgatni az erdők zúgását, egyszerű, verejtékszagú emberré lenni; de otthon... otthon!...

Minden embernél más a kép múltja, hivatása, vágyai és álmai szerint.

Csak a lényeg ugyanaz mindenkinél.

Mindenkinek egyformán ráncos a homloka, sárga a bőre, hegyes az álla. A várakozás nehéz napjai gyorsan pusztítanak. Különös mámor vesz erőt mindenkin. Új életet tervezünk a levegőbe, és alig érezzük, hogy éhesek, rongyosok vagyunk, mindenünket magunkon viseljük, és vándorutak pora rajtunk. A körülvevő német részvétlenségben elpusztult életünk hamujával a hátunkon, a semmivé alázottság bélyegével csak a magunk elképzeléseit látjuk, mint fölébredt halottak, kik saját szemeik káprázata után mennek.

Csak haza... haza!...

A levegőben volt-e, hogyan terjedt, mint terjedt, nem tudni; de úgyszólván egyszerre vett erőt a honvágy az egész németországi magyarságon.

Nyugtalanná és csillapíthatatlanná vált minden ember. Egyszerre és azonnal haza akarnak menni. Nem akarják belátni, hogy előbb a megszálló hatalmaknak kell megegyezniök a kérdésben. A vasútvonalak sincsenek rendben. De ha elégséges kocsi, mozdony, szén, személyzet állana is rendelkezésre, és ha holnap megkezdenék is a szállítást; egy évet is igénybe vesz, amíg a milliós tömeg hazajuthat. Hiába jelentette ki Clifton ezredes, hogy egyelőre várnunk kell. Megszervezés és fegyelem dolga is a kérdés lebonyolítása. A tömegekkel már nem lehet okosan beszélni. Lázongott, követelőzött és gyanúsított. A vezetőség ellen fordult, hogy félnek hazamenni, és ezért akadályozzák meg a hazatérést. A táborok népét az amerikaiaknak kell megnyugtatniok. Így is gyanakvóak és nyugtalanok, kik már nem bírják az egy helyben maradást. Egymás iránt is tele vannak bizalmatlansággal.

Az inger nem hagyja nyugton.

Tömegével látni őket, ahogyan különböző városokban megszervezett magyar nyilvántartó és gondozó hivatalok kapuira kiszögezett „legújabb magyar hírek"-en csüngenek, úton-útfélen hányódnak, rajzanak. Ezek semmi riasztó hírt el nem hisznek. Csak a kedvezőt, biztatót. Sokan felszedelőzködnek és gyalog, szekéren vágnak neki az ismeretlen utaknak. Később riasztó hírek érkeznek sorsukról, de a többit el nem ijesztik. Hiába rendelnek el a hatóságok országúti zárlatokat, ők menni, cselekedni akarnak. Nem bírnak egy helyben maradni. Űzi a vágyuk és idegeik. Minden út, vonat, város tele van velük. Rajzanak, mint felriasztott madárcsapatok, melyek képtelenek leszállani.

26.

Az otthon megszállottai mellett ott van a hozzátartozóikat keresők fekete serege, kiknek száma napról napra nő. Maga a megtestesült aggodalom, ijedelem és kétségbeesés mindenik. Mennek, utaznak, kutatnak, míg beleszáradnak a hiábavaló keresésekbe. Minden háború örök kísértetei.

Közibük tartozom magam is. Hetenként járom Passaut, Landshutot és más városokat, táborokat, ahová valami vaknyom elvezet a gyermekek után. Sok mindennel megterhelem magam ezeken az utakon.

Láttam az elhullottakat, a városok szemetében fetrengőket, a pénzteleneket, nincsteleneket, akik alatt már a szalmaszál is elszakadt, amibe kapaszkodtak. A véres folyam partra fröccsentett üres habja a szerencsétlenek. A minden mindegy embereket, kiknek pincelyuk se jutott. Sok volt olyan is — férfi, nő —, kit a szemétdombról elcsalt a bűn, és megindult a veszedelmes portyára az idegen országban. Hol végzik, hová tűnnek el, ki tudná megmondani!

Figyeltem a fiatalokat is.

A háború keréknyomai meglátszanak arcukon, a nyomor megtépte őket is. Húzzák ők is az igát, és ostor csattan a hátukon, de az életerőt semmi sem irthatja ki bennük. Ők még tudnak kacagni, bízni és szeretni. Elsőnek bukkan fel a fejük a vérhullám alól, és nincs a világon olyan sötétség, hogy jövőt ne látnának benne, ha néha le is kókad a fejük. Irigylem, hogy mindig tudnak repülni. Nincs az az üszkös, puszta földdarab, hogy két fiatal szerelme ki ne virágozzék rajta. Akadnak, akik össze is házasodnak a semmire, és gyermekek születnek, akiket újságpapirossal fedeznek be. Mások még csak álmodnak és végzik a hiábavaló küzdelmek és jövőtlenség nehéz vesszőfutását. A fekete hajban több lesz az ősz szál, mire révbe jutnak és meg-

ízlelhetik a későn rakott fészek édességét. Ők azok, akiket a háború legtovább üldöz és nyomorgat. Előttünk már csak arasszal méri az utat a halál, de mi lesz velük, kik a jövendőt jelentik?...

Valamit tennünk kellene ezért a milliónyi árva, bujdosó magyarért.

A gondolat nem hagy nyugodni. Agyamban egymást kergetik a gondolatok. Kicsillannak, eltűnnek, egymásba folynak, mint a lihegő ember lélegzete.

Segíteni, de miből?...

Honnan vegyek egymilliónyi embernek élelmet, ruhát, gyógyszert, pénzt? Hogyan segítsem hozzá életszükségleteihez itt, az idegenben? Milyen jogon kérhetem az apát, anyát, hogy osszák meg velem gondjukat, fájdalmukat, örömüket, terveiket, és vezessenek be félelmetesen szép életükbe? Hiszen a magam életét is alig vonszolom, egyetlen gyermek könnye alatt is összeesem. Hátha még egyszerre millió pokol szakad reám!...

Látom a közelségét, de nem bízom magamban. Mi lesz, ha ez a sok ember egyszer majd számon kéri a bizalmát, ha csak egyetlen keserű, szótalan rám nézéssel is?

Tudom: Minden magyar rongyát én szégyelleném, minden seb nekem fájna, az éhes gyermekekért én volnék hibás, a bűnt miattam követnék el, minden koporsó terhét én hurcolnám a temetőkbe vagy az utak szélén ásott gödrökbe. Romlás, betegségek, gyalázat, kétségbeesés, reménytelenség, a némán viselt sok gyász, minden engem üldözne, mert arra se vagyok képes, hogy a szebemben kuporgatott néhány márkánkat az első szűkölködőnek odaadjam. Addig pedig minden jó szó hazugság, a reménykeltés pedig üzérkedés a lelkükkel.

Erőtlen vagyok magam is. Hiába gondolok a kihozott magyar vagyonra, a Németországgal szemben fennálló milliárdos követelésünkre, hiába tudom, hogy a kiürítés során kihozott magyar értékek évekig fedezik az itt élő magyarok szükségleteit. Érzem, hogy ha mindez sikerülne is, még se tudnék egyetlen magyart se megnyugtatni. A lakás, melyben elhelyezném, idegen maradna, a párna zavaró álmokat

okozna, akármilyen drága ruha csak gyászolna rajtuk, az étel megkeserednék a szájukban, az idegen pénz hamisan csengene a zsebükben.

Minden hiábavaló, míg a belső sötétségbe nem bírjuk bevinni a fényt és a szót. Fényt, ami nem csalja meg. Szót, aminek hinni lehet. Az új élet bizonyosságát a bujdosás végén.

Valami effélére volna szükségünk, de ki az, aki az életet újra visszahozza a földre? Ki tesz róla, hogy értelmetlen és vak kezek otthon ne forgassák tovább a halál kerekét?

Hej, erdő, erdő, német erdő, nem tudod te azt nekem megmondani, de ha a Hargita fenyője hajlana fejemre, beh megvilágosítana! . . .

Mégis el kell indítanom a gondolatot. A tisztán látó, magas és okos magyar életet. Egész kis Magyarország van idekinn a világ népeinek szeme előtt, amelynek magatartásától függhet az ítélet hazánk fölött. Hátha ránk eszmélnek azok, akiktől sorsunk függ! Nem szabad elszalasztanunk az alkalmat. Megyek és megbeszélem a többivel.

Arcom, külsőm tűz, ragyogás.

És beszélek. Öntöm a szót. Szemeim nagyok, ujjaim muzsikálnak, szájam forró. Olyan vagyok, mint a gyújtogató, ki csak a tüzet látja.

Van, akit megfog a gondolat, a másik gyanakszik, a harmadik óvatos, nem mer nyilatkozni. Az erdélyiek kapnak az ötleten. A lelkesek velem égnek, a tárgyilagosak lehűtenek. Akad, aki az agyamra gyanakszik.

— Politika! — vinnyogja, és eltűnik.

Hadd menjen!

Gyorsan terjed a hír, hogy mit akarok. Az asszonyok odasúgják a férjüknek: — „Vigyázz!"

Végül a lényegben egyetértünk, hogy tennünk kellene valamit.

— Foglald írásba!

Helyes. Vállalom.

Később rájövök, hogy nem olyan egyszerű írásba fog-

lalni. A leírt szóra nagyon kell vigyázni. Soha se lehet tudni, ki hogyan magyarázza, miféle rejtett értelmet keres. Híd még nincs a lelkek között. Igaznak és meggyőzőnek kell lennie. Tisztának és becsületesnek, mint maga a szándék. Úristen, pedig mi mindent meg szeretnék mondani a világhatalmaknak rövid pár sorban. Vigyáznom kell! Jelentősége és következménye van minden szónak itt is, otthon is. Tévedések támadhatnak, melyeket később nem védhetnénk ki. A békesség, szeretet és halál egyazon emlőt szopják. Vigyázni kell! ...

Estére elkészül az írás.

Összegyűlünk. Aggodalmas várakozás. Még mindig önmagukat féltik az emberek. Még mindig legjobb eltűnni, ismeretlennek maradni, nem hívni fel önmagunkra a figyelmet, mert megjelent az első háborús lista is, és ki tudja ... Viszont ilyen dologban részt nem venni se lehet.

— Nem tudom, hogy most időszerű-e ...

— Akkor fel se olvasom.

— De csak olvasd!

Megteszem. Utána pillanatokig csend. Senki se akar elsőnek beszélni. Valamit azonban mondaniok kell.

— Kissé hosszú! — nyögi az egyik.

Már látom a sorsát.

— Nem az a baj!

Végre valaki őszinte.

— Hát mi a baj?

— Azt írod, hogy az amerikaiak védelme alá helyezzük ...

— Magunkat és az itt élő magyarságot!

— Jó, jó, de ki ellen kérsz védelmet? Mit mondasz? Látod, itt a baj! Ez a gyanús!

— Ez az írás nem irányul senki és semmi ellen. Ha én Amerika emberségéhez, igazságérzetéhez és erkölcsi magaslatához fordulok tökéletes kiszolgáltatottságunkban, az nem lehet gyanús!

— Igen, igen, de ... Nagyon meg kell az effélét gondolni! ... Én a magam részéről nem merném aláírni ... Már maga a tény, hogy védelmet kérünk ...

Az ellenvetésekre a lelkesebbekbe is belefagy a szó. Iszen kéne... Kéne valamit csinálni, de...

Mit vitázzam? Meg kell érteni szegényeket és helyzetüket. Senki nem dobhat követ rájuk, ha óvatosak, rettegnek, mert nem tudhatni, mit hoz a következő perc. Ma nem lehet gondolkodni, csak engedelmeskedni vagy parancsot teljesíteni. Hiszen eljön mindennek az ideje, de még most...

Szerencsére az asszonyok vacsorához szólítanak.

Sietve mindenki elszivárog mellőlem.

Én pedig széttépem az írást.

Miért ne tegyek legalább ennyi jót szegényekkel?

27.

Minden visszazökken a régi kerékvágásba.

A megszokott reggeli kép. Ketten a gyorsfőzőt őrzik néma gyűlölettel egymás iránt. A korán kelők reggeliznek. A méltóságos asszony még alszik. Lábujjai közül mereven kiáll egy szalmaszál. Pali a nagy előrelátással eltett két-három üvegecske áfonyát vizsgálja:

— Te, mama! Baj van ezekkel a befőttekkel!

— Az Istenért! Mi a bajuk?

— Egyik se akar romlani.

Jól esik kacagni.

A nyitott ablakon dördülések hallszanak be. Az amerikai katonák kést dobálnak a kuglizó oldalába. A tanár a vízhozó cédulát vizsgálja fölül. Tivadar a cigarettáit számolja, de a hasa megfúvódik a mondanivalótól. A bíró hátizsákot ölt. Titkos lisztszerző útra indul. Egy hölgy a ruháit szellőzteti. Nem a molyok miatt, hanem, hogy lássák a többiek, neki mije van. Az ura esik ki a nadrágból, de csak a sajátját menekítette el. Pedig jobb lett volna körömcipő helyett neki is többet hozni egy gatyával! Már gyűjtik a paszulyt is a közös levesbe. Boldog, aki pár szemet visszaejthet belőle.

Kinn, a kecskelábú asztalnál, a szabadban, egy vén roncs angolul tanul:

— Aj em e bjutiful görl.

A temetőből is angol szó hallszik. Valaki torokhangon gyakorolja magát. Öreg agyak nehezen nyiladoznak. Sok rajtuk a politikai gyep. A báró úr nagyatyjánál is idősebb genealógiai könyvet fedezett fel, ami kiszakítja őt ebből a világból. Az urak, kikről szól, idejüket múlták, a könyv azonban unikum.

Jólesik a kis felüdülés. A nap szép. A szellő odahozza a megbolygatott széna illatát. A fényben fürdő falevelek

lángoló zöld szemek. Az élet lüktetése tiszta, zavartalan, mintha semmi se történt volna a világgal.

A hegyoldalon a fiatal tiszteletes mászik felfelé hajadonfővel, messziről mosolyogva. A sapkájában hozza az első érett málnát. Ragyog ő is, mert vegetariánus, és a kosztját a mezők liliomával együtt rendezte el. Vitaminember. Sovány, vékony. Gandhi a bölcsőben, de az ő oldalbordái még pirosak és szintén megszámlálhatók. Maholnap az Ige marad belőle is. A fertőzetlen, hús nélküli Ige, meggyőződés és megdicsőülés a saját lábán. De kinek mi köze hozzá? Két hét alatt egy egész kölcsönkért angol szótárt leírt, mint egy református szerzetes, két hónap múlva pedig már kenyeret keresett az angol nyelv tanításával. Tessék csak azt a rossz kalapot megemelni!

E pillanatban azonban a friss málna a fontos, melyet a párjának és fiókájának hozott.

— Csak itt lent, az erdőben bőven van! Most érik. Egy hét alatt vörösek lesznek a bokrok. Parancsolj! Ne csak egy szemet! Nem vagy Cyrano, ahhoz hosszabb orr kell.

— Ne adakozz! Ha ez a sok ember megtudja, hol a málna...

— Jut másnak is.

— De mi nem vagyunk Isten kosztosai, mint te. Nekünk jó a szalonna is, a töltött káposzta friss malachasával, kolbásszal a tetején, de mi marad nektek, ha legázoljuk a vetésedet?

— Ad az erdő!

A málna új lehetőségeinek örülünk. Medveálmot látunk. A málnát fel fogja váltani a szeder, gomba, bodzabogyó, csipkebogyó, galagonya, kökény. Mégis szép az élet!

— Mit búsulsz, kenyeres?

— Aggaszt ez az igazoltatási eljárás. A határon a férfiakat a nőktől elválasztják. Sorsuk ismeretlen. Egy csoport, amely Salzburgból indult, el is tűnt. Az amerikaiak állítólag be is szüntették a további szállításokat.

— Egyik ezt mondja, másik azt mondja!

Egy fecske elvág a fülem mellett:

— Pipacs nincs!...

Tényleg, itt a vetés közt nem látni pipacsot, szarkalábat, mintha a búza lába piros és kék tűzben állana. Jól gazdálkodnak ezek a bajorok.

— No, mi az már megint?

Feleségem egészen kikelt a képéből. Lihegve fut, keres:

— Jöjjön már! Itt van Kovácsné fia Waldkirchenből. A Vöröskereszt útján lehet haza írni. Huszonöt szót. Haza! Egy amerikai kapitány viszi magával. A Kovácsné fia... A címen kívül huszonöt szót. Siessen! Haza! ... A többiek már ...

Nagy az izgalom a termekben. Kartonpapírból, dobozfödélből levelezőlapokat vágnak, vörös kereszteket rajzolnak rájuk, nyomtatott betűket cirkalmaznak felkavart lelkük egész hevével, gondosan vigyázva, hogy kárba ne veszszen az első lehetőség, hírt adni magunkról haza. Meg lehet siratni, olyan szép és mély ez az igyekezet. Olyan, mint mikor az éhség legnehezebb pillanataiban utolsó falat kenyerünket odaadjuk gyermekünknek.

Sápadtak és ünnepélyesek vagyunk. Rongyosak, a mélység fenekére zuhantak, kik előtt már csak a rossz áll, a kitudhatatlan bizonytalan. Egyik lábunkat az angyal, másik lábunkat az ördög húzza, mint az elszakíthatatlan plakátnadrágot. De soha ennyire szépek nem voltunk. Ennyire emberek és igazak. Híres törvénycsinálók afölött töprengenek, hogyan szorítsanak bele mindent huszonöt szóba. Az aggódást, elviselhetetlen szeretetet, az elszakadt feleség, gyermek iránt, a gondot, a vágyódást, a lélekőszítő éjszakákat, az elszenvedett napokat, a szüntelen gyötrődést és félelmeket, az elbeszélni-valókat, mire az élet hátralevő ideje kevés, a sok tépelődést, gyászt és örömtelenséget, eltaposottságunkat, útszélre kihányt egész bús életünket. Huszonöt szóba! ...

Mintákat csinálunk, és számoljuk: — „Egy, kettő, három ..."

Ha sok a szó, baj, ha kevés, kár.

Írásjeleket nem kell használni!

El velük! A megszólítással is lehet takarékoskodni. Fáj, de kihúzzuk.

— Csak táviratstílusban!

— Nekem mondod? Negyedszázadig voltam újságíró!

Lehettem volna azonban Krisztus születése óta, képtelen vagyok huszonöt szót úgy egymás mellé tenni, hogy feleségem meg legyen elégedve. Hatszor írom újra. Mindig kevés, üres, kétségbeejtően semmiség a valósághoz képest.

— Mégis írja oda, hogy: „Drága Gyermekem!" ... Azt is, hogy kimondhatatlanul szeretlek és aggódom érted. Írd meg, hogy életben vagy-e! Még ha halott volnál, akkor is adj hírt magadról! Jelenj meg álmomban! ... Rettenetes, hogy egyetlen gyermekemről se tudok semmit! Mindjárt egy éve!

— Először talán magunk felől kellene megnyugtatnunk ...

— Nem mi vagyunk a fontosak! ... Mi az ördögöt akar a lakással, bútorokkal? Nem bánom, ha semmim se maradt is, csak ők éljenek, csak nekik ne legyen bajuk! ... Adja ide azt a tollat!

— Hiszen tartani se tudja, úgy reszket a keze!

— Tessék sietni! — sürget a Kovácsné fia. — Az amerikai tiszt öt órakor megy, és addig át kell adnom a leveleket. Öt perc múlva indulnom kell!

— Sírja ki magát, addig csinálok valamit! — kapom ki a tollat a feleségem kezéből.

„Jól vagyunk — hazudom. — Testvéreidről semmit se tudunk ..."

Semmiről semmit se tudunk, a cudar mindenségét ennek a nyomorult világnak!

Lihegve, mereven nézem, hogyan feketednek ökleim az asztalon.

Az a szamár fecske az ablakon is bekiáltja, hogy: „Nincs pipacs, nincs, nincs! ... Itt sincs! ... Semmi sincs!"

28.

Elfogyott a pénzünk!

Még félt is megmondani az asszony.

A lelki, testi nyomorúsághoz az anyagi gond is hozzászegődött. Az a kevés összeg, amit magunkkal hozhattunk, odalett, a hitellevelek nem érnek semmit. Segélyre semmi kilátás. Az idegen föld csak megtűr, otthon nem védelmez, egyetlen fűszál se a mienk. Nincs jogunk alkotni, valamihez kezdeni, vállalkozni. Csak parancsolt kényszermunka van, alkalmi napszámok, amire már többen rákényszerültek. Az építészmérnök téglát formáz egy műkedvelő parasztnál, mint cigány. A puszta élelemért. A másik mérnök a turfát vágja, a harmadik kályhafűtő az amerikaiaknál. A nemzetközi jog kiváló ismerője a szántó paraszt után szédeleg egy kapával, és szétveri a rögöket, hogy a borona jobban járjon. Szilárd, a költő utat épít, Ákos hirdetményt szögez a templom falára: — „Fekete férfiruha eladó!" Hátha valamelyik bajor megveszi koporsó-ruhának. Magam is sokat töprengek. Egyet-mást eladogatunk, de ez sem megoldás. Valamit kezdeni, csinálni kell, de idefenn, az erdők közt nincs semmire kilátás. Ki kell mozdulnom, tájékozódnom. Hátha valahol megfelelő munkát hajszolhatnék fel. Körülnézek valamelyik nagyobb városban. Regensburgban vagy Münchenben.

— Reggel indulok! — határozok.

Az asszony is biztat.

Morcos, elégedetlen vagyok. Fűt-fát szidok, és mérges a nyálam.

A munkában az asszony se bízik, de legalább kiszellőzik a fejem, emberek közé megyek.

Az indulás napján borús, szeles, esős az idő. Sötét és csúnya a világ tőle.

Kapkodok, sietek, utazom.

Megérkezem, kutyagolok, próbálkozom, de hamar kiderül, hogy munka számomra nincs. Semmiféle munka. Lehetősége sincs.

Nem baj. Legalább kivettem a kétséget. Amíg eladjuk az utolsó gatyát is, addig élünk. Aztán lesz, ahogy lesz.

— Ezt is jól ellátták! — ásítok rá a városra csavargás közben.

Az egész délutánt el kell valahogy töltenem, mert vonatom csak reggel lesz. Tátom a számat szanaszét a városban.

A romok nem érdekelnek. Annyit láttam már, hogy nem érdekesek. Mindenki megszokta. Senki se képedezik, borzadozik fölöttük. Belváros alig van. Pár épület, beomlott templomok, melyekben a jó Isten azért van jelen, mert ő mindenütt jelen van.

Mivel pénz- és kenyérkereső úton vagyok, eszembe jut, hogy az új időknek megfelelő foglalkozás volna beállni idegenvezetőnek, és azt mutogatni, ami volt. Romszakértő lenne. Krajcáros történész. Hullakereskedő. Szellemes előadásokat lehetne tartani. Legfeljebb becsuknák az embert érte.

De lássuk csak! Az se mindennapi látvány, ami a romokon történik.

Kényszermunkások, a halál bogarai dolgoznak az eltakarításukon. Világszemléletük teljesen megfelel a mai időknek. Látszik az arcukról. Dacos lelki indulatok rínak le róluk. Kényszeredetten mozdul a szerszám a kezükben. Az örök rabszolgatempó. Milliók robotsorsa Európában. Ők a romátkozók. Megfertőznek mindent, amihez hozzáérnek. Mások szennyét piszkálják. Saját otthonuk romjait nem hordja el senki. Az ő életük várjon! Ha rongyos az asszony, maradjon rongyos, a gyermek éhes, a föld műveletlen, a szerszám gazdátlan, a sors jövőtlen. Első a bűnhődés. — Nézem őket.

Lesz-e ezekből ismét ember? Hivő, bizakodó, alkotó ember. Teremnek-e a fekete kezek valaha áldást, gyöngéd simítást a gyermek fején? A konok homlokon, aszott ábrázaton derül-e valaha öröm?

Egyikük úgy néz rám, mintha főbe akarna ütni a csákánnyal, mert nekem nem kell mellette robotolnom. A szamár azt hiszi, hogy jobb a sorsom. Ráöltöm a nyelvemet: — „Na, mi az, vén gyászhuszár, öreg kakas a más szemetén? Porkaparó! . . ."

Alaposan megölt város. Rom, nyomor, bűz és meztelenség. Az emberek mintha a házak beleiben vájkálnának. Vakolat, kő, tégla, törött fém, rozsdás vas, széttépett fa, rongy, az élet hulladarabjai. Még az utánuk küldött sóhajt se érik meg. A por és korom némaságából alig látszik, mi történt az emberekkel. Nemcsak azokkal, akiknek testét széttépte a robbanás, mert ezeknek agyáról végleg eltűnt a kínzó sötét gondolat; hanem azokkal, akik életben maradtak. Az éhezőkkel, a keserűekkel, akik mély üresség hordoznak magukban. Az önrombolókkal, a vegetatív élet nyomorultjaival, akikben gyilkos csírák támadnak, veszedelmes elszántságok érnek. Számukra már nincsen az életnek ingere. Azokkal, akiknek már a kenyér se elég. Igazság is kéne.

Ebben a letaszítottságban látni, hogy a bombák jobban eltalálták az élőket, mint a holtakat. Azok a romok az igazi pusztulás, melyeket az emberek magukban hordanak.

Miután kibölcselkedtem magamat, az utcák forgalmát veszem szemügyre.

Amerikai gépkocsik száguldanak mindenütt. Sok a kerékpár, de legtöbb a gyalogember. Sokan kis szekeret húznak, akik azelőtt soha életükben nem húztak kis szekeret. Puha kezűek, erőtlenek. Laposra ült tisztviselők. A sorvadt testeken üres vagy félüres hátizsákok lógnak. Denevérek összecsukott szárnyakkal.

Egyik-másik középület előtt nácik fát aprítanak. Valószínűleg kényszernácik. Törvényszéki bírák, tanárok, hivatalnokok. A szerszám fordul ki a kezükből. Ágrólszakadtak, szánalmasak. Soványak, sápadtak, löttyedtek, és jóvátételt izzadnak. Szeretném megkérdezni, hogy mit éreznek és mi a véleményük, de úgy se mondanák meg. Jobb, ha ehelyett éjjeli szállás után nézek, míg teljesen rám esteledik.

— A bunkerben! — ajánlják ketten is. — Csak ott kaphat.

Odavergődöm.

Mindig izgatott az ilyen romvárosok láttára, hogy hová lesz el a sok százezer ember, akit a törvény, az éjszaka, a hideg és az időjárás behajtanak az utcákról. A lakástalanok, a szállás nélküliek, utasok, menekültek, vándorok. Azok, akiket még nem evett meg teljesen az étlenség, ruhátlanság, nincstelenség, betegségek, otthontalanság, hazátlanság.

Hát ilyen bunkerekben, nyomortanyákon, éjjeli menedékhelyeken, bűzhödt lyukakban húzzák meg magukat. Barakkokban, táborokban, állomásromok közt, épen maradt vécékben. Hallom, vannak ötven pfenniges szállások is pincékben, proletártanyákon. Üzleti vállalkozások a puszta földön. Este elveszik az ujjlenyomatos igazolványokat, és külön márkáért büdös pokrócot is adnak. Mindenféle rendű-rangú ember, férfi, nő fekszik össze, kitűnő megjegyzéseket és jó vicceket lehet hallani. Aki kényes, az ne utazzék, akit csípnek, az ne vakarózzék!

Szerencsés voltam, mert még egy széket kaptam. Azon kényelmesen átüldögélem az éjszakát. Néhány pad, asztalok, kopott, rideg falak, szellőzetlenség, savanyú szegényszag, áporodott életbűz, szennyes testkigőzölgések, mosdatlan szájak. Vastag a levegő a bacilusoktól. Veszedelmes minden lélegzet, de valahol el kell töltenem az éjszakát, akármilyen fertőzésfészek is. Ez a bunker. Túlzsúfolt. Többségben itt is asszonyok, gyermekek. Úgy hallom, ebédet is osztottak. Afféle szeretetlakomát, görögül agapét, mai nyelven konzervet. Minden jó, amivel be lehet csapni a hasat.

Különösen a gyermekeket sajnálom.

— A legtöbbel az anyjuk se törődik! — mondja a szomszédom, akivel megelőzőleg személytelenül megismerkedem. Olyanféleképpen, ahogyan az állatok megszagolják egymást.

— Lehetetlen!

A szomszéd, aki itt törzslakónak számít, rám mordul:

— Ich sag' Ihnen! A gyermek nem fontos. Kószálnak, csavarognak. Senki se törődik velük, sokat el is veszítenek a szülők. Na ja! Egészen kis gyermekek is. Hat-tízévesek. Szeméten élnek. Senki gyermekei, akik nem sírnak, mint más gyermekek szoktak. Néha jótét lelkek felszedik őket. Mások jönnek helyükbe... Na und von wo sind Sie?

Sokféle náció verődik össze ilyen helyen. Magyar is akad köztük. Látjuk egymásról, de kerüljük egymásnak még a tekintetét is. Szégyelljük, hogy itt vagyunk. Olyan az egész, mint Gorkij „Menedékhely"-e, de itt főszereplő mindenki, és egyszerre beszél. Mindenki a maga sorsát és megpróbáltatásait.

Összesen kétszer lesz csend. Mind a kétszer a rendőrség razziáz végig. Néhányat elvisznek. A tömeg összefolyik a helyükön.

Feltűnést keltek, mert újságot veszek elő. Néhányan körülállnak. Egyikük a szemüvegemre mutat:

— Arany?

— Nyavalyát! Réz!

— Kár. Adtam volna grammjáért nyolcvanat.

Röhögő férfiak vágódnak be az ajtón:

— Hohohó! Az volt a hecc!

Páran tudni szeretnék, hogy mi volt a hecc.

— Hát, wissen's, az amerikai járőr letartóztatott, mert záróra van, és az utcán talált.

— Kétnapi elzárás és ötven márka! — tudják kívülről.

— Kacagni fog. Kilöktek. Már nem volt hely. Csak tizenkettőnek volt hely.

— So a Pech! Elesett a jó szállástól!

Ezzel is végeztünk.

Újra kézbe veszem a lapot. A hátam mögött állók belelesnek, és hangosan hadarják a cikk címét: — „Világszolidaritás az éhség ellen."

Van, aki azonnal elfordul. Másik még elolvassa Herbert Hoover nyilatkozatát, hogy béke és előhaladás nem biztosíthatók, ha Európában egy testileg tönkrement, lelkileg elkeseredett generáció nő fel.

Ez is összeroncsol valami káromkodást a fogai közt, és abbahagyja.

Kivétel, ha valaki eljut a bolgár panaszig: — „Ha meghal a barmunk, meghal a kenyerünk."

Magam is fáradt vagyok, és csak a fontosabb címeket futom át: — „Ausztriában közel az éhínség. — Magyarországon a lakosság főképpen kenyérből él. Zsír és hús majdnem kaphatatlan. Európa éhezik. A világ összes élelmiszer produkciója tizenkét százalékkal alatta marad a háború előttinek..."

Beleásítok a lapba. A szemeim ragadnak le az álmosságtól, de lehetetlen aludni. Düledezem a széken. Csodálatosképpen nem esem le, mintha egyik felől Truman, másik felől Hoover támogatna. Magam elé nézek, és látom, hogy valahol a végtelenben haldokolnak a bolgárok barmai. Szerencsére altestem és lábaim ólomból vannak, mint a csuda-emberkének, akit nem lehet feldönteni. Fordítsa Amerika szemeit Európára, és lássa be, hogy a helyzetem tarthatatlan! A nyálam az ölembe esett újságra csöppen, mintha az a sok jó: hús, tojás, sajt, sonka váltotta volna ki, amit Dánia ígér az éhezőknek. Alig térek magamhoz, újra lekoppan a szemem, és másodpercek alatt azt álmodom, hogy engem neveztek ki az UNRRA elnökének. Sokáig azonban nem maradhatok meg állásomban, mert a szomszéd nekem dőlt és felébreszt. Hiába mondom fel a szövetséget, hatalmas erővel belehorkol a bal arcomba. Mikor megrázom, azt kérdi, hány óra, és meg se várva a feleletet, újra visszadől vállamra, mintha azt mondaná: — „Ha legyőztetek, tartsatok el!"

Mi az Isten haragjáról tudnak még egyesek beszélni? Lehetetlen pihenni. Mégis inkább valamelyik magyar tábort kellett volna felkeresnem. Legalább a földön elnyújtózkodhatnám.

Valaki vihog, és a sarokba mutat. Ott valami illetlent lehet látni az emberből.

Újra a laphoz menekülök, de csak izzó betűket látok. Budapest főpolgármestere kiált, hogy a magyar főváros éhezik, maholnap a legnagyobb temető Európában, járvá-

nyok dúlnak, nincs gyógyszer a hatvan éven felüli emberek hullnak, mint ősszel a legyek, a csecsemőknek negyven százaléka hal meg, tüzelőanyag nincs! Óh, emberiség! ...

A német a vállamon álmában beszél: — „Man muss auswandern!"

Félek, az lesz a vége. Ki kell vándorolnunk.

Most azonban semmire se vagyok képes. A lélek hálni jár belém. Szédülök, mintha minden perc, ami lehull az időről, az én fejemre esne. Más is így van. Az arcok sárgák, mintha éjjeli edénnyel öntötték volna le. A lassú virradás még inkább elrondítja. Két utcanő — barátnők —, kétségbeesetten néz egymásra. Széthányt testek, kezek, lábak. Hideg és bűz.

Első pillanatban megdermednek az emberek a túlságos valóságtól, mellyel ismét szembe kell nézniök, aztán ürülni kezd a bunker. Magam is szedelőzködöm.

Az esti ember hozzám óvakodik:

— Hallja: Igazán nem arany az a szemüveg?

Megvirradt.

29.

Hazafelé a vonaton régi erdélyi pajtásommal találkozom.

— Szóval jól vagytok? — örvendünk, kérdezzük egymást. — Az asszony? A gyermekek?

— Most urak vagyunk, mióta az amerikaiaknál mosogatok!

— Mit csinálsz?

— Mosogatok! Otthon ezer esztendeig nekünk mosogattak, most én mosogatok... Amerikában minden nagy ember mosogatással vagy újságárulással kezdi. Irigyelsz, mi? Közben tanulom a demokráciát.

— Tanulod?

— Apróságokból. Kis dolgokból nagy dolgokat. Teszem azt: Az amerikaiaknak nincs a fegyelmezésnek az a természetfölötti módszere, mint nálunk, mely az őrmester úr szörnyű szókincsében mindig az Öregistennel kezdődik. Itt elég pár szó egy darab papíron, kifüggesztve a táblára... Vagy a másik kis eset. A hadnagy megsértődik, ha a katona ki akarja venni a seprűt a kezéből: — „Azt hiszi, nem tudom elvégezni ezt a munkát?"

— Érdekes.

— Mit mondjak? — lelkesedik a pajtás. — Maholnap úgy ismerem Amerikát, mint a tenyeremet.

— Hogyan? Voltál „odaát"?

— Dehogy! Hanem ha, mondjuk, New Yorkra vagyok kíváncsi, egyszerűen előveszem Pete Brownt, aki olyan helyeket mutat, amilyeneket maga az elnök se látott.

Beszél, beszél, különös indulattal, majdnem elrévüléssel, és csodálkozva látom, hogy ez az ember más, mint akit eddig ismertem.

— Hát igen! — és úgy néz rám, mintha azt mondaná: „Agyonütlek, ha nem hiszed!" — ...Láttam New Yorkot

kibontakozni a reggeli ködből, ahogy a hajó befordult velem a North Riverre. Az a látvány! Negyven-ötven emeletes háztömbsokaság, ragyogás, lenyűgöző arányok, egymás fölé mászó piramisok! És mintha egyszerre a semmiből varázsolódnék elő az egész. Szebb, mint a mese, és ahogyan elképzelem, szebb, mint a valóság. Ilyenkor a város fölött keringő sas vagyok. Szabad, független, önálló madár...

— Máskor ott csavargok a rakodópartok, dokkok, gyárnegyedek piszkában, ordítozó emberek közt a hulladékban, mocskos bérkaszárnyákban, lebujokban, ahol sötét bűnök gondolkodnak a viski mellett. Járok a világ minden tájáról ide hányt emberszemétben, a nyomor színtelenségében, ahol dögvészt lehelnek az emberek és a tárgyak. A mocsok, a rozsda, a bűn tanyáin olyan mélységekben, ahová csak az ördög kivételes segítségével lehet eljutni. Ültem az Elevated vasúton siketítő zajban, szédültem a Seventh Avenue forgatagában, sodródtam az utcák, áruházak hullámaiban, mindenünnen elképesztő reklámok harsogtak rám. Láttam a nyomor piszkát, s a gazdagság ragyogását, a vagyonszerzés sietségét. Robogtam, öklöztem, száguldottam, gépek fénye villant át az arcomon. Voltam acélhangya Chicagóban, és másnak hordtam a vagyont halomra. Voltam félmeztelen dollárbolond, ültem a fényűzés szívében, koktéloztam és sztárokkal tegeződtem.

Amit mondott, meg is látszott az emberen. Egész lényén, viselkedésén, modorán és a szemén.

— Ha a vidékre vagyok kíváncsi – veti oda gőgösen –, vagy unom a koktélkirálynőket, és kissé ki akarom szellőztetni a fejemet; kinézek Alaszkába vagy valamelyik szigetre az óceánban... Mi az? Már Vilshofen? Sajnos, itt le kell szállnom! Majd más alkalommal!... Na, szervusz!

Átvergődik a tömegen, pillantása biztatóan visszarémlik rám, és eltűnik.

Furcsán érzem magamat. Nevetek is, bosszankodom is. Minek néz ez az ember? Miért szépít, ámít, hazudozik? Miért nem mondja meg őszintén, hogy mosogat az amerikaiaknál, és néha elbeszélget egyik-másik katonával? Miért nem vallja be becsületesen, hogy szüksége van erre

az „állás"-ra, mert hat tagú családot kell eltartania, és jól fog a maradék, amit a Pete Brownok meghagynak a konyhán? Az alig kifőzött kávé, tea, vaj, az ötféle reggeli, bőséges ebédek morzsái, az üstvakarékok. Sok éhező jóllakik ezekből. Minden faluban lehet látni az amerikai konyhák körül csellengő nők, gyermekek csontvázait, hogyan lesik a falatot útszélről összeszedett rozsdás dobozokkal a kezükben. Menekültek jórészt, akiket a halál köpött arcul, hogy előre megjelölje őket magának.

Ez a kép legalább őszinte. Nem szemérmeskedik és nem kendőz. Ha rongy, legyen rongy! Szakadozott és fekete, mint a gyűlölet és káromkodás, vagy kietlen és halálsárga, mint az elvágott torok. A félelem és meggyaláztatás talán sohasem fog elmúlni ezekről a szerencsétlenekről, és a nők borzas haja most is mintha a futás sietségét és rémületét mutatná. Minek szépíteni a valóságot, áltatni másokat és magunkat? Nem szabad szégyellni a keresztfát! Viseljük úgy, ahogy ránk tették! Az ártatlanok egyszer majd úgyis kinyílnak, mint a virág. Minden kiegyenlítődik.

Jobban szerettem volna, ha így beszél ez a Feri.

Nem szégyen ma, hogy úgyszólván a moslékos vödör elől ragadja el a falatot. Én is megtenném ebben a helyzetben. Más is. Lehet, hogy majd irigyei is vannak, vagy protekcióért fordulnak hozzá mások, hogy majd később elmarhassák a kávézacc mellől. Akinek nincs harisnyája, mezítlábra húzza fel a cipőjét, mint . . . Többen vannak ilyenek.

Jó, ha már most hozzászokik, hogy otthon kisajátították, elvették mindenét, és vége a régi tempóknak. Tessék hozzászokni a változott körülményekhez!

Szidom szegényt, de a következő pillanatban már látom, hogy téves úton járok. Más történt ezzel az emberrel. Esze ágában sincs szépíteni a dolgot, részvétet kelteni, régi uraságát siratni. Más a titka ennek a lelki felvirágzásnak. Ez az ember önmaga elől menekül! . . . A belső rabsors elől. Mindenből ki vagyunk zárva. Nélkülünk történik minden, semmire hatásunk, befolyásunk nincs, és maholnap saját árnyékunknak se parancsolhatunk. Minden nap elvesz valamit belőlünk, durvít, süllyeszt, értéktelenít. Egy-

mást és önmagunkat fogyasztjuk. Kicsinyes önzéseink kiütköznek. Irigyen lesünk egymás kanalába is, ki mit eszik, és dicsekszünk, ha aznap a mienk különb. Akkor is, ha nem különb. Ok nélkül egymás hátára mászunk, mint a férgek. Csak mi vagyunk fontosak. Féltjük magunkat, mint az öreg ember utolsó lógó fogát. Minden kis hírt csontig rágunk, mérgezzük magunkat vele, magunkra alkalmazzuk, bódítjuk, kínozzuk magunkat, hadd zsongjon utolsó szál idegünk is. Egyeseknek a teste csaknem átlátszó, hogy anatómiát lehetne tanítani róluk. Mindennap újra tépjük sebeinket a szöges ostorral, míg kimerítjük magunkból az utolsó vércsöppet is.

Önmaga elől fut mindenikünk, mint ez a Feri, hogy ne kelljen gondolkodnia, felelnie a kérdésre: — „Miért éltem és miért élek?"

Ha felszámoljuk a hátunk mögé tett életkorokat, kénytelenek vagyunk rájönni, hogy pontosan az ellenkezője történt mindennek, amiben hittünk. Csak hatalmi igazság van a földön számunkra, és még senki sem bírta végrehajtani az evangéliumokat. Ha ártatlan vagy, kénytelen vagy vértanúvá lenni, bár tested-lelked tiltakozik ellene. Kis életecskéd alatt már két világháborút kellett végigszenvedned, és nincs a földnek olyan pontja, ahol biztonságban lehetnél a világmegváltó rendszerek elől, melyeket tűzzel-vassal terjesztenek a gyűlölet és pusztítás, tömeghalál fanatikus torzultságával. Hetedíziglen tesznek semmivé. Egyetlen törvényük az önmaguk hatalma és érdeke. Tied a sír, enyém az ára.

Kénytelenek vagyunk a valóság elől a képzelet és álmok világába menekülni, mint ez a Feri. Mindenki menekül valahová: imádságba, tervek közé, elképzelésekbe, múltakba, mesék mögé, öncsalásokba. Mindenki igyekszik az élet romjai közül valami kis értelmet kikeresni a maga élete számára. Ami hiányzik az életünkből, ami reménytelen, de szép és elérhetetlen, a képzeletünkkel megyünk utána, és nagy darab lelket adunk érte cserébe. Aztán a fejünkre zuhan valami újabb szörnyűség, és felébredünk.

Én is szívesen látnék múzeumokat, képtárakat, dómo-

kat, síremlékeket, népek, világok értékeit, örök kincseit, gyönyörködném és élvezném, amit az emberi szellem és művészet alkotott. Jó volna újra a kultúra öntudata, igazsága és kényelme. Szívesen kifutnék én is a tengerekre, vacsoráznám a csillagok alatt vagy Párizsban, nézném a nápolyi alkonyatot, hogyan gyúlnak ki a fények a Vezúv alatt, meglesném az őserdőben vadászatra induló oroszlánt, vagy együtt rágnám a bagót a nyers Lofot-halászokkal, vagy csinálnék bármit, aminek értelme van; — csak a jelentől szabadulhatnék, és ne kellene ártatlanul jóvátennem a mások bűneit, néznem a kétségbeejtő kilátástalanságot.

Vajon fogok-e még szép napokat látni?

Nem hiszek benne. Egyelőre a „nyolc boldogság" az enyém. Vagy talán jobb is, hiszen Krisztus óta sokat „fejlődött" a világ. Azóta, valószínűleg, nemcsak az éhezők, szomjúhozók, mezítelenek boldogok, hanem a tengeralattjárók, repülőgépek, börtönök, fogolytáborok, gázkamrák kivégzettei és a háború tehetetlen áldozatai is. Öregek, asszonyok, gyermekek és az ártatlan halottak milliói, mert sóra, fára többé nincsen gondjuk...

Roskatagon ülök az ablaktalan, megviselt vonat fapadján, és igyekszem nem gondolkodni, de elöntött a sötét mondanivalók láza, és agyam feketén tovább füstölög, száguld velem az emberi sors kietlen országútján.

30.

Idejében érek haza, hogy a kis közösség széthullásában részt vegyek.

Idegeink végleg felmondták a szolgálatot. Nem bírjuk tovább egymást. A mindennapos összekoccanások, kicsinyességek, öreg rigolyák, az állandóan torkig loccsanó izgalmak, a túlterhelt agy és lélek, kiéhezett szervezetek, színtelen gyötrődések, ez az ördög farkával kavart egész élet megbosszulta magát. Semmiségek miatt egymásra acsarkodtunk és pártokra szakadtunk. Indulatok lobogtak fel, és a vének makacsságával tartottuk a haragot. Nem afféle halálig tartó indulatot, mint a régiek, akik a mennyországba se mentek együtt, ha megmérgelődtek, és ha lehetett, fegyverrel irtották egymást. Inkább mindenüket elveszítették, semhogy jó szót adjanak egymásnak, s nemzedékről nemzedékre vitték át a gyönyörű indulatot némelyek, az igazán nagyok.

Hol vagyunk mi ettől, és hol van a régi jó harag? Elfajzottunk, elcsenevészedtünk. Rothadt pityókával is el lehetne törni a lábunk szárát.

De azért magunkat se becsüljük le túlságosan. Egyetmást mi is mutatunk ezen a téren.

Ismeretes, hogy a harag se tart soká asszonyok nélkül, akik finoman, nesz nélkül erősítgessék. Elejtett szóval, férjeknek tett fülgyónással, levegőnek nézve az ellenfelet, gazdátlan kijelentéseket indítva el, megbotránkozással beszélve el dolgokat, melyek meg se történtek. Ezer kis módja van, hogyan kell a medvéket táncoltatni, a ragályt terjeszteni, a gyenge pontot mindenkiben megtalálni és beleszúrni, azt a kevés észt is elhomályosítani, ami még megmaradt. Közben láthatatlanok, mint a Gondviselés.

Később természetesen megbánják az egészet, elborzadnak tőlünk, és szaladnak a templomba kibékülésért imádkozni, de mi most csak azért se engedünk. Annál dühöseb-

ben vadászunk egymásra. Tévedésből a kos jegyébe fordultunk, és tülekednünk kell.

Lehetőleg naponkint termelünk ki lovagias ügyeket, és a felek figyelemre méltó kifejezésekkel illetik egymást. Kár, hogy nem jegyzik fel a veszekedések szókincsét. Menynyi eredetiség, képzelet és kifejező erő van az egymás fejéhez vágott sértésekben. Ma is irigylem, hogy nem én találtam ki azt a szomszéd telepen elhangzott kifejezést: — „Te... te... diabolikus nyomorult!"

Utána felzárkóztak az ellenfelek, de nem lépték át a Rubikont. Természetesen magyarok voltak. Asszony miatt történt, mint rendesen.

„Az én feleségemről mered állítani, hogy hozott abból az ágfából?"

„Az a fa magántulajdon!"

„Arra felelj, amit kérdeztem!"

A másik felelt, és elhangzott a gyönyörű kifejezés.

Magából kikelve szaladt haza igen tisztelt társunk:

„Megmondtam a véleményemet alaposan!... Különben hozott maga abból az ágfából?"

„Hogyne! Mindenki azt használja. Kitűnő nyári fa."

Az ügy erre rendbe jött.

Ki fogunk békülni mi is, hiszen alapjában véve derék, jó fiúk vagyunk. Egyelőre azonban álljuk a haragot. Közben mindkét párt súlyosan elítéli a másikat, hogy feldúlja az idegenbe kényszerült magyarság békességét, jó hírnevét veszélyezteti. Nem szomorú ez, barátom?... Fejvadászatot tartunk, egymás belébe akarunk gázolni, s rég nem volnánk az élők sorában, ha a szándék ölni tudna. Befútta az agyat a harag, s megfelelő testi erő hiányában ilyen kifejezéseken gondolkodunk: – „Menj az utamból, te tüdővészes kecske!"

A két csoport különben Isten s ember előtt szigorúan elkülönült. Papunk van bőven, és ellen-istentiszteleteket is rendezünk. Egyik szobában egyik párt, másik szobában a másik haragos fél. Külön zsoltárral és külön Jóistennel. Ha én Tebenned bíztam, Uram, eleitől fogva, a másik csak azért se bízott Benned eleitől fogva.

Így szép ez, és magyaros.

31.

Elsőnek Jánossal békülök ki, és elhatározzuk, hogy ennek örömére emlékezetes, nagy dolgot mívelünk.

Szalonnát sütünk! Keservesen megszerzett, drága kincset. Szalonnát, ha féltenyérnyi darabkát is. Titokban, elbújva az erdőn, hogy ne sejtse senki. Az asszonyok se tudjanak róla. Ez a fényűzés a bűnnél is nagyobb. Hallatlan pazarlás. Kéjelgés a földi jókban. Mintha éhezők álma valósulna meg. Sokszor beszéltünk róla. Régi világok elevenednek meg tőle, tele jóléttel, békességgel, szabadsággal, biztonsággal. Nem úgy, mint most. Sigmond is erdélyi. Ugyanazok az emlékek nyugtalankodtak benne is. Siratnivalóan szépek. Fehér homlokunkon, mint rucskos mozivásznon tűnnek tova az erdélyi hegyek, völgyek, erdők, patakok, tájak és egyéb gyönyörűségek. Budvár, Csicser, Hargita, havasi kaszálók, erdei szállások fenyőfüstje, illata, ereje, vadmadár üdesége, mintha magának Istennek friss lehelete volna... Hagyd abba! Ne is emlegesd, mert belepusztulok! Vajon megvannak-e, látjuk-e többet az életben?... Beesett, fehér arcunk gyorsan ráncosodik a belső forróságtól, mint tűzön a tej.

Menjünk hát! Siessünk! Hátha legalább múló pillanatra megkényszeríthetjük azt a világot? Szomjas vagyok rá. Vizek, tüzek mellett áldozó pogány magyarok szája ízét érzem, akik hazafelé rúgtatnak a nyugati portyázásból. A puffadt hullák, romok közül vissza a felhők és magasságok tisztaságába.

Nem lehet azonban fejjel nekirohanni a szalonnasütésnek. Feltűnés nélkül kell eltűnni, mintha málnát szedni mennénk az üres dobozokkal, és ott a fák mellett fogunk elosonni, ahol nem szokott senki csellengeni.

A fű közül mégis ránk szól valaki:

— Málnászni mentek?... Nem érdemes! Vége a málnának!

— Te vagy az, Gyula bátyám? Napozol, napozol?

Öreg csontokra terített, szeplős, fakó bőr, néhány gyér hajszál szárad a napon gyengén, férfiatlan ernyedtségben, mintha a láthatatlan halállal útközben telepedtek volna le egyet pihenni. Ha nem itt, hanem — mondjuk — az őserdőben feküdnék a vadak útjában, a ragadozóknak hosszú időre elmenne az étvágyuk a láttára.

— Kár a napért! — tréfálok, és sietve lebillegünk a hegyoldalon.

A patakhídon megállunk, mint két diákgyerek, és meglessük a pisztrángokat. Ez a nagy itt tanyázik a göbőben. Nem nyugszom, amíg ki nem emelem. Ha másképp nem lehet, vadrózsatövissel, akármilyen szigorúan tiltsák is a halászatát az amerikaiak.

— Eljön ennek is az ideje!... Te! Nem hollók azok?

— De igen. Itt, a bajor erdőben van még belőlük.

Az erdő melletti sárga tarlóhántáson ül két holló, és egymást nézi. Többszáz esztendősek, mert hollónak nem illik fiatalabbnak lenni. Szerelmesek, és fajfenntartásról gondolkodnak. Nem mindennapi látvány. Tetőtől talpig ünnepi feketében mind a kettő. Csőrük komoly és mozdulatlan, viharvert és sok dögöt látott. Sajnos, a tüzet nem figyelhetem meg a szemükben, de — hej, János — ha ebben a korban mi is ilyen legények lehetnénk!...

— Ne zavartassák magukat! — kiáltom oda Poe madarainak, mire a férfi holló felénk fordítja fejét sötét, titokzatos nyugalommal, mintha azt mondaná: „Arról szó sincs, kérem!"

Elhaladunk mellettük, de tovább se lépnek, csak a tekintetükkel mérnek végig.

— Nagyon helyes — hajlom feléjük udvariasan —, hogy felhagytak a kiveszés gondolatával, és ismét a szaporodásra gondolnak! Azt hiszem, kedvező hírt közölhetek. Újra divatba jött az akasztás! Az ön és mások tömeges felakasztása. Na, nem azért, mint kiváló kollégám, Villon hiszi, hogy megtudják az emberek, milyen nehéz az ülepük;

hanem mindössze a véleménykülönbség miatt. Önökre megint szükség van. Valósággá lett a középkori kép: A fán lógó ember a hollóval, amely fekete frakkban éppen csak a test kihűlését várja... Úgy van, uram! Az erőszakos nyaknyújtások idejét éljük. Sok ázsiai mosoly a halott szájakon. Jókedvű hullák a szélben, akik már nem kapnak éhtífuszt, pestist vagy kolerát, sem vérbajt, és nincs gondjuk a mindennapi falatra. A forradalmak örök receptje szerint történik minden. Nekiszabadult az emberiség... Még ön is — saját érdekei ellen beszélve — azt mondja, hogy ostobaság, kevés van az agyvelőtartóban, és később szégyellni fogjuk ezt a szennyet a történelmünkben. Hol van az a sokat dicsekedett kultúra?... Ne kacagtasson, kérem! Naiv erdei hollóbeszéd! Erkölcsi világrend!... Menjünk, János!

— Itt... Igen. Az Isten is szalonnasütni teremtette ezt a helyet.

Sigmond vállalja a tűztevést. Úgy végzi, mint a szertartást. Előbb a markában óvja a kicsi piros lángot, aztán dugja az ágacskák közé. Neveli, gondozza, míg felcsap, és hirtelen pirossá válnak a rátett fenyőág tűlevelei. Megigézve nézem a sikerült csodát. Én is bolondja vagyok a tűznek, mint minden erdei ember. Fénye játszik az arcunkon, és egy időre megfeledkezünk mindenről, és visszaéljük a múltat. A békést, szabadot, gondtalant, aggodalom nélkülit és jövőt mutatót. Jótétemény ez a rövid idő a szegény, rongyoslelkű bujdosóknak. A kezem is reszket, míg a nyársacskákat faragom, és a tűz mellett friss lombabroszt készítek a pirítós kenyérnek, melyre a zsírt fogjuk csepegtetni. A szánkat se bírjuk összefogni a gyönyörűségtől. Csacsogunk, helytelenkedünk, mint két gyermek. Csak akkor szótlanodunk el, mikor a nyársat a tűz fölé tartjuk. Pirosba játszó szűz parázs, székely mesék táltos lovának arany abrakja. Szinte kedvem volna maréknyit a számba venni és megropogtatni. Olyan szép és kívánatos. A tűz melege mint finom női kéz érinti szempillánkat, hogy lehunyjuk, és elússzék a tekintetünk messzi, túl a világon, az örökre letűnt élet szépségei közé. A szalonna halkan sír a tűzön, mintha szúnyog volna. A zsírcseppek elválni, poty-

tyanni készülnek, és régen érzett illat kezd terjengeni. Valósággal elgyengülünk tőle, hiszen olyan régóta nem éreztük, annyira elszoktunk tőle.

János szóvá is teszi:

— Vajon nem fog megártani?

— Nem bánom, ha belehalok is!

Többet nem is beszélünk. Menjen ki-ki a maga útján, kit hová visz a képzelete, emléke, gondolatai!

Ki gondolta volna valaha, hogy ilyen nagy tud lenni egy ilyen semmi kis cselekedet, a közönséges szalonnasütés?

Sigmond készül el vele hamarabb. Maga is vékonyra olvadt az elhasznált belső tűztől, mint a szalonnája, melyet csipkéz, farag a nyársról a kenyere fölött. Még a szájahabarója is remeg.

— Felséges!

— Nagy az Isten, hogy kirendelte! — érzékenyedem el én is zsíros szájjal.

Pár falás az egész. Szájbosszantó kevés. Éppen csak annyi, hogy annyi idő után felidézzük az ízét, és mégis úgy érezzük, mintha — bibliásan szólva — életet ettünk volna magunknak.

Mi is lelankadunk a felhagyott tűzzel. János egy hibátlan fenyő alatt cigarettára gyújt. Békés és sovány, mint egy pihenő őz. Én hű maradok a kis tűzhöz, míg utolsót hunyorít, és csak hamvas, fekete helye marad.

Alig pár lépésre kezdődik a málnavész. Nem kell a havasok óriási málnaterületeire gondolni, hanem csak amolyan német ültetvényre. Pár folt az egész. Az is már letarolt, végigpusztított. Éhes menekültek tiprották keresztül-kasul, nem nézve sem Istent, sem embert. Bokrok, dús szálú fű, ölig érő páfrány, minden romokban hever. Néhány korábban érő, pirosló szemért az egész földig rakott termést végiggázolták. Ez az ember. A haldokló bokrok így is beérlelték a gyümölcsöt, és alig néhány héttel ezelőtt káprázatos volt az egész erdőrészlet. A málna nedve csepegett az ujjainkról, mint a vér. Ma a durva csapások mentén alig

rejtőzik néhány szem. Az is aszott, hőütött, korcs, fejletlen és ízetlen, amibe a nyű se mászik bele.

— Hagyjuk, János!

Sigmond különben is már a hátán fekszik, és nézi az eget, ha vajon látja-e az Isten, hogy neki milyen jó dolga van.

Később a sok millió éhezőre, nyomorgóra, rongyos, hazátlan szenvedőre gondolunk, és mindketten szégyelljük magunkat. Olyan élhetetlen szamarak vagyunk, hogy azt hisszük, égbekiáltó bűnt követ el, aki — ha annyi nélkülözés után is — egyszer jól is mer lakni. Nem szólunk róla egymásnak, de úgy nézek körül a fák között, mintha Júdás válogatná, hogy melyikre kösse fel magát.

— Azért mégis szép volt ez a mai délután — biztat Sigmond.

— Feledhetetlen!

— Meg fogjuk ismételni.

— Meg, ha lesz miből.

— Ritka élvezet volt!

— Ránk fért.

— Mióta eljöttem hazulról, nem éreztem ilyen jól magamat.

— Én is egészen más ember lettem.

Dicsekszünk, derűt, kedvet, nyugalmat mutatunk. Egyikünk se mondja meg a másiknak őszintén, hogy mit érez.

Csak a hollók repülnek fel a láttunkra, mintha Káin futna a mezőn.

Vajon mit láthatott a halál madara rajtunk?...

Otthon azzal fogadnak, hogy rajta vagyok a háborús listán.

32.

Magamba nézek, és igyekszem megállapítani, hogy mit érzek.

Kellemetlen nyomás van a mellemben, és úgy tartom magam elé az orromat, mint beteg kakas szürke csőrét. Sovány lábaim végét a gyomromban érzem. Fáradt vagyok, és álmos. Ok nélkül álmos. Gondolataim csaponganak, és én csak nézek utánuk, mint a gyermek az elszalasztott madárka után. Egy ideig még jól is esik ez a kábult egykedvűség. Veszedelmes gondolkodni, de ha már elkerülhetetlen, jobb, ha az ember megeszi saját gondolatait. Minek tudják mások, hogy rosszul esik az igaztalan megbélyegzés. Ezt nem vártam. Mit tettem, hogy ezt tették velem? Hiába túrom fel emlékezetemet, nem lelem magyarázatát. A szerencsétlen magyarságért dolgoztam egy életen át, és nem vártam soha se állást, se elismerést, javakat, és semmim sincs, amiért keservesen meg ne fizettem volna, és most idegenben hányódom, mindenemet elveszítve, lehetőségek és reménység nélkül, a mindennapi falat gondjaiban. Mégis az életemre szomjúhoznak? Kik? Miért? Magyarok?

Minden ízem tiltakozik ellene. Magyar emberek effélére nem kaphatók, még kényszerítve se. Más, idegen kéz sujtol itt, mely az egész ország fölött lebeg a kiontott vér és pusztulás fölött, mint a végzet. Egy nép torát készítik elő.

Vagy mégis magyarok volnának, akik idegen céloknak engedelmeskednek testvérgyilkos kézzel, valami végzetes varázslat mámorában fogyasztva, pusztítva, nyomorra, szenvedésre, tömlöcre, halálba taszítva egymást idegen fegyverek erejével a gyűlölködés, tudatlanság, vakság és a súlyos körülmények okozta lelki mérgezettségben? Nem látják, hogy ezzel az önmaguk végét is siettetik?

Nem! Nem! Minden ízem, porcikám tiltakozik ellene.

Bölcsesség van abban, hogy hiába eszik meg egymást a napok, az idő kifogyhatatlan.

A lélek pillanatnyi megdermedése elmúlik bennem is, de megmarad az állandó fenyegetettség, a rám váró sok szenvedés, gyötrelmek, börtön és — talán a halál.

Efelől egy a vélemény, és senki se áltatja önmagát. Sok ártatlan és igaz ember esik áldozatul. Senkire se számíthatunk. Ha Isten elnézi, mi mit tehetünk ellene?

Tudomásul veszem tehát én is a pesti rádió hírét. Külsőleg semmi se látszik rajtam. Kezem még szabad, lábaimon nincs lánc, hogy csörgessem magam után az utca porában. Oda mehetek, ahová akarok, de érzem, hogy láthatatlan ellenség sorakozik föl mögöttem, fegyveres ember, aki mindenhová elkísér és bizonytalanná teszi a perceket.

Hiszen egyszer majd kiderül az igazságom, de akkor talán már későn lesz.

— Mi? Hogy mit csinálok?... Hát szokom a kitüntetést!

Ilyen ember is akad. Ilyen mások bajában gyönyörködő, aki odacsúszik hozzád, hogy sima nyelvvel belenyalintson a véredbe. Messziről virít róla az öröm, hogy nem ő van bajban. Azt hiszi a szerencsétlen, hogy rá nem kerül a sor, és mások megpróbáltatásával elmúlik tőle a pohár. Ha nem félne, még kínozna is, új sebeket harapna rajtad. Még a rád nézése is szennyez. Nyugodtan küldheted a fenébe, szó nélkül elmegy. Majd egyszer, mikor nem véled, bosszút áll rajtad!

Van, aki csak a tekintetével fejezi ki, hogy lyukas mogyorót se adna az életedért.

Mások úgy tesznek, mintha semmiről se tudnának. Nem jó akasztott ember házában kötelet emlegetni. Annyira sajnálnak, hogy félszegek tőle, és a szavaikat se tudják megválogatni.

Akad, aki őszintén meg van győződve, hogy kár érted! Annyira derék ember, hogy érte kár.

Ellenséged odavan a részvéttől és felháborodástól. Titokban azonban alig várja a végedet. Te azonban kímé-

letes vagy, és nem mondod neki: — „Te is velem leszesz a paradicsomban!"

Végül azt veszed észre, hogy mindenki jobban elveszítette a fejét, mint te, mert: „Neked könnyű! Te legalább tudod, mi vár rád, de mennyivel nehezebb nekem! . . ."

Aztán a rettegésnek ez az ideje is eltelik, mindenki ismét megtalálja saját útját és átmeneti nyugalmát, te pedig egyedül maradsz. Legfeljebb az bosszantó, hogy még mindig életben vagy. Végül te is türelmesen várod, míg az egész ügyet az idő meghinti porral.

Bizakodásod azonban hiú és hiábavaló, mert az események, hírek és emberek nem hagynak nyugton. Kénytelen vagy tehát szemébe nézni a kérdésnek.

Mikor legkevésbé véled, eléd áll valamelyik gyötrődő társad, és olyan tanácsokat ad, mintha örökölne utánad.

Van, aki jogi fejtegetésekben részesít, és napnál világosabban bebizonyítja, milyen képtelenség az egész háborús bűnösség. Ebben a formájában és minden formájában. Hogyan lehet áthágni olyan törvényt, és ennek alapján büntetni, amelyet utólagosan, most hoztak? De ha még el is fogadunk egy ilyen törvényt, hol van az a győzők és legyőzöttek felett álló, semleges, magas erkölcsi testület, amely mindenki fölött egyformán tárgyilagosan ítélkeznék, aki vétett az emberiesség és az emberiség ellen? Így az egész csak alkalom az eltévelyedésekre, bosszúállások és nemtelen indulatok levezetésére, ellentétes politikai rendszerek hatalmi helyzetének megerősítésére, egyéni érdekek hajszolására és más felfogásúak eltüntetésére. Vajon ki vállalja a felelősséget az igaztalan börtönök, internálások, fogságok, éhezés, nyomorúság, tönkretett szervezetek, megrövidített életek, erkölcsi megbélyegzések, tömeghalálok, elvett javak és életfeltételek okozta szörnyű embertelenségek, aljasságok és pusztítások miatt? Ki felel a túlhajtások, eltévelyedések és rossz szándékosságok sok millió áldozatáért, és ki ruházza, táplálja árváikat, özvegyeiket, vállalja az okozott károkat? Gondolnak-e arra a győztes népek, akik ezt tűrik, hogy mindez az ő erkölcsi tekintélyükkel és felelősségükkel szemben is szenny és visszaélés?

— Igazad van! — mondom, csakhogy csendben hagyjon. — Nem sok hasznát veszem, ha...

— A te eseted jogilag világos!...

Új érdeklődők jönnek, és azoknak magyarázza, hogy miért világos jogilag az én esetem.

Három nap múlva új háborús listák válnak ismertté új nevek tömegével, új meglepetésekkel, izgalmakkal, vitákkal, és egy hét múlva már csak így jövök szóba: — „Ha jól emlékszem, te is rajta vagy a háborús listán!"

Ma vagy holnap kivétel nélkül mindenki rákerül a listára. Csak idő kérdése. Ebben már senki sem kételkedik. Kialakul a nézet, hogy tenni kell valamit. Fel kellene világosítani az angolszász kormányokat, hogy Magyarország esetében miről van szó. Tájékoztatni a valóságról. Az angolszászok talán nem is sejtik, hogy mi történik az ő nevükben a demokrácia leple alatt.

— Emlékiratot kellene intézni a két állam kormányához!

Kiderül, hogy ketten is írtak már ilyen memorandumot.

— Hát hallgassuk meg.

Összegyűlünk és felolvassuk.

Ismert dolgokat mondanak, de ezek a tények a történelem valósága, a töretlen históriai vonal, amely a legrégibb múlttól kezdve meghatározta Magyarország hivatását és szerepét a Nyugat védelmében. Nagyvonalú és logikus. Megcáfolhatatlan, mert maga az igazság. Beleborzong az ember ma is, ha hallja, milyen erején felüli áldozatokat hozott ez az ország a nyugati népekért a kereszténység és a kultúra érdekében, hogy a világtörténelem legnagyobb hálátlansága és igazságtalansága, a trianoni szétdarabolás legyen érte a fizetség.

„Ezeréves területének több mint kétharmad részét veszítette el Magyarország, és a magyarok milliói kerültek idegen uralom alá..."

Lehajtott fővel hallgat mindenki, és elszorulnak a mellek, mint Trianon óta annyiszor. Egyszerre mintha kicserélték volna ezeket a kimerített, fáradt, öreg embereket,

akik eddig minden szélmozdulásra ijedeztek; ismét harcosokká, keményekké, elszántakká lesznek a vértanúk hitével és elszántságával. Már emelt fővel vallják és állítják, hogy ezekben az esztendőkben is ugyanezt a hivatást teljesítettük három felé küzdve: az orosz ellen, a német nyomás és követelőzések ellen, s a jobboldali belső forradalom veszélyei ellen.

„Nem lehet tehát ezekért bennünket háborús bűnösökké tenni, sőt, védelem és menedékjog illet meg érte!"

— Ez a valóság! Ez a helyes! — lelkesednek hárman is.

Természetes, hogy elfogadjuk az emlékiratot, és minél előbb eljuttatjuk az illetékeseknek. A korábban felvetett gondolat is sürgős. Szükség van egy csúcsszervezetre, egy központi szervre, amely a különböző városokban alakult kisebb-nagyobb bizottságokat, irodákat irányítsa és a megszálló hatalmakkal közvetlenül érintkezzék. Hirtelen kisütjük, hogy tizenkét tagú bizottságra van szükség, de hétnél többet nem tudunk összehozni. Majd kiegészítjük Neureichenauban, ahol a többi csoporttal is meghányjuk-vetjük a kérdést.

Életkedv és bizakodás vesz erőt rajtunk. Nincs már semmi baj. Minden jól indul. Fordulópont ez a mai nap az életünkben. Mindenki úgy érzi. Az öreg csontokat átjárja a meleg vér, a száraz arcok felderülnek. Ocsúdunk a halálos dermedtségből. Az is örvend, aki nem meri nyíltan bevallani.

Közben Truman elnök, mintha megérezte volna szörnyű gondjainkat, nyilatkozik a rádióban, és kijelenti, hogy Magyarország egyetlen nagyhatalom érdekkörébe se tartozhatik, megőrzi önállóságát és függetlenségét.

Sokan örömükben sírva fakadnak.

33.

Az öröm és bizakodás nem tart sokáig. Megjönnek a hírek az első halálos ítéletekről. Derék, jó magyaroknak kell örökre kialudniok, akik ártatlanok és nagyok. A nevek meghűlnek a szánkban, amíg kiejtjük. Minden önáltatásnak, titkos bizakodásnak vége. Eddig huszonkétezer embert tartóztattak le, és a népbíróságok már eddig is megmutatták, mi a cél és a szándék. Kérdés, hogy ha el is jut emlékiratunk az angolszász kormányokhoz, lesz-e valami foganatja a potsdami határozattal szemben, mely kimondja a háborús bűnösök kiadatását. Csak szökni, bujdosni lehet, de azt se sokáig. Hajlék, pénz, élelmiszerjegyek nélkül a szigorúan lezárt határok és tilalmak között alig van erre is lehetőség. Ki előbb, ki később, mindenki belekerül a fekete körbe. Lélekvesztőnk újabb hullámvölgybe zuhant, a megsemmisült egzisztenciák és tökéletes kiszolgáltatottság bizonytalanságába.

Izgalmas, mint a vadászles, megfigyelni a nehéz lelki hánykolódást, az emésztő küzdelmet, amit napról napra folytatnak az emberek. Mindenki vívódik. Mindenkin meglátszanak a nehéz idők. Hogy túl sokat tanakodunk önmagunkkal. Sorvadunk, hullatjuk magunkról a még meglevő húst is. Arcunk, lelkünk zilált, hajszolt. A ruha sír rajtunk. Esünk ki a nadrágból. Testünk váz, színünk síri. A meglevő kevés életerőt is siettetjük magunk előtt, és már túlságosan bogosodik az ádámcsutkánk. Ránc és sárgaság, megnyúlt fogak, vékony fülek, kiülő, rozoga csontok, rossz bőr és nyugtalanság mindenki. Temetőbogarak rágják folyton agyunkat.

Az eltitkolt ember minduntalan kilép belőlünk a maga valóságában. A meztelen lelkű, aki már önmagának se hazudhatik. Esendőek és egyszerűek vagyunk. Váratlan meglepetések érnek.

— Nekem a zsidókérdés miatt nem történhetik bajom! — gyónja az egyik kérdezetlen. — Nincs mit félnem!

Aztán úgy folytatja tovább önmaga kínos lelki mérlegelését, mintha ott se volnál. Harc az árnyakkal. Észre se veszi, hogy ott hagytad, pedig néz, bámul utánad.

Másnap hozzád megy, és zavartan arra kér, ne szólj senkinek arról, hogy zsidó barátai voltak, akiket Pesten rejtegetett a lakásában. Te kíméletből elhallgatod, hogy tegnap nem is tett említést zsidó barátairól.

Ketten is írnak naplót. Tudatosan és gondosan vigyázva rá, hogy ha mégis kézbe kerülne majd a napló, a javukat szolgálja.

A harmadiknak is tele az arca rettegéssel, és kevés verejték is kiül a kalapja alá, mikor figyelmeztet, hogy minden szóra nagyon kell vigyáznunk egymás közt is. Nagyon meg kell gondolni, miket mond az ember! ...

— Különben mit hallottál? ... Köztünk maradjon, én nem bízom ebben a mi megmozdulásunkban. Hamarabb kellett volna! Hónapokkal ezelőtt. Mikor te indítványoztad ... Valami főunitárius kellene az intézőbizottság tagjai közé. Nemzetközileg ismert név. Egyébként sem szerencsés a nevek összeválogatása. Magunktól eltekintve ...

Fiatal, szép énekhang hull ránk. Az ifjú tiszteletes a hangját gyakorolja a padláson. A családja lenn a közös teremben, ő a szarufák közt lakik, mint a füsti fecske. Ott nincs ember és cigarettafüst.

— Ránk nézve az a fontosabb, hogy a franciák nem hajlandók elismerni a magyar kormányt! — mondja ismét a barátom. — Hová mész?

Kívül az utcán egy gyerek újságokat visz. Sikerül elkapnom.

Az első rátekintésnél a lapról megüti a szemeimet a nagy betűs szó: — „Atombomba ..."

— Hülyeség! — teszem zsebre a lapot. — Mint a világbéke és ájtatos társai, az „új fegyverek"!

Félremegyek a cinterem tövébe, ahol nyugodtan olvashatok, és nem üti bele mindjárt mindenki az orrát az

újságba. Jól esik elnyújtózni a fa árnyékában, a fájó hátat elnyújtani az anyaföldön.

Úgy látszik, újra a japánokat ijesztgetik az atombombával. Ha jól emlékszem, Truman elnök egyszer már figyelmeztetett rá „barátot és ellenséget" egyaránt, de a japánok mégse tették le a fegyvert.

Na, lássuk hát ezt a nyavalyás atombombát!

— Úristen! Mi ez?

A nyál elapad a számban, és nem bírok szóhoz jutni. Fakó és rémült szemekkel meredek az újságra, a német szárazsággal és pontossággal megírt tudósítás az atombombáról, amely pillanatok alatt megsemmisítette a japán Hirosima városát, és tíz kilométeres körzetben minden alkotásnak és élőlénynek vége lett...

Igyekszem elképzelni a kataklizmát, amit ez a szörnyűség okozott, de az eddig átélt bombázások, dermesztő bombaszőnyegek, kráterek, romok, a halál tapsa, a detonációk halvány képe is alig lehet az atompusztításnak. Kevés támaszpont hozzá MacArthur tábornok főhadiszállásának jelentése is, hogy több mint háromszázezer emberáldozatot követelt ez az egyetlen rettentő tárgyacska. A hullahegyeket, ha meg is értem, nem tudom megmagyarázni, hová lett a tizennégyezer eltűnt ember. A romok közt várja Jézusát, vagy a légnyomás tette semmivé őket?

Az újságban olvasok egy közömbös, durva híradást is, hogy atomoszlástól tízmillió fok hő fejlődik. Fény, ami már túl van a látáson. Valószínűleg ez végzett a gondolatnál gyorsabban a tizennégyezer emberrel. Hamu se maradt utánuk. Tűz, amely a hozzátartozók emlékéből is kiégette az áldozatok képét. Jött, robbant, pusztított, odalett, és annyi se maradt meg belőle, mint egy csóknak a melegsége. Titok, amely cselekedett és újra titokká vált. Bambán bámul utána az emberiség. A lehetetlen megvalósult, a rém testet öltött, a képzelet játéka, a mesék világa, a sejtésünkön is túl élő rideg törvény érvényesült. Egy ajtóval bennebb törtünk a mindenség titkai közé.

Olyan nagy dolog, hogy kiabálva futok be a közös terembe, és lihegve újságolom, hogy mi történt.

Álmélkodva látom azonban, hogy társaim hitetlenül vagy szinte közömbösen veszik tudomásul az atombombát, mint a napot, holdat, csillagokat a fejük fölött, mintha csak azt mondanák: — „Atombomba? Mutasd!"

Ennyi az egész. A következő pillanatban visszatérnek megszokott, régi világukba. Nem veszik észre, hogy új világ jelentette be érkezését. Hatalom, amelyről még nem is sejtjük, mivé lesz. Isten ökölütése ez: — „Elég!" — és a japánok is azonnal letették a fegyvert.

1945. szeptember 2-án, éjfél után két óra harminc perckor közép-európai időszámítás szerint, hat év után, a világtörténelem eddig legvéresebb háborúja véget ért.

Japán feltétel nélkül megadta magát, és a „Missouri" csatahajón aláírták a vonatkozó okmányt.

Truman elnök beszédet intézett ez alkalomból a világhoz:

„Ez több, mint fegyvereink győzelme. Ez a szabadság győzelme a zsarnokság fölött. Mától kezdve az összes nemzetekkel közösen útban vagyunk az új és jobb világ felé. A béke és a népek közti jóakarat világa felé. Isten segítsége hozta meg a győzelemnek ezt a napját. Az eljövendő években az ő segítségével fogjuk a békét és a jólétet az egész világ számára megteremteni."

Olyan hatalom van a kezében, hogy megengedheti magának, végre igazságot osztani az összes népek számára.

Hatalom és felelősség!

34.

Másnap megkezdődött az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Szovjet-Oroszország, Kína és Franciaország külügyminisztereinek értekezlete Londonban, a potsdami határozatoknak megfelelően.

Mi azonban nem érünk rá figyelemmel kísérni a tanácskozásokat, mert jött a Bürgermeister, az új, és kitett az iskolából. Három nap alatt ki kellett ürítenünk a két első iskolatermet. Magánházaknál rekviráltak lakást a számunkra.

A harmadik teremben maradhatnak a magyarok, mert az amúgy is használhatatlan. Egészségtelen és fűthetetlen. Vizes és rozoga. Egyébre nem való. Jó az a volt „szövetséges"-nek, és a szentek se háltak különbül.

Különösen feleségem örvend, ujjong. A tömegszállásnak, nyomortanyának, éjjeli menedékhelynek számunkra vége. A test és lélek kínzókamráját nem kell többé látnunk. Kiemelkedhetünk végre a megaláztatásból. A szemétdombra vetettekből ismét ember lehet. Megértük feltámadásunkat a fekete földről, a szalmagazról, baromalomról. Máris nagyon megfertőződtünk a feketére kopott iskolapadlón.

Elsőnek költözködünk. Szerencsére csak a második szomszédba, Annyhoz, aki a menekült magyarok kedvence. Egyszerű Waldbauerin. Erő, egészség, szín, derű. Gyenge városi embernek tátva marad a szája a láttára. Már ránézni is megnyugvás az ilyen nyavalyás idegzetűeknek, mint mi. Kaszál, szekeret rak, tehenet őriz és közben művészeti folyóiratot olvas, esetleg Balzacot. Fiatal és jó, aki mindenkin segíteni igyekszik, pedig maga is szegény. Talán éppen ezért. Heteken keresztül csak a keresztnevét tudtuk. A férje hadifogoly, és örvend nekünk. Kedvesen fogad.

Adja Isten, hogy később is így lelkesedjünk érte! Én is, a feleségem is.

A hegyoldalba ragasztott százesztendős házikó alul fekete gerendás, kis ablakos, a szoba alacsony, nyomott. Felül már modernebb, szűk, meredek lépcsővel, előterecskével és arasznyi balkonnal. Kívül öreg, foszlott zsindelyből tollazata van. Játékház. Keskeny nyaralószobát kapunk kályha és kémény nélkül, de festett, tiszta és hangulatos.

— Ágy! Igazán ágyak! — nyílnak el a szemeim. — Szekrény, asztal, két szék, függöny. Otthon! Az ágy alatt porcelán. Ez már túlzás!

Kezembe veszem, és gyönyörködöm benne. Mindjárt fel is fedezem a verset az oldalán virágfüzérek közt: — „Hier werden gesammelt von Mann und Frau — Liebesgaben für Ackerbau."

Majd lemásolom, ha az asszony nem látja.

Minden kis zugot megszagolok, mint az oroszlán a ketrecét.

— Szép oroszlán! — gúnyolódik a feleségem.

A tömlöcből szabadultak örömét érzem. Illetve várjunk ezzel a hasonlattal! Mindent a maga idejében. Első dolgom simára borotválkozni, tisztálkodni, mintha a rám erőszakolt szennyet kellene lemosnom. A hétköznap ellenére ünneplőbe öltözöm, hiszen a négykézlábra kényszerített újra egyenesre emelkedhetett. Ismét vagyok valaki, ha átmeneti időre is, mert nem kell állandóan látnom és tűrnöm embertársaimat. Úgy vagyok velük, mint eleim, a pogány magyarok, akik ezt a ravasz szót csinálták: „Felebarát." Csak a fele barát, a másik fele ellenség.

Alig várom, hogy besötétedjék, és lefekhessem, élvezhessem az ágyat, a különvalóságot, a magunk csendességét, a nyitott ablakon beáradó hegyi levegőt, a fölénk boruló csillagos eget, a zavartalanságot. Ilyenkor látjuk, hogy ezek az apró dolgok milyen jelentősek az ember életében, különösen, ha túl vagyunk az élet útjának felén.

Hamar készen vagyunk a berendezkedéssel. A többi kitelepített napokig hurcolkodik a faluban levő Fisch-házba.

Üres szekeret kerítettek, arra rakodtak, és ahányan vannak, mind belekapaszkodva kínlódnak lefelé a lejtős úton. Oda viszi a szekér, ahová akarja. A száraz, vén fejek még sárgábbak az erőlködéstől, a nadrág reszket a sovány inakon, de legénykednek, mert muszáj. Az asszonyok úgy lépkednek utánuk, mintha a temetőből hoznák vissza halottaikat még egy kevés időre.

Ki kellene mennem segíteni, de nem lehet, mert — egye meg a fene — egy részükkel még haragban vagyok. Érzem, hogy az orrom megereszkedik a részvéttől, s mégis rátámadok az asszonyra:

— Minek sajnálja őket!...

Pár nap múlva látogatást teszek a Fisch-házban. Természetesen csak azoknál, akikkel nem vagyok haragban.

A fiatal tiszteletes a rothadó, földszinti szoba falait nézi:

— Itt nem lehet kitelelni!

Elsuhanok az ajtó előtt, hogy ne kelljen panaszát hallgatnom.

Hejoéknél se teljes az összhang.

— Hiába beszélsz, mama — hallom —, mert eddig nyolcvanegy liter vadgyümölcsöt gyűjtöttünk!

— Csak nyolcvanat!

— Nyolcvanegyet!...

Be se megyek, csak bekandikálok az ajtón:

— Mi újság, Pál úr?

— Gyere be! Ismét abbahagytuk a fagyűjtést!

Valahányszor az a hír jön, hogy hazavisznek, abbahagyjuk a fagyűjtést. Ha a hír nem bizonyul valónak, ismét megkezdjük.

— Most azonban bizonyos, hogy hazavisznek! — bizonykodik Pali. — Megjött a rendelet. Szeptember 18-án kezdődik a szállítás. A járásparancsnok üzente. Személyenként két-három koffert szabad vinni. Amennyit a család mozgatni képes. Így van szóról szóra a rendeletben.

— De mi lesz egyéb holminkkal, amit a család nem képes mozgatni?

— Azt itt hagyjuk a tömeg prédájául.

— Nem azért cipeltem ezt a pár megmaradt holmit három országon keresztül, hogy prédának hagyjam itt!

— Nem mindegy neked, hogy hol veszik el tőled?... Az itt hagyott holmit állítólag járásonként összegyűjtik és megőrzik. Majd, később hazaszállítják. A menetvonal különben Salzburg—Linz—Hegyeshalom. Az utazás ideje három nap, plusz egy nap.

— Miért nem mondod akkor, hogy négy nap?

— Mert úgy van a rendeletben „plusz egy nap". Útravalót a gyűjtőtáborok adnak...

— Ha már mindent tudsz, Pál úr, nem mondanád meg, hogy otthon mi vár ránk?... Azt mondják, egész vonatok tűnnek el. Hát jó találkozást!

Pár lépés után ismét hallom:

— Apa, te bizonyosan az eldobott gombát is beleszámítottad, azért nyolcvanegy...

Az utcán cséplőgép moraja fogad. A béke és áldás hangja. Komoran, hallgatva megyek, amerre visz a lábam. Pár lépés az egész falucska, és mindjárt kinn vagyok a határon a szép őszi vetések közt, melyek gyéren most ütköznek. Üdék, frissek. A gabonaszálacskák Isten ujjai közt fúrták át magukat. Vajon otthon?...

Jobb is, ha már hazavisznek, akármi vár rám! Legalább vége lesz a folytonos üldözöttségnek.

Újra ideges vagyok. Sehol nyugtom, maradásom, hiába szaladom össze a határt.

Hazaindulok, és nekivágódok a meredek hegyoldalnak, mert már estefelé van. Szuszogva, izzadva szurkálom előre sovány lábszáraimat.

Magánkívül fogad az asszony a felforgatott szobában.

— Jöjjön! Jöjjön! Hír a leányomról! Hol csavarog?... Azonnal Passauba kell mennie! Nem is Passauba, hanem valahová a Duna mellé, a Zsófia hajóra. Nem is a Zsófiára, hanem annak egyik uszályára. Azon vannak Fuxék, akik tudnak róla. Lehet, hogy ő is velük van. Bizonyos, hogy velük van... Egy tábori pap hozta a hírt.

Az asszony megállani sem bír az izgalomtól. Beszél, tervez, minden eshetőséget megvizsgál. Felébredt, törékeny füvecske Isten rétjén. Közben csomagol a leányának és az unokának, aki most egyhónapos lehet. Tízszer kivesz, tízszer visszatesz minden darabot.

Némán nézem, és arra gondolok, hogy nem hoztam el az élelmiszer-jegyeket, és csak csodálkozni tudok, hogy az asszony mégis rám támad:

— Ne szóljon bele! Maga ehhez nem ért! A pelenka éppen olyan fontos, mint a falat kenyér. Hátha még újságpapírja sincs, amibe betakargassa!

Egyik koffert a másik után tömi meg.

— Egy, kettő, négy, öt — számolom. — Mire gondol? Minek ez a sok koffer?

— Kettőt föltétlen vinnie kell!

— De kireped a nadrágom az erőlködéstől!

— Maga nem vesz semmit komolyan! Hagyjon magamra!... Hová megy? Miért nem segít?... Ne nyúljon semmihez!... Hogy lehet valaki ennyire ügyetlen?

Állok tehát, és érzem, hogy milyen fölösleges vagyok a világon.

— Ugye, nem ver meg az Isten? — hallom ismét.

— Miért verné meg?

— Mert fájt, irigyeltem azokat, akik hírt kaptak hozzátartozóiktól. Örültem is, de sírtam is, hogy csak az enyémekről semmi hír. Ugye, nem ver meg?...

— Dehogy veri!

— Holnaptól kezdve semmi cukrot el nem használunk, hogy maradjon a kicsikének!

— Az Istenért! Mi baja megint? Miért sír?

— Hogyne sírnék, mikor félni fog a szemüvegemtől!...

Nem is vacsorázunk. Kinek kell ilyenkor vacsora?

Régen kioltottuk a lámpát, de ő még mindig belebeszél a sötétségbe. Szeszélyesen ugrálnak a gondolatai. Már azt hiszem, hogy javában alszik, mikor megszólal:

— Nem bánom, ha mindenünk elpusztult is, csak nekik ne legyen semmi bajuk! De hátha mégis maradt valamink? Nem kell nekem többet nagy lakás! Csak ők!...

Mond, beszél tovább, jár-kel a maga külön világában és reménységei közt, ahol már nincs bujdosás, otthontalanság, sötét drámák, gyűlölet, szenny, börtönök, akasztófák és pusztulás; — hanem inkább vagyon békesség, csendesség, szeretet, magunk hajléka és kenyere, öröme, és virág a kertben, kevés könny és sok kacagás.

Késő éjjel van, és csend. Sötétség és némaság. Az asszony ágya fölött azonban mintha halvány fény derengene.

35.

Rossz időt kaptam az utazáshoz. Szürke köd rothaszt mindent. Utálatos, vak hályog földön, égen. Vizes, békahideg. Ránk rogyott az ég, és megfojt mindent. Nehéz lesz újra feltámasztani a négy sarkát.

Megyek a Duna mellett. Maga a folyam is fáradt, duzzadt, beteg. Érzem hűvös leheletét, ahogy kutyagolok a partján a Zsófia hajóhoz. Nyakamba lóg a nyúlós, sáros eső. Lábujjaim meggémberedtek a rossz bakancsban, és hidegen egymásra másznak. Orrom sem az enyém. Vértelen, és hamar elérzéktelenedik a rossz táplálkozás, hűlő évek miatt. A ráncok elmélyülnek, mintha kölcsönkért öreg bőrben járnék.

Az út mindenütt a víz mellett visz. Itt-ott uszályok fekszenek, mint a folyam szélére sodrott döglött, feketére püffedt halak. A hajók is egymás fenekébe bújva várják, hogy mi lesz a sorsuk. Magyar, német, szerb hajók. Egyelőre amerikai lobogó leng mindeniken. Sok ismerős. Az ott „Szent István". Valaha szép, eleven és büszke volt. Most sötéten nézi a vizet. Bele se nyalint, nemhogy sodrot vágna rajta. Holt kémények, kopott festék, rozsdás vas. Legyőzöttek.

A Dunába hídromok csüngenek bele. Magyar katonák dolgoznak rajtuk, hogy megszabadítsák a vizet. Vak és értelmetlen pusztítás nyomai ezek a szeszélyes alakú romok. A három folyó városának egyetlen hídját sem hagyták épen. Akkor cselekedték, mikor már semmi értelme se volt. Belemartak saját magukba. A fordulónál messzi látszik a vasúti híd maradéka, mely a folyam két partját kötötte össze. Két merev sín szúr bele a levegőbe támasz nélkül. Madár se száll rájuk, olyan valószínűtlenek. Az élet elvágott két vörös ere. Alatta motorcsónak habarja a vizet fölfelé, mintha vízbe esett őskori állat kínlódnék kifelé a

partnak. Saurusoknak való, sivár, elhagyott ez az esős hangulat a mocskos folyammal. Saját teste szagát érzi az ember, és undorodik.

Az úttesten egymást érik az amerikai gépkocsik. Vad tempóval száguldanak. Víz, sár, kő repül a nyomukban. Fertőzik a levegőt, és meredt szemmel nyelem a büdös gázt, hallgatom recsegő zajaikat, nézem, hogy olajfoltokat izzad a megkínzott út.

Különben minden második útonjáró magyar. Civil és katona. Fiatal és öreg. Mindenféle rendű-rangú. Arra lennebb van a waldwerkei tábor. A „láger", ahogyan kivétel nélkül nevezik. Nem szólítjuk meg egymást, hiába üti meg fülünket a magyar szó. Hol van az az idő, mikor még örvendettünk egymásnak.

— Mondja, vitéz úr, messzi van még a Zsófia?

— Emitt fekszik la, a hajlatban... Hová valósi az úr?

— Csak ide la, Erdélybe!

— Jót gyütt maga is!

— Igyekeztem. Nem vízi katona maga?

— Az én. Folyamőr... Mikor megyünk haza?

— Mikor visznek!

— Messzi van az!

Mindenkinek ez az első kérdése. A második, hogy mi vár otthon. A tűnődéstől, a folytonos emésztődéstől pillanatra se lehet szabadulni. Elejtem a fejem, és tovább megyek. Még egy forduló, és már ott fehérlik Zsófia. Előtte uszályok. Feketék, durvák, megviseltek. A víz napszámosai. Folyamőrök sürgölődnek mindeniken. Félig a parton, félig vízben élnek. Egyikre átlibegek a keskeny deszkapallón.

Hárman is felelnek a kérdésemre:

— A főhadnagy úr? A Westmarkon van Pyrawangban, Ausztriában. Azt is hallottuk, hogy már hazament. A százados úr tudna többet mondani, a Zsófia parancsőrtisztje.

Lehangoltan megyek át a hajóra. Azt már látom, hogy korán feltettem a virágot a kalapomra. Halvány és bizonytalan a nyom.

A százados biztat. Átrádióz a Westmarkra, s azzal a

féléves nyom semmivé lesz. A reménységnek, bizakodásnak vége.

Letörten bandukolok vissza a városba. A hátam közepéig sáros vagyok, és kimerülten rúgom magam mögé az utat. A várakozás feszültsége is elmúlt, arcom ismét beromlik, és fáradtan ásítok bele a világba.

Útközben gyér, sivár eső kap el. Rám sír egy felhő, és apró, piszkos hólyagokat vetnek az útszéli tócsák. Szomorú, kietlen, beteg nap. A Dunán egymást kergetik a szennyes hullámok. Az időnként végigsöprő szél vízport ver fölötte. Hideg, barátságtalan víz. Elriasztó és kegyetlen.

A sajátos német külvárosi képet bámulom, a borzas házakat, az alacsony, ütött-vert kocsmákat, korhadt oldalú Stubékat, Kellereket, a rongyosokat és salétromosokat. Olvasom a romantikus neveket: „Arany Lépcső" — „Fehér Medve" és más „Lépj Be" — kocsmák, ahol valaha ártatlan és csintalan dalocskákat pengettek a bajorok, és — Hollárijuché! – elvertek pár kis pénzdarabot szőke sör és nagy lábú szőke lányok mellett. Te Káti! Olyat táncolok, topogok, hogy leesik a nadrágom, és átjön csudájára a bőrkötényes kovács a szomszédból. Na ja, i' bin halt so a Kerl! ...

Beérek a városba a szeles, szűk utcácskák közé, ahol a menekültek és egymást keresők kis céduláit tépdesi a szél a házak faláról. Egyik-másik ház borzas tőlük. Kétségbeesett kiáltás minden betű rajtuk, és kapaszkodás az utolsó szalmaszálba. Hátha akadnak még jó emberek a világon! Van olyan is, akinek ennyi papirosa se volt, és ceruzával firkálta fel a falra: — „Egy anya kétségbeesetten kéri, aki tud fiáról ..." Hiszékeny bolondok! Futnak alattuk az emberek, és senki a fejét se fordítja feléjük.

Sötétedik, és lassan árnyékká vékonyodom magam is.

Éjjeli szállás után kell néznem. A magyar kórházat ajánlották. Szállástalan magyarok menedéke.

Egész székely különítményt találok együtt. Az űzött lélek megnyugszik köztük.

— Most hallom — újságolom nekik —, hogy a londoni tanácskozás hirtelen megszakadt. Magyarország ügyében nem tudtak megegyezni!

Meghallgatják, de mit törődnek ők most a londoni konferenciával. Hazamennek. A kórház pár nap múlva indul. Már össze is csomagoltak. Lázasak az örömtől. Senki se gondol rá, hogy minek megy elébe, mi várhat otthon rá. A hírek rémeit nem látják. Nem ijeszti őket se nyomor, se börtön, se halál, ismeretlen lehetőségek. Megölni lehetne őket, de lebeszélni nem. Hazamennek, és türelmetlenek. A csodálatos varázs rabjai.

Összedugott fővel beszélgetünk. Mohón az otthoni világról. Terheljük a lelkünket. Biztatjuk, vigasztaljuk egymást.

És váratlanul felüvölt a sziréna.

— Mi az? Nagyriadó?

— Nem. Csak záróra. Ezzel jelzik.

— Miért nem dobnak mindjárt pár bombát is a városra, hogy ne feledkezzünk meg túlságosan magunkról?

— Lassan kell hozzászokni a békéhez is, hogy meg ne ártson! – mondja egy fekete ember, aki nem mehet haza. – Cudar világ! Megérdemli, hogy semmi se maradjon belőle!

Olyan sötéten megy ki, mintha megbízatása volna, hogy pokolgépet helyezzen el a gyanútlanul alvó pápa ágya alá. Mi minden érhette a szerencsétlent!

Magam se állok messzi tőle. Rajtam is meglátszik a sok. Szédülök, lábaim rogyadoznak, szemeim belevérmesednek a megerőltetésbe. Visszaköhögöm a szeles, esős ködöt, és komoran hurcolom magammal gyermekeim sorsát.

Csak szegény feleségemnek ne kellene megvinnem a rossz hírt! . . .

36.

Szeles, kedvetlen, borult, szomorú idő. Az ittmaradt néhány madár is fáradtan hallgat és tépetten ül az ágon. Jó volna a tűz, ha fánk volna. A sírós ablakon vigasztalanul tekingünk ki az elromlott világba, megszaporodott vizekre. Az ősz készül a ravatalra. Már díszíti magát az erdő. Az utolsó fűtörzsre kicsapott tehenek a messzeségbe ábrándoznak, míg elmerülnek a rájuk hulló ködben. A parasztok a krumplit féltik, nehogy odanyomja a korai hó. A krumpli itt az élet. Szemlátomást sorvad október.

A hírek is rosszak, az emberek csüggetegek.

Valaki ismeretlentől levelem érkezik, hogy semmi esetre se menjek haza. Fenyegető sors vár rám otthon. Keserűen elhúzom a számat. A naiv lélek azt hiszi, hogy tőlem függ: hazamenjek-e vagy ne. Hiszen most is harminc derék magyart szállítottak haza „háborús bűnös" címen, és merev aggyal hallgatjuk a neveket. Vezetői voltak az országnak, a sorsa volt a gondjuk, és most ezért a halál vár rájuk. Lehet, hogy egyesek közülük tévedtek, de rosszat nem akartak. Az emberek belerázkódnak, mikor a fogság ajtaja bedöndül mögöttük. Csak titokban és bizalmasan mernek szólni róluk, mert nevetlen veszedelmek fenyegetnek mindenkit. Nagy dolog, ha valakinek kiesik a szó a szájából. Jobb némán hallgatni. Sokkal több rosszat hallottunk a rendszerről, ami otthon most éli világát, semhogy minden óvatosság indokolt ne volna. Nincs gazdája a szónak. Csak személytelenül halljuk, hogy az amerikai kapitány, aki repülőgépen vitte haza a kikértek és kiadottak első csoportját, dicsérte Bárdossy László bátor, férfias és egyenes viselkedését. Maga is csodálkozott, mennyi erő és meggyőződés van ebben a törékeny, beteges, mosolygó emberkében, aki szinte szellemmé finomult a lábán.

Akadnak, akik a pápa közbelépésében bizakodnak, má-

sok a diplomáciai testületek, az angol pénzügyi világ tiltakozását várják, hiszen nemzetközi vonatkozásban is elismert tekintélyek többen közülük. Mások lemondóan és hitetlenül rázzák a fejüket: Az ujját se fogja mozdítani senki.

Mindenki enyhülést keres, és fut a rossz hírek elől, de azok utolérik, kínozzák, gyötrik. Alig emésztjük meg egyiket, másik forgatja fel nyugalmunkat. Akármilyen valószínűtlen legyen is, ijeszt, apaszt.

— Hallottad? Eddig hatvannégy embert ítéltek halálra!

Mások keserűen mosolyognak a naiv borzadozásra:

— Hatvannégy ember? Mi ez a tízezrekhez viszonyítva, akik ezután következnek sorra!

— Gondolod, hogy ... Nem! Az lehetetlen! Nem tűrheti a világ!

— Nincs ideje a világnak ilyen csekélységekkel törődni! ... Hová futsz? ... Mondtam, hogy félmillió németet szállítanak ki Magyarországról a potsdami határozat értelmében, és újabb tizenöt „háborús bűnös"-t szállítottak haza! A rádió mondta be! A rádió ...

Leereszkedem a völgybe az erdőszélre, hogy ne halljak többet, hogy egyedül legyek, és látnom se kelljen senkit. Szabad lélegzetre vágyom, és pihenésre. Embermentesnek lenni legalább félórára.

Alig bukkanok ki azonban a domb mögül, a tanár jön szembe elmélyülten, problémákkal viaskodó arccal, és mielőtt megakadályozhatnám, már rám is támad:

— Nem hiszem, hogy a pápa! ... Nekem beszélhetnek akármit ezek a kálvinisták!

Megadom magam, és tehetetlenül nézem, hogyan hullatja őszi díszét az erdő.

A tanár otthagy, az erdő magához csal.

Bokáig járok a színes avarban, és arcomra hull a gyengülő nap langyos melege. Egy-két hét, és nyakunkon a tél; hideg, kemény szelek elfújják az utolsó reménységet is a földről, esők fogják mosni éjjel-nappal, hogy a virág és fény hazugsága nélkül menjen a ravatalra. Látom, hogy kevés most is már benne az életerő, és a pókhálókban összegyűlt

harmat egész nap nem szárad fel. A bajorok sietve gereblyézik össze alomnak a lehullott lombot. Mintha arany halmokat gyűjtenének.

Az erdőszélen az öreg Hejo szedi a feleségével a vadrózsabogyót vérző kezekkel. Csend és szomorúság vett erőt rajtuk is. Tétova a járásuk, meg-megállnak, és nekik sincs erejük végiggondolni a sorsukat. Az ősz fátyla az ő lelkükön is.

Szerencsésen elkerülöm őket.

Járok céltalanul, és arra gondolok, hogy jó volna semmiről se tudni, sírba hányni magunkból a sok halottat, nem hurcolni éjjel-nappal! Megkönnyebbülni vagy elmúlni örökre. Halkan fáj minden idegszálam, és a téli álom atavisztikus vágya kísért. Lehullott falevelek vagyunk mindannyian, összesöprött, száraz alom az új idők lovai alatt. Minden nap, ami számunkra még hátravan, csak ráadás. Agyunk már szürke szemfedő a múltunk fölött, és fáradt a szemünk ébredéskor.

Mindenki a mezőn van. Mentjük a krumplit, répát, mert már fenyeget a tél. Az élet fűben, fában, mindenben visszavonult a gyökerekbe, földbe, és ami a színen maradt, az csak a szél és múló idők játékszere. Jönnek a szakadatlan, hideg, nyúlós esők, a napestig köd, és rothadt felhők legelnek a hegyeken, az égen. A szél lekapja a fáradt szót a szájról, és már sárban vájkál a paraszt utolsó terménye után. Vége a betakarodásnak, télire gyűjtésnek. Pincék, vermek megteltek, és már az őszi szántás barázdái is feketéllnek.

Vajon otthon van-e mit behordani? Kíséri-e a szántó embert a varjú? Hányják-e a földet a tele vermekre? Bőg-e bele barom az őszi tájba? Suhog-e tej a sajtárba? Szuszog-e kövér disznó az ólban, vagy a száraz éhség ül a kerítések tetején?

Ilyenkor kétszeresen nehéz hazátlannak lenni. A lélek és az életünk is úgy vetkőzik, mint a fák. Már nem szégyenli senki, hogy öreg testtel azért hajladozik a krumpliszedésnél, hogy neki is jusson belőle, azért segít a parasz-

toknak, hogy majd télen ne hagyják üresen kérésre kinyújtott kezét. Néhányszor legalább addig is jóllakik. Legalább nem morog a gyomra, ha nem is látszik meg az ilyen étel az emberen. Többet emésztenek meg belőlünk töprengéseink, mint amennyit pótolni tudnánk.

Bele kell pusztulni ebbe az ideiglenességbe, bizonytalanságba. Annyi nekünk ez a falucska, mint a madárnak a faág, amelyre leszállott. Minden pillanatban tovább riaszthatnak minket is az ismeretlenbe, ezt a fát is eltilthatják alólunk, és még az országút se mindenkié! Egyik napról a másikra is alig lehet tervezni, berendezkedni, tulajdont szerezni, ami tovább tartson, mint a leszakított virág. Kinek, minek gyűjtsünk? Hiszen azt se tudjuk, hogy a télre itt maradunk-e! Semmi sem bizonyos az életünkben. Minden csak okoskodás, találgatás. Ha ez büntetés, akkor a legkínzóbb büntetés. Túl érzékenyek vagyunk. Több durvaság, közömbösség, vastagabb idegek kellenek az ilyen élethez. Így önmagunkat is kiijesztjük a világból. Senkinek nem vagyunk fontosak, és még a zsebünkben levő pénz is kevesebbet ér, mint a másé. Az önérzetünket és részben emberi méltóságunkat is hozzá kell fizetnünk, hogy a paraszt adjon érte valamit. Fekete arccal beszélünk egymással, ha találkozunk.

Halljuk, hogy a megszálló csapatok szigorú határzárt rendeltek el, és Bárdossy volt miniszterelnököt halálra ítélték. Krétafehérek leszünk, és nem bírunk szólni. Nem lehet igaz, hiszen olyan szép, derült még ma az idő.

Másnap beszorított a szobába a szél, eső, hideg, sár, szomorúság.

Az ősz agóniája megkezdődött.

— Maga miért sír? — támadok rá feleségemre.

— Ma egy éve indultunk Budapestről Sopronba!... Mi minden történt azóta!... Se hazánk, se otthonunk, se gyermekünk! Földönfutókká lettünk öregségünkre!... Sohase érem meg, hogy még egyszer saját asztalom köré gyűjthessem a családot!... Itt a tél, és semmijök, se falatjuk, se felvevő ruhájuk. Mindent lerágott róluk a háború! A háború!...

Semmit se szólok a nehéz epekedésre, mert olyan az én arcom is, mintha holttest fölé tartanám.

Az időt is végleg megette a fene. Szakad a mocskos, havas eső. Szürkén gomolyog az ég, a föld, avar, fák, házak kietlenül áznak. A kis ablaküvegen piszkosan folyik le a színtelen esővíz. Mégis kinézek rajta, hogy ne kelljen az asszonyt látnom. Kezeim hidegen csüngenek le a fűtetlen szobában, arcom penészedik. Bennem is fel-felmerül egy-egy súlyos emlék, sűrűsödnek az események sötét képei, és lassan összetevődik belőlük szegény hazám halálos végzete.

Mire felemelem a fejem, szegény feleségem már imádkozik.

37.

A helyzetünk a fa miatt kezd kétségbeejtő lenni. Volna ugyan három méter fám, amit az erdőhivataltól vettem meg a nyáron, és csak haza kellene hozatnom, de a parasztok fél esztendő óta nem vállalják. Első a maguk dolga, az idegen menekült pedig forduljon fel. Nyáron azzal biztattak, hogy majd ősszel, ősszel pedig a telet emlegették, hogy akkor majd ráérnek. Most pedig — miután a nap is beállott az éhező országok közé, és amerikai segítségre szorul — kiderült, hogy előbb hóra, szánútra van szükség. Akadt becsületes szegényember, aki felvilágosított, hogy ha szánút van az erdőn, nincs szánút az országúton, és jó lesz sietni a fa hazahozatalával, míg a kétméteres hó megközelíthetetlenné tesz minden erdőt.

A hideg is napról napra jobban nyomorgatott, sürgetett. Éjjel-nappal fáztunk. Ha este melegvizes palackokkal raktuk körül magunkat, reggel a palackok hűtöttek, fagylaltak. Ötvenen felül kevés tüze van az embernek. Már-már hóharmat rakodott az arcunkra.

Hat-nyolcszoros árat ígértem a parasztoknak. A fejüket rázták. A hatósághoz fordultam. Fel is vettek a névjegyzékbe arra a fára, amin valószínűleg tavasszal is a rigó fog fütyülni. Közben a medve is kesztyűt húzott a téli álomra, Prágában megegyeztek a magyar—csehszlovák lakosságcsere ügyében, Habsburg Ottó megkezdte az Osztrák—Magyar Monarchia visszaállításának előmunkálatait, Magyarország és Románia közt állítólag életbe lépett a vámunió, több száz magyart újra halálra ítéltek; s csak az én fám ügye nem haladt semmit előre.

Végső szükségemben a paphoz fordultam. Neki vannak a legjobb lovai a faluban, és hivatalból is ő a legjobb ember.

Első szóra meg is ígérte, hogy előjegyez.

Örömünkben az utolsó tojást is megettük vacsorára, amit pedig ősz óta rejtegettünk.

Két hét múlva ismét a paphoz szerénykedtem, és kíméletesen az előjegyzésre hivatkoztam.

— Azt ígértem? — lepődött meg.

— Esküszöm! . . .

Valami bűnt követhettem el, mert a pap szigorúan rám nézett.

— Önhöz küldöm Maxot. Vele beszélje meg!

Max a mindenes embere a papnak.

Várok két napot, várok négy napot, Max nem jön.

Erre én mentem Maxhoz.

Tudott a dologról. Fölényesen fogadott.

— Hol az a fa?

— Valahol az állami erdőkben.

— Na látja! Azt se tudja, hogy hol a fája!

— Kérem, Herr Max! Eddig úgy volt, hogy a szekér megállott az erdőhivatal megbízottjánál, bizonyos Butterernél, aki cédolát adott, és kijelölte a fát.

— Hallja! Én menjek Buttererhez? . . . Maga megy Buttererhez, kiveszi a cédolát, kihordja a fát az út mellé, és én utána megyek. Addig kell ezt csinálni, míg ránk szakad a hó!

— Reggel indulok, és ön holnapután . . .

— Azt majd meglátom!

Azon éjszaka leomlott a hó. Egész télire való. Vastagon föd mindent. Érintetlen, friss, tiszta hó. Egy madár lábnyoma se látszik rajta.

Mindegy. Hajnalosan nekiindulok mégis a Frauenbergnek, ahol Butterer úr lakik. Alig bírok utat taposni magamnak. A házak, fák, tárgyak csak akkor látszanak, mikor már beléjük ütköztem, olyan sötét van.

A rövid utat választom, erdőkön keresztül, ahogy elmagyarázták. Út azonban semmiféle sincs. Se hosszú, se rövid. Különösen az erdőben, amelyet valahogy elérek. Sötétség és egyformaság mindenütt. Itt nincsenek világtájak. A levegő hullámai szerint igyekszem tájékozódni, mint a

denevér. Szerencsésen be is esem egy tövisbokorba. Maroknyi gyufába kerül, míg megtalálom a kalapomat.

Na gyerünk! Csak az elején fázik az ember orra.

Feltartom a fejemet, és előreszagolok, mint a farkas, aztán találomra ismét nekivágok. Tiprom a puha havat. Néha lágyékig járok benne. Ha a lábaim alatt megroppan a rejtett vadvizek, patakocskák vékony jégkérge, hirtelen visszaugrom.

Elérem az első hegyet, és mászom az oldalán. Fújom magam elé a vastag ködöt. Valahol itt van az út, ahol a két erdő találkozik. Ott jobbra kell térnem, ahogyan magyarázták. Kietlen, nehéz terep. Minden lépésnél nyakamat törhetem. Segítségért is hiába kiáltanék. Senki se hallaná.

Csak szél, vihar, újabb havazás ne legyen!

Ott, előttem, egy árnyalattal sötétebb a táj. Arra kell tartanom, meredeken neki az újabb hegynek, ha nem akarok az irányból kiesni. A verejték párolog a nyakamból, de tovább csigázom magamat előre, s újabb erdőbe keveredem.

Megállok és kifújom magam. Gyanús hely. Vastag, egyenes fenyőszálak nyúlnak bele a sötétségbe. Túlságos csend. Belelidergek az erdő hallgatásába.

Talán jó az irány.

Most már gyakran meg kell állanom. Túl korán kifáradok. Lábaim zsibognak, és roskatag a testem.

„Vadállatnak se könnyű lenni!" — nézelődöm, és szinte én is érzem folytonos félelmüket, a magánosságot, hajszoltságot, éhséget, hideget, fáradalmakat, a düh állandó feszültségét és a minden pillanatban leselkedő halált. Ilyenforma a hazátlansors is. Gyenge kenyérkereset mind a kettő.

Mégis tanácsos volna visszafordulni. A merev, néma, fagyott fenyőszálak ijesztő felkiáltójelként állanak utamba a félelmetes magánosságban . . .

Vagy még jobb volna beállani fának a többi közé, és nem törődni tovább az egész hazug, embervadász, gyilkos, piszok világgal, amely fölött sohasem akar megvirradni.

Alig lépek néhányat, átbukom egy behavazott fatörzsön, és szinte leharapom a nyelvemet. Kivakarom orrom-

ból, füleimből a havat, szájamból is kiköpöm, és arra gondolok, ha nyakamat törném, tovább üldöznének-e, mint „háborús bűnös"-t.

Szokásból megnézem az órát, de mire visszateszem a zsebembe, már el is feledem, hány óra. Állok és fújom a körmeimet. Még mindenki alszik, és csak én hányódom elhagyottan az idegen erdőben, és hajamon megfagy az izzadság. Érdemes volt fél évszázadon át dolgozni, kínlódni, jónak lenni, mások gondját is hordozni, hogy végül itt tűnjek el a hó alatt, mint a meztelenül lehulló falevél?

Körülhallgatok, de a csend még siketebb. Távoli kutyaugatás sincs. Néma ebet tartanak ezek a bajorok?

Gyanús fölöttem ez a vastag levegőég. Alattomban hófelhők ereszkednek a tájra. Az erdő is megmozdult. Ha hóvihar lesz, nehezen keveredem ki a fehér veszedelemből. Érzem, hogy így se sokáig bírják a merev csontok.

Mégis szél indul, s a hideg fokozódik. Az összevert, fagyott faágak csengenek, mint a jégcsap. Körülnézek, de pénzért se lehetne kapni egyetlen odvas fát, ahová megbújhatnám a vihar elől. Sehol egyetlen lyuk, fedélalja. Bokor is alig, amit éjszakára magára húzzon a didergő őz.

Különben mit sajnálom az őzeket, mikor sok ezren vannak bujdosók, otthonukból kiüldözöttek, szögesdrót közé zárt emberek és foglyok, akik a szabad ég alatt a tíz körmükkel ásták be magukat a földbe, hóba, és — aki nem hal meg, az megmarad.

Lassan virradni kezd. Már az is megkönnyebbülés. Fehér élettelenség minden. Alig győzöm nyelni a szúrós hideget. Szemeim félig befagytak, és belefáradtak a hó egyformaságába. Tájékozódni mégis inkább lehet. Sokáig azonban nem lehet egy helyben tátani a szájat a hidegben. Így is recsegnek a füleim, ha időnként megdörzsölöm, és arcom is fagyott. A lábaimat alig érzem, de még visznek felfelé a Spitzberg oldalán.

A vak nap mind fennebb búvik az égen, és idefenn, a magasabb régióban marokszámra lehelem be a hókristályokat. A fák mindenütt vastagon rakva hóval. Erek, vizek, patakok elszöktek vagy visszabújtak a föld alá. Távolabb

néhány tanya. Semmi élet nem látszik azokban sem. Itt azonban, amerre utam visz, sok száz ölbe rakott fa. Behavazott hosszú sorok.

Ezek már az állami erdők, és az elszórt település jobbra valószínűleg Altreichenau, ahonnan már csak három-négy kilométerre lakik Butterer úr. Egyszerű fakukac és paraszt ugyan, de attól még lehet miniszterelnök is ebben a búval bélelt világban.

Nem ez sérti a demokráciámat, hanem a bánásmódja, ahogyan fogad, mikor holtfáradtan betántorgok hozzá. Esem le a lábaimról a kimerültség miatt, de azt se mondja, hogy üljek le. Különben voltam én itt már orvosnál, papnál, és ők se kínáltak székkel. A magyar paraszt hozzájuk képest Isten jobbján ül.

Butterer úr tehát rossz néven veszi, hogy széket rántok magam alá, és rám vicsorodik:

— Mit akar itt?

Illedelmesen elmagyarázom, miért jöttem, és mutatom az erdőhivatal kiutalását. Összeteszem a kezeimet, és kérem, jelölje ki azt a rongyos három sterecske fát, mert fagyunk meg, és feleségemmel együtt vékonyra szoptuk ujjainkat a hideg miatt. Hetek óta nem érezzük egyes testrészeinket.

— Das geht mir nicht an! — zörren rám a fatetű, és kijelenti, hogy több fa magyarnak nincs.

Igyekszem megmagyarázni, hogy azt a fát már engedélyezték, és ki is fizettem még a nyáron.

— Kérje vissza a pénzét! Nincs fa!

— A lelkész úr ígérte, hogy beszállíttatja.

— Ő túlságosan jó ember. Kein Holz!

Az asztalon konyhakés. Rátéved a szemem. Izmaim feketén görcsösödni kezdenek a ruha alatt, és kínosan lélegzem. Jaj, csak most bírjam leküzdeni magamban az indulatot.

A faféreg megigézetten néz rám. Ijedten hátralépik, mikor nehezen felemelkedem a széken, de én már mosolygok, és egy köteg leveles dohányt húzok elő a zsebemből.

— Látott már maga ilyen szép Blattertabakot?

Természetes mozdulattal teszi el, és öt perc múlva olyan meghitten füstölünk egymás mellett, mintha unokatestvérek volnánk.

Jóleső fáradtság vesz erőt rajtam. Most megy ki a hideg belőlem, és álmosan hallgatom Herr Butterert, hogy majd az állomáson adja ki a fámat, és menjek csak mindenütt az országúton haza, mert idáig bizonyosan eltakarították a havat a kirendelt nácik és hóekék.

— A viszontlátásra! ...

38.

Alig oldom meg a fakérdést, újabb baj szakad a nyakamba. A Butterernek adott dohánnyal vége a készletnek. Befordíthatom a címert én is.

— Abbahagyom a dohányzást! — mondom a feleségemnek.

Úgy nézünk egymásra, mintha ebben a pillanatban nagyon közeli hozzátartozónk halt volna meg.

Tudom, hogy az élet minden értelmét elveszítette, de nem szedhetem a cigarettacsutkákat az utcán az amerikaiak után, mint... Igen. Nőt is láttam. Úrinőt.

Komoran nézek a világba, és hallgatom az Annus néni elismerését, aki nem hitte volna, hogy ilyen nagy „dac" legyen bennem.

Már annak se bírok örvendeni, hogy mégis elhozták a fát, és naphosszat ott didergek mellette. Vágom, válogatom. Fűrészelgetem, hasogatom, hogy legyen az ünnepre. Ami rongyom van, mind magamra aggattam, hagy a „tisztességeset" kíméljem. Nadrágom fenekén foltok, két térdemen nemkülönben. Kabátomból lelóg a kiszakadt bélés. Jobbomon vívókesztyű, melyből vörösen kifityegnek ujjaim. Kezemben egy osztatlan, kiselejtezett fűrész, mialatt a győztes hatalmak külügyminiszterei Moszkvában tanácskoznak. Lábujjaim felkunkorodnak a hidegtől, cipőpertlim spárgából van, mint a többinek, és az erőlködéstől gyomorsav loccsan a torkomba. A szél az égről elhajtja a régi, elhasznált felhőket, és újakat hoz helyettük. Ködös, nyomorult idő. Mintha a hó is gyászolna. Ok nélkül és szeszélyesen ingerhullámok futnak át idegeimen. Sötét gyűlöletet érzek, fejszét ragadok, és csapkodom a szerencsétlen fadarabot. Utána kimerülök, és némán rágom a számat, mint a fáradt siratóasszony.

Negyven évig szívtam, és ez lett a vége!

A tyúkok szomorúan bólogatnak mellettem a felvágott farakáson gubbasztva: — „Ez lett a vége! . . ."

— Jöjjön be! — kiált ki az ablakon a feleségem. — Látogató! Dr. Gyuri!

— Hová írjam fel! — erőltetem az örömet.

— Ebben a köztetek fennálló harag tárgyában . . . El kellene intézni.

Gyuri jogász. Az érzik a beszédén.

— Tehetsz velem, amit akarsz! Olyan mindegy most már minden! . . .

— A szent karácsony küszöbén . . . A többivel már megbeszéltem. Várnak.

— Csak csókolózni ne kelljen!

Gyuri mosolyog, és azt se bánná, ha ilyen rongyosan mennék a kibékülésre, nehogy közben meggondoljam magamat.

— Hát hogy is lesz az a kibékülés?

— Összegyűlünk, természetesen csak a férfiak, és én a felek nevében és megbízásából kijelentem . . .

Közömbös, hogy miket jelent ki . . . Öt-hatszáz márkát mégsem adhatok egy kiló dohányért . . . Hogy mondod? Kezet fogunk, és úgy teszünk, mintha semmi se történt volna? . . . A karácsony se ér semmit cigaretta nélkül!

Engedem, hogy az asszony öltöztessen, és közben Gyurinak magyarázom azt a különös állapotot, amit a dohányzás elhagyása után érzek.

— Cudar dolog ez, pajtás! A gyomrom olyan, mintha napsütötte kővel volna megterhelve. Mintha gyógyíthatatlan betegség rágná, és én tudnám. Füstszomjúságot és kielégületlenséget érzek Szúnyog sír a szívemben, és letörött bennem az élet virága. Hervadt bél az egész ember. Nem furcsa, hogy mikor ölni szeretnék, kibékülni visznek? . . . Minek küzdöttem, dolgoztam, ha életem végén a nyomorult cigarettát se engedhetem meg magamnak? . . . Hagyd azt a gyomorfekélyt, Gyuri! Most még jobban érzem a tompa fájást . . . Hogy mondod? Tényleg ilyen lehetett Ádám szomjúsága az alma után . . .

Menj csak te elöl! Úgy látszik, már mindenki itt van. Milyen furcsán, különösen néznek rám! ...

— Nohát, fiúk! ...

Egyik-másik szem mégis megcsurrant.

Hirtelen meg is bánjuk ellágyulásunkat.

Érzik, látszik rajtunk az erőltetettség, de elhatározzuk, hogy a Szentestén összegyűlünk.

Mellékesen a moszkvai értekezletet is letárgyaljuk. Az készíti elő a békét.

Negyedórácskát eljátszogatunk a földrészek sorsával, aztán ismét kezet rázunk.

— Tehát a Szentestén!

Alig várom, hogy újra magamra maradjak. Nem lelem helyemet. Két nap múlva karácsony, de én csak a füstöt gyászolom, mintha pótolhatatlan veszteség ért volna.

A munkámnak nincs értelme. Üres dohányzacskó lettem magam is. Nikotinsárga az arcom, kezeim. Gyengeségemben az élet kormányát is elengedtem, és feleségem túlságosan szóhoz jutott.

Úgy dicsekszik velem mindenkinek, mintha ő hagyta volna abba a dohányzást.

39.

A dobkályhában morog a tűz, a kis menekülttanyán erőltetett otthonosság, megilletődött arcok, fénylő rongyok, fenyő az asztalon, rajta pár semmiség, sárga arcok a gyertyafényben. Ez a mi karácsonyunk. A szentesti találkozó. Erőltetjük a hangulatát, és szégyelljük, hogy szegényebbek vagyunk Jézuskánál, üldözöttebbek, a jászol nyomoránál ridegebb a mi hajlékunk. Ma milliószámra vagyunk nyomorultabbul, akik rongyosan, kézenfogva megyünk a halállal. A mi csecsemőink megfagyhatnak. Barom se lehel rájuk. Hányan vannak, akiknek istálló se jutott, akik kinn szenvednek, dermedeznek a romok közt vagy a szabad ég alatt? Egy bajor se szúrja be az orrát, hogy megkérdezze: — „Éltek-e még, nyavalyás bujdosók?"

Csendesen vagyunk. Senki sem mondja meg, mit érez, gondol. Minek aggassuk fel sebeinket a karácsonyfára? Kár ilyenkor erőltetni az együttlétet. Úgyis csak látszólag vagyunk jelen. Lélekben hazaszökik mindenki. A szétszórt milliók megkeresik egymást szanaszét a nagyvilágban, a kifosztott házak romjai közt, a menekülés nyomorában, börtönök szenvedései, gyötrődései közepette, tömegsírokban, és benéznek a túlvilág ablakán is. Milliók keresik egymást az éjszakában, és kinek van kedve angyalokat nézni, Betlehembe menni?

Megszólal a harang. Este hat órakor van az éjféli mise. Még megpróbáljuk elénekelni, hogy „Betlehemi pusztán örvendetes hír van!..." Nem megy. Nincs nekünk már sehol örvendetes hír. Megérintjük egymás hideg kezét, és szétoszlunk.

Hó, jég és hideg. Az ablakok belevilágítanak az éjszakába. A körülfekvő hegyeken is lámpafények imbolyognak. Az erdei tanyák népe jön a templomba. Mellettem is emberek sietnek tova.

Mi is nekigyürkőzünk a jeges, meredek templomhegynek, melynek a csúcsán fénylik a templom. Valami nyugtalanság mégis van a világon, a természetben. Vagy csak én érezném úgy?

A templom hangulata mégis elringat kissé. Állok a hideg fény zuhatagában, és nézem a kis jászolt az arany szalmán. Oldalt papírmasé barlangban a karácsonyi misztérium megtestesítve, együgyűen felékesítve és kiegészítve a biblia sovány, fakó oroszlánokkal a hegyek ormán, kávészín barmokkal, kopár pálmákkal, német arcú angyalokkal, palesztínai hangulattal.

Esze van azonban a németnek, és gondolt a takarékosságra is. Ünnepek és bibliai történetek szerint csak ki kell cserélni a figurákat, és újra rendezni. Vízkeresztre felteszik majd a három napkeleti bölcseket, a pásztoroknak pedig kiteszik a szűrét. A barmok maradhatnak. Lehet majd érzékeltetni a Heródes-jelenetet is.

Pillanatra leköt ez a bibliai játszadozás, templomhajókörmenet gyertyavivő gyermekekkel, érdekes bajor ceremóniával.

Állok a zsúfolt templomban, és hagyom, hogy hátulról beleimádkozzanak a fülembe. Ömlik a szálkás német szó a szájakról. Varázs minden szemben a szent éj hite, középkori reveláció, sovány, fekete pap, szent árnyékok a zugokban és falakon, girbe-görbe gregorián, orgonaszó. Szóval karácsony. A nyomorult ember pillanatnyi magafeledkezése.

Sajnos, hamar vége van, és utána kétszer esem orra a sötétben a jéggé fagyott úton.

— Kalács! — kiáltok fel meglepetten. — Töltött káposzta!

Nem mese, nem ámítás, valóságos töltött káposzta Németországban, az éhezések esztendejében.

Iszen tudom, hogy nem ünnep az ünnep töltött káposzta nélkül, amint hogy a húsvét sem érvényes bárány nélkül, de megáll az embernek az esze, hogy honnan szedte, takarékoskodta össze az asszony, hogy nagy, színes foltot önthessen a lelkünkre. Dicsérem, kacagok, hogy annál bol-

dogabbá tegyem, és amikor legjobban fürdünk mellette a régi idők hangulatában, nem ráesik-e az asszony sírva az asztalra, hogy az ő gyermekei nem ehetnek belőle, minket pedig meg fog verni az Isten.

Átkozott legyen, aki így megmérgezte az emberek életét!

40.

A napok, hetek nehezen telnek. A hidegek, havazások a szobába zártak. Az ablakok lyukait dugdossuk, pokrócozzuk, hogy a kevés meleg ki ne szökjék. Azt a néhány könyvet, amit még sikerült felhajszolni, tönkre olvastuk, a kártyázást meguntuk, és már a beszéd is fáraszt.

Közben a béke is felbomlik. Előbb a papok vesznek össze, aztán a civilek néhányan. A civilek kibékülnek, a papok nem. Nem törődöm a civódásukkal. Már a harag se érdekes.

Elmúlik január.

Eltelik február.

Még mindig itt vagyunk. A tél a nyakunkra vénült. Köd, olvadás, szelek, viharok. Minden áztat, fáraszt, pusztít. Valamit csinálnom kellene, míg teljesen megőröl az idő és folytonos ijesztgetés. Mohón olvasom, búvom a lapokat, fontolgatom a világeseményeket, találgatom, mi lesz belőlük. Sehol semmi szilárd pont, biztatás. Az újabb londoni konferencia ugyan a menekültek ügyében hozott határozatot, de abban nincs köszönet.

Rossz hírek érkeznek hazulról is.

„Február kezdete óta megszűnt a magyar királyság — írja az újság —, és egy szegény házban világra jött a magyar köztársaság."

Mintha haldokló hörgését hallanám. Fájdalom és gyász az újság minden sora. Az éhség és halál tovább pusztít. Az internáló táborokban járványok dúlnak, a lakosság egy része korpát eszik, és sokan meghalnak .

Közben megkezdték a svábok kitelepítését is. Passauba megérkeztek az első vonatok. Aggodalommal halljuk, mert könnyen ellenünk fordulhat a lakosság hangulata.

Nincs nap, amely meg ne kínozna valamiképpen.

Szemem forró és vérmes, mint a kimerült bagolyé. Túl sok már nekem, ami a világgal történik.

Amikor valamiképpen létrejövök a magam ügye-bajával, akkor ezek a nyavalyás újságok rántanak bele a szörnyűségekbe. Borzadok, és százszor elhatározom, hogy többet nem olvasom el a bűntényeknek ezeket a vérfagyasztó sorozatait, és mégis mindig megfertőzöm magam velük. Esztendők óta önti elém a sajtó, rádió, plakát, film ezeket a bűntényeket, melyektől égnek mered minden hajam szála.

Álmomban is kénytelen vagyok látni a katonák zsebeiből előkerült fényképeket sorozat-akasztófákról, vasbotokkal agyonvert asszonyokról, esztelenségig kínzott foglyokról, a közönséges fejszével levágott fejeket, melyek egy borzas deszkán sorakoznak egymás mellett a halál minden kínjával és piszkával. Olvasnom kell gyermekekről, akiket felakasztottak, ha a tüdővész-bacilusokkal végzett kísérletek után negyedórával még lélegzettek:

„Ki tette a kötelet a gyermekek nyakára?" — kérdezi a védő.

„Én!"

Ez az „én" a legszörnyűbb, amit valaha olvastam.

Tiltakozik egész bensőm, hogy nem lehet igaz, képtelenség; de akkor Severina Szmajlowska vagy Gregorovits kollektív paraszt esküdözik eszementen, hogy a csecsemőket egyszerűen kitépték anyjuk kezéből, és élve dobták a tűzkazánokba. Sikoltásuk betöltötte a tábort, és volt nap, hogy a krematórium előtti téren ezer üres gyermekkocsi állott.

Hiába dobom el a lapot, tovább látom a holttesttömegeket, amelyek közt egy-egy kéz, láb még mozog, és néhány haldokló megkísérli a menekülést a halomból. Nagy patkányok futkosnak az udvaron, és holtakat vagy még élőket zabálnak. Hallom, hogy minden nyelven vízért kiáltanak. Verőgép is volt, és nyolc kemence nem bírta a halottégetés munkáját. Az a beteg is gázt kapott, aki nem halt meg elég gyorsan, és azalatt a tábor lakóiból alakult zenekar víg dalokat játszott. A nők levágott hajával mat-

racot töltöttek, és 2—300 áldozatot szedett a tífuszjárvány naponta.

Kénytelen vagyok tudomásul venni a halálnemeket: akasztás, lelövés, megfojtás, kényszerű halálugrás sziklákról, vízbeölés, széttépetés éhes kutyákkal, lassú vagy gyors megölés elektromos árammal, benzin injekciókkal, éhhalállal. A kiélezett részletek irtózata meggyötör, és át kell élnem a megátkozott másodperceket. Még leírni se lehet olyan szürkén ezeket a bűntényeket, hogy át ne üssön a betűkön a vér. A kínzásoknak, megölésnek, halálba taszításnak, életből kikapcsolásnak sok ezer formáját feljegyezte a történelem az ősember bunkójától kezdve a villamosszékig, de ami esztendők óta történik Európában, az találékonyságban is felülmúl minden képzeletet. Ez sokkal több, mint a hiányosan teremtett ösztön- és állatembernek erőszakos világra- és élet ellen törése.

Kiutat keresek, magyarázatot, hogy mentsem hitemet az emberben, de minden kínlódásom zsákutcába jut.

Ez több, mint szenvedély vagy gyűlölet. Ez már az őrület maga. A lélek nélküli test zabolátlansága, a megtestesült kegyetlenség, a nem tudják, mit cselekszenek primitívsége, született gyilkosok korláttalansága. Akkora bűnök, hogy örökre el kellene titkolni őket, mert fertőzni fognak, míg ember lesz a földön.

Ma gyűjtőtáborok borzalmait tálalják elém, tegnap német részről rémüldöztek tömegsírok fölött, emlegettek robbanó játékszereket, foglyok kegyetlen kivégzését, védtelen öregek, asszonyok szenvedését, népek kiirtásának módszereit, jövő nemzedékek megszületésének lehetetlenné tételét megbecstelenítésekkel s fertőzésekkel millió számra. Kibeszélhetetlen rémségeket.

Bűnök tömegét dobálják a népek egymás ellen a fekete mérlegbe. Nem! Nem! Elég volt! Elfödöm szemeimet, hogy ne lássak, bedugom füleimet, hogy ne halljak, de akkor elém állanak maguk az áldozatok, az öngyilkosok hozzátartozói, mutatják a kutyát, amely napokig őrizte temetetlen gazdáját, a sebeket és az esztelenséget, amit az átélt borzalmak martak a lélekbe.

A világ és emberiség felháborodását látva, csak azt nem értem, hogy ha elítéli a múltat, miért nem akadályozza meg a jelenben ezeket a szörnyűségeket, hiszen egyes országokban ma is sok ember múlik ki erőszakosan, börtönök, gyűjtőtáborok szenvedései nem enyhültek, a bosszúállás ma is tombol, pusztít. Ha a világ lelkiismerete szükségesnek látná ezekről a helyekről is összegyűjteni a tanúvallomásokat és tényeket; éppen úgy segítségért kellene kiáltania, mint ahogyan minden nyelven vízért kiáltoztak az auschwitzi huszonötös blokk szerencsétlenjei.

Itt ülök kiátkozva, számkivetésben, és epesztem magam, hogy miért nem lehet megakadályozni ezt is a háború befejezése után egy évvel, miért nézik el a hatalmak, hogy felelőtlen söpredék, a halál és romok gonosztevői garázdálkodhassanak. Mi szükség van a további szenvedésekre és halálokozásokra? Minek kell ez az újabb halálcsíráztatás? Nem gondolják meg, akik cselekszik, hogy saját sorsuk vetése ez, az ok és okozat pusztulásláncolata?

Vegyék el a bűnösök büntetésüket, de ne bántsátok már tovább az ártatlanokat, mert jaj lesz azoknak, akiket vértanúk vonnak felelősségre!

41.

Szerencsére az asszony levesz az őrület sárga lováról.

Friss hírekkel jön a Fisch házból, hogy a magyar kormány meg van elégedve a moszkvai tárgyalásokkal, mégis kapunk szeretetcsomagot, öt család öt kilót, a németeknek haza kell menniök az orosz zónába is, és hogy már Tivadar is rendez.

A „rendez" azt jelenti, hogy hazakészül. A lelki krízisnek a végére jutott. Rendes tünet.

Azzal kezdődik, hogy hol egyik, hol másik elszótlanodik. Ha összejövünk, nagyokat hallgat. Ha megkérded: — „Téged mi lelt?" — azt válaszolja, hogy őt semmi. — „Beteg vagy?" — firtatod. — „Nem!"

Másnap, harmadnap magános sétákra megy. Barangol céltalanul. Utána bezárkózik, és titokban csomagol. Ha megleped, azt mondja, hogy rendez. Kissé rendbe szedi a holmiját. Végül túlesik a krízisen, és újra megjelenik a többi közt, mintha semmi se történt volna. Mi is tiszteletben tartjuk az állapotát. Ilyenkor nem illik kérdezni semmit. Ma velem, holnap veled esik meg a dolog.

— Szóval mégis kapunk szeretetcsomagot! ... Miféle papiros áll ki a zsebéből?

— Jó lesz tűzgyújtani. Az útról szedtem fel.

— Mutassa!

Betűéhségünkben mindent elolvasunk.

— Magyar írás! — lepődöm meg.

— Ki írta?

— Nincs név rajta. Az írást se ismerem. Valami naplórészlet.

Már az első soroknál meghökkenek, mert ilyen naplót nem láttam. Mintha valaki azt tűzte volna célul, hogy mindennap pontosan feljegyzi az időjárást, és csak mellékesen a fontosabb eseményeket. Így:

„Reggel napsütés, aztán borult idő széllel. — Otthon rablóbandák garázdálkodnak."

„Január 10. – Borult idő, hózivatar. – Bárdossy László volt magyar miniszterelnököt golyóval kivégezték."

Semmi több. Csak maga a tény pusztán, egyszerűen, kiáltóan, nyersen. Semmit se érzékeltet abból a megdöbbenésből, amely mindenkit elfogott. A sápadt ijedelemből, vésztjósló arcokból és csüggedt némaságból, ahogyan szinte hitetlenül néztünk egymásra. Semmi vélemény... Aznap nálunk kemény hóvihar volt, ami két napig is temetett itt a hegyek közt. Minden reggel úgy kellett kiásnunk magunkat a hóból, amelybe házikónk, mint valami meseillusztráció, ablakig belesüppedt.

„Január 23. — Éjjel vihar, reggel borús, nyugtalan idő. Később metsző szél. — Magyarországon nagy éhínség. Az internáló táborokban sok halott."

A rövid, szaggatott mondatok végigbolygatják az idegeket. Mintha kozmikus összefüggés volna a természet és események közt. Mit akart vele, aki leírta? Törvényszerűséget keresett bennük, mint születés és zodiákus jegyei közt szokás? Álmoskönyvre készült, hogy később megfejthetők legyenek bizonyos dolgok?... Esetleg jósolni akart? Előre megmondani, hogy milyen idő lesz, mikor egy-egy volt magyar miniszterelnököt otthon kivégeznek, és milyen, ha csak minisztert, államtitkárt. Ilyen dermesztő babonarendszert állított össze, mely szinte kérlelhetetlenül beválik?

A kivégzéseknek — úgy látszik — megvan a sajátos időjárása, és fordítva is igaz. Bizonyos időjárások szükségképpen kivégzéseket okoznak. Ha másképpen nem lehet, „háborús bűnös"-ség címén. Más az eset, ha keletről jön a vihar, és ismét más, ha nyugatról. Különös áramlások történnek földünk körül, vagy az égitestek viszonyában vannak olyan titkok, melyekre barátunk rájött, és most azzal szórakozik, hogy előre megmondja, milyen idő lesz, mikor a békét megkötik, és milyen időnek kellene lennie, hogy igazán békét kössenek. Kiengesztelő, megnyugvást je-

lentő, igazságos békét gyűlölet, haszonlesés, megalázások és könyörtelenség nélkül.

Az az ősi tudomány ez, amely imádságot csinált és körmeneteket rendezett az esőért, és tudta, milyen időjárás szünteti meg az éhséget, döghalált, nők tömeges meggyalázását, védtelen legyilkolását, milliók elhurcolását fehér rabszolgáknak, népek sanyargatását. Hihetetlen tudomány, amely ismeri, milyen idő szükséges, hogy ártatlan és jószándékú emberek ne sínylődjenek, megszűnjék a kínzatás, gyötrelmek szüntelensége, mert nincs fölösleges magyar, és mi lesz velünk, ha tovább veszejtjük egymást? Hátha valami olyan törvényszerűséget olvasott ki barátunk, amely megszünteti, hogy esetlegességek, szeszélyek, időjárások kormányozzák az emberi életet, népek, országok sorsát, mintha csak az ördög passziánszoznék unalmában az emberiséggel.

Lehet azonban, hogy egy időre én bolondultam meg, és képzelem mindezt. Esze ágában sincs senkinek jót tenni a világgal. Ez a pár sor se egyéb, mint régi krónikák elmaradottsága véresőkről, üstökösökről, a nap elrejtőzéséről és egyéb csudás dolgokról, melyek háborút, világvéget jelentenek.

Valószínű, hogy valamelyikünk unalmában jegyezte fel az időjárást. Ebben az Isten háta mögötti falucskában egyéb feljegyezni való úgy sincs. Véletlen, hogy mikor Truman elnök szabadságot és megélhetést ígér a népeknek — a legyőzötteknek is —, derült, napos idő van, — viszont csúnya, zimankós, hideg ítéletidő, mikor régi otthonukból kiüldözött milliónak kell vándorútra kelniök a bizonytalanságba, hazátlanságba. A diplomaták tárgyalásait ködös, borult, egészségtelen idő kíséri. Nem is érdemelnek mást. Csak a magunkfajta kis népeknek kell lesniök az időjárást, hátha valami csoda segít rajtunk is. A nagyhatalmak ugyanis keresztülviszik akaratukat, még ha vénasszony hull is az égből.

Egy kis hiba mégis van. Nem mindig teljesednek a régi, kipróbált megállapítások se. Itt van, teszem azt, Pál fordulása, melyről azt tartja a sokszázados hagyomány,

hogy: —„Pál fordul köddel, ember meghal döggel!" — Az idén nem köddel fordult Pál, hanem szép, napos idővel, és mégis hal az ember döggel.

Erről — úgy látszik — nem az időjárás tehet.

Mindenki saját szemszögéből nézi az időt. A gazda — ha már nincs hol szántani-vetnie — legalább megállapítja belőle, hogyan sikerült volna a gazdasági esztendeje. Lelkileg kiéli magát. Örül az esőnek, mikor eső kell, a száraz időnek, mikor arra van szükség. Jó tömlöcfoglalkozás ez is.

Különben akik tömlöcben vannak, azok siettetnék az időt, az öreg emberek pedig a farkánál fogva is visszahúznák az elmúlás kapujából. Ki-ki a maga ízlése és érdeke szerint. Az idő mindenkinek hoz valamit. Ma nekem bajt, neked dicsőséget. Holnap neked bajt, nekem dicsőséget. Végül mind a kettőnket becsap. Van, aki megállítaná múlását, más szorongva várja eltelését, és egyikük se tudja, melyik a jobb. Abban azonban mindannyian egyek vagyunk, hogy az embernek ez a szerencsétlen helyzete így nem maradhat.

Csak a tavasz jöjjön!

Bízunk a tavaszban, mert az megnyugtató, meleg és színes. Nem kell dideregnünk a fogságban, ha hazamegyünk. Úgyis marad elég elszenvedni való. Odúinkból kijöhetünk a napfényre, megszáríthatjuk penészes hajunkat, és dermedt lelkünk kiengedhet.

A tavasz szép, és ami szép, az könnyű. Mindenki tervezi, színezi, elképzeli.

Ha a tavaszhoz fűzött remények füstbe mennek, akkor majd a nyár...

Én azonban hiszek már a sors és időjárás közti összefüggésben. Minden pillanatban mélyebbre süllyedek a lelki ingoványba. Babonás borzongással olvasom a különös naplót:

„Tiszta, derült, napfényes idő. — Byrnes amerikai külügyminiszter kijelentette, hogy a csatlós államokkal a békét azonnal meg kell kötni, és a megszálló csapatokat kivonni, mert addig békességről és fejlődésről szó sem lehet."

Tökéletesen így van. Még mondja valaki, hogy nincs igaza az időjárásnak!

De mik ezek az időjárás nélküli feljegyzések? Csak néhány szó látszik belőlük a letépett papíron:

„...végezték ki kötél által."

Tovább néhány ítéletet is időjárás nélkül örökített meg. Valószínűleg arra gondolt, hogy akire a halál sötétsége borul, mindegy annak, hogy milyen idő van. A börtönben vén, leláncolt lábú rab az idő is.

Vajon milyen idő lesz, ha engemet is...?

Még mindig nem hiszek benne, de ha úgy lenne, legyen mégis szép idő. Süssön a nap, áldásban álljanak a mezők, és legyen kenyere a magára hagyott asszonynak, gyermeknek! A hajléktalanok se dideregjenek éhesen, rongyosan, fekete szájjal más ajtaja előtt!...

Mégis jobb volna, ha az új füvek új életritmust vernének, madarak dalolnának, a sok ártatlan szenvedéstől szebb lenne a világ, és arany kapával a kezében megjelennék a földön a jóságos békesség!

Mégis inkább szép idő legyen!

42.

Alig vergődöm ki a lelki ingoványból, az asszony esik bele.

Egyik nap hirtelen maga elé mered, mintha azt nézné, hogyan áll a pápaszem az orrán. Előbb szótalan, aztán ok nélkül engem kezd szidni:

— Minden tisztességes ember, ha nem dolgozik, legalább feketézik, csak maga várja tétlenül a békeszerződéseket... Már megint mi van magán? Akinek indexen vannak a könyvei, az ne vegye fel a jó ruháját!

— Hálóingben nem járhatok!

— Az intézetben hálóinge se lesz!

„Intézet"-nek hívjuk a börtönt, hogy könnyebben hozzászokjunk, és ezzel veszítsen ijesztő valóságából.

Másnap az ájtatosság vesz erőt rajta, és napokig bújja a templomot. Nekem való korszak, mert ezalatt sajnál, dédelget, sirat.

Harmadnap kijelenti, hogy az első vonattal hazamegy, és meg kell tanulnom főzni.

Legalább azzal is telik az idő.

Állok tehát a kályha fölött. Verejtékem belecsöpög az elégetett rántásba. Szemeim szárazak a hőtől, kezeim hólyagosak az égetett és forrázott sebektől. Ha laskát vágok, a körmeimből is hozzá vágok. Isten elválasztotta a vizet a földtől, de én képtelen vagyok a tojás fehérjét elválasztani a sárgájától.

Ha nem teszek a tűzre, az a baj, ha teszek, az is baj. Sózni nem merek. A húsőrlő nekem nem működik, a kés nem vág. Ha lyukra teszem az ételt, odakozmásodik, ha félrehúzom, abbahagyja a fővést. A forró krumpliba beleszaladnak az ujjaim, a pirított köménymag kipattog az edényből.

Engedi, hogy megegyem a saját galuskámat, amibe,

ha beleharapok, alig bírom szétfeszíteni a számat, mintha negatívot vennék fogaimról.

Majd mosni és takarítani is megtanítom! — fenyeget. — Szeretőt bezzeg tudnak tartani, de egy tejfelfőzést nem lehet rájuk bízni... Most elmagyarázom, hogyan kell bizonyos ételeket enni majd, ha újra emberek közé kerül.

— Vegetariánus lettem! — adom fel a harcot.

— Annak is kell főzni tudnia!

— Akkor bicsérdista!

Így aztán nem erőltet tovább. Újra visszaesik a szomorúságba. Titokban nagyokat sír, és éjjel is lázas álmokkal vesződik. Unos-untalan hallom, hogy ez is hazament, az is hazament. Héjjék is otthon vannak, mindenki hazaigyekszik, csak mi...

Valamit csinálnom kell vele!

Másnap hírt kapunk, hogy Passauból két nap múlva indul egy szerelvény hazatérő magyarokkal.

Az asszonyt egyszerre mintha kivilágították volna.

— Menjünk! Nézzük meg!

— Nézzük!

Hátha ettől megnyugszik.

Az idegesség és izgalom percről percre nő benne. Úgy készül, mintha őt vinné haza az a vonat.

Csípős szél fúj, kellemetlen az utazás, de az asszony se lát, se hall. Van valami feltűnő rajta. Az emberek utána fordulnak, mikor végigrohan Passau utcáin, ki az állomásra. Két lépéssel utána baktatok, és igyekszem mérsékelni. Rám se hederít. A vasúti portást félrehárítja útjából, és csak akkor merevedik meg, mikor meglátja a hazatérők vonatát.

Nem bír szólani. Magánkívül nézi, hogyan sürgölődnek a magyarok a marhakocsiban. A többség katona. Fiatal gyerekember. Otthonra éhezett fiúk, akik szintén nem bánják, akármi történik is velük, csak hazamehessenek. Egyszerre tör ki bennük az évek óta felgyűlt honvágy.

Hirtelen rájuk csap az asszony. Minden kocsiba benéz, mindenkivel szóbaáll, kérdez, tudakozódik, ki honnan jön, hová megy, az ő gyermekeit nem látták-e, van-e erdélyi köztük, és ha van, hová való. Ígéri, hogy ő is minél előbb

hazamegy, még az ismeretleneket is üdvözli. A biztatásokra majdnem a levegőbe repül, és süt belőle a forró érzés. Aztán reszket, és színtelen. Még a csomagokat is irigyli. Hirtelen anyáskodni kezd a sok gyerekkatona közt, mintha mind a fiai volnának. Figyelmeztet, oktatja őket. Számba veszi a holmijukat, s csakhogy meg nem simogatja az arcukat. Alig pillantom el a szemeimet, már tudja, kit vár otthon a család, szerető. A kemény fiúkat is ellágyítja. „E mán aztán naccsága!" — mondják hálásan.

Engem számba se vesznek. Lábatlankodom és nyújtogatom a fejemet bele a világba, mint a vak hernyó a fűszál tetején. Csak bólogatok, mikor azt tervezgeti a feleségem, hogyan fogunk berendezkedni a marhakocsiban majd, ha ránk kerül a sor. Kiválasztja, melyik a jobb sarok, hogyan fogjuk elhelyezni a ládákat, amelyekre éjjel ágyat vetünk. Nem kell semmit itthagynunk. Kényelmesen fogunk utazni.

Aranyban lát mindent. A légnyomást szenvedett, rozoga vagont, a piszkot, a kormot, a kényszerutazás fáradalmait, kellemetlenségeit. Hideg, meleg, időjárás, éhezés, igazoltatás, az otthon váró bizonytalanság, ismeretlen veszedelmek; — semmi se jut az eszébe. Egyetlen gondolat lüktet egész lényében: Hazamenni! Haza! . . .

Alig bírom elszakítani a vonattól.

Belátja szegény, hogy mennünk kell, és most már ő bandukol szomorúan utánam, mintha üres, lélektelen váz volna.

Mit tudjak vele csinálni?

Estére kimegyünk a waldwerkei lágerbe. Ott fogunk éjszakázni.

Nem bánja, akárhova menjünk.

Útközben magyarázom, hogy a waldwerkei láger kicsiny és szolíd. Jó hírnevű. Tisztességes, kispolgári. Nem olyan nagyvonalú, mint a pockingi. Az külön város sok ezer lakossal, bárral, feketepiaccal, pezsgővel, nőkkel és „művészet"-tel. Menekült világváros, ahol mindent lehet kapni, napok alatt meggazdagodni vagy meztelenre szegényedni. Arany, drágakövek, dollár, font, cigaretta a világ

minden részéből, csokoládé, alkohol, tej, vaj, bőség és óriási árak. Szentek és fezőrök együtt. Férfiak, szemükben a tömlöc sötétségével és elszántságával, akiknek már nincs veszítenivalójuk. Nők, lányok, akik magukat vesztegetik. Szépek, mint egy keleti festett holttest. Nagy gondok és pillanatok pazarlása. A más oldalon férfiaik, igazak és becsületesek, kevés ilyen nővel együtt a magyar és lengyel söpredék mellett. Bűn, imádság, csók és pofon együtt. A végzetük és az ország romlása fölött gyászolók mellett üzleti élelmesek, ravaszok és képmutatók, becsületherdálók. Megállíthatatlan tempó, amivel az amerikaiak se bírnak. Nemzetközi csempészek, üzérek, gengszterek kopói szagolják a megszorult embereket, fejik a nyomort és szenvedélyeket, a lelkek zavartságát és reménytelenségét. Pendül a gyűrű, villan az ékszer, gazdát cserél a végső szükségre rejtegetett arany, szakértők kezében finom mérlegek inganak, a cselekedetek útjai nyomtalanná lesznek, a semmibe vesznek, mint ez a felrobbantott vasúti híd. Egyszer odamegyek, és megnézem ezt az életet, amelyről olyan sokat beszélnek, és amely miatt olyan sokat szégyenkezünk világtól elmaradt, néhány magyarok, akik még adunk a becsületre.

Hosszú az út, és fáradtan húzom a lábam, mint egy hadifogoly.

Végre megérkezünk Beretzkyékhez. Kolozsváriak ők is.

Sikoltozás, örvendezés.

Szemügyre vesszük egymást. Soványak ők is, mintha az árnyékuk egyenesedett volna fel helyettük. Jóságos bőr és csont ők is.

— De az unokám!

Egészen meg vannak dicsőülve, mikor róla beszélnek. Szerencsére az unoka alszik.

— Neked sem kell már sok hintőpor! – veszem számba a barátomat.

— Te is megbotlasz már a ködben is!

Szép ólomszínünk lesz mindkettőnknek a koporsóban! — egyezünk ki, mialatt az asszonyok az unokát felrázzák az álmából.

— Ide nézzen! — sikoltja a feleségem.

Ilyen boldognak nem láttam, mióta lefelé kunkorodik az orrom.

Az a fontos, hogy rájöttem a feleségem nyitjára.

Ha nagyon szállják beteg lelkét a legyek, viszem unokát játszani.

Ahány magyar csecsemő van a környéken, mind felkutattuk. Úgy vesszük őket, mintha a mi unokáink volnának. Dédelgetjük, szeretgetjük, elcsaljuk az anyjuk öléből, kacagásokat húzunk ki belőlük, vénségünkkel ijesztgetjük, gyönyörködünk ártatlan életük minden felujjongásában, makulátlan testecskéjük szépségében. Feledünk, és nem jut ilyenkor eszünkbe, hogy a rádió magyarok halálos tárgyalásait közvetíti. Pesten éhségtüntetések vannak, a pockingi feketepiacba belelőttek, s a németek a faluban most már cigarettáért se akarnak semmit adni a magyaroknak. A kicsinyek fényében az ilyen dolgok elhomályosulnak, és azon örvendezünk, hogy ezeken az apró magyarokon igazán nem látszik a nehéz bujdosás. Jól ránehezednek vén karjainkra, és úgy néznek a jövőbe, mintha nem a konyhai vízleeresztő kagylóban fürösztené az anyjuk, s nem az apa két összevarrt zsebkendőjéből volna a pelenkájuk.

Feleségem mindenkinek ismeri a történetét. Kiderült, hogy egy se született jászolban. Egészséges kis vasgyúrók. Különben úgy szép a gyermek, ha csóré, és elmondom, hogy mi, székelyek a fiúgyermeket csak hétesztendős koráig neveljük. Azután csak pofozni kell. Egyébként Emőke már héthónapos korában megkapta a pofont, mert megharapta az anyját, és még hüledeznek a szülei, hogy el tudom csalni tőlük.

Jutkánál nem volt sikerem, mert ő már két és fél éves, és fiúkkal kacérkodik.

Előfordul, hogy feleségem újra gyakoroltatja velem, hogyan kell az apróságot tisztába tenni, hogy tudjam, ha majd az unokáknál szükség lesz rá, és: — „Ne szorítsa a lábacskáit, mikor a bal keze ujjai közé veszi!"

Minap rajtakapott, hogy a szeméten talált gumidarab-

ból szopókát faragok, mire rám parancsolt, hogy többé meg ne próbáljam az effélét, és elvette a bicsakot tőlem.

Így aztán medvecukrot se tudok vinni kis barátaimnak, mert itt még a mitológiában sincs medve.

Tegnap ülünk az asztal mellett szótlanul, és hirtelen felhorkantok: — „Hamm!"

— Maga megbolondult? — veszi észre hitvesem. — Mit kaffog a szájával?

— Ez az én új játékom!

— Miféle „új játéka"?

— Az ember elképzeli, hogy az unokája a bajszába markol, és hirtelen így csinál: — „Hamm!"

Ezzel el is rontottam a feleségem nehezen megszerzett nyugalmát.

Ilyen szamár az ember.

43.

Idegenben ránk ébredt a második tavasz is.

Nézem, és számba veszem. A fény halványzölden törik meg a születéstől még nedves, ragadós faleveleken. Az első fecske is elcikázik, mintha próbautat vágna a levegőbe. A pacsirtákat lassan szívja a nap a magasba. A rigó fekete, mintha türelmetlenségében időnap előtt kiröppent volna a Teremtő markából. A bokorból vörösbegy billegeti felém a farkát bizalmasan. A fák hónaljából cinke röppen fel. Egy pókfonálon kábultan hintázik a pók. A vakond új földet túr fel, hogy száradjon a napon. A friss legyek szemei még dagadtak az újjáébredéstől. A varjú lassan úszik a szántás fölött, nehogy elveszítse saját árnyékát. Egy rucaszemű, kövérke leány nyers combokkal szerelemre vágyik. A levágott fenyők halálszaga még érzik az erdőn.

Én is szagolom a fákat, és nagyokat hallgatva engedem, hogy a nap átverjen rajtam. Most oldódom a kényszerű megkötöttségből, mint a füvek, fák.

Csak ez a szegény János!

Alig pár hete kezdett betegeskedni. Az orvos beküldte a freyungi kórházba. Azt mondják, súlyos az állapota. Később jobb híreket hoztak.

Annál jobban meglep, hogy magából kikelten keres a feleségem az üzenettel: „János haldoklik, és velem szeretne még egyszer beszélni!"

— Azt is telefonálták, hogy az orvosok lemondtak róla, és feje fölé feltették a halálkeresztet. Az este már agonizált.

— Akkor már késő. De mindegy. Azonnal indulok!

— Hogyan? Vonat nincs reggelig.

— Megyek gyalog. Ki tudja, mit akar rám bízni szegény János? A haldokló akarata... Hol a kalapom?

— El se indult, s már kifáradt! — félt az asszony. — Hiszen már liheg.

Kissé ködösen látok a felindulástól, de számba se veszem.

Toronyiránt megyek, hiszen az utat nem ismerem. Erdőkön, mezőkön, hegyeken, völgyeken át. Félig futva, magamon kívül. A mezőn dolgozó bajorok utánam bámulnak. Talán látják rajtam, hogy a halállal futok versenyt.

Távolabb szétszórt tanyák, közelben semmi. A tavaszi szél elsiet az arcom mellett. A völgyben vadvíz állja utamat. Didereg bennem az új fű. A hegyeken még köd ül, de az erősödő fény lágyítja már a táj merev vonalait. A színek élénkülnek, és nyers íze van a levegőnek. Az élet öntudata van már mindenben.

Csak szegény János! ...

Ő se gondolta egy évvel ezelőtt, hogy idegenben fog meghalni. Mire odaérek, az ő futásának már vége, és hidegen fekszik a kórház kis hullakamrájában.

Végre megpihen. Behunyja szemeit, hogy ne kelljen látnia szegény Magyarország sorsát. Nem sorvadozik tovább a lábán, nem gyötri, hogyan irtjuk egymást, nem rándulnak végig idegein a rádió hírei, nem kísértik a kivégzettek, börtönbe taszítottak, nem kell rettegnie a rá váró sorstól.

Merre is kell mennem? Hol egy ember, akitől megkérdezhetném?

Azt hiszem, ezt a hegyet meg kell kerülnöm. Nagy Balázs mesélte, hogy ő is itt ment, mikor a diftériától fuldokló gyermekét a hátára kötözve az orvoshoz vitte, mert nem kapott szekeret. Pénze se volt rá. Elképzelem, milyen lelkiállapotban bukdácsolt itt előre. A nyomában vánszorgó felesége pedig mindkettőjüket siratta.

Könnyű volt Nagy Balázsnak, mert még fiatal, de nekem már nem való a legénykedés. Orrom, nyakam még hosszabb lett a fáradtságtól, száraz karjaim erőtlenül verik térdeimet, és a szembe jövők úgy néznek rám, mintha az élet szokatlan tévedése volnék. A lelkem is feketekendős öreg nénike, akinek üres az élete bánat nélkül. Akár a helyedbe fekhetném, János.

Talán jobb is volna. Ki tudja, milyen újabb veszedelem előli kitérést jelent a halál? Nincs miért félni tőle. Az élet

egyszerű színeváltozása csak. Új életkísérlet. A fogaskerék új fogba zökken. Mi elmegyünk, de a harag megmarad haragnak, a bosszú bosszúnak, és igazság sohase lesz a földön. Bölcs, és a világ fölé emelkedik, aki örökre behunyja szemeit.

Szédülök, és meg kell állnom. Ez a hegy kivette a szuszt belőlem. Lábaimon is szűk az izom, és a csontok erőtlenek, merevek. Dél van, és éhes is vagyok. Legalább száraz kenyeret hozhattam volna, de kinek jutott eszébe az első ijedelemben?

Vajon mit akar hagyakozni János? Valószínűleg kérni fogja, hogy ne hagyjuk itt, ha meghal.

Nehéz kérés, János, mert ki tudja, megyünk-e mi is haza! A halott hamarabb hazamegy, mint az élő, és sok élő is halottnak megy haza...

Erdélybe menni haza pedig kétszeresen nehéz. Hiszen igaz, hogy szebb és más ott minden, az örök álom is nyugalmasabb, és jól akarod, János, hogy elplántált testedből ott legyen új élet, ahol ma feljajdul minden fa, és csak lehajtott fejű virág terem. Tudom, hogy hazahív minden porszemet, most csak búbánatra és szenvedésre, de mégis fáj minden lépés, amely távolabb visz tőle...

Nem érti a világ mindezt, és nem fáj senkinek!

Csak azt sajnálom, hogy maroknyi hazai földet nem tettünk a zsebünkbe, amit a fejed alá vessünk, mert nem igaz, hogy a föld föld mindenütt. Ha igaz volna, és könnyen el tudnók rúgni magunktól, mint a madár az ágat, ha a boldogulást és az életszemléletek könnyebb oldalát néznők; ma nem bujdokolnánk idegen bokrok alatt, és nem fájna, hogy egy magyar könyörületszalmán rúgja az utolsót. Nem fájna, hogy máglyára vetik a magyar múltat, hitet, könyvet, írást, emléket, történelmet, hivatást és nagyságot. Hiába! A megkötött háború még mindig ott rágódik a csontokon.

Elnehezedik a lélegzetem, alig bírom saját terhemet, ha hazagondolok. Kérdések kínoznak, gyötörnek, várják a feleletet mindenre, ami fölött ma kétségbeesünk.

Hát ezekkel a dolgokkal rövidesen tisztában leszel,

János, ha ugyan már meg nem kaptad a felvilágosítást. A halálos ágy a kinyilatkoztatások és dolgok értelmének titka.

Pár lépés még, és a hegy tetejéről látom már a városkát. Állam a mellemre kókad, és már-már orrabukom a fáradtságtól. Az az érzésem, hogy elkéstem.

Meglassítom lépteimet, s aztán meg is állok, míg kissé összeszedem magamat. Ha még él, ne olvasson le semmi rosszat az arcomról. Ha kérdez, hazudni fogok. Miért tudja meg, hogy nem akar virradni szegény hazánk fölött?...

Arcra, szóra nagyon vigyázzatok a halál közelében!

Negyedóra múlva látszólag egykedvűen kopogok a városka utcáin. Élesen figyelek, de semmi szokatlant nem látok. Miért is? Nem ver fel nagy port egy elröppenő magyar lélek.

A közömbös, megszokott kép. Munka és forgalom. A házak egykedvűen nézik.

A kórházban sincs semmi jele a halálnak. Egy öreg, hizlalt kutya keresztben fekszik az ajtó előtt. A folyosón meztelen lábú fennjáró betegek. Orvosságszag, vatta- és apácafehérség. A kedvesnővérek mosolyognak, ha valaki meghal, és imádkoznak is ezért, hiszen az illető ezáltal üdvözül. Fehér transzport, amely átmegy a másvilágra, ahol nincsenek hatalmi és világgazdasági érdekek, nagy népek, kis népek, és osztozkodás sincs Magyarország fölött.

Erre balra, a folyosó végében van az ötös számú szoba, amelyben János fekszik.

Elhidegül a kilincsre vetett kezem, és nesztelenül kémlelek be az ajtórésen az ágyra.

Nem üres! Még ő fekszik benne! Még él! Nem késtem el!

Még él, de a halál már kifestette magának. Csak a csontját, bőrét tartotta meg, hogy ne legyen nehéz, ha vinnie kell. Még mindössze behinti az elmúlás különös szagával, és kész. Ijesztően vértelen a test, és üregei feketék. Befogta az örök világosság gyertyájának korma. A kimeredő, sárga orr fölött lehunyt szemek. Fehérre virrasztott

felesége int, hogy alszik. Én azt hittem, halott, csak le akarja tagadni. A ráncos szempillák azonban nehezen felemelkednek, és a szemek rám néznek. Pillanatok kellenek, míg az öröm kialakul bennük.

Megérintem jéghideg, elhányódott kezét:

— Itt vagyok, János!

— Köszönöm, hogy eljöttél! ...

— Hogy vagy?

— Most már jól, de nagyot birkóztam. Most már érzem, hogy rövidesen rendbe jövök.

— Hát csak fel az ágyból, öreg fiú! Maholnap áfonyázni kell menni!

— Oda elmegyünk!

Szobatársa, egy német, a másik ágyban titokban kézzel-lábbal integet, hogy szegény Jánosnak bizony vége. Menthetetlen. Szomorú részvét lapos két orcája.

János észreveszi, hogy odanézek. Erre ő is újságolja, nyögi nehezen, szinte mély részvéttel, magyarul, hogy a német ne értse:

— Neki, szegénynek vége! Pár napja van hátra csak! Urinmérgezés!

Az urinmérgezésesen látszik, hogy nincs az a kincs, amiért Jánossal cserélne.

Hát ilyen furcsa, ha két haldokló találkozik.

Egy ideig hazudok, áltatom, de belőlem is hamar kifogy a szó. János se mond semmit, mint aki ráér, bőségesen van ideje. Talán máskor. Mint aki élni akar. Mint aki már tudja, amit én nem tudok. Az orvosok se tudják. Fölényes, mint aki odaát volt.

Szeretném megkérdezni, hogy érdemes volt-e visszatérni? Érdemes-e megmaradni, hinni, ragaszkodni az élethez? Van-e még jövendőnk, amivel szembe menjünk? Lesz-e még hová hazamenni? Újul-e még jó sors számunkra otthon? El lehet-e ijeszteni a nagy haldokló feje mellől is a halált?

Nem merem megkérdezni.

Nincs is kitől, mert a szemek fehérje ismét megzavaro-

dik, a sárga függönyök ráereszkednek, a homlok meztelen boltozatából hideg csap felém.

Felesége rémülten a karomba markol. Mereven ránézek a nagybetegre, és látom, hogy két szemgödrébe lassan szivárog a könny.

A többi Istentől függ.

Dolgomvégezetlen hazaindulok.

Vajon mit akart mondani János?...

44.

Nagy izgalomban vár a feleségem. Időt se enged, hogy beszámoljak szegény János állapotáról, egy levelet lobogtat szemembe.

— Megvan a Tele címe! Megyek! Azonnal indulok! Ő bizonyosan megmondja, mi van a gyermekekkel!

— Ki az a Tele?

— A tisztánlátó, mindent látó, vagy hogy is mondjam.

— Szóval afféle...

— Nem „afféle"! Komoly felkészültségű ember. Csodálatos képességei vannak. A legkiválóbb lélekbúvárok...

— Ahá! Az ismert professzor!

— Hiába gúnyolódik. Nem „professzor". Sok ember köszönheti neki a nyugalmát, életét. Bámulatos eseteket tudok róla. Nem egyet. Sokat. Hogy csak egyet említsek, Máriának, aki a fivére civil fényképét mutatta, megmondta pontosan, hogy az illető 1944. február 12-én délután itt és itt a mellén megsebesült...

Mentire hagyom a dolgot. Jobb óvatosnak lenni az efféle „tisztánlátókkal" szemben. Legyünk barátságban velük!... Nem hiszek ugyan kártyában, szellemidézésben, okkult tudományokban, asztaltáncoltatásban; de hiszek abban, hogy az asszonyok néha megtáncoltatják férjeiket. Ismertem „József testvér"-t, aki fényesen és adómentesen keresett otthon egy hízott médiumnak. A szellemek sokszor megtréfálják az embert. Honnan tudjam, miféle titkai vannak a természetfölöttiségnek? Ha valamiképpen rendbehozzák az asszonyt, egy kupa bort iszom a tiszteletükre, mihelyt hazamegyünk. A jó öreg magyaroknak is voltak táltosaik, különös misztériumaik, miért ne lehetne ma is ilyen ember? Magam is kíváncsi vagyok. Egy bizonyos. A feleségem szentül meg van győződve, hogy a szavuk szentírás, és általuk biztos értesülést kaphat a gyermekekről.

Nincs hatalom, amely el tudná téríteni szándékától. Hát utazzunk!

Az első vonattal megyünk is.

Úgy ül a kis hegyi vasúton, mint az alvajáró. Előre tartott orcáján a megszállottak hite és felemelkedettsége. Lenézi a világot. Elhinném, ha valaki azt mondaná, hogy az ő szíve hajtja a vonatot. Szinte szemlátomást, és egész út alatt.

Egymás után maradnak el az állomások. Minél inkább közeledünk, annál izgatottabb. Sápadozik és szédül, fogai finoman reszketnek. Színes vihar dúl benne. Már féltem, hogy valami baja történhetik.

— Meg se találjuk azt az embert! — próbálom visszahozni a világba, de nem hallja, mit mondok. Más világban jár, ahol nincs rám szüksége. Csak színeváltozásairól sejtem, mi minden játszódik le benne.

— Pfarrkirchen! — nézek ki az ablakon. — A következő állomás...

Nincs kinek beszélni, mert az asszony felugrik, és tévedés nélkül egy magános nőnek tart, aki a vonat másik részében gubbaszt.

— Ugye, szintén Teléhez utazik?

— Igen.

Meghökkenek. Honnan tudta ilyen kétséget kizáróan, hogy ez a nő magyar, és szintén Teléhez utazik? Talán már működnek a szellemek, vagy a Tisztánlátó vezette őket egymáshoz? Különös lény az ember! Mivel töltöttem az időmet, hogy ilyen keveset tudok?

— Én is azonnal megismertelek volna! — mondja a másik fehérnép is.

— De miről, az Istenért?

— Hát a lábáról! — mondják egyszerre. — Bajorországban csak magyarnak van ilyen kis, csinos lába.

Mire magamhoz térek, már meg is feledkeznek rólam.

Megérkezünk. Leszállunk. Megyünk Teléhez.

Hátra se néznek. Kullogok utánuk. Olyan háttérbe szorultnak érzem magamat, mintha pórázon vezetnének. Lopva vetek egy-egy pillantást a városkára. Már attól félek, hogy

kinn felednek az utcán, mikor megérkezünk, de nagy az elégtételem, mikor Tele nagyobb jelentőséget tulajdonít nekem, mint az asszonyoknak.

Most már én is elhiszem, hogy Tisztánlátó. A külsejéből ezt nehéz volna kitalálni. Kövérkés, középmagas ember. Nyugodt, jól táplált. Joviális feje mosolyogva ül a vastag nyakon. Kutató, meleg szemek. Jólesik vele lenni. Nézem és várom, hogy mikor változik át nyurga, hegyes orrú, borzas, piszkos, halálszagú alkimistává, afféle ördögökkel cimboráló, hegyes körmű, „tudós"-sá, aki benn áll a fekete körben, és minden zsebében vicognak az egerek. Titkos, gőgös, kimért, pózoló lélekbúvárt képzeltem, mágikus szemekkel. Horpadt arcú hipnotizőrt, túlvilági fényképészt savas ujjakkal, afféle ód embert, delejezőt, aki ha csak rád mutat, mindjárt a szférákba emelkedel tőle; — nem efféle kispolgárt, akin feszül a jólét, és szereti a sört.

Nem érte meg az utat az egész ember, ámbár ne siessük el az ítéletet, mert egyszerre belém fullad a szó attól, ahogyan a feleségem epesztő kérdésére, hogy tud-e valamit a leányáról, odamondja az „igen"-t.

— Él? — sikolt az asszony.

— Él! — felel a Tisztánlátó.

Nem tehetek róla, valami nagy nehézség nekem is leszakad a szívemről. Hirtelen fáradt leszek, és mintha összes tagjaim eloldozódtak volna. Valami történt velem, mialatt a külsőségeket vártam, a sajátos szertartásra, amely nélkül el se tudtam képzelni az ilyen műveletet. A képzeletet és idegeket kápráztató ingerek helyett ez az ember a kurta pipát ráakasztja a fogaira, és csak lényének hirtelen varázsából sejtem, hogy ismeretlen hatalom és képesség birtokosa. Átjár, megejt, hiszesz és megnyugtat. Nem látod, mint az illatot, csak érzed. Az asszonyoknak kinyilatkoztatás minden szava. Még engem is pillanatra leüt a lábamról, és észrevétlenül múlik el mellőlem a világfájdalom.

Igazat beszél ez az ember!

Mert igazat beszél. Nem erőlködik, nem kóklerkedik, egykedvűen, nevekkel, pontos időmegjelöléssel beszél el mindent. A legapróbb részletre is kiterjedően. Határozott,

biztos, nem tétováz, erőlködik. Hideg, megbízható. Az események a helyükön vannak, és minden szava logikus. Nem titkolja el a veszedelmeket, rettegéseket, amelyeken átesett. Szenvtelenül írja le a támadásokat, hogyan égett el mindene, és maradt a rajta levő ruhában. Kísérteties a megtörtént dolgoknak ez a valósággá teremtése. Sehol ellentmondás, egyetlen pont, gyanús rész. Szorongó szívvel, tágult szemekkel kísérjük végig gyermekünk sorsát. Izgulunk, aggódunk utólag is, felkapaszkodunk a drámai csúcspontokra, és megkönnyebbülünk, ha a veszedelmek elmúltak.

Szörnyű képesség ez a tisztánlátás! Maga Tele is velünk szenved. A megkényszerített pszichikai erők, idegek hatalma őt is elcsigázza, sápasztja.

— Istenem! — pityegi kimerülten a feleségem, és a haja is fáradtan hull le a fejéről. Szinte leesik a székről, olyan gyenge.

Magam is képtelen vagyok többet befogadni. Homályosan jut eszembe, hátha csak könyörületből beszélt így a Tisztánlátó. Hátha nem igaz egy szó se! Remegek, hogy a megnyugvás drága érzését ne kelljen újra megtagadnom. Bár volna annyi ereje a Tisztánlátónak, hogy megtartson benne! Legyen kókler, hazudjon, hipnotizáljon, ijesszen bele a túlvilág szövevényeibe, égessen tömjént vagy pokolrozsdát az orrunk alatt, vegye el tisztánlátásunkat, akár örökre; — csak többé ne térjen vissza a bizonytalanság, az értük való kétségbeesés.

Feleségem boldogan ül a vonatban, és saját szíve mellett füttőzik. A Tisztánlátó teljesen megnyugtatta. A gyermekek sok mindenen mentek keresztül, de élnek. Egyelőre nem fontos, hogy hol, milyen körülmények közt. Az új gyötrelem úgyis túl korán elkövetkezik. Az aranymadarak hamar lehullanak az égből. Ami megmarad, az már csak a vérontók világa. Szörnyű és jövőtlen. Lesz-e, aki felkötözze a sok millió mélységbe zuhant emberszívet? Lehet, hogy már az első vonatzökkenésnél kijózanodunk, de e pillanatban még tervek, álmok, szavak színjátszása minden percünk.

— Eljön az idő, hogy újra együtt leszünk Kolozsvárott. A fiam ott lesz orvos... Soha többet el nem szakadunk egymástól! Erdélyből többé ki nem húzom a lábamat!... Meghalni is csak ott akarok... Nem félek én az élettől, csak egyszer otthon lehessünk! A kis unokák játszani fognak a kertben... Csak járjanak ők is Erdélyben iskolába! Erdélyben...

Feltartom én is erőtlen orromat, és együtt tervezgetünk. Ötleteink támadnak, kis álomlátások, szép buborékcsillogások. A vértől sáros, koromtól fekete erdélyi földet ragasztgatjuk, formálgatjuk. Újjáépítő két öreg a távolban. Lehet, hogy csak a fejünk látszik ki a halál hátán a tarisznyából, de utolsó utunkon is Erdély kísért. Magyarázom az asszonynak, hogy milyen új módszerrel fogok gazdálkodni azon a pár hold földön. Lesz mindenünk. Tehenek, lovak, disznók, majorság, búza, kenyér. Nem kell három falut végigkoldulnia egy vérszegény tojásért. Szabadok, függetlenek leszünk. Újra valakik. Rossz álomként fog elmúlni egész itteni életünk.

— Bár úgy lenne!

— Eddig a gyümölcsfák a legjobb termőerőben vannak. Nem szorulunk a vad erdei vackorra... Nem hiszem ugyan, hogy a méhek meglegyenek...

— Nem baj! Újra szaporítjuk őket... Az első kiscsikót az unokámnak adom...

— Nem lesz könnyű újra felszerelni a birtokot.

— Pénzt veszünk fel a bankból...

Eszünkbe se jut, hogy utolsó morzsáig elvették tőlünk a „birtok"-ot, és ki tudja, ki kínozza azóta!

A vonat megy, és Isten hagyja, hogy játszódjunk tovább. Csak azt nem tudom, sajnál-e vagy mosolyog fölöttünk!

Mikor megérkezünk, elénk áll az első magyar gyászba borult képpel, és fakón, kietlenül újságolja:

— Erdély elveszett! A nagyhatalmak Romániának ítélték...

— Ember! Mit beszélsz? Megőrültél?... Nem! Nem lehet igaz!

Álló helyzetben kihűlök, megmerevedem, és nem tudom, hogy némán hull a könnyem.

Később térek magamhoz.

— Mi az? Mondtál valamit?

— Szegény Sigmond János is meghalt. Hétfőn lesz a temetése Freyungban.

— Meghalt?... Könnyű neki!

Az első halott, akit irigylek.

Különben halottak vagyunk itt mi mindannyian. Halottak, akiknek csak múltjuk van, mellyel eljátszadoznak üres szemekkel, fáradt kezekkel. Szegény, bolond magyar lunatikusok!

Egész nap két szótalan, gondolkodó bagoly vagyunk a feleségemmel. Jár a nehéz malom agyunkban, és elpusztult bennünk a virágoskert. A végsőt izzadja sárga csontunk. Gyengék, esendők vagyunk, akik eldőlnek egy lepke súlya alatt ... ne is együnk, és soha többé ne legyünk! Fagyjunk szoborrá, hunyjuk le mi is örökre szemeinket, mint Sigmond János, hogy ne kelljen tovább látnunk ezt a sivár, nyomorú világot. Az én fekete köröm bezárult. Örök bujdosóvá lettem. Hontalan üldözött. Az én hazám elveszett. Felvehetem a halotti inget, és öltözhetem az utolsó útra...

Nincs már hová hazamenni, asszony, és nincs hol összegyűjteni többé gyermekeinket. Minden és mindenünk elveszett. A kiscsikó nem a mi unokánknak születik, másnak ültettem a gyümölcsfákat, és nem lesznek kiscsirkéink, mesélő méhünk, édes mézünk. Kujtorgó lelkek vagyunk csak, akik kísértetnek ülünk saját házunk tetejére. Miért próbálunk mégis élni? A fekete földdé vált test ismét fel akar támadni. Vergődik, csapdos a lezuhant lélek szárnya, de mindig visszaerőtlenedik a tehetetlenségbe.

A többiek is így vannak. Lajos néz a semmibe. Szemüveges szfinksz. Sárga még a levegő is körülötte. Hejo Pali nem leli helyét. A tanár nem bírja abbahagyni a sétát.

A gyászban mindenki elfeledte a beszédet, s a mulandóság őrli a hátralevő kevés időt.

Mi, erdélyiek egymásra se merünk nézni, csak viaskodunk magunkkal. Csak mi tudjuk igazán, akik huszonkét esztendeig kisebbségi sorsban éltünk, hogy újra a gyűlölet, megaláztatás, elnyomatás, pusztulás lett a sorsunk. Bilincs, börtön és kínok. Mi már nem térhetünk többé haza! Se reménység, se vigasztalás. Besötétedett, és nincs többé világosság. Menjünk, és haljunk meg mi is, pajtás!

Egy ember Passau környékén belement a Dunába. Addig ment, míg odalett. Egy másik ember...

Jere, igazság, ülj le ide mellém, és essél kétségbe!

45.

Szegény János legalább szép napot kapott. Színes és virágos a május, mintha fiatal leány állana koporsója fejénél. Süt a nap, és meleg lesz a szemfödő az arcán. Csak az arca nem lesz meleg soha többé. A halálszolga — nagy darab bajor, igazi sírőr, kísértetpásztor, aki a feleségét is beleszoktatta az iparba — leveszi a koporsó fedelét, hogy aki akarja, még egyszer láthassa a holttestet. (Ha én halok meg, és lenne koporsóm, ne vegyék le a fedelét!)

A halott néma fogadást rendez. Aki akar, mintát vehet róla. Hát igen. Így fogunk kinézni mi is. Ilyen mellre nyugtatott kezűek leszünk, ha már hiába tartják orrunk elé a pehelytollat. A fekete szárnyak hamar kinőnek a hátunkon, s feleségünk zokogva várja, hogy szépet mondjanak rólunk.

Ez a földi szokás, János, és te vagy a mi első halottunk, mióta kihúztuk a lábunkat a hazából.

El is jöttünk hűségesen a temetésre Palin kívül, aki lehet, hogy most nyergeli Szent Mihály lovát, de tiszteltet ő is. Nincs ugyan mindenkinek fekete ruhája, de eléggé fekete a sorsa helyette. Ilyen a menekült cicoma.

Illedelmesen hallgatunk és nézünk. Hol az égre, hol egymásra, hol a gyászpompára. Szegény özvegy eladta az utolsó aranyórát is, hogy kitegyen magáért, és megadja a végtisztességet emlékezetesen; de akár arannyal tölthette volna tele a koporsót, attól se lenne fényesítetlenebb, és nincs az a vagyon, amiért a helyi szokásoktól eltérnének. Centiméterrel se ásnak mélyebb sírt, mint amilyet szokás, és minek két ló a menekültnek? Egy is elhúz utolsó utadra. Papír nincs gyászjelentésre, de minek az? Arra való a fekete tábla a fejednél, hogy szűkszavúan felírják rá krétával a nevedet, korodat, és kész. Azt is széles lendülettel, durván letörli a halálszolga, mielőtt elvinnének a ravatalról. Olyan egykedvű természetességgel cselekszi, hogy az már szim-

bólum. Jöhet a következő. Közvetlen és praktikus szokás. Kár, hogy a temetés alatt nem vezetik be a pipázást is!

Milyen másképpen csinálta otthon, Udvarhelyen Sille úr, a halottak díszítője, művésze, magas, sovány, hosszú ujjú ember, aki minden elköltözöttre kedvesen mosolygott, és csalhatatlanul meg tudta adni mindenkinek a végső formáját. Aki megtekintette az ő halottait, ravatalait, az nem bízta magát másra. Feledhetetlen művészi hatásokat keltett, és senki sem értett jobban a fényeffektusokhoz. A fehérrel és feketével senki se tudott úgy bánni. Gusztus volt a keze közé kerülni. Amit a halál eltorzított, rontott, borzított rajtad, azt ő helyrehozta. Visszaadta saját énedet, és túlvilági hangulatot varázsolt gyertyafényekkel. A finom kendőzésben utolérhetetlen volt. A lélek megbánta, hogy elhagyta azt a testet, melyet ő díszített. Az utolsó bajuszszálig mindenre gondja volt. Nem született több ilyen nagyvonalú halottmosó! ... Hol van tőle ez a két temérdek, tenyeres-talpas temetőbogár? Még az ember hagyján, de az asszony! Fél kézzel képes felmarkolni akármilyen halottat a forgácsról.

E pillanatban azonban mind a ketten a szájukat tátják a különös magyar fekete áldomásra. Herrgott! Milyen furcsa, idegen nép! Miféle vallás lehet az a kálvinista, ezzel a csontos arcú mongol pappal, aki szóval, könnyel ébresztgeti öreg szolgatársát?

A ravatalház pitvarában fekszik a koporsó. Körülálljuk, és nézzük Jánost, aki már megoldotta a nagy kérdéseket, nem hurcolja tovább a hontalanságot, nem reped meg a koponyája a töprengéstől, hogy miért szakították el tőlünk ezeréves tulajdonunkat, Erdélyt, és taszítottak kárhozatba bennünket, szabadították fel ismét a múlt veszedelmeit. Nem lesz békesség, nyugalom azon a földön. Megint darabokra tépték szerencsétlen Magyarországot. Ráfeküdt a vak világ, hogy ne támadhasson fel.

— Mi lesz, János? Miben higgyünk, bizakodjunk? Mire várjunk?

A sír fölött lebegő koporsóra még ráontjuk kérdéseinket, de János többé nem emeli fel a fedelét, hogy válaszol-

jon, hanem eltűnik a sír partjáról. Leereszkedik a láthatatlanba.

Hát akkor Isten veled, János!

Lehet, te már tudod is, hogy mihamar együtt szedjük ismét az áfonyát, és sütjük a szalonnát a mennyei erdőkben. Lehet, hogy mihamar elszólít engem is a holló.

Talán jobb is volna! Mi értelme van tovább vándorolni? . . .

46.

Komoran mászunk vissza a kis vonatba, hogy hazamenjünk. Most látom, mennyire meggörbültünk mind, mintha láthatatlan koporsókat cipelnők a hátunkon.

Csoportokba verődünk a piszkos fakocsiban, és szótlanok vagyunk, mint ahogy temetés után illik.

Aztán hátra tesszük szegény Jánost is.

— Hallom, voltatok a Tisztánlátónál. Mondott valami érdekeset?

Ímmel-ámmal felelgetek. Letört, fáradt vagyok. Kiürült, hitetlen, meszelt lábú rabszolga, akit eladtak a moszkvai vásáron. Az asszony beszéli el a látogatást a Tisztánlátónál.

— Bámulatos! — mondják rá hárman is.

Fanyalgok, és bosszant a megjegyzésük. Semmi „bámulatos" nincs benne, hiszen tulajdonképpen semmit se tudunk a gyermekekről, hogy jelenleg hol vannak, mi van velük. Fel tudnám gyújtani a szemeimmel a feleségemet, aki maga a meggyőződés.

— Határozottan megmondta, hogy nagyon rövid idő alatt hírt kapunk róluk egy szőke nő útján. Mikor nem is sejtjük. Egyszerre mindenikről. Egy szőke nő fogja elmondani az erdőben.

— Aki pénzzel és szerelemmel gondol az édes otthonra! — gúnyolódom a kártyavető cigányasszonyok nyelvén. — Engem ki fog csalni a zöld erdőbe. A szép naccságának szintén lesz szívszerelme tíz év múlva, mikor már vén bimbó lesz. Egy öreg török, aki már kiaszott a bugyogójából.

— Hiába gúnyolódik. El fog jönni a szőke nő! ...

Vállat vonok, és hallgatom a kis vonat szuszogását. Pár állomás, és otthon vagyunk. Feleségem tovább beszél a Tisztánlátóról. A többiek rá figyelnek. Én nézem a hegyén-hátán utazó erdei bajorokat. Mennyi arc- és alakvál-

tozat! Férfia, nője nehéz életre készült fagyökérből, sziklanehézségekből, görcsös, széltépett ágakból. A vidék lelke és különössége van bennük. Darabosak, ridegek, zárkózottak. Egyszerűek, mintha az erdő koboldjai elvarázsolt népe ülne a kocsiban otromba facipőkben. Egész múltjukat magukon hordják, és összetartanak. Szaporák, és lényükben hordják jövendőjüket. Fából való szentjeik őrzik őket, és az erdők. A föld, melyet megülnek. Nem pusztítja egymást három fajta rajta konok, százados gyűlölettel, mint Erdélyben.

— Mi az? Már megérkeztünk?

A többiek már készülődnek a leszállásra. Kis megálló az állomásunk. Nyitott fabarakk az erdő közepén. Hangulatos és elhagyatott. Köröskörül fenyők sűrűje.

Alig várja meg a vonat, hogy lelépjünk róla. Füstje megakad a fák csúcsán. Néhány lépés, és az erdőboltozat félhomályába lép az ember. Alább patak búvik pisztránggal. Szeretem ezt a helyet. Madárösztön ez bennem. Minden kicserélődik különös varázsában. Meseszeme lesz az embernek, és babonát szagol az orr. Ősz nyulak ülnek a fenyők tövében, és megfognak a pókhálók köztük.

A mozdony telefújja a helyet fehér gőzzel. Alig lehet kibukkanni közüle.

Az első leszállók már nekivágtak az ösvénynek. Én is beállok a láncba.

Ekkor a vonat zűrzavarából valaki utánam kiált:

— Jóska bácsi!

Visszafordulok. Egy fiatal leány rángatja ki magát a gőz, füst fátyolából. Rámeredek, és megkövülök. Hiszen ez Júlia, a miniatűrművész, kedvencünk Budapestről.

— Te... te, gyermek! Hogy kerülsz ide?

— Hírt hoztam a gyermekekről. Élnek! Nincs semmi bajuk!

Megszédülünk a feleségemmel. A többinek felakad a szeme a csodálkozástól. Valaki hebegni kezdi:

— A Tisztánlátó! Ahogyan megmondta! Egy erdőben! A leány is szőke! Bá... bámulatos!

Júlia, szegény, nem tudja mire vélni a különös fogadtatást, hogy kezet se nyújtunk, által se öleljük, útját se kérdjük; csak nézünk hitetlen, képedten, belénk fagyott szóval, mint a sírból kikeltet. Testünk reszket, homlokunk hideg. A többi magyar is csak meredezik rá elejtett szájjal. Mi is mintha csalódottak volnánk: Csak ennyi?... Öröm, aggódás, meglepetés kavarog bennünk. Nehezen ocsúdunk. Restellem is, hogy nem én kérdezem meg, hanem a tanár:

— Hogyan jött, kisasszony?

Júlia nekem felel:

— Megtudtuk, hogy másfél év óta semmit se tudnak a gyerekekről. Nem hagyhattam ebben a bizonytalanságban, gyötrelmes helyzetben, hát elindultam.

— Kaptál útlevelet?

— Útlevél? Ma?...

— Hogyan? Átszöktél?

— Átszöktem.

— Három ország határán?... Gyalog, éjszaka, egyedül, erdőn-mezőn keresztül, ismeretlen helyeken? Csak azért, hogy bennünket értesíts?

— Azért.

Nem bírok szóhoz jutni ekkora áldozat láttára. A kis csoport is elhűlve állja körül a gyereklányt, aki ragyog örömében, hogy hírt hozhatott nekünk, és nevetve újságolja:

— Az osztrák határon a határőrség udvarán mentem keresztül éjszaka, a lámpafények alatt, a ház árnyékában.

— Sehol se történt bajod?

— Csak Passau fölött. Egy határőr elfogott. Fegyvert szögezett rám...

— És?...

— Megmondtam az igazat. Csak nézett, és a fejét rázta. Sírtam, odaadtam a batyumat, hogy lássa, nem csempészúton járok. Magyaráztam, ahogy tudtam: „Két öreg szülőről van szó, akik másfél év óta semmit se tudnak gyermekeikről!" Megkérdezte, hogy rokonaim-e azok az emberek. Mikor megmondtam, hogy nem, hátralépett, és még erősebben megnézett a hold világánál. A batyut visszaadta, és azt

mondta, hogy menjek vele. Reszketve követtem, mikor kiértünk a hegy peremére, lemutatott a közeli városfényekre: „Az ott Passau! Menjen ezen az úton, de senkinek meg ne mondja, hogy velem találkozott, mert akkor engem csuknak be maga helyett!" ... És most itt vagyok. Nem tetszik örülni nekem?

Csak a hideg homlokomat árnyékolgatom a kezem hátával, és fakón ismételgetem: — „Vakmerő gyermek. Nem szabadott volna! Ez... ez..."

— Ki volt, aki feltartóztatta? — kérdezi a tanár. — Német? Amerikai?

— Nem láttam jól a sötétben...

— Ember volt! — morogja Lajos, és ő is beletartja gondolkodó arcát a semmibe.

Minden harmadik lépésre megbokrosodom. Ilyen még nem történt velem.

— Ha elfognak, egyévi börtönt kapsz! ... Nem tudod, mit cselekedtél!

Szemembe kacag a lányka.

— Azt hiszem, elbocsátottak volna. A bírák is emberek. Apák, akik megértik...

— Te még hiszel bennük?

Most Júlia képed el.

— Talán Jóska bácsi nem hisz?

Nyeljük minden szavát megkövülve a fák alatt, hiszen ez a lány az első szemtanúnk, aki Budapest ostromát átélte. Járt a tűzben, a Duna jégtábláin, halottaknak kezdetleges koporsókat szögezett a légnyomástól letépett cégtáblákból. Maga kapart sírokat. Ivóvízért szökött a tankoktól szétroncsolt katonatestek véres sarában, cipelte az éhező emberek által lerágott lótetemeket. Ölte az éhség, ütötte a halál, kígyókká változtak a borzalmaktól hajszálai, szénrakás alatt rejtegette magát az emberi fenevadak elől. Tíz férfinál többet átélt, és mégis bír kacagni, szeretni, hinni. Fiatal és ártatlan. Hisz a magyarban, az országban, a jövendőben. Kivirágzott a romokból, mintha semmi se történt volna. Mintha egyenesen a paradicsomból lépett volna

elénk. A lehetetlen is természetes neki. Hol vagyunk mi ettől a repüléstől, a lélek szent erejétől?

Úgy álljuk körül, mint vén, nyugdíjas medvék, akik nem hisznek a napban, virágban és játékban. Magam is köztük értetlenkedem, és emésztem a sok lehetetlent: — „Te... te vagy ez, gyermek?"

Ahány szót dob ránk, annyiféle érzés, gondolat váltakozik bennünk. Mellünk összeszorult, lélegzetünk kurta. Ilyenkor látszik, mennyire lejárt már a mi időnk. Málladozunk, erőtlenedünk, és elhervadt a lelkünk. Megáldani ha tudjuk őket. Arcunk tele pókhálóval, és a merev ráncok közt megül a könny. Miért nem fordít le már Isten a tenyeréről?

Elhagyatottan állok a csoportban, és hallgatom az izgatott kérdéseket. Kétségek, vívódások közül tépi ki mindenki. Kissé szemérmesen is. Bizakodva, hogy hátha a magunkban hurcolt éjszakában világosság gyúl. Röpködnek e félve ejtett szavak: — Édesanyám, feleségem, húgom, fiam, Azt senki se tudja, élők közt mondja-e, holtak közt említse-e... Még jó is, hogy Júlia nem tud róluk. Így megmarad a reménység, és jólesik a biztatás.

— Nem hiszem, hogy bajuk történt volna. Abban az utcában átmeneti volt a harc. Aránylag épen maradt.

Mégis mindenkit tovább ijeszt a képzelete, és fakón sorolja:

— De az éhség!... Szörnyű tél! Nélkülözések! Veszedelmek!...

Irigyelni lehet minket, hogy kiléptünk a fekete sorból.

Meglepetten veszem észre magunkon, hogy gyorsan ráültünk a sírkövünkre, s hamar megtagadtuk a siralom völgyét, melyben percekkel előbb a többivel együtt epekedtünk. Már igényesek vagyunk a szerencsénkkel szemben is. Kitetszik az asszony kérdéseiből.

— A szőnyegek is megvannak?

— Igen.

— Képek, szobrok, könyvek?

— Azok is.

— A csillár, aragonit, a hamutartók?

Odamorgok, hogy hagyja a fenébe a hamutartókat,

mire kideríti, hogy nekem az életben semmire se volt gondom. Ha ő nem lett volna! ... Litániába lehetne foglalni, olyan élhetetlen vagyok.

Belenyugszom, és azon töprengek, hogyan lehetne ennek a leánynak meghálálni, amit értünk tett. Minél tovább nézem, annál nagyobb a cselekedete. Egyszerűen nem lehet meghálálni ... Ejnye te, táltosleányka! Te világba szabadult virágocska! Hogyan lehet ilyen boldog valaki, hogy megvonhatta magától a falatot, eladhatta értékeit, hogy pénze legyen vonatra, és nem rettent vissza semmi veszedelemtől, gyaloglástól, éjszakától, börtöntől, csakhogy a lelke után futhasson. Hát ilyen „bolondok" is vannak még?

Szeretnék ezen a helyen leülni, egyedül maradni, és semmivé gondolkodni magamat ezek fölött a dolgok fölött. Különös tűz ég bennem, és Júlia minden szavával új ágat dob reá.

— Szegény Őzike néniék öngyilkosok lettek ... Szőnyegekbe csavartam, és úgy temettem el őket. Ha tudtam volna, ha sejtettem volna, mit akarnak! ...

Képes önmagát vádolni értünk is ez a gyermek, aki az élet szörnyű mélységeit járta meg. Tehetetlen, gazdag öregasszonyokat hurcolt le naponta az óvóhelyre, akik aztán titokban ették meg a féltett falatot, hogy ne kelljen adniok neki belőle. Százszor kitette másokért az életét veszélynek. Járt vérben, tűzben, pusztulásban; kézen fogva a halállal, jutalom és köszönet nélkül.

Miért?

Mert ő ilyen. Nagy árat fog fizetni majd érte, de ma még ilyen. Percekkel előbb ismeretlen embereknek vállalkozik, hogy mihelyt visszamegy, megkeresi hozzátartozóikat, leveleket visz, és írjanak csak nyugodtan, mert ha baj lenne, megeszi a leveleket, harapófogóval se lehet semmit kiszedni belőle ...

Szinte látom, hogyan ül mosolyogva a vonaton, készen arra, hogy kiugorjék. Kis motyó az ölében. Még kacag is, hogy éjszaka sikerül bevennie magát a határerdőségekbe, bokrok, fák, sziklák alatt kuporognia, dobogó szívvel figyelni a neszeket, előre settenkednie ismeretlen helyeken.

Közben arra gondol, hogy milyen szörnyű lehet két öreg embernek másfél évig semmit se tudni gyermekeikről, gyötrődnie éjjel-nappal, és annál inkább siet, töri magát, hogy meghozhassa a jó hírt.

Most pedig itt van, és kézen kívül egyebet nem nyújthatunk neki.

— Ilyen, látod, a hazátlanok sorsa!

Már a meredek hegyet másszuk, amelynek tetején lakom. A derekán kifulladok, ijesztő a színem, a szemek esnek ki fészkükből, a szív félig kidugta fejét tátott számon, de nem szabad Júliának észrevennie, hogy el ne mondja otthon a gyermekeknek. Összeszorítom tehát a zsebemben ökleimet, s úgy üszülök neki újból a meredeknek. Előregörbedt testemből kifütyülő lélegzetem elfújja a port utamból, de megyek fájó inakkal, míg lábaim érzéketlenekké válnak.

„Ezt a részletet nézd!" — akarom ravaszkodva a szép kilátást mutatni a hegy tetején, de a táj megfutamodik, mintha megijedt volna tőlem.

A hirtelen ért öröm, hírek, benyomások miatt el is feledtem, hogy a hegyek minden alkalommal megfutamodnak előlem, és táncolnak az erdők, lengenek a mezők, bizonytalanná válnak az egek.

Nem kell azonban ezt tudnia se az asszonynak, se ennek a gyereknek.

— Hát itt lakunk!

Júlia megütközve néz körül, de gyorsan azt mondja:

— Milyen érdekes!

Mi is sietünk dicsérni a hajlott, fekete gerendákat, melyekbe naponta verem bele a fejemet, a tenyérnyi ablakocskákat, a szűk levegőtlenséget, a tyúkólt a szobácska alatt, ahonnan éjféltől kezdve két kakas kukorékol fel hozzánk ötpercenként. A vendégeket ugyan az ölünkbe ültetjük, de mindez olyan intim, kedves, meleg. Olyan otthonos, s mi olyan jól vagyunk!

Különben láthatja Júlia is, hogy madarat lehetne fogatni velünk ezekben a napokban. Éjjel-nappal beszéltetjük, hordozzuk, mutogatjuk az egész környéken, nem leljük

helyünket. Külön íze van minden szónak, névnek, helynek, eseménynek. Díszítjük magunkat, telítkezünk, és csak akkor ijedünk meg, amikor elrepül a pár nap, és Julikának vissza kell mennie.

Erre hirtelen mi kezdünk beszélni, hagyakozni, hiszen annyi üzenni-, mondanivalónk van. Ezer dolgot szeretnénk egyszerre belerögzíteni, és nincs olyan hely az emlékezetében, amit össze ne firkálnánk. Tízszer is elmondjuk ugyanazt. Külön az asszony, külön én. Esztendők távollétét szeretnők egyszerre pótolni, s a levegőből is felpakolni, hogy lássák otthon, miben élünk.

— Jól nézz meg mindent! Beszélj el mindent!

Különösen az asszony lelke vergődik, mint a beteg sirály a habok közt, amely ferdén látja már a világot.

— Hogyan fogja visszaszöktetni ezt a leánykát?

Az csak természetes, hogy az ő szemében én vagyok az erős, kemény legény, aki három ország impériuma és a megszálló nagyhatalmak ellenére könnyedén teszem-veszem az ilyen fiatal leánykákat. Mintha csak arról volna szó, hogy fogassak be, és küldjem haza, ide a szomszédba.

— Hát, látod, gyerek, ilyen sokra tart az asszony még? ... Nono, azért nem muszáj mosolyogni!

47.

Pillanatra kisütött a nap, ennyi volt az egész. Pár nap alatt visszatér a régi, szürke sors, a keserű valóság. Új hírek és új kétségek gyötörnek. Jövőnk mind kilátástalanabb. Visszaesünk a régi hangulatba. A sas újra rászáll a májunkra. A napok ugyanazok. Nehezek, terhesek. Éhesek, és rongyokban járnak, mint eddig. Hol ez nincs, hol az hiányzik. Kétszeresen nehéz itt a kenyér útja. Ezt is megszoktuk. Már nem őröl, lázít. Egykedvűen vesszük tudomásul. Számba se veszem, mikor az asszony fát gyűjteni küld az erdőbe. Rendes napi foglalkozásunk már az erdőjárás.

— Jó. Megyek!

Megvan a rendes felszerelésem: kötél, kampó, zsák a fenyőtoboznak. A baltát eltiltották, és csak titokban lehet vinni. A tuskókat ugyan kiszedhetnők, de ez fiatalabbaknak való munka. Mi már inkább a vihart lessük, hogy számunkra is tördeljen valamit. Ilyenkor már hajnalosan kinn vagyunk, hogy elszedjük egymás elől a száraz ágat. Remek zsákmány kerül néha.

Mostanában azonban már a távolabbi erdőkbe kell mennünk. A közelben a menekültek az utolsó gallyat is felszedték. Meg se lepődünk, ha a legszokatlanabb helyeken találkozunk egymással.

— Te is itt vagy, Gyuri?

— Igen. Hajnal óta keresek egy megfelelő botot.

— Botot? Van itt elég. Minek azt keresni?

— Nono! Nem értesz te ehhez. Nem akármilyen botról van szó. Amelyikkel haza tudjak menni Magyarországra.

— Te haza akarsz menni?

— Te talán nem akarsz hazamenni?

— Hogyne. De gyalog!

— Nekem már nincs pénzem vonatra. A huszonnégy

személyes ezüstöt ugyan eladtam ezerkétszáz márkáért, de hol van már az a pénz! Mi már tovább nem maradhatunk.

— Családostól akarsz hazagyalogolni?

— Ki mondta, hogy családostól? Csak magam. Egyedül. Először rendet csinálok otthon.

Kezdek hüledezni.

— Te! Bottal akarsz rendet csinálni?

— Csakhogy rájöttél. Kissé szétütök a gyilkosok közt.

Még mosolyog is hozzá.

— Szétütsz?

— Hát érdemelnek mást? ... Csak megtaláljam a megfelelő botot!

— Van ilyen bot? — kérdem félénken, mert már látom, mi történt ezzel a szegény emberrel.

— A történelem ismer néhányat. Mózesnek volt egy. Ha eldobta, kígyóvá változott, ha felvette, bot lett. Imre királyunk szintén pálcával ment az ellenséges táborba ... Miért ne tudnám én is megdönteni a rendszert, ha megvan hozzá a megfelelő botom?

— A rendszert megdönteni? Ezért? ...

— Na ... Van egy kevés magánleszámolásom is. Nem szívesen beszélek róla. Az ember viselje férfiasan, de valószínűleg tudod is, hogy ezek otthon kifosztottak mindenemből, amit egy élet munkájával szereztem. Koldussá tettek. A feleségemet is elvették. Csak azért, mert követett a számkivetésbe, ahogy erre mindjárt harminc esztendeje megesküdött. Ezért most ő is háborús bűnös, hazaáruló, megbélyegzett, és mindenétől megfosztva, öregségére kilökték az utcára. Nem tudom tovább nézni ezt az életet, amire itt kényszerültünk. A nyomor, az éhezés határán ... Nem volt ő ilyenhez szokva otthon. Kertész hozta fel a virágot minden reggel otthon ... Ma pedig kilökdösik az idegen házból, ha koldulni megy ... Miattam van így! Érted, mi ez? ... Én vagyok az oka, hogy ebbe a helyzetbe jutott. Elég, hogy egy képviselő felesége. Büntetése számkivetés, nyomor, börtön, halál. Most már tudod ... Hol az a bot? Máris sok időt töltöttem veled. Sietek. Ki tudja, hány erdőt be kell járnom? ...

Hirtelenében nem tudom, mit kellene tennem, annyira meg vagyok döbbenve. Mi történt ezzel az emberrel? Ezzel a hallgatag, komoly, derék, tehetséges emberrel? Senki se viselte bölcsebben, férfiasabban a nehéz sorsot nálánál. Nem is hallottuk, hogy valami baja volna. Igaz, hogy a szomszéd faluban lakik, de kellene tudnunk róla, ha valami történt volna vele... Úristen! Ez az ember!... Ez az ember!... Vajon megőrült ez az ember?

Nem hagyhatom magára ilyen állapotban.

— Gyuri!

— Mit állsz az utamba? Mit akarsz?

Ellenséges és veszedelmes.

— Csak... csak éppen meg akartam kérdezni, ebédeltél már?

— Ebédelni? Haha! Miből? Miből?

A szó is elcsuklik bennem. Csak nézem a feldúlt, szerencsétlen öreg embert, aki jóval túl van a hatvanon. Milyen sovány, kietlen, színtelen, és furcsák a szemei. Mintha szürke halálszagot éreznék. A fekete, száraz izmokból, hideg csontokból dermesztő erő árad. Félelmes, fagyos sugárzás az egész ember. De lehet, hogy csak én látom ilyennek. Az azonban bizonyos, hogy színtelen ajkai reszketnek. Nézzük egymást. Fölöttünk és körülöttünk az érzéketlen erdő. Halk zúgása állandóan cseng a fülemben. A fenyők zöld felvillanásai mind sűrűbbek lesznek szemeim előtt, és érzem, hogy önmagam feszültségétől mindjobban kifáradok... Érdekes, hogy még milyen szénfekete a Gyuri haja ebben a korban! Bennebb valami madár riad meg a sűrűben, és elvágódik fölöttünk, ki, a szabad égbe. Ezt se veszi észre. Semmit se vesz észre, csak néz. Engem néz. Mi a szándéka?... Kezd már kellemetlenné válni. Azt se tudom, hogyan kell ilyen esetben viselkedni... Vajon nem kellene a kezemben levő kötéllel?... Szörnyűség! Mire gondolok? De, ha tegyük fel, mégis!... Meg tudnám kötözni ebben az esetben? Volna hozzá lelkem, hogy ebben az elhagyott erdőben, négyszemközt, fizikailag, birkózva ezzel az öreg emberrel az ő érdekében, hogy megmentsem, ki tudja milyen bajoktól, — kötelet erőltessek a testére?... Vagy

mi volna, ha engedném, hogy menjen útjára, zavart lelke álomképei után, és nem szólnék róla senkinek?... Nem volna jobb, ha elfeküdnék örökre ezen a zöld mohgyepen, és megnyugodnék szegény?... Egyelőre mégsem hagyhatom azonban magára. Vele megyek. Vele keresem azt a bizonyos botot, amit nem is volna rossz megtalálni. Ha azonban látom, hogy nem tűr meg maga mellett, titokban maradok a nyomában. Valahogy majd kialakul a helyzet.

Arra rájöttem, hogy nem szabad mereven rábámulnom. Természetesen kell vennem a helyzetet, mintha semmi se történt volna, és igazat kell adnom, bármit is mond. Közben minden mozdulatát lesem, s képzeletem villámgyorsan átfürkészi a lehetőségeket.

Érdekes. Fel se tűnt eddig, hogy hálóingben van, sebtében felöltözve, mezítlábra húzott cipőkkel, mintha hirtelen az ágyból kelt volna fel.

Lehet, hogy mégis a másik módszer a célravezetőbb. Keményen venni, ráerőszakolni az akaratomat, felrázni a lelkét, és nem engedni, hogy elsüllyedjen az arany ingoványban.

Külön szerencsétlensége szegénynek, hogy ilyen kényszerképzetekkel kell birkóznia. Mennyivel szebb volna, ha a szebbik felére hasad az énje, és azt hiszi, hogy tisztességben, becsületben otthon él a régi jólétben, jogrend, vagyon- és életbiztonságban, s feleségének újra felviszi a kertész minden reggel a friss virágot, célja és értelme van ismét az életnek. Hinné azt, hogy megjött a világ esze, és nem ebben a nyavalyás bajor falucskában hull ki rongyaiból az erkölcsi világrend romjai fölött éhesen, üldözötten, az ártatlanul kiontott vér szennyében, a fellázadt lélek zavarodottságában. Igaz, hogy ez is őrület, de adná Isten, hogy ebben töltsük el hátralevő néhány esztendőnket!

Szegény Gyuri!

Lehet, hogy ez lesz a mi sorsunk is? Fekete buborék szökik az agyunkra, hogy ne lássuk a magunk és a világ végzetét, bosszúállásokat, aljasságokat, hatalmi bolyokat, a jó és igaz eltiprását, a szemét eluralkodását.

Jó neked, Gyuri! Könnyű neked, Gyuri!...

— Hogy mondod? A fejed?... Nincs semmi baja a fejednek! Dehogy van!

— Azt én jobban tudom, Józsikám! — mosolyog kényszeredetten. — Úgy fáj, hogy hasad szét. Téged is alig látlak, és mintha csak vörös köd volnál... Mondd, hogyan kerültem ebbe az erdőbe?

— Bizonyosan kijöttél rőzsét gyűjteni. Én már itt találtalak.

— Nem, nem! Én nem jöttem rőzsét gyűjteni az erdőbe. Napok óta otthon fekszem az ágyban, orvos kezel, és szörnyen fáj a fejem szakadatlanul.

— Azért kapkodtál állandóan a homlokod felé! Mindjárt feltűnt.

— Hogy mondod? A homlokom felé?

— Semmi, kérlek! Csak éppen... Kissé meglátszott rajtad, hogy beteg vagy.

— Csak a fejem, Józsikám. Tüdő, gyomor egészséges. Jó étvágyam van, és még náthás se voltam, mióta eljöttem hazulról. Csak éppen a fejem. Megyek is. Mit gondolnak szegények otthon, ha meglátják az üres ágyat? Kétségbe lesznek esve... Csak azt tudnám, hogyan kerültem az erdőbe! Milyen erdő ez? Kiismered magad benne? Vajon messzi lakom innen? Ejnye, de kellemetlen! Nem lennél szíves megmutatni az irányt? Csak az irányt, hogy hazataláljak.

— Majd én hazakísérlek.

— Dehogy kísérsz! Csak az irányt! El tudok én magam is menni.

— Együtt megyünk, hiszen szédelegsz. Alig állasz a lábadon. Kapaszkodj csak belém!

— Nem bánom, de csak az erdő széléig. Onnan magam is hazatalálok... Hallom, hogy szeretnél elköltözni Wollabergből.

— Igen. Nem az én rossz szívemnek való az a hegy. Egyszer orra bukom. Jobb is volna már!

— Nem szabad így beszélned! Rád még szüksége van a nemzetnek.

— Ne kacagtass, Gyuri! A nemzet! Az ország! Van az még?

— Hogyne volna! Szépen rendbe jön minden. Türelemmel kell várni az időt. Az otthon levőknek még rosszabb a dolguk. Meg fog szűnni a kisebbség terrorja, vérontás, elnyomás, kínzások...

— Legjobb volna szétütni köztük!

— Szétütni?

Meg is áll Gyuri, úgy meghökken.

— Te bottal akarsz szétütni köztük?

— Hát érdemelnek mást?... Van ilyen bot. A történelem ismer néhányat...

Gyuri kezdi rosszul érezni magát mellettem, hiszen kétségtelen, hogy baj van velem. Érdekes, hogy eddig senkitől se hallotta. Lehet, hogy azalatt történt, míg ő ágyban feküdt súlyos betegen. Rettenetes!... De nem csoda. Előbbutóbb mindnyájunknak ez lesz a sorsa. Milyen nagy kár értem!... Ilyen állapotban nem szabad ellenkezni. Mi lesz, ha ebben a magános, félreeső erdőben négyszemközt, ilyen betegen, elgyöngülten?... El se bírna menekülni előlem. Ha le is tudna valahogyan rázni a nyakáról, ilyen állapotban mégsem hagyhatna magamra. Színtelen, sápadt is vagyok, és különösek a szemeim. Ezek mindent elárulnának.

— Nem pihennél keveset?

— Nem vagyok fáradt... Tudod, Gyuri, ki tudnék futni a világból, ha az otthoni állapotokra gondolok... Nem bolondság az a bot!

Gyuri aggodalma szemmel láthatólag fokozódik. Látom az erőfeszítését, hogyan nyugtasson meg. Közben mintha saját főfájásáról is megfeledkezett volna. Természetesen, rendesen viselkedik. Semmi baja már. Egy kis vérnyomás volt az agyon. Elmúlt. Vége. Mégis jobb, ha cselekszik, foglalkozik, elvonja a figyelmét önmagáról, és nem süllyed vissza a lelki veszedelembe. Majd vigyázok rá.

Közben ő próbál az orromnál fogva vezetni. A fejébe vette, hogy nekem mindenképpen pihenésre van szükségem. Én viszont nem akarom, mert a pihenés már nem cselekvés, és ezt az embert most nem szabad gondolkodni, emlékezni

hagyni. Az izgalomban megfeszült testi erőt is jobban ki lehet használni, míg megjön a visszahatás. Különben ki se bírná hazáig.

— Menjünk csak, Gyuri! Az ott a falud! Negyed óra alatt ott vagyunk.

— Ne is fáradj tovább! Immár magam is eligazodom, de te hol mégy haza? Tudod, hogy merre kell tartanod?

— Nem lehet eltéveszteni. Látod, ott a templom a hegy tetején? Az mutatja az utat. Na, Isten veled!

Gyuri tétovázik.

— Ne menjek veled?

— Velem? Miért?

— Csak gondoltam... Az a benyomásom, mintha beteg volnál. A színed, kinézésed, viselkedésed, a szavaid... Hogy is mondjam? A gondolkodásod...

Úgy néz rám, mint egy rakás szerencsétlenség. Elválásunk után is többször utánam figyel aggodalmasan, döbbenten, sajnálkozva. Előbb szegény Sigmond János, és most én...

Lehet, hogy ez lesz mindannyiunk sorsa. Fekete buborék szökik az agyunkra.

Talán jobb is, ha beborul egészen, és nem kell többé látnunk ezt a világot, emésztődnünk, naponta meghalnunk. Legalább egyszer vége a számkivetettségnek, üldözöttségnek, gyötrődéseknek!

Még egyszer utánam néz, mielőtt eltűnnék a hajlatban, és valószínűleg felsóhajt:

— Könnyű már neked! Jó neked, Józsikám! De mi lesz velünk?...

47.

Kiderült, hogy sokan keresik a botot, amivel haza lehetne menni. A vándorösztön erőt vett az embereken. A fogolybetegség. A tönkredolgozott agyak, elsorvasztottak hiába várakozása, a céltalanul múló idő, anyagi leromlás ezt a vidéket is megbontották. Szétszállingóznak az emberek. Nem engedik, hogy feltámadjunk. Járunk a virágzó akasztófák alatt másfél év óta. Félig agyonvert gyermekek, öregek rúgják az utolsót a vallatóhelyeken, pincékben, nagyhatalmak fegyvereinek védelmében s becsületének terhére. Mind magasabbra épül a huszadik század ravatala. A száműzött emberek világa ez. A fehér rabszolgáké. Vértanúvágy vesz erőt az embereken. Időnként vannak ilyen járványok köztünk. Ilyenkor nincs félelem, logika, meggondoltság. Az első szerelvénnyel ketten is hazamennek. Már a határon letartóztatják őket, és elvesznek ők is a börtön és halál körmenetében. Néhányan megtorpannak, mások ismét hazamennek. Akiről kevésbé vélnéd, arról ver a hír leghamarabb. A férfiak után az asszonyokra kerül a sor. Alig van a környéken, aki haza ne készülne. Egyedül. Az ura nélkül. Nőket nem bántanak otthon. Ebben reménykednek. Hónapok töprengései után titokban megegyeznek a házastársak. Pirulnak, amikor nem lehet tovább titkolni. Aztán magyarázzák, hogy nincs más mód. A birtok egy része és a ház az asszony nevén van. Hátha valamit meg tud majd menteni. A rokonok is hívják. Ha veszedelem fenyegetné, nem hívnák. Ott van a fiú is. Otthon, iskola nélkül nyurgul fel. Táplálni se tudják kellőképpen. Már tizenhat éves. Az amerikaiaknál dolgozott, de nem neki való hely. Mit tanul egy serdületlen gyerek az istállóban, katonák közt?

— Nem igaz?

— De igaz.

— Nem könnyű az elválás. Ha elszakadunk egymástól, ki tudja, mikor találkozunk ez életben?

— Bizony, azt nem lehet tudni!

— Mégis ők a fontosak. Tudom, hogy árva, kivert kutya leszek, de csak ők boldoguljanak!

— Majd csak elhányódol valahogy. Én inkább a feleségedet féltem, hogy miattad bajba kerülhet.

— Minden eshetőségre gondoltunk! — vallja be szemlesütve. — Akkor... meg... megtagad. Beadja a válópört. Azt fogja mondani, hogy elhagytam hűtlenül, megszöktem. Nem vállal velem semmi kapcsolatot... Neked megmondom. Álnév alatt fog írni.

Átszenved minden szót. Hát itt tartunk, hogy erre szükség van. A házastársaknak meg kell tagadniok egymást. Nincs értelme, hogy egymásért vértanúkká legyenek. Vagy van? Vajon felébredne tőle a világ lelkiismerete? Nem látják a népek, hogy már nem büntetés, hanem tisztesség a börtön, és megdicsőülés a vérpad nálunk?

E pillanatban azonban a barátom sorsa érdekel. Ma az övé, holnap a tied, enyém, százaké, ezreké. Azért is igyekezem kitudakolni.

— Hogyan fogsz berendezkedni? Ki főz, mos rád, tart rendben, fut orvosért, ha beteg vagy, nyújt egy pohár vizet. Tudod te, milyen nagy dolog a tiszta ing?

— Valami lesz velem is... Ha másképp nem lehet, táborba megyek.

— Ott felkopik az állad. A pótlást feketén kell beszerezned. Ismered az árakat. A közös élet pokláról nem is beszélek. Azt együtt is próbáltuk.

— Ne gyötörj már te is!

— Bocsáss meg, hiszen csak aggodalomból!... Bár én is azt hiszem, hogy nincs más hátra, és nem szabad túlozni. Nyugodtan hazamehet a család.

— Na, ugye?

— Az állását is visszakaphatja a feleséged.

— Mi is ebben bízunk!

— Na, látod! Akkor minek búslakodol? Könnyű neked! Úgy hagy ott, mint akinek valóban könnyű. Mint aki

kifogott az összes embereken és rendszereken, amelyek vérbe, könnybe borítják ezt a cudar világot.

Sok rejtett dráma zajlik le, amit kifelé eltitkolnak. Hasadások támadnak az életeken, bomlik, pusztul a család. Sokan nem bírják el a nagy próbát. Néha a legjobbak is megrendülnek. Ma ez a hír jön, holnap más. Mindeniket megítéljük, tárgyaljuk, megszóljuk. Izgalmat hoz az életünkbe.

— Hallottad?

— Csodálkozol? Az ilyen fiatal menyecskének Pest kell. Nem arra született, hogy bibircsókos, ijesztő parasztasszonyoknak hízelegjen egy darab vajért, sovány tejért: „Oh, wie schön!" ... Palota kell neki. Színház, mozi, mulatók, cigányzene, tánc, bőség, kényelem, fény és szerelem. Pesten minden van, amit szem, száj kívánhat. A kirakatok zsúfolva, és a szépasszonyok remek kocsikban suhannak tova, és éjszaka nem a nehezen hamszterolt sovány kakas nyakát szorongatják az ágy alatt, hogy fel ne kukorékolja álmukból a közös barakk lakóit. Pesttel akar konkurrálni szürke fejű, ínysorvadásos barátunk?

— Állítólag már be is adta a válópört.

— Azt hiszed, berámáztatni vitte haza az ura beleegyezését?

— Mondják, hogy be se merték fogadni a rokonok. Munkát se kapott. Nélkülöznie kellett. Súlyos helyzetbe került.

— Na, nem marad sokáig „súlyos helyzetben"!

— A férje segélyezi innen.

— Miből? Hiszen mindenüket felélték. Ékszer, szőnyeg, ruha, minden oda.

— Eladta a prémbundáját. Minek az menekülteknek?

— Eladta a párnáját. Úgyse bír aludni. Megteszi egy kopott pokróc is. A lakásból is kikopott.

— Úgyse bír otthon ülni. Mióta az asszony hazament, állandóan úton van. Nem leli nyugtát sehol. Bekószálta egész Németországot. Sovány és rongyos, de hisz az asszonyban, aki gondosan hazatakarított mindent. Csoda, hogy a borotvakészletét ott hagyta. Mikor legutóbb meg-

látogattam, egészen megrendültem. Soha ilyen árvaságot, elhagyatottságot. Padló, asztal, fal, minden kopasz. Komoran ült egy roggyant széken, és itta a feketén vásárolt pálinkát. „Lehet, hogy megvakulsz tőle — tolta elém —, de azért igyál!..." Nem akartam azt mondani, hogy nem vakulok meg jobban, mint te, de alig vártam, hogy eljöjjek, hogy ne kelljen látnom... Most ki akarja hozatni az asszonyt. Egy csempész négyezer márkáért vállalkozott rá. El fogja adni az utolsó gyűrűt az ujjáról, az árával feketézik, míg összehozza a négyezret... Sajnálom szerencsétlent! Bele fog pusztulni, el fog kallódni. Kár érte...

— Kár!

— Én megértem... Az asszonykát se ítélem el. Mindenki maga tudja a maga baját... Jobb is, ha az asszonyok hazamennek. Legalább az ő gondjuk ne aggasszon. Megnyugvás tudni, hogy legalább őket nem kell magunkkal rántanunk a bizonytalanságba, jövőtlenségbe. Otthon újra megkapaszkodhatnak a régi fészek romjaiban, a hozzátartozók kezében. Mégis más, mint a vadidegenben, ha kezdetben vannak is nehézségek. Ott, ahol mindenki ismer... Mi is úgy beszéltük meg a feleségemmel, hogy mielőtt a kemény tél beállana... Neked nem ez a véleményed?

Nem ez a véleményem, de nem mondom meg neki. Az én véleményem szerint az asszony tartson ki az utolsó lélegzetig minden bajban, ahogyan megesküdött, holtomiglan-holtáiglan, de mit vitatkozzam? Engem ilyen problémák nem fenyegetnek

— Felfogás dolga! — mondom közömbösen. — Mi erről nem gondolkodtunk. Az én feleségem...

Az én feleségem, mikor hazaérek, azzal fogad, hogy alaposan meghányta-vetette a dolgot, és úgy határozott, hogy hazamegy. Lesz, ami lesz, de ő tovább nem bírja, hogy ne lássa a gyermekeit, unokáját. Neki elég volt ebből a cigányéletből, és nem bánja, ha meg is ölik utána.

Ne is tartóztassam, mert elhatározása szent!

Különböző lehetőségek vannak. Mondhatom, hogy ne menjen, biztathatom, hogy menjen, tanácsolhatom, hogy

még várjon. Ma az egyik, holnap a másik nyugtatja meg rövid időre. Kietlen dolog ez a belső készülődés. Hol a mennyországig emeli, hol kétségbe ejti. Képzelődik, álmodik, és gyűlöl minden hírt, és mindenkit, aki visszatartani igyekszik. Titokban megpróbálja csomagolni, de nem bírja külön tenni az én holmimat. Borzasztó érzés. Ijesztő gondolatai vannak, hogy soha többé nem fogjuk látni egymást. Örökre szétszakadunk. Mintha hideg testemet készítené elő a ravatalra. Sír, és abbahagyja.

— Még várunk!

— Várunk! — nyugszom bele.

Délután mégis azt gondolja, hogy ha hamarabb megy haza, annál gyorsabban előkészítheti az otthont számomra.

— Jól van, öreg galamb!

Estére alig áll a lábán, annyira sajnál, hogy kiszáradok a világból nála nélkül, megesz a kosz s az élhetetlenségem. Mégis marad.

Aztán megérkeznek az első levelek a gyermekektől. Erre a maradék eszünk is elmegy. Most már velem se lehet bírni.

— Most már én is megyek!

— Megőrült? Elfeledi, hogy mi vár magára?

— Mindegy, akár hazamegyek, akár itt sorvadok el! Inkább hazamegyek!

— Még ha a gyors halál várná! De tudja, mit jelent naponta ezer tetűt gyűjteni önmagán, poloskákkal szívatni a vérét éjszaka a börtönben, moslékon tengődni, mindennap friss sebeket kapni a vallatásoknál, és felfogott kézzel kérni, hogy öljék már meg, lerugdalt vesékkel feküdni, és minden testrészén érezni a botütések kínját, dagadt arcba süllyedt véres szemekkel, bénán, nyomorultul fetrengeni a vackon, kitépett körmökkel... Nem, nem! Csak én megyek! Maga marad!

— Rémlátások. Az újabb hírek enyhülésről szólnak. Otthon is megelégelték a forradalmi túlhajtásokat, vérengzést... Én... én nem is hiszem, hogy elítéljenek! Miért? Soha senkinek rosszat nem tettem, mindenkin csak segíteni igyekeztem. Az esett, szegény emberekért éltem, fu-

tottam, fáradtam a kenyérért, magamért semmit se tettem, minden falatomért megkínlódtam, ellensége voltam minden túlhajtásnak. Ki, miért gyűlölne vagy irigyelne? Magyar engem el nem ítél otthon!

— A magyarok nem. Bizonyosan nem!

Lassanként beleéljük magunkat, hogy nem történik semmi bajunk. Tervezgetünk, szépen elgondoljuk, hogy mihez kezdünk, hogyan élünk csendben, békességben, jó emberek közt, otthoni környezetben. Rögeszméink lesznek a kigondolt jótól, széptől, és csak mosolygunk, ha nem lakunk jól, vagy méltatlanság ér, üres kézzel löknek ki az idegen házból. Már nem tart soká! Majd másképp lesz otthon! . . .

Be is csomagoltunk. Egyelőre nem szólunk senkinek. Elég, ha induláskor megtudják az emberek, minket ne tárgyaljanak. Minek vegyenek a szájukra? Az első szerelvényre jelentkezni fogunk. Könnyű lesz kivárni azt a kevés időt. Már a hazátlanság se olyan nehéz. Kedélyünk is megváltozott, mintha kicseréltek volna. Az asszony arca színesedik, szemei nyugodtak. Két kis nap ég bennünk. Gyermekei kedvenc ételeit főzögeti. Gyakorolja magát. Annyi vágyat, szeretetet rak hozzá, hogy nem fér a fazékba. Jobban élünk ezekben a napokban. Nem kell annyira féltenünk a kevés holmit. Majd lesz otthon bőven! Éjjel-nappal mosolygunk. Aludni is alig bírunk, és lehetetlen időkben szólítjuk meg egymást, hogy újabb semmiségeket mondjunk egymásnak. Az is előfordul, hogy a sötétben felkacagunk. Lassan már feledjük is a kiállott megpróbáltatásokat, szenvedéseket. Az embereknek is megbocsájtunk. Nem is olyan rosszak, mint ahogy gondoltuk. Vajon hogy fog ízleni az első pohár bor? Két esztendeje színét se láttuk. Megvan még Borcsa, a kutya? Képzelem, hogy vigyáz a kis unokára! . . . Éppen jó időben érkezünk. Még lesz időnk a téli beszerzésre. Talán disznót is ölhetünk karácsonyra, és régi vágyunk teljesül. Egy kis jó, hazai kolbász, nem ezek a lehetetlen Wurstok! Ránk fér. Vége lesz a hosszú böjtnek. Ideje már!

— Adja csak azt a rendesebbik ruhát! Minek kímélni tovább? Ha elszakad, lesz más! . . . Hogy mondja? Termé-

szetes, hogy újra bérletünk lesz a színházban. Hogy milyen lehet az új divat? Ki tudná megmondani?... Ne türelmetlenkedjék!

Egyik nap telefonüzenetet kapunk, hogy egy hölgy életbevágóan fontos üzenetet hozott számomra Budapestről, és holnap déli tizenkét órakor vár Passauban, a megadott címen.

Felujjongunk örömünkben.

— Ez az!...

— Vajon ki lehet az a nő?

— Azt nem közlik. Megbízhatónak kell lennie...

— Nana! Maga mindig hitt a nőknek!

— Maga pedig mindenkire gyanakszik! A jó hírt akármilyen nő elhozhatja.

Szentül meg vagyunk győződve, hogy csak jó hír lehet. Nagyon jó hír! Mind a ketten nagyobb jóra gondolunk, mint amennyit bevallunk egymásnak. Ki tudja, milyen változások történhettek odahaza, amikről nem tudunk? Lehet, rájöttek, hogy méltatlan és alaptalan volt az üldözés... Talán törölték az ügyemet?... Miért volna ez lehetetlen? Mit hozhat az a nő?

Alig várjuk a másnapot. Egész utunk izgalom és találgatás. Se látunk, se hallunk az asszonnyal, aki centiméterre se tágít mellőlem. Ha megkötném, se bírnám otthon tartani. Hát jöjjön, szegény, és hallja minél hamarabb a jó hírt. Nálánál senki jobban meg nem érdemli.

— Talán nem is kellene bevárnunk a megadott időpontot. Hátha már most megtaláljuk?

— Menjünk!

Szerencsénk van. Sikerül.

Komoly, megbízható asszonynak látszik, és örül nekünk. Sőt, mintha túlságosan is örülne! Jó lesz vigyázni! Sok idekinn a kém, titokban haza jelentéseket küldők, egymást elárulók, bajba juttatók, feljelentők, akik a mások életével akarják menteni magukat. Vigyázni kell a szóra!

Úgy mosolygok vissza mégis, hogy ne keltsek gyanút.

— Az ön egyik barátja üzent! — mondja a nő.

— Egyik barátom Budapestről?

— Aki büntetőjogi tisztséget tölt be... Csak ennyit mondhatok... Sajnos, a hír nem kedvező...

Feleségem elfehéredik, az én torkom kiszárad.

— Nem kedvező?

— Ha nem kedvenc írómról volna szó, nem is vállaltam volna. Veszélyes ilyen ügyekbe bonyolódni!

— De mit üzent a barátom?

— Hogy azonnal meneküljön innen is, mert rövidesen ki fogják kérni. Súlyosnak találja a helyzetét. Sokan vannak, akik szeretnék megmenteni, de semmit se tehetnek azokkal szemben, akik előre kimondották az ítéletet. A jelenlegi rendszernek ön nemkívánatos személy, tehát — meneküljön! Embereknek és dolgoknak áll útjában.

Hirtelen felhők nyomulnak az agyamba, szemréseim összeszűkülnek, nyelvem elfárad.

— Ki ez a barátom?... Különben ne mondja meg a nevét! Csak annyit mondjon neki, hogy köszönöm. Rendkívüli cselekedet volt... Úristen, milyen világ lehet ott, ahol a bírák maguk szólítják menekülésre a bűnösöket, hogy a fölöttük kimondandó kényszerű ítélettel ne kelljen terhelniök saját lelkiismeretüket!... Különben lehet, hogy nem szabadott volna ezt mondanom... Magának is köszönöm, asszonyom! Valószínűleg kíváncsi, hogy mit érzek. Félek-e, remegek-e? Nem. Szomorú vagyok. Fáj... Menjünk, asszony!

Senki se tartóztat. Szótlanul megyünk egymás mellett a feleségemmel. Az asszony még esettebb, mintha ő vette volna fel a siralomházi ruhámat.

— Mit fog csinálni? Hová menekül?

— Sehová!

— Itt akar maradni? Ez után az üzenet után?

— Igen. Eddig se bujkáltam. A ketrecben futkosni méltatlan hozzám... Most már egyedül fog hazamenni.

Az asszony nem szól. Emberek futnak, rohannak mellettünk dolgaik után a passaui szűk utcákon. Zörömbölő gépkocsik a falhoz szorítanak. Zaj és idegesség, érzéketlenség, az élet könyörtelensége. Félhalott üzletek üresen vi-

gyorognak ránk a kirakaton át. Jegyek, irányított rendszerek és emberek. Sápadtak, éhezettek, kényszeredettek. Porból, romokból támadtak fel, és most tovább futnak az értelmetlen jövő felé. Utálom, és undorodom tőlük. Inkább megállok egy cserebolt kirakata előtt, és nézem, mit kínálnak egymásnak a nyomorultak. Önkéntelen hátratántorodom, és reszkető ujjakkal mutatom az asszonynak. Középen méteres feszület a rongyos áru fölé nyúlva. Egyszerű, kopott Krisztus rajta. Alatta felirat: — „Mit ad érte? MIT AD ÉRTE?"

Valaha harminc ezüstpénz volt az ára, ma tetszés szerint.

Felül „I. N. R. I.", alul „MIT AD ÉRTE?"

Addig nézzük a feleségemmel, míg a betűk villámokká cikáznak szemeink előtt, és kihűl eltátott szánk.

Aztán az asszony feje lecsuklik, és halkan, szemérmesen azt mondja:

— Én is magával maradok!...

49.

Kiballagunk az állomásra. Valahol el kell lopnunk a napot, mert csak este van vonatunk.

Egy ideig nézünk, álldogálunk, bámulunk a többi ember között, szagoljuk a büdös füstöt, szennyes emberszagot, port, piszkot. Aztán az asszony azt mondja, hogy várjam itt meg, mert valami dolga van. Egy óra múlva visszajön.

— Hová megy?

— Nem kell magának mindent tudnia!

Vállat vonok. Bizonyosan a fejébe vette, hogy megment. Akaratom ellenére is. Hadd menjen!

— De innen ne mozduljon sehová!

— Jó, jó!

Rákönyökölök a peron korlátjára, és nézem a síneket s vonatok hernyómozgását. Fáradt vagyok, de nincs hová leülni. Füstös, domborhasú mozdonyok sisteregnek.

Egyszerre zűrzavar támad, rendőrök vonulnak fel, és minket eltakarítanak az útból.

— Mi az? Mi történt?

— Jön a munkásokat hazaszállító vonat keletről! — búvik arcomba egy kis mérges német. — Átdobták őket a határon, mert már nem érik meg a mindennapi falatot!

Pár perc múlva befut a vonat, és érdeklődve nézem, hogy mi történik. Azzal is telik az idő.

A németnek igaza van. Ezek az emberek igazán nem érik meg a beszívott levegőt se. Betegek, rokkantak. Halálváz mindenik. Öreg, tépett uniformisdarabok lógnak le vállaikról, lábszáraikat rongyokkal csavarták körül, cipőjük szalma, fa vagy kapca. Sebes, fekete lábuk kilátszik belőle. Kioltott szemekkel másznak le a túlzsúfolt vonatról. Sárga arcuk messze világít. Zilált hajuk borzasan szalad a fejükön. A halál dicsfénye veszi körül őket. Mindenikről lemarta a húst, és csak a hideg bőr ül a csontokon. Férfiak,

nők, gondolat és érzés nélkül, az ösztön állati egykedvűségében, a bűzös száj és sárga fogak, előre tartott, kifejezéstelen emberfejek megrázó meztelenségében. Nekik is külön vonatjuk van, mint a külügyminisztereknek. Őket is a rendőrség védi, nehogy érintkezésbe jussanak az emberekkel, hiszen a legszörnyűbb lázítás mindeniküket a megtorlatlan gazság ellen. Pedig egy szót se szólnak, csak néznek bambán maguk elé vagy a távolba, mintha elveszített értelmüket keresnék. Legfeljebb mocskos, fekete kezüket nyújtják ki koldulásra némán, az éhség mohóságával egy darab kenyérért, pöffintés dohányért.

Egymás után jelennek meg a vagon ajtajában, amelyben tizenhét napig utaztak.

Először vaksin körültájékozódnak, bátortalanul, mintha azt néznék, miféle újabb veszedelem közé kell lépniök. Nagy részüket úgy kell lesegíteni. A földön is tántorognak, vánszorognak a nehéz lábak kínos lassúságával. Némelyikük elfeledte eldobni kezéből a fényesre nyalt, üres konzervdobozt. Hangjuk rekedt, makogó, a száraz torkok szomjúságától tikkadt. Úgy érzik, mintha egyetlen testrészük se volna helyén. Mintha a sírból költötték volna fel, hogy menjenek tovább, mert ki vannak utasítva hazájukból. A nők kísértetemlősök, akik éppen kihalófélben vannak. Undorodnak önmaguktól. Ők azok, akik a halálnak szültek. Csak a halálnak. Kész kárhozat mindeniküknek. Szívükben temető, hajuk tövében tetű. Lehet azonban, hogy különbek a szenteknél, s csak én látom ilyeneknek. Mennek. Már mindegy, hogy hová. Azzal se törődnek, hogy mi látszik ki belőlük. Vajon tudják, hogy a világon vannak? A testek zörögnek, és a piszok, rongy, hallatlan nyomor dicsfénye veszi körül őket. A bűn arái. Legyek pihennek arcukon, és tűrik, mint a holttestek... Annyira fáradtak, kimerültek, egykedvűek.

Vigyétek már, hogy ne kelljen látni őket.

A szerencsétlenek azonban nem távolodnak, hanem belemennek az ember szívébe, agyába, lelkiismeretébe, és ott táboroznak éjjel-nappal. Kiirthatatlan kép lesz belőlük.

A kocsik lassan kiürülnek. Feltépett, oldalba rúgott

koporsó mindenik. Lakói tüntetni mentek a világ és emberiség ellen. Feltámadtak, hiába köpött utánuk a gyűlölet sírjukba.

Sárgás, bűzhödt levegő árad ki a megviselt vagonokból. Azok lelkei is most távoznak el, akik útközben meghaltak, mert naponta többen kihörögték magukból a lelket, és felverték társaikat agóniájukkal kínos álmukból. Gazság, hogy már a haldoklók se hagyják pihenni az embert. Dobjátok ki már őket a kocsiból!

Egyik férfit megszólítom. Rám néz üresen, és tovább megy. Gyér és vastag szálú, piszkos szakálla volt, és mély üregű szeme. Illetve csak az üregre emlékszem.

A mellettem állók beszélik el sorsukat.

— Ezek felső-sziléziaiak és erdélyiek.

— Mit mond? Erdélyiek?

Egyik áldozat felüti a fejét.

— Maguk is erdélyiek?

— Nem. Csak én. Maga hová való?

— Bánáti... Mi csak megpihenünk itt, és aztán hazamegyünk!

Süt a szárazbetegség róla, kiaszott teste sárgán világít, bármelyik órában kiugathatja magából a szuszt, az élete nem ér hajítófát, de szinte dölyfösen mondja, hogy ő hazamegy. Hajlandó ezért mindent elfeledni, ami vele történt, és megbocsájtani.

— Ezernyolcszázunkat vitték el másfél évvel ezelőtt — magyarázza. — Magyart, románt, németet vegyesen, férfiakat és nőket, de csak száztízen maradtunk. A többi elpusztult a szögesdrót mögött és a bányában... Mi azonban hazamegyünk. Haza!...

Ez a szó villámlik minden pillanatban az agyába, inaiba, és olyan valószínűtlenül libeg tova, mintha láthatatlan kéz vinné az üstökénél fogva, és ő csak a lábait dobálná hozzá. A sorsát, mint lehullott kapcát, rám hagyja. Csináljak vele, amit akarok. Neki nincs szüksége rá, mert ő megy haza.

Helyette én gabalyodom a négyszeres drót közé, és olyan bolond természetem van, hogy átélek mindent, ami velük történt.

A helységneveket meg se jegyzem, csak a lényeget.

A lényeg pedig az, hogy kicsapták őket az elkerített puszta földre. Szöges karám közé, mint a barmot.

Hajlék nélkül, kitéve esőnek, szélnek, hónak, fagynak. Lyukakat ástak tíz körmükkel a földbe, és a piszkos odúkban kuporogták át a hónapokat, éveket. A forró krumplit odacsapták a puszta markukba, vagy felehették a földről. Fegyverrel őrizték őket, és szögesdrót volt a fejük körül a töviskorona. Alatta előbb vérbe borult, aztán kialudt a szemük. Az éjszakában odamásztak az őr eldobott cigarettájáért, aki szórakozásból lelőtte őket... Verekedtek is, és egymást marták. Szerencsétlen jóvátétel-állatok, akik naphosszant vágták a szenet, tolták a csillét, és ronda emberszagot izzadtak. A föld ráfeküdt agyukra, rápiszkoltak saját sarkukra, és vinnyogtak a félelemtől, ha korbácsot láttak a felügyelő kezében.

Mit hüledezik, kérem? Millióknak a sorsa ez ma, tegnap, és lesz holnap is, mert szociális világot élünk, dicsőség mennyben érte az Istennek, aki megengedte, hogy feltaláljuk a rádiót és az atombombát, felszabadítsuk a népeket, akik nem győzik szenvedésükkel és vérükkel meghálálni ezt a jótéteményt, békét és jó sorsot, melyért fegyvert fogott a világ, és hat évig ölték egymást a népek.

Felkacagok, és hagyom, hadd bámulja az embertömeg ezeket a szerencsétleneket kimeredt szemekkel, sápadtan. Az el nem temetett halottak nagyon veszedelmesek. Egyelőre kenyeret nyújtanak oda nekik, átadják dohányukat, pipájukat, de eljön az idő... Mert ezek az emberek vérükből, közibük valók.

Csak mi, magyarok! Csak én!...

Nekünk senki se nyújt kenyeret, nem adja dohányát, pipáját, jó szavát.

Csak nekünk nincs jövendőnk!

Csak minket üldöz el minden föld, értünk nem emel szót senki, és még a holtak se szorítanak helyet maguk mellett.

Pedig csak egy a bűnünk: Hittünk az emberben. Hiva-

tásában és magasabbrendűségében, a szépben, jóban, igazságban, bűnök jóvátételében, magunk ártatlanságában.

Tévedtünk, mert szerettünk.

Eh! Bolondság! Vigye el az ördög az egészet!

Éhes vagyok! . . .

50.

— Jó, hogy jön! Ki ez az úr?

— Dr. Saár!

— Aha! A híres Saár! ...

Éve sincs, hogy kiszabadult a hadifogságból, lerongyolódva, krajcár nélkül, éhesen, züllött kinézéssel. Inge se volt, a lába kilátszott a szétesett bakancsból, faágakból vert magának tanyát az erdőn, mint a gorilla. Erdei gyümölcsszedéssel kezdte, most drágakövekben dolgozik. Vagyona van, és minden elérhető neki.

— Az egyedüli, aki magán segíthet! — hiszi az asszony.

— Ha megtisztel a bizalmával! — mosolyog dr. Saár.

— Hogyan akarsz te rajtam segíteni?

— Megbeszéljük. Tessék velem jönni! Csak ide a közelbe, a magyar tanyára.

— Ilyen is van?

— Minden városban. Afféle magyar fészkek, bujdosó stációk, ahol összejönnek, megszólítják egymást, kicserélik a híreket.

— Adnak, vesznek csendesen, bizalmasan.

— Azt is! — ismeri el készségesen dr. Saár. — Megmutatják, hogyan kell semmiből egzisztenciát teremteni. Kedves, jó fiúk, és senki se kérdi, kit takar a ruha. Mindenki túllépett már a kerítésen, amely korábbi életét körülvette... Ide tessék! Ez a mi törzsasztalunk... Bemutatom a barátomat!... Mindennel kereskedik, a cipőzsinórtól kezdve az államformáig. Egykor mérnök, ma csak „báró", mert raccsol, mint a bárók.

— Na, tudok én illedelmesen is viselkedni!

— Van egy társa, Vígh úr, aki még érdekesebb! Ő maga két méter, felesége fél méter. Bosszúból ment hozzá. Nem tesz semmit. Otthon van másik felesége is, aki szerelemből ment hozzá. Volt mindenféle: leveses szakács,

rendőr, halász, bábszínház-tulajdonos, gumiarcú ember, pénzbeszedő, hintáslegény, művirágkészítő. Feltalálta a rezsót téglából, feleségének a villanyágyat, fakitermelést a más erdejéből. Jelenleg hullámvasutas.

Mindjárt látom, hogy furcsa kasztba kerültem, valami titkos, suttogó börzére, ahol az áru „ugrik". Ugrik a dohány, a kakaó, az arany, a bilgeri, autógumi, amerikai szalonna... Kis alvilági szalon. Néhánynak, a nagyobbaknak nemzetközi kapcsolatai vannak. Mesterek, nagyvonalúak, nem olyan élhetetlenek, mint én, aki egész életemben a becsület sovány farkát fogtam. Kevés szóból értenek, és nem kerítenek nagy feneket a dolgoknak. Az én nehezen kinyögött ügyemre is csak azt mondja a báró:

— Pocking!

— Nem jó! — rázza a fejét dr. Saár.

— Miért „Pocking"? — bátortalankodom közbe.

— A barátom úgy véli — magyarázza Saár dr. —, hogy ott zsidósítani lehetne kedves bátyámat.

— Mi-it? Zsidósítani? Engem? Hogyan?

— Ne tessék mindjárt a legrosszabbra gondolni! — mosolyog. — Mindössze arról van szó, hogy ott okmányokat lehetne szerezni, amelyek igazolnák, hogy bátyám zsidó eredetű, és a nagyanyját Rebekának hívták.

— Tényleg úgy hívták! — kacagok. — Incze Rebekának. Hát ez nem rossz! Engem zsidósítani!

Magyarázzák, hogy az nem is olyan megvetendő dolog, és mennyivel jobb a mai világban zsidónak lenni. Mindjárt bemehetnék az UNRRA-lágerbe, kapnám a jobbnál jobb amerikai csomagokat, dollársegélyt, amit az államokban gyűjtöttek a protestánsok. Babkávé, csokoládé és szabad kivándorlás. Álnév alatt világhírre és vagyonra tennék szert. Áttérnék a jenkikre, és kontinentálisan keresnék ahelyett, hogy szerencsétlen magyarokon kesergek. Jobb a babiloni vizek mellett sírni, mint a Küküllő mellett.

— „Elhurcolt Személy" lehetne, nagyon jutányosan!

— Ilyet is lehet?

— Kácett-igazolványt? Hogyne!

— Nem megoldás a kedves bátyám esetében! — legyint

a báró. — Ha jól értettem, a feladat az volna, hogy tüntessük el. Én ennek egy módját látom, de ez aztán biztos!

Még engem is kíváncsivá tesz.

— Melyik volna az?

— Svédország!

— De hogyan lehet odajutni?

— Fejenként ötezer márkáért. Van nekem egy emberem Hamburgban, aki átjuttatja Svédországba, és a svédek örömmel fogadják, mert a svédek mindenkit örömmel fogadnak. Ott csak azt kell eldönteni, hogy melyik világrészben óhajtja megvetni a lábait.

— De hogyan juttat ki az embered Svédországba?

— Halászbárkán.

— A német halászok, akikkel összeköttetésben áll az emberem, kiviszik a nyílt tengerre, és ott átadják bátyámat a svéd halászoknak, mert a német halászok csak német kikötőket kereshetnek fel. A svéd halászok aztán...

— Főbekólintanak, és beleeresztenek a tengerbe. Ez tényleg a legbiztosabb módja az eltüntetéseknek.

— Mégis inkább legyen zsidó! — ijed meg a feleségem.

— Erre a lehetőségre nem gondoltam! — ismeri be a báró. — Hanem volna egy másik lehetőség!

— Ne fáradj! Nem megyek sehová. Inkább legyen itt belőlem rózsabimbó, mint a tengeren halétek!

Nem jó ezekkel az emberekkel egy tálból cseresznyét enni. Nekem kissé szokatlanok. Túl sok bennük az ötlet és bátorság.

Elúsztatom szemeimet az emberek közt. Típusok, sorsok, a jó és rossz kavargása, küzdelem, törtetés, indulatok. A folyton füstölgő ember mindenütt. Érzéketlenek, sírások, félbolondok, megszállottak vagy cinikusok, akik rád vigyorognak a halál hóna alól is.

Menjünk innen, feleségem, mert nem nekünk való világ ez!

51.

A feleségemet beleijesztették abba a gondolatba, hogy nem szabad otthon tartózkodnom néhány hétig, mert a rádió is bemondta, hogy újabb háromszáz „háborús bűnös"-t kértek ki, és köztük vagyok én is. Az amerikaiak ugyan nem adtak ki senkit, régen tudják, hogy egy sincs köztük háborús bűnös, és más itt a cél; de mégis jobb, ha az első időben nem lábatlankodom az orruk előtt.

Második hete tehát, hogy az erdőségekben csavargok csak azért, mert ez nyugtatja meg az asszonyt. Kora hajnalban indulok egy kis száraz étellel a zsebemben, késő este lopakodom haza. Természetesen megegyeztünk, hogy ha valami baj volna, titkos jelet akaszt ki az ablakba. Ha veszély van, piros színűt, ha nincs veszély, fehér színűt. Arról megfeledkeztünk, hogy éjszaka minden szín fekete, és első nap hajnalig nem mertem hazamenni.

Ma már annyira megszoktam az ősemberi életet, hogy ha kötéllel megkötnének, se bírnának otthon tartani. Ismerem minden zegét-zugát ennek a vidéknek, az utolsó szárazbeteg fáig, elbújt patakig, és már nesztelenül járok, mint a vadak. Idefent, három ország határán, a nagy, kiterjedt erdőségek világában sok látnivaló akad a fa és kő népe közt. Ismerkedem velük. Be-betérek az erdei tanyákra, rejtett településekre, malmokba, „Sägewerk"-ekbe, s igyekszem elképzelni, hogy ez a sok félreeső ember hogyan tölti el a telet, ha idenyomja a hó, és csak a barmaival marad. Bizalmatlanul, gyanakodva fogadnak, egyetlen érzés meg nem rezdül az arcukon. Az Isten azonban otthon van náluk, és az élettől nem riadnak vissza. Szótlanok, mint maguk a fák, akik szintén csak egymás közt beszélgetnek. Erős asszonyaik, leányaik egyszerűek, természetesek, és mindenütt hemzseg a sok gyerek. Kutyájuk azonban nincs. Mérföldekre nincs. Ez a szín hiányzik az életükből. A fenyők őrzik őket. Századok óta. Ők még az ősi bajuvárok utódai,

az „arany út" örökösei, akik bárhonnan hazarepülnek erdeikbe, mint a vadmadár. Mióta felvették a kereszténységet, szent legendákon hízik a képzeletük, és fákra szegzett, avult képek, feszületek néznek le rájuk. Hihetetlen utakat megtesznek télen-nyáron a templomért. A háború közülük is sok áldozatot szedett. A halottaknak azonban nem maradnak vissza a csonkjaik, mint a kivágott fának. Barátkozom velük, és csodálkozom, hogy mindenről tudnak. A híreknek nem állhat útjába az őserdő. Néha eltévedek, és ők útbaigazítanak. Nem figyelem, hogy merre visz az út, ösvény. Megyek az érzésem, ösztön után, az új tájak, új részletek felfedezésének ingerétől űzve. Sokszor szokatlan képek, részletek ragadnak meg. Nedves, sötét erdőzugok, melyeket elöntött a fagombák különleges tömege, szokatlan illata, és botladozom a széldöntött, hatalmas gyökerek tömegei közt vagy a fekete sziklákon, melyek egy szörnyű éjszakán kitörtek a földből pár millió évvel ezelőtt. Vállat vonok, és továbbmegyek. Amott az aljban házakat látok. Lássuk, kik laknak bennük?

A szokásos település. Néhány épület, patak, templomocska, az elmaradhatatlan fűrészmalommal a patak fölött. Az erdő itt is a küszöbnél kezdődik.

Senkit nem látok, de ez nem tűnik fel, mert nem gondolok rá. Csak később döbben belém a némaság és mozdulatlanság. Sehol egy lélek, ember, gyermek, állat, hang és mozdulat. Csak a patak fut tova ijedten. Az épületek kihültek, mint a halottak. Most már tudom. Ez egy „evakuált" német falu. Áttévedtem a határon olyan területre, ahol már végrehajtották a potsdami határozatokat. Úgy látszik, a határvidéken különösen siettek vele. Ezeket az embereket is kitépték százados otthonukból, és vagy átdobták a határokon megkínzottan, vagy eladták munkára számozottan, szakértelem és izom szerint.

Átborzong egész testem. Ezek a néma falvak még vádolóbbak és szörnyebbek, mint a romba döntöttek.

A félbemaradt munka és ijedt kapkodás rendetlensége mindenütt. Az élet megállott, mint az óra a falon. A pók most méri fel birodalmát a szobákban. Megvénül a por is,

míg valaki felveri álmából. Elesett katonafiú fényképe lóg a falon a tükör mellett. Gazdátlan, néma tárgyak, bútorok. Az eltávozott élet szürke hullái.

Benézek a templomba. Nem is sejtem, volt-e papja, és ha volt, most hol lehet. A templom is elhagyatott. Most hurcolkodik belőle a jó Isten. Nincs értelme néhány egérért rezideálni. Vagy van? . . .

Körül kis temető. Ez is olyan lesz pár év múlva düledező vagy lehullott fejfáival, mintha a keresztek összekeveredtek volna.

Van valami végzetes és fenyegető ebben az elhagyatottságban. Kísérteties és titkos. Mintha a testek elmentek volna, de a lelkek itt volnának. Ma még rejtőznek, de idejüket várják. A félelem és rettegés szelleme is itt bujkál a fák közt. Minden itt maradt, de a bosszú és halál az elhurcoltak mellébe rejtőzve velük ment. Egyszer vissza fognak térni. Talán azért nem gyújtottak fel semmit maguk mögött. Vissza fognak térni, és lehet, hogy akkor jaj lesz! A szemet szemért és gyűlölet korszakát éljük, és vannak sebek, amelyek sohasem gyógyulnak be. Valószínűleg érzik azok is, akiknek helyükbe kellett volna jönniök. A láthatatlan igazságérzet és törvény tiltja el, hogy mások élete munkájának eredményét, nélkülözések, küzdelmes sorsok nehezen szerzett hajlékát, szegényes vagyonkáját egyszerűen birtokba vegyék ajándékul. A hasonló sorsúak tudják, mit kell fizetni érte, és — nem jó halottakról lehúzott ruhába öltözni. Ott mar szíven a halál, ahol legjobban fáj, és — félj az átoktól!

Lehet, hogy magukban fognak megrokkanni ezek a hajlékok, a szú megőrli a bútorokat, a szél kitépi az ablakokat, vihar, fagy megrokkantják, földre ontják, romjaikon megtelepszik a dudva, és az egészet elöli az erdő. Ma azonban veszedelem fenyeget minden zugból.

Feszülten, óvatosan körülnézek. Jó lesz innen minél előbb eltisztulni. Idegen, ellenséges területen vagyok, és minden pillanatban katonák, határőrök bukkanhatnak ki a fák közül, akikkel végzetes lehet találkozni. Hirtelen végiggondolom a súlyos lehetőségeket.

El, el innen, gyorsan! . . .

52.

Nincs kedvem tovább az erdőket bújni. Az időjárás se engedi. Az őszi esőzések beállottak, és leáztatják a színes faleveleket. Bágyadtak, nehezek lettek az ágak. Ez a fák halálveritéke már. A barna korhadás ideje. A nehéz felhők már a földön másznak, és szürke vakságba temetik a vidéket. A sors meggondolkodtatja a mezőkre kicsapott barmot, és valószínűtlenné lesz az ázott tehenek teste a köd játékában. Fekete trágyává rothadnak az utolsó gombák, lehullottak a bogyók, és csak a szúrós kökény tartja magát. A madár alig bírja átemelni ázott farkát egyik fától a másikig, és hideget füstölnek már a hegyek. Az ember utál hozzáérni a tárgyakhoz, behorpad színtelen arca, és hülyévé szomorodik a feloszló föld nehéz szagában. Napról napra nehezedik a mi sorsunk is. Ami kevés életkedv van bennünk, az is elfogy lassan. Ingerült, ideges mindenki. Hideg denevér lett a lelkünk is. Nyugtalanító híreket adnak szájról szájra, és a közelgő tél megpróbáltatásai előrevetik árnyukat. A téli álom előtti medvéknek lehet hasonló a hangulata. Harapósak, ingerlékenyek lettünk, és fakón kong a szánkban a szó is. A feleségemmel is alig szólunk egymáshoz. Kissé felélénkül, mert postát kapunk, de azonnal csalódottan dobja el a levelet:

— Csak Egyszerű János!

— Hagyja szegényt!

A hontalanok lélektanához tartozik, hogy a legkülönbözőbb dolgokkal kínozzák önmagukat.

Ilyen a postavárás. Napról napra lessük, hogy érkezik-e hazulról levél. Izgulunk, reménykedünk, képzelődünk és csalódunk. Másoktól kérdezősködünk, és a kapott adatokból kombinálunk. Valamivel mindig megmagyarázzuk, miért nem jött levél: Határzár, cenzúrán veszteglés, szigorított vasfüggöny, a rendszer embertelensége, amely így

kínozza, ijeszti az egymástól elszakadtakat. A bosszúnak és kéjelgésnek legaljasabb formája. Otthon üldözik, akiknek írunk. Megjegyzett ember, aki velünk érintkezik. Szenny a politikai fejlapján. Bajt hoz a levelünk. Csak saját gyermekünk mer válaszolni. Nincs rokon, barát, jóakaró vagy akikkel jót tettél. Nem is lehet rossz néven venni tőlünk. Mit számít egy-két keserű vonással több, kevesebb az arcunkon?

Érdekes lesz, mikor ismét találkozni fognak az emberek.

Mindegy. Tovább várjuk a postát. Izgatottan, türelmetlenül, önmagunkat fogyasztva. Ömlik belőlünk a gond, töprengés, hogy szinte vérzik tőle az agyunk, áldja meg az Isten, akik ilyen jó világot hoztak ránk!

Az asszony a postavárókhoz tartozik, és ezért dobja félre az Egyszerű János levelét, akinek viszont az a mániája, hogy a hontalan magyarokban tartsa a lelket. Nem tudjuk, ki rejtőzik az álnév mögött. Jó óvatosnak lenni. Sok a kém és titkos feljelentő. Mindenütt ott vannak. Nem bízhatunk egymásban. Az álnév is gyanús. Miért nem áll ki bátran, nyitott mellel? Amit ír, az ránk fér, de nem szeretem az összeesküvő romantikát. A feladás helye is mindig más. Valószínűleg óvatosságból. Ez talán a tizedik levele. Lássuk, mit ír! Egykedvűen szaladok végig a sorokon:

„Testvérem, aki ugyanazt a keserves kenyeret eszed, mint én, akinek szívét valami mindig visszahúzza a Duna—Tisza közé, és álmatlan éjszakákon gondolatban ott vagy a fehérre meszelt kis magyar házakban; — nem fogom többet zavarni szürke napjaid egyhangúságát. A harcos kézből kiesett a fegyver. A te közönyöd győzedelmeskedett. Egyszerű János, az ismeretlen magyar, aki nem gyávaságból bújt a név mögé; pontot tesz a munkája után. Ne sajnáld, de ne is mosolyogj rajta!...

Ejnye, mi történt ezzel az Egyszerűvel? Elkomorodva olvasom tovább:

„...Egyszerű János nem tört össze az élet csapásai alatt, pedig kijutott neki bőven. Ott volt a Pripjet-mocsaraknál, a lengyel síkságon, aztán otthon, mikor az orosz

már a város szélén volt. Látta, mint harácsol a csőcselék, szórják szét otthonát, a fészket, melyet annyi szeretettel épített fel párjával ... Felperzselt falvak, végtelen országutakon keresztül vándorolt, oldalán feleségével, kis gyermekével az éjszakák védelme alatt nyugat felé. Megrakott szekerek kerekeinek csikorgása, ordítozás, káromkodás, imádság, kétségbeesettek jajgatása volt a kísérőzene, hogy aztán egyszerre géppuskakattogás, ágyú- és bombadörgés, tűz és halál közepette otthagyjanak mindent az országút szélén, és tovább meneküljenek az orosz áradat elől..."

Úristen! Ez az ember mégse!... Ki lehet ez az ember?

Megnyúlt arcomat újra beledugom a levélbe, és oldozgatom a sorsát a fekete betűk közül. Közben eszembe jut, hogy miért kell tudnom, ismernem, hogy egyik bátyja valahol Kolozsvár közelében esett el, tizennégy éves sógornőjét egy páncélos orosz ék vágta el, húga valahol az osztrák hegyek közt, egy árokban hozott új életet a világra.

Lázálomképek ezek, és úgy írja, mintha ideje se volna a mondatot megformálni:

„Éhezés, nyomor, tömeglakás, kényszerlágerbe szállítás tíz perc alatt, géppisztolyok csöve előtt, miközben súlyos beteg feleségem negyven fok feletti lázzal nyolcszor veszti el eszméletét, míg felkerül a megrakott teherautó tetejére... Néhány hónap. Közben feleségem tüdőbajt kap. Rövidesen elviszi. Sima kőtábla, rajta kereszt. Piros muskátli, könny, imádság. De a hite nem hagyja el. Ha el is veszített mindent, legalább másnak maradjon. Vigasztal, meggyőz, hitet ád. Van pénz papírra, bélyegre, utolsó cigarettákon borítékra. Nem baj, hogy az utolsó darab ékszerek is, a legkedvesebb emléktárgyak kerülnek a feketézők zsebeibe... Most kidőlt. Nem bírja tovább. A te közönyöd, fásultságod lökte félre. Ám nem baj! Most azonban állj a helyére! Most te építs!..."

A levél rezeg a kezemben, és furcsán hánykódik a szívem.

Milyen szörnyű sors!... Igaztalan voltam ezzel az emberrel szemben!

Végigsajnáljuk az asszonnyal.

Mégis pénzt kellett volna küldenem papírra, bélyegre. Akármilyen csekély összeget, ha szimbolikusan is. Lehet azonban, hogy megsértődött volna. A pénz meggyalázza az ilyen embereket. Jobb engedni, hogy tiszta lelkiismerettel menjenek tönkre. Úgy szép a próféta, ha éhes, ha rongyos. Az ilyen emberek különben is menthetetlenek. Belebolondulnak a hivatásukba, és erőszakkal fel akarják áldozni magukat. Hát tegyék!

Néhány biztató sort legalább mégis megérdemelt volna.

Mégse jó az ilyen névtelenekkel kikezdeni. Ki tudja, kinek a kezébe került volna a levelem, és mire használják fel?... Eh! Majd előáll egyszer, ha eljön az ideje.

— Pfúj, vén betűvető! — szidom magamat.

Derék ember ez az Egyszerű. Ki fogom nyomozni, és megszorítom a kezét.

Pár napig tudakolózom, puhatolózom, de senki se tud semmit róla. Kapott ugyan ez is, az is levelet, de nem szívesen nyilatkoznak róla. Én is jobban teszem, ha nem firtatom.

Erre aztán megfeledkezem róla.

Az asszony különben se hagy nyugodni. Fejébe vette, hogy egy ideig még bujdosnom kell, és el kell fogadnom valamelyik meghívást a magyarok részéről, akik megható gonddal és féltéssel szintén el akarnak rejteni a fenyegető veszedelmek elől. Többen is gondoltak erre.

— Illik legalább megköszönni!

— Majd levélben!

— Ilyen ügyben nem tanácsos levelezni. Menjen csak személyesen.

Hát megyek személyesen.

Együtt ebédelek a kis közösséggel. Kis, intim vendéglőjük van, ahová majdnem kivétel nélkül magyarok járnak.

Ismerkedünk, melegedünk, tudakozódunk, cseréljük a szót. Jólesik együtt lenni velük. Néhány ismerős is, köztük a vezérkari főnök Kolosvárról. Most vasaló előmunkás az amerikaiaknál. Nagyon meg van elégedve.

— Hallottad szegény Rab esetét?

— Mi van velük?

— Pesten maradtak. A tábornok úr előbb munkás volt a Ganz gyárban, aztán pékkifutó, de elbocsátották. Beteg lett. Erre a leánya lett a kenyérkereső. Ismerted? Kitüntetéssel végezte az iskoláit. A kis Éva.

— Hogyne!

— Négy hónapig téglát hordott, egy évig hídmunkánál dolgozott, később bankba került. Itt bélistára tették. Ekkor telefonkapcsoló-nő lett rövid ideig, mert tüdőtályogban megbetegedett, és több mint négy hónapja kórházban fekszik. Lehet, hogy meg is halt azóta. Annak idején ők is ki akartak jönni, és minden holmijukat előre küldték a határra. Semmijük se maradt. Hát így vannak szegények!

Meglep, hogy rajtam kívül senki meg nem döbben. Még meg se lepődik, mintha fitymálnák a tragédiát. Mindenkinek van. Olyan sok, hogy már unalmas. Ismert figura a kőtörő, hídmunkás, éjjeliőr tábornok, kegyelmes proletárok, ágyrajáró grófnők, méltóságos segédmunkások, téglavető törvényszéki bírák, földbirtokosok, akik cselédek a saját egykori birtokukon.

Valaki azt mondja, hogy meg kellene egyszer már csinálni az intelligencia forradalmát is. Lássuk, mire mennek középosztály nélkül. Az igen tisztelt párttag elvtársat nem lehet felszólítani az utcáról, hogy jöjjön, végezze el a sürgős műtétet a betegen...

— Te, az nem is volna rossz! Egy kis intelligenciaforradalom! — tetszik többeknek.

— Sor kerülhet rá! Most edződik hozzá a középosztály. Gyúl a bosszú, keserűség, és ha eljön a leszámolás pillanata... Különben az is lehet, hogy félre vonulunk elpusztulni, mint az eltörött gerincű kutya. Lejárt az óránk.

Hirtelen felpattan egy elhanyagolt külsejű, idősebb nő, aki eddig mereven a poharában a fáradt sörlocsadékot nézte. Most tűz, gyűlölködés, lobogás.

— Az semmi, ami ezekkel a Rabékkal történt! Engem nézzenek meg! Az én férjemet a hajón szitává lőtték a mélyrepülők, és ott kellett hagynom a parton egy szál ruha nélkül, meztelenül. Azt sem tudom, hová vitték, él-e, hal-e?

Eltűnt, odalett. Idegsokkot kaptam. Ni, hogy reszketek! — mutatja.

Tényleg furcsán reszket. Mohón, gépies mozdulatokkal, mit a sáska. Az egész nő keserűség-gép. Arca, haja állandó sikoltás akkor is, ha nem beszél. Férje közjegyző volt. Becsülésben, jólétben éltek.

— És most? Reám nézzenek! ...

— Az semmi! — bődül el egy hórihorgas férfi. — Én két napig vittem a vonaton halott édesapámat, míg leadhattam, hogy eltemessék! ...

— Az is valami? — csattan fel egy harmadik hang. — Látták volna az én halálfutásomat géppisztoly-sorozatok közt! ...

Tovább csak a mellette ülőnek beszélhet, mert félretolta a halálraítélt báró, akit a nácik hat hónapig tartottak a halálcellában.

— Minden pillanatban éjjel-nappal készen kellett lennem, hogy kivégezzenek. Minden lépésről azt hittem, hogy most ... most jönnek értem. El tudjátok képzelni, hogy mit jelent ez? ...

— Csak az beszéljen, aki átélte, amit én!

Minden ízemben megrendülten húzódom hátrább, mert egyszerre hárman-négyen is belebújnak az arcomba. Mind nekem beszél, belém akarja kényszeríteni, ami vele történt. Egyszerre, szenvedélyesen. Rendellenes, beteg lelkiállapotban. A beléjük rögződött élmény eszi, fogyasztja őket, míg kisorvasztja a világból. Majdnem gyűlölködve vetélkednek egymással, szinte eldicsekszenek. Kész tragédiaverseny! Seb-, szenvedés- és hullakirakat. Golgota-korzó rongyokban. Mindenki dicsfénybe vonta önmagát.

Soha ilyet!

Hangtalanul, elképedve bámulom, milyen furcsa is az ember! ...

Akad olyan is, aki nem szól, csak előretört nyakkal hullatja könnyeit. Bizonyosan azért, hogy kérdezzék. Hátha ravaszságból cselekszi, lélektani furfangból? ... De ha őszinte a fájdalma, akkor én vagyok a nyomorult, aki megsértem gondolatommal ... Mégis sok a legenda, hihetetlen

abban, amit mondanak. Szentté avatták önmagukat. Bizonyos, hogy betegek vagyunk mind, és jólesik az önkínzás. Mindennap más bálványt festünk magunknak. Mindennap vetünk magunkból a leszakadó tűzre.

Mintha ittasak volnának ezek az emberek. Rendkívüliség lövell egész lényükből, ahogy a fakírok látszólagos érzéketlenségével tépdesik sebeiket. A szájakból villámlik a sok halál, szörnyűség, ijesztő sors, vér, romok, női meggyalázás, menekülés, szögesdrót, börtön, szökés, éhség, aljasság és ezer borzalom. Rámzuhog, mint ördögi jégverés.

Felállok, hogy félrevonuljak, és ne kelljen tovább hallgatnom, de e pillanatban néhány törött szó üti meg a fülemet: — „Feleségem tüdőbajt kapott... Húgom az árokban hozott új életet a világra!"

Rámeredek. Hiszen ez az én emberem! Az ő levele kísértett olyan sokáig. Most rendbehozhatom vele számadásomat. Végre! Különös véletlen, hogy találkoztunk.

„És én aszondom, hogy megjön az idő, nincs messzi az idő!..."

Még lázas a meggyőződéstől, még nem tűnt el a pír halvány orcájáról, mikor megkérdezem:

— Nem te vagy Egyszerű János, aki azokat a körleveleket küldözgeti?...

Előbb meghökken, aztán túlzott sietséggel tiltakozik:

— Nem, nem! Valakivel összetévesztesz!

Most már bizonyos, hogy ő az. Mosolygok.

Csak otthon jutott eszembe, hogy mégis elfeledtem a nevét megkérdezni, de hát fontos az?

53.

— Hol csavargott ilyen sokáig? Költözni kell, napok óta emelek, cipelődöm, szakadok meg a csomagolásban, és ő kéjutazásokat rendez, ahelyett, hogy segítene!

— Megjött a „Zuzugsgenehmigung"?

— Még tegnapelőtt! Anti eljárta Freyungban. Tudja, hogy milyen nagy dolog egy ilyen lakáskiutalás?

— Én már nem is hittem benne.

— Szerencsére több történik, mint amiben maga hisz. Azonnal forduljon vissza Waldkirchenbe, mutassa be az engedélyt, és gondoskodjék teherautóról, mert a fát is magunkkal kell vinnünk, amit ingekért cseréltem. Nézze meg, hogy a szobácska hogyan van kifestve, vegyen számba gondosan mindent!

— Megszusszanni se engedi az embert.

— Kinek kell a lakás inkább? Nekem vagy magának? Ki panaszkodik állandóan, hogy nem bírja tovább a meredek hegymászást, felhőt nyelni idefenn betegen, rossz bőrben levő szívvel, sápadtan fulladozva, naponkint többször is felkínlódni erre a csúcsra hóban, vízben, sárban, zimankóban, kilométereket menni naponta kenyérért, húsért, minden kicsiségért a szomszéd faluba? Ki mondta, hogy nem öreg inaknak való? Hogy mikor felért a hegytetőre, percekbe telik, míg a megfutamodott kilátás megáll, s meg kell várni, míg az agya abbahagyja a muzsikálást? Hogy templomnak való hely, nem magának?... Itt az új tél a nyakunkon. Még cudarabbnak ígérkezik mint a múlt évi. Jósolgatnak, ijesztenek a parasztok. Olyan viharok szoktak lenni, hogy Krisztust is leszakítják a keresztről. Ami hó az űrben van, az mind itt torlódik meg, napokig megáll a forgalom, egyik-másik házat úgy kell kiásni a hó alól. Valóságos sarkvidéki világ köszönthet be minden

pillanatban, és ő még ki akarja szuszogni magát, ahelyett, hogy sietne, menne...

— Megyek már, megyek!

— Hová siet? Várjon!

— Ha megy az ember az a baj, ha nem megy, az a baj! — duzzogok, de az asszony rá se hederít:

— Előbb nézze meg, hogy mi van azzal a fiúval!

— Milyen fiúval?

— Bandival!... Az a fiú reggelenkint torkaszakadtából énekel.

— Mosakodásnál minden fiatalember énekel... „Kacagj Bajazzó!"-t.

— Az a fiú szerelmes!

— Akkor pláne énekel. A tudomány huszonnyolcezer madárfajt ismer...

— Ne ízetlenkedjék!... Látta a szobáját?

— Kinek?

— Bandinak! Menjen, és nézze meg!

— Mit nézzek rajta? Barakk, barakk!

— De egészen kidíszítette. Minden tenyérnyi helyet belerajzolt színes krétával. Van tájkép, kutya, virág, és rengeteg leányportré. Biztos, hogy meg fog nősülni!

— Világos!... A természetben is a nász előtt minden feldíszíti magát. Minden a szerelemért van. A virág gyönyörűsége és szépsége, madarak, halak, bogarak pazar nászruhája, a nők kenceficéje, körömcipő, évek letagadása, a pillangók, repülő ékszerek. Minden a szerelemre van berendezve. Bandi is. Egyidőben én is.

— Ne kacagtassa magát, hanem igyekezzék!

— Kétfelé nem szakadhatok. Vagy Bandihoz megyek, vagy az új lakásba...

— A lakásügyben telefonálok én... Jól figyeljen meg mindent! Vallassa ki azt a gyereket!

Bandi barakkja lenn fekszik egy erdei völgyben, nyírfajdok, őzek, pisztrángok hazájában, jó futamodásnyira innen. Menekültnek való deszkatákolmány. Télen alig tart több meleget, mint egy esernyő, tavasszal bokáig ér a fel-

tört talajvíz benne, nyáron pedig a füst nem akar kimenni belőle, de azért alkalmatos szállás.

Ennek a deszkabarakknak egyik keskeny szobájában lakik a fiú. Ha felakasztanak se tudom, miféle Bandi. Szerény agglegény, aki hozzátartozók nélkül rekedt ki a házából. Egyetlen rend ruhája van a katonarongyokon kívül, fehérneműje pedig aggasztóan szakadozik. A különböző kalóriarendszerek mellett már tíz kilót fogyott, de békebeli egyeteme és mérnöki oklevele van. Annyira világtól elmaradott reakciós, hogy pirulni is tud, és az ő ágyáról nem emeli fel a korai razzia a diszkrét női holmit, hogy: — „Ezt a ruhadarabot már ismerem!" — Ha bal oldalról venné a házasságot, az otthoni rendszer szájaíze szerint, többnejű lehetne, mert szemrevaló fiú, de ő egyelőre megmarad nyugatos, csatornatöltelék háborús bűnösnek, ahogy hazai hivatalossággal bennünket neveznek.

Rászánom azt a pár órát, és rátörök.

— Bújj ki! — ordítok be az ajtón. — Mi ez? Asztalosműhely? Mit mesterkedel?

Füligszáj-boldogan válaszol:

— Még egy ágyat!

— S hová akarod tenni?

— Az enyém tetejébe. Amerikaiasan. Mint a hálókocsikban.

— Minek neked két ágy? ... Na ne süsd le a szemeidet!

— Ha valamelyik barátom meglátogat ...

— Persze, persze! ... Az a beépített szekrény, amely kívülről úgy néz ki, mint egy primitív angol W. C. — szintén arra való, hogy a barátaid beakasszák kényes menekült ruháikat. Ez a kis tálas, edények, polcok, az a sok azonos leányportré mind arra valók, hogy a barátaid ... Gyorsan, ki vele! Mikor lesz az esküvő?

— Miféle esküvő? — ijed meg.

— Hát a nagyapádé, te kamasz! ... Hiszen már a kilátszó térded is virágzik a szerelemtől. Ujjaid úgy lógnak le, mint lankadt virágszirmok, hogy a szemeidről ne is beszéljek! Képes volnál engem is megcsókolni, úgy elké-

szültél! Te elepedt szamár! A feleségem el se hiszi, ha elmondom...

— Ujjuj! Inkább bevallom!

— Aztán szőke vagy barna?

— Nem is tudom hirtelenében, de még egy olyan lány!...

— Ide hozod?

— Hová vigyem?

— Velencébe!

— Óh! Tessék elhinni, hogy szebb így, mint Velencében!... Itt minden kis dolog érte van. Magam csinálgattam, fúrtam, faragtam, szegeztem, és — közben reá gondoltam.

— Olyanok is!

— Mégse cserélném el a legszebb műtárgyakkal... Meg fogjuk szentelni a saját életünkkel. Ha hazamegyünk, magunkkal fogjuk vinni, és megőrizzük.

— És elmondjuk gyermekeinknek...

— Hát igen.

— Több ezer éves tünetek! — kacagok. — Irigylem apósodat.

A fiú átszellemülten néz rám:

— Miért?

— Mert a világtörténelem folyamán még nem adtak ilyen olcsón leányt férjhez. Se stafírung, se bútor, se hozomány, csak puszta áldás!

Bandi nem szól, de a rám pillantásában benne van:

— „Mondj, bolond, mondj!"

Mit vesztegesse az időt rám, megrögzött vénemberre, aki már a háta mögé rúgta az élet javát, s akinek a fehérnép már csak arra való, hogy a göthös hátát vakargassa. Mit tudom én, mi az egyedül lenni, hányódni, vetődni magánosan család, segítő nélkül. Az sincs, aki megossza az életet, sarkallja, vigasztalja, rendbe tartsa, féltse, gondozza. Az anyanyelvét elfeledi az ember ilyen egyedül. Magánosan ül ebben a fabarlangban, és nézi térdin a foltot, mialatt édesanyja odahaza siratja.

— Apropó! Lesz anyósod?

— Nagyon kedves asszony.

— Akkor építs még egy emeletet az ágyadra!

Mind a ketten kacagunk.

— De miből fogtok megélni?

— Egyelőre festeni fogok. Van egy Mária-elképzelésem. Darabja harminc márka. Nagyítok elesett katonafiúkat szalonnáért, lisztért, vajért.

Mindenki mást csinál, mint ami a hivatása. Az orvostanár templomfreskókat fest. A pénzügyigazgató pálinkát főz az erdők közt. Konyaknak hiszik az amerikaiak, és még nem halt meg senki tőle. Néhányan orvvadásznak hurokkal. Van, aki társ a feketevágásnál. Barátom, a pincemester, a harmadik világháború utáni békefeltételeket készíti. Egyszerű az emberiség útja, de a világ lassan tapogatózik előre, mint egy vaksi, buta hernyó. Alkalmi munkások tanácsokat adnak Churchillnek. Titokzatosak, és elnézőek az emberiséggel szemben. Egy kis világgazdasági koncepcióért nem mennek a szomszédba, ha ki is virít testük a nadrágból. Nekem tetszenek, akik mosolyogni tudnak a nyomoron, rongyon, és a magasból választanak párt maguknak, és nem hullanak a mélybe.

— Jól van fiam, Bandi! Faragj csak tovább! Sározd azt a fészket! Kell az efféle is ebben a tetűszürke világban. Köpjünk rá: egy, kettő, három! Így! Most már megkönnyebbülve hagylak magadra.

Megint csak rossz kedvében kapom az asszonyt. Telefonált, hogyne, de egy hét előtt szó se lehet a költözésről. Az autó elromlott. Várni kell, míg megcsinálják.

— Hát várunk!

— Azt könnyű mondani, de én nem vagyok hajlandó minden reggel becsomagolni, este pedig kicsomagolni a szükséges holmit, mert becses férjem ilyen szépen elintézte a költözködést.

— Nem én intéztem! ... Én Bandinál voltam ...

— Persze, hogy nem intézte! Ő ehelyett Bandihoz jár! Bandizik! Neki a más dolga előbbvaló, mint a sajátja ... Mi van azzal a szerencsétlennel?

— Jól sejtette. Tényleg házasodik.

Mondom. A napokban lesz az esküvő.

— Ilyen könnyelműség! Két éretlen gyerek!... Különösen az a gyanútlan leány! Nem is sejti, mire megy férjhez. Nem elég a menekülés, hazátlanság, még egy élhetetlen férfi gondját is a nyakába veszi!

Nekem szól az „élhetetlen férfi", de jobb nem szólni. Azért szeretném, ha Bandi hallaná, valamit elsajátítana a házasélet titkaiból... Majd megjön az ő gondja is, hogy hová tegye a második ágyat. Szerencsére késő van, és mi is belecsendesedünk a magunkéba.

Reggel korán felparancsol az asszony, mert be kell csomagolni az ágyneműt. Hátha közben elkészül az autó, és értünk jön. Soha nem lehet biztosan tudni.

Mit vitatkozzam. Felkelek, és segítek összehurkolni a holmit.

Ebédfőzéshez kiszedjük az edényt, mosogatás után újra visszatesszük.

Ülünk és várunk a kopár szobában, míg belefáradunk, álmosodunk. Ingerlékenyek vagyunk, és a bőrünk szikrázik az idegességtől. Még arról se beszélünk, hogy mennyivel jobb lesz az új lakásban. Minden a kezünk ügyében van. Pékmester a házigazdánk, szemben mészáros, posta, patika, orvos, vasút, még mozi is, hiszen város. Házigazdánk pedig ritka derék ember. Messze el kell menni, míg párját találja az ember Süss Maxnak. Mint polgármester is pártfogolta a magyarokat.

Másnap újra elől kezdődik minden.

Negyednap a háziak előtt is szégyelljük magunkat.

Ötödik nap végre megkapjuk az értesítést, hogy legyünk készen, mert délután hatkor érkezik az autó.

Hat előtt kimegyek a hegy legmagasabb pontjára, és mint az őrálló zergebak, fülelem a motorzajt, nézem az utat.

Az erdők közül végre kikanyarodik a gép.

Az asszonynak beszólok, hogy öltözzék, és szembe megyek az autóval a hegy aljába.

Háromszor futamodik neki a meredeknek, aztán na-

gyon csúnyát mond a vezető, és otthagy. Tőlem azt se kérdi, hogy hívnak.

Az éj csendesen fölénk száll, és újra kibontjuk az ágyneműs csomagot.

Reggel sikerül két szekeret szereznünk.

Egyikre feldobáljuk a fát, másikra a rongyainkat, és elindulunk.

Az egyik után én gyalogolok, a második után az asszony őrködik.

November végi, bágyadt nap. Utolsó erejével állott ki az égre. Éppen csak a kedvünkért, hogy elköltözhessünk. Félig kifolyt, vörös szeme, mint az öreg kutyának. Lehet, hogy siket is. Az ember sohase tudja az ilyen rozoga égitesteknél. Az a fontos, hogy mára még kitartson. Még kevés türelem, öreg szolgám, aztán te is mehetsz pihenni!

Kutyagolunk, haladunk. Egyik útkereszteződésnél meglepetten látom, hogy Bandi, a fiú jődögél egy hónaljáig érő fehérnéppel, és megrakott kéziszekeret húzgálnak. Úgy ragyognak mind a ketten, hogy gyúl meg az út alattuk. Messziről kiabálják, hogy: — „Megesküdtünk!" —

Feleségem sóbálvánnyá mered a láttukra, én pedig kezdem rázni a kalapomat a nászutasok láttára:

— Éljen! É-héljen!... Te, mi van azon a szekéren?

— A perefernum! Párna, pokróc, lepedő, ruhák és a nászajándékok.

— Nászajándékok?

— Bizony!... Fazék, lábas, habverő, szűrőszita, laskanyújtó és egy font zsír.

— Várj! Ehhez én is hozzájárulok! — és leveszek egy hasáb fát a szekérről, de nem fogadják el.

Ők mennek a maguk útján, mi is megyünk a magunkén tovább. Nekik is jut az Úristenből, nekünk is jut az Úristenből, kinek tudta nélkül a megfagyott veréb se eshetik le a háztetőről, és számon tartja a hajunk szálát is. Kietlen foglalkozás lehet!

Jó kétórás út után megérkezünk.

— Hó! — mondja az első kocsis. — Hó! — csatlakozik a második is.

Csak a feleségemet nem látom.

— A kocsi mögött sír! — billenti a fejét az ember.

Tényleg, már gyűlnek is köréje a népek.

Elfut a méreg. Hónapok óta egyebet se hallok, minthogy ő inkább táborba megy, de neki elég volt a közös kályhából, hogy a kis fazekát taszigálják rajta, eloltsák a tüzet alatta, és most bújában végighullatja az utat, dagadt szemeiben gyönyörködnek a járókelők.

— Azonnal mondja meg, hogy mi lelte?

— Hogyne sírnék — csukladozik —, mikor éppen ma van a házasságunk huszonhetedik évfordulója, s nekem itt kell hányódnom idegenben, kiverten, hontalanul, néhány ronggyal, két rozoga szekér után órákig rúgva a port cigánymódra, vándorolva a bizonytalanság elé. Mikor megláttam a két fiatalt, mindjárt eszembe jutott... Ide jutottam öregségemre! Ez lett a sorsom egy élet munkája után!

Még meg is kell magyaráznom a körülállóknak, hogy miről van szó, míg Frau Süss beédesgeti az asszonyt.

Az emberek szemébe kiül a lázadás és részvét, de aztán elszélednek. Pár pillanatig tartott. Tovább nem vagyunk érdekesek.

— Kérem, Süss úr, a fát hová rakhatjuk le?

Szerényen azt mondja új házigazdánk, hogy az nem fa. Csepegő, pudvás, nedves, menekült-fa, ami nem ád meleget, ha fulladtra tömöm is a kályhát; hanem, ha nem venném rossz néven, ő kicseréli tisztességes, száraz fával. Minek hallgassuk dideregve a sírását.

— Nicht wahr?

Hirtelenében makogni se tudok a meghatottságtól, és mire elújságolom az asszonynak, már hoz is egy öllel az embere, és franciául mondja, hogy a „Bilgermeister" úr küldi, mert mindjárt kellemesebb, ha befűtünk, és ő hadifogoly volt nála, de nem megy haza. Meg is mondta a konzulnak, aki szinte megpukkadt mérgében. Marad, mert Her Siss mindig jól bánt vele, együtt esznek az asztalnál, mert jó ember!

— Oui! Oui!

Az asszony is bevallja, hogy tejet ígértek. A magukéból vonják el.

Elgondolkodva kaparok össze a földön hányódó papírból, hogy tüzet tegyek. Gondosan megépítem a fészkét, és gyufát tartok alája. A kis kályha torka egyszerre kivilágosodik, és a papíron pillanatra arannyá változnak a betűk. Nézem, és önkéntelenül olvasom:

„... feleségem tüdővészt... Húgom egy árokban hoz új életet a világra..."

Meglepetten ugrom fel. Az Egyszerű János levele!

Már nem lehetett megmenteni.

54.

Vajon meddig kell ittmaradnunk? — kérdezi az asszony elborultan.

— Lehet, hogy csak tavaszig! — biztatom. — Az Egyesült Nemzetek ülésétől sokat várok...

Csak nem fogom megmondani szegénykének, hogy mindennek vége. Feláldoztak, odadobtak. Ami fájt, fájóbbá tették, a sírunkat mélyebbre ásták. Ott van, kitették a mi fejünk fölé is a halálkeresztet. Senki nem mozdul érdekünkben, és Isten hallgat. A rádió bemondta, hogy ügyünket lezárták a külügyminiszter urak. Könnyű nekik. Ők nem menekültek, üldözöttek, bújdosók, éhezők, hazátlanok. Nem őket sanyargatja a bosszú és gyűlölet, nem ők ülnek börtönökben, és nem az ő nyakbőségüket mérik a hóhérok, nem őket dobálják át a határokon. Félelem és rettegés némítja el az embereket, és a jajszót hallatlanná teszik.

Utolsó lelki rongyunkat is odaadtuk, és most itt állunk meztelenül. Úgy szédelgünk, mintha a keresztfánkról szöktünk volna meg. Hiába temetjük magunkat, testünk kibúvik az összetört élet, szétzúzott jövendők romjai alól. A kényszerű feltámadásnak nagyobbak a kínjai, mint a halálnak. A föld pedig forog tovább bután, érzéketlenül. Nem törődik vele, hogy gyermekeinknek nem szabad szeretniök szüleiket nyíltan, mert névtelen veszedelmek fenyegetik, a feleségnek ott kell hagynia férjét, rokonoknak, barátoknak meg kell tagadniok az üldözötteket. Törvényen kívül helyeztek sok millió ártatlan embert. Sok minden változhatik, lehetséges, de az ma bizonyossá vált, hogy többé nem mehetünk haza.

Márványarccal járunk, mint akiknek nagy halottunk van, és nem halljuk, mit beszélnek hozzánk az emberek. A történelmi ravatal is csak rémlik, és fáradt nézésünk belevész a gyászgyertyák fényébe. Megalázottak és tehetet-

lenek vagyunk. Koponyánk fehér és üres. Kimártotta agyunkat a halál. Semminek sincs többé értelme. Magunknak legkevésbé.

Aztán elindulunk és haladunk a nagy gyászmenetben. Vajon hány lépés még Magyarország temetője?...

És miért kell mindezt végigcsinálnunk?...

Tulajdonképpen miért is vagyunk a világon?...

Aztán egy ember jön hozzám. Komolyan és titokzatosan. Nincs senki a szobában, mégis körülnéz, és suttogva kérdezi meg:

— Akarsz kivándorolni?

Rámeredek.

— Kivándorolni?

— Lehetővé tudom tenni! Még néhány barátomat ki tudom juttatni!

— Hová?

— Paraguayba vagy Argentínába... Én inkább Argentínát ajánlom, ahol nincs trópusi láz, sivatagi bolha, amit izzó tűvel kell kipiszkálni a körmök alól, malária, mérges kígyó, madárpók, mifene...

Egykedvűen hallgatom, hogyan teremtették meg az argentínai kivándorlás lehetőségét és feltételeit. Egyelőre csak pár százunkról lehet szó. Kapunk birtokot, két szoba konyhás házat, tehenet, hat tyúkot, gazdasági felszerelést és — hogy el ne feledjem — puskát is, töltényekkel.

— És meglojük a mindennapi pumánkat! Mi?

— Azt is!... Lesz bőven mindenünk. A hús öt fontnál kezdődik. Kevesebbet le se vág a mészáros... A napszámosok középszerű hotelben laknak, és mindössze napi négy-öt órát dolgoznak.

Már szórakoztat a naivsága, és gúnyosan mondom:

— Természetesen az argentin mezőgazdaság türelmetlenül várja a bujdosó tűzoltó-főparancsnokokat, ilyen magunkfajta, paragrafuslábú, kivénhedt fejmunkásokat, akiknek az ülepe a székhez gyökerezett, és minden este pohárba teszik a fogaikat, a vérnyomástól duplán látják az orrukat. Akik azt se tudják, hogy szakállával felfelé vagy lefelé kell-e ültetni a hagymát, de ettől még lehet olyan paraszt, hogy

megbotlik a saját szavaiban... Tegyük fel továbbá, hogy a gyanútlan argentin hatóságok beengedik ezt a sok erőtlen, hontalan csontvázat, akik a saját nevüket se tudják megmondani spanyolul. Mihelyt megérkeztünk, hiánytalanul előbb bevisznek az ország belsejébe, ahol ismét ökörszekérre csomagolnak, és négy-öt napig hurcolnak a kijelölt területre. Egy lakatlan erdei tisztáson, ami körülbelül annyira van Buenos Airestől, mint Berlin Konstantinápolytól, letesznek motyóstól, a tehenet odakötik egy hickory-fához, mely mindjárt le is fekszik, mert piszkolni sem érdemes az aszott fűre; s otthagynak magadra, nem szólnak bele a pionirmunkádba. A többi aztán az olyan edzett, kemény telepes dolga, mint te vagy én... Már első este fogadunk a maradék pénzünkbe, hogy ki köti fel hamarabb magát az első fára. Természetesen minél magasabbra, hogy a vadak el ne érjék...

— Szóval téged ne írjalak fel.

— De, csak jegyezz a többi mellé, mert ha csak egy órácskát is élek a partraszállás után, van valami, ami megéri!

— Mi az?

Majdnem feltaszítom forró homlokommal.

— A szabadság!... Emberi lét! Jog, törvény, igazság! Élet- és vagyonbiztonság! A házad a várad. Nem nézik hitedet, színedet, és nem kell állandóan rettegned, elkészülve lenned, hogy éjszaka kirángatnak ágyadból, és elhurcolnak ismeretlen helyre fehér rabszolgának, vagy végleg eltüntetnek, mert bosszúból vagy irigységből feljelentettek, és véletlenül nem vagy tagja a pártnak.

— Megyek bárhová, ahol nem kell attól tartanom, hogy helyettem gyermekeimet tartóztatják le, ítélik pusztulásra. Nem bánom, ha faágak közt kell is fészket raknom az őserdőkben, csak őket tudjam biztonságban!...

— Az adataimat akarod? Írjad csak, hogy maholnap hatvanéves vagyok, gyomrom, szívem rossz, szájam üres, testsúlyom csekély, de felnyurgultam görbén, mintha a sors könyvébe kandikálnék, kezemet a halál fogja... Olyan

helyet keressetek ki számomra a térképen, ahol nem kell szégyellnem magamat azért, ami otthon történik.

— Hogy mondod?... Nem. Feleségem nem jön velem. Ő hazamegy, és megpróbálja ismét összegyűjteni a családot. Olyan némán fog szenvedni, hogy se ember, se Isten ne bírjon ellenállni... Haza fog menni, hogy vele is több legyen a gyászoló asszonyok processziója... Hogy ő haljon meg mindannyiunkért, ha másképpen nem lehet!

— Bizony, pajtás! Közel harmincévi együttlét után kétfelé repül a két öreg madár új fészket keresni...

— Én is szívesen mennék, de jól tudod, hogy kitették a haláljegyet a homlokomra, mint annyi ártatlan százezernek. Rám is ólálkodnak. Az évek nem enyhítik, nap fel nem deríti, imádság meg nem tisztítja a halálmezőt. Nincs mire várni.

— Itt sincs mire várni. Sokáig már nem maradhatunk. Pénzünk elfogyott, utolsó rongyainkat esszük. Az évek telnek, erőink apadnak, lehetőségeink fakulnak, az elmulasztott idő nem tér vissza.

— A halál ugyan már a kezemet fogja, de még egyet suhintok a kaszával...

— Aztán csak annyi helyet adjanak, hová beférjen hat szál deszka közé szorított testem. Ha földet nem adnak, legalább gödröt adjanak, amit odahaza megtagadnak azok, akik ellenségek és idegenek azon a földön!

— Írj akármit, mert most már úgyis minden mindegy!

Később, hogy a lelkem kissé talpra áll, haragszom magamra, és szégyellem a belső dezertálást, mintha árulást követtem volna el. Igyekszem feledni az egészet. Titkolom, hogy mi történt. Mások szintén titkolóznak előttem, és mire felocsudok, kiderül, hogy egész kivándorlási láz dúl a bujdosó magyarok közt. Felbojdult a legsötétebb erdei falucska is, ahol csak fűrészmalmok ugrálnak a patakok fölött. Mindenki tud róla. Rejtett összeköttetések, ismerősök, barátok közvetítik a dolgot. Túlestek az emberek a belső krízisen. Már türelmetlenek. Szeretnék megkezdeni az életet. Bárhol. Az önbizalom visszatér. Emberek tájé-

kozódó körutakra indulnak, és hírek, történetek járnak szájról szájra. Öreg emberek kétségbeesetten kapkodnak fűhöz-fához, mert állítólag hatvan éven felül nem lehet kivándorolni. Mondják, hogy az első csoport Genuán át el is indult. Titkos helyekről fényképeket kérnek. Minden személyről hármat. Megrohanják a fényképészeket, és méregdrágán készülnek a fényképek tízezrei. Rettentő képek, mintha rendőrségi gyűjteményből osztanák szét, ahol csak a bal fül a fontos. Betörőversenyre valók. Az is röhög rajtuk, aki csinálja. Dobáljuk érte a százezreket. A mozgalom szélesedik. Néhányan spanyol nyelvkönyveket gyártanak. Olyanok, akik spanyol szót se hallottak életükben. Fekete papíron, fekete nyomdásszal, fekete áron. Később még drágábbak lesznek. Egyesek tudni vélik, hogy a Vatikán áll a mozgalom mögött, és külön irodája van a Via... Ejnye, már elfeledtem, melyik Vián! A papok természetesen körömszakadtáig tagadják, hogy ők már ezer holdat kaptak, és rendházat. Külön magyar kolóniát visznek magukkal. Szó se igaz az egészből, de tessék bármit mondani, mi most mindent elhiszünk!

Megkönnyebbülten álmodozunk, tervezgetünk. Mindenki elképzeli a sorsát Argentínában. A tanár gimnáziumi igazgató lesz, a bank-vezérigazgató természetesen bank-vezérigazgató, és így tovább. Szükség van ott orvosra, postásra, kereskedőre, kocsmárosra, bábaasszonyra. Később képviselőkre is. Mi néhányan írók maradunk, és magunkkal visszük sajátosan magyar művészetünket az erdőirtáshoz. Az ifjabbak folyóiratalapításon gondolkodnak, s meg vannak botránkozva, mikor azt ajánlom, hogy jobb volna ehelyett hamiskártyázást tanulni. A revolvert nem ajánlom, mert ahhoz ott jobban értenek. Elég, ha csak annyit mondunk odakinn, mint Albi az igazoltató amerikai katonáknak: „I am a Hungarian Shakespeare!" — s örömükben mindjárt a keblükre ölelnek. Sok mindent lehet egy ilyen mondásnak köszönni.

Szóval nincs semmi nehézség, és csak kiérjünk új otthonunkba, úgy ülepen billentjük az első grizzlit, melynek

ördögi morgása átjár csontot, velőt, hogy ideje se lesz visszanézni.

— Mit mondasz? Hogy Franciaország is készséggel felajánl ötven katasztrális holdat Bretagne-ban vagy más ilyen idegpihentető helyen? Nem, barátom! Nekem már elég volt Európából! Jobb lesz a pampákon lóhátról csillag után igazodni. Atombombát ennek a keshedt földrésznek!

Maga természetesen hazamegy, asszonyom, és majd utánam jön, ha keményen megharcoltam a vadonnal, és berendeztem több ezer holdas farmomat, külön uszodával a cowboyok részére, mialatt hatezer tehenem békésen legel a pampákon, hogy ne kelljen egy kis Butterschmalzért a szomszédba mennünk, és akkor eszik borjúvesést, mikor tetszik, ha már megunta a flamingót.

Por todos los Santos! Az lesz az élet, señora!

55.

Alig vagyunk túl egyik izgalmon, más esemény kavar fel. Állandó belső földrengésben vagyunk, mindent másképp látunk, mint a nyugodt körben élő emberek, és rágjuk, pusztítjuk magunkat folytonosan.

Szalad a tanár a hírrel, hogy szeretetcsomag érkezett. Tizenhat embernek öt kiló. Az első életünkben. A világ szerencsés részein jó emberek néha megfeledkeznek magukról, és nekünk is juttatnak néhány nélkülözhető dolgot. Szemkiszúrásból. Kóstolóból. Hogy fogalma legyen annak a sok, nyavalyás éhezőnek, hogyan élnek odaát, akik nem a fekete ujjukat szopják sóványra, míg átlátszókká lesznek, mint a levéltetű. Megcsikordul az ember foga, ha meg kell tölteni azt a néhány méter üres belet. Nemcsak az éhező test, az éhező lélek is megeszi önmagát, és fertőz, szennyez maga körül. Állati szintre kényszerül, mely maga körül a földet szagolja. Küzdünk ellene, tartjuk magunkat, ameddig lehet, de az üres emberből végül kihull a hit, kultúra, becsvágy, minden érték. Marad az elégedetlenség, fojtott lázadás, keserűség és indulathalmaz. Aztán ez a lelki magasságmérő az utolsó szuszig. Együnk, hogy legyünk! Végül jogod van felfordulni, ez azonban nem számít bele a jóvátételbe.

Szóval délután négykor szétosztjuk a szeretetcsomagot. Minden érzékünkkel ebben a gondolatban élünk. A kivándorlást elfújta a szél.

Akik küldik, nem is sejtik, milyen árat fizetünk a szeretetcsomagokért. Az együgyű adakozó, olvasván a megrázó híradásokat az európai életről, a sok millió, mindenét vesztett hontalan, nyomorult sorsáról, csak az ijesztő, rongyos csontváztömeget látja maga előtt, az erőtlen, szédelgő gyermekek százezreit, akikből mindössze a fagytól pörkölt átlátszó fülecske maradt; a szemétben kapirgáló evakuált

anyajércéket, félbolonddá töprengett, védtelen öregeket, az odúkba zsúfolt torz, ferde, beteg emberszemetet. Megdöbben, és adakozik. Másik azért ad, mert így írja elő Jézus. A harmadik, hogy lerázza magáról a jótékonysági kéregetőket. Némelyik divatból. Intézményesen, politikából, és üzleti érzékkel. Adok, hogy majd sokszorosan visszafizethesd. Egyikük se gondol talán a lelki uzsorára, amely lealáz, és kikényszeríti a Miatyánkot értük, de csak a magunkfajta intelligens, szerény éhezőkből, akik felé a kutya se billenti a farkát. Akikhez évenként ha téved egy-egy ösztövér csomagocska. Akik még emberi méltóságuk és önérzetük végső maradékát fizetik érte, és sötéten gondolnak rá, hogy „odaát" külön vonaton mehetnek a koldusok kongresszusra. Akik nem érnek tíz dollárt senkinek.

Az együgyű adakozó nem tudja, hogy nem minden éhező egyforma. Vannak baráti és volt ellenség, „exinimici"-éhezők. Megkülönböztetett elhurcoltak, fajilag kivételesek, akiket minden földi jóval tömnek, fityulás német lányok szolgálnak ki, finom cigaretta áll ki a szájukból, és adományvaluták duzzadnak a zsebükben, és csak unalomból feketéznek. Akiket nem érint, hogy néha vagyonok tűnnek el jótétemény-gazemberek kezén. És itt vagyunk mi, becsületesen korgóhasúak, akikkel még nem ratifikálták a békét, akik már felfalták a csizmájukat, ruhájukat, ingüket, és mindennap kihúznak valamit a végrendeletükből.

Az együgyű adakozó nem sejti, milyen izgatottan készülődik a feleségem a tizenhat embernek öt kilóra, amiért ketten mentek Passauba, hogy érintetlen maradjon a becsületük. Sötét kamrák füstös és alacsony gerendái között csak az árnyékom nézi az idulatoktól fáradt asszony izgalmát és sietését, az arcára kiült örömfoltot.

— Miért nem készülődik? — támad rám.

— Én nem megyek!

— De csak jöjjön! Több szem többet lát.

— Jó, akkor megyek.

Kíváncsi vagyok a többire is. Hogyan fogadják az alamizsnát. Ezek az urak mind munkával szerezték a kenye-

ret, előhaladást, a társadalmi megbecsülést, rangot, fokozatot, ahonnan a sors leszakította őket. Az emberi érték és lényeg ma is ugyanaz bennük.

Az Ákosék szobájában jövünk össze, mert az a legnagyobb. Ő a házigazda mögé menti önmagát. Lajos félre ül. Önmagát menti. A száját is keményen összefogja, hogy ki ne törjön a gondolata. Van, aki szégyelli ránézni is az asztalon heverő csomagra. Hiába személytelen. Mindenki másról beszél, de mindenkiben ott ugat a valóság: Hát ide jutottunk?... Még az asszonyok is sápadtabbak. Csak az egyetlen gyermek mered rá őszintén, vágyakozva, kis képzeletével bontogatva a csomagot, hogy vajon mi lehet benne?

Dráma ez, amit játszunk. Kínzó feszültsége átvonaglik rajtam.

Vajon ki lesz az első, aki meg meri érinteni? Most még, mintha szennyezne, távol tartjuk magunkat tőle, ha nem is beszélünk róla. Még tudjuk, mit kell adnunk érte. Jó volna nem lenni itt.

Aztán ezen is túltesszük magunkat.

— Kezdjünk hozzá! — mondja az egyik asszony.

Öreg Pali rászánja magát, és kibontja a csomagot.

— Paszuly, cukor, cigaretta, kakaó — sorolja.

A vágy lassan hatalmába keríti a többit is. Nincs miért szemérmeskedni. Ha ez megaláztatás, tegyük a többihez. Férfiasan és őszintén. Miért szégyelleni, hogy ez a néhány morzsa is kell, rá vagyunk szorulva. A gyomor a láttukra felmordul örömében. Belepirul az ember, de egymás után verjük a hidat magunkban a pár babszemhez. Lelkileg amúgyis arcul ütöttek, hát vegyük el.

A szótalan rágott keserűség rajtam se segít. Szamárság dicsfényt erőltetni a fejem körül. Társaimat sérteném vele, ha nem követném őket az újabb mélységbe.

Csak Lajos nem mozdul, de minden sovány izma feszült, mintha láthatatlan ellenféllel bírkóznék.

— Csináljátok! Nekem mindegy.

Először elszemeljük a paszulyt, és lassan kiütközik belőlünk az ember. Mindenki a nagyobb szemet igyekszik

elhalászni. Még uralkodunk magunkon, de az indulat már kavarog bennünk. A düh kezd fojtogatni, és váltogatjuk a színünket, ha pár szemmel több jut valamelyiknek.

A cukor, cigarettánál már harcra készen hajlunk az asztal fölé. Ezek már világértékek, és félre a nagylelkűséggel!

Pillanatokig tart a művelet, mégis fáradtak vagyunk a végén. Kimerültek, keserűek. Ha tudnák az adakozók! ...

Különben az Isten ... őket! Az ő kezükben van a falat, és mi vagyunk az éhes kutyák, akik sóvár szemekkel, nyálazva lesik, hogy leejtsék számunkra. Akaratlanul is megaláznak. Soha senkitől ingyen el nem fogadtam, és most ... Örök életemben érezni fogom a lekötelezettséget. Eltörölhetetlen jegyet nyom belém. Tömegeltartott lettem. Kiszolgáltatott és megbélyegzett, mintha félmaroknyi eledelért eladtam volna magamat. Ezen nem segít a névtelenség se. Cudar nagy árat fizettünk. Egymás szemébe is alig merünk nézni.

Menjünk már, asszony, és soha többet! ...

Napokig viaskodom magammal, míg valahogy túlteszem magamat a kínzó „szeretetadomány"-on, a haskorgás sötét indulathalmazán. Hogy nemcsak néhány méter üres bél az ember, ha a száján át meg is fertőzi magát.

Szemeim égetnek, a rágóizmok keményen kiülnek sorvadt arcomon a mély barázdák közül, a szél fúj le lábaimról, olyan gyenge vagyok, de neki tudnék menni a világnak. Mégis ráfenem pár meglódult fogamat az eledelre, mikor az asszony kedvesen elém teszi. Inyem mohó, orrlyukaim tágulnak, mikor a csokoládé nemes íze szétfolyik a nyelvemen.

— Milyen régen ettem! — sóhajt az asszony.

Hallgatok, de testem forró, hervadt szájam remeg, kezeim nehezek, és nem tudom, hogyan viselkedjem, mikor feleségem a maga részét is át akarja lopni a tányéromra.

Ha ez volt a célod, hát most gyönyörködhetsz bennünk, Úristen!

Erőszakkal feltépem magam a székről, és indulatosan kimegyek a szobácskából a sötétbe, a szabadba.

Az asszony elképedve néz utánam:

— Magát megint mi lelte?

Mikor visszatérek, örömtől fellobbanva fogad.

— Képzelje! — és mutatja az asztalon heverő, izgatottan kibontott csomagot.

— Mi ez?

— Most hozta a postás.

— Igen, igen, de ki küldte?

— Valaki Londonból.

Nézem a feladót. Ismeretlen női név. Hiába kutatom emlékezetemet, nem ismerem. Kinek, miért juthattam eszébe?

— Nézze! — örvendezik az asszony. — Vaj, kakaó, tea, kockacukor... Ebben a dobozban mi lehet?

— Bacon, szalonna — olvasom a konzervdoboz feléről.

— Ezt eltesszük végszükség esetére.

— Holnap visszaküldöm az egészet! — mondom sötéten.

— Megbolondult? Hiszen...

Hirtelen rámnéz, és megérti, miért akarom visszaküldeni a csomagot. Elfehéredik, lehervad, kihül és elszomorodik.

— Talán jobb is... — rebegi.

Csend. A csomag az asztalon. Fel-alá sétálok, és meglátom a levelet.

— Hjah! — pillant oda az asszony is. — Most jött. Meg is feledkeztem róla.

A feladó ugyanaz. Feltépem, és belemeredek:

„Tíz évvel ezelőtt jöttem férjhez Londonba, és kedves húgának voltam tanítványa, aki a legszörnyűbb helyzetben, a földvári harcok idején magános, öreg édesanyámat pártfogásába vette..."

Tapintatosan kér, hogy ne értsem félre a csomagot. Meleg és közvetlen az írása, mintha gyermekem volna. Úgy

segít, hogy ne fájjon, és ne váljon keserűvé a szánkban a falat. Elejtett szavaiból látszik, hogy nem a fölöslegből küldi, hanem saját élelmiszerjegyeiből takarékoskodta össze. Nem ismerem arcát, szemét, szavát, de emberi fényesség árad belőle. „Jolánka" — próbálgatom a nevét. Ugyanazt a szent tüzet nyújtja át, mely a súlyos földvári harcok, tűz és pusztítás rettenetében gyúlt a húgom szívében, mikor megfogta a kezét egy gyenge, öreg asszonynak, és egymáshoz bújva reszkettek a következő perctől. Mindenük a háború martalékává lett, de amiért érdemes élni, azt megmentették, és ez a mennyei tűz megmaradt volna akkor is, ha az élet örökre kialszik bennük, és a tankok véres sárrá tapossák őket. Most ott ég a Mrs. Jolánka lelkében Londonban, aki elküldte nekünk is kenyér és betű alakjában, hogy megtisztuljunk a keserűségtől, a világ romjain döglődő kutya kínjaitól, és újra higgyek az emberben.

Meghatva nézzük egymást feleségemmel. Megbékélten, szótlanul, lihegve tömjük magunkba a levegőt.

— Az Úr asztala titka — nyögöm. — Az ostya esete...

Az asszony válasz nélkül felugrik, és hirtelen összekapkodja a csomagot, mert valaki hozzánk jön, és miért szennyezze be irigységgel ezt a pár meleg pillanatot, mely végre nekünk is megadatott.

56.

Bálmos. Magyar lapokat hozott. Kéz alatt kapta ő is.

Tisztességből diskurálunk vele, és marasztaljuk is, de magunkban alig várjuk, hogy elmenjen, és mohón, betűéhesen rávethessük magunkat az újságokra. Fél szemünk így is rajta van.

Mire Bálmost kikalauzolom az ajtón, az asszony már a bécsi „Film" képes riportját lobogtatja felém:

— Nézze, hogy élnek Pesten!

Ingerlő felvételek a magyar fővárosról cigánnyal, borral, pezsgővel, kaviárral, rákgulyásevőkkel. Rottiserie de la Reine Pédanque Buda egyik romutcájában, hacienda stílusban, egzotikus növények árnyékában. Hollywoodi díszletek, florenci illúziók. Ezüst, porcelán, frakk. „Stadt der Liebe und des Lebens." — „Shoping in der Váci utca". Háromezer forint egy estélyi ruha. Finom francia illatok, pompás cigarettafüst úszik el az orrom előtt. Rózsafából van a cigány vonója, és behízeleg a fiatal siber fülébe, aki most készíti elő magának a szép ügyvédnét, akinek az ura hadifogságban van.

Némán eltolom magamtól a lapot, a „tracht"-ot, a „Pracht"-ot, a 3800 szalont, a „Kis Lúdláb Királyné"-t. Feleségem is hallgat Éjszaka van, és csend. A szomszéd istállót vékony fal választja el a kamrától, melyben lakunk, és hallatszik, hogy lecsattan a tehén ürüléke.

Belelapozok a másik újságba, és néhány sor után elfehéredem. Cicoma nélkül, egyszerű írás. Meztelen és megrázó. A kiüldözött felvidéki magyarok sorsáról ír. Az asszony mellettem a megtestesült rémület, és sorvadva, hidegét izzadva olvassa fennhangon.

„... Ablakunkból, ahonnét a Bazilikát is olyan szépen látjuk, nap-nap után szemünkbe ütődik a borzalmas látvány: hontalan, kiűzött magyarok százai. Éjszaka sötétjé-

ben, hajnali ködben kis csónakokat, teknőket látunk, rajtuk ősi otthonukból apró csomagokkal szökdöső magyarokat. Ki csak gyermekét tudja menteni egy kis tarisznyával, a másik két-három batyut is fel tudott rakni, mely közben teljesen elázik.

Akadnak hajmeresztő próbálkozások.

Tegnap hajnalban, mikor misére mentünk, egy úszó ajtót láttunk, amelyre deszkákat szereltek rá. Azon hozta valaki kisgyermekét, csirkéjét, egy székét, két zsák holmiját. Képzelhető, a jéghideg vízben — mely a réseken már szivárgott —, milyen állapotban érkeznek át, ha egyáltalán megérkeznek.

Mert a Duna csak szedi, szedi áldozatait. A teknő labilis, az ajtó a hullámverésben könnyen kettétörik, a folyam tele van úszó farönkkel, a felsőbb szakaszokon hajóroncsokkal is. Az ár is elragadja a kormányozhatatlan járműveket, a gyermekéért aggódó apa, aki tán életében sohasem evezett, a kis alkotmány terelésében is megzavarodik. Nekivágódnak a parti fáknak, úgy zuhannak vissza az árba. Éjszaka sokszor velőtrázó sikoltások hallatszanak. Tudjuk, hogy ilyenkor egy-egy menekülő testvérünk veszett oda. Felöltözött, rongyaikat görcsösen markoló hullákat vet ki a víz folyton. Felvidéki magyarok, akik a háború befejezése után egy és háromnegyed évvel „hazatelepültek".

A mentők is, a lakosság is, majdnem minden Duna menti faluban egymás után szedi össze a csuromvizesen, félig megfagyva, aléltan partot érő telepeseket. Az esztergomi kórház tele van velük. Jó részük tüdőgyulladásban fekszik, és érdekes, hogy leginkább öregek és gyermekek. Hogy a fiatalok hová tűntek, azt a jó Isten tudja..."

Tudjuk mi is. Megszámozva, lelakatolt vagonokban, kenyéren és vízen, vagy anélkül hurcolták őket kényszermunkára primitív bányákba, ahol térdig vízben, szűk lyukakban görnyedezve vágják a szenet, sziklát kialudt szemekkel. Csontra soványodott, sárga árnyak, akik saját testük vizében fürödve, csapzottan marják a sziklát, és hátuk mögött a halál... Más részük őserdőkben dönti a fát, szédelegve az erőtlenségtől, övig érő hóban hurcolva

magukat rongyaikban éhesen, állati lassúsággal, besötétedett agyakkal. Ők azok, akik halottaikat az ágy alá rejtegetik a fabarakkok szennyében, míg a feloszlás dögletes szagát el bírják viselni, hogy a csekély ételadagot utánuk is felvehessék, és végül rongyaik fölött összevicsorogva, a testeket kiteszik meztelenül a hóra, a barakk elé, ahol hónapokig fekszenek temetetlenül dögevő madarak, állatok prédájaként. Ami megmarad belőlük, tavasszal majd elkaparják. A kultúra pedig felül a hullakalangya tetejére, és fenekét mutatja a világnak.

„Ugyanakkor a csehszlovák bizottság, mely itt székel Pivóéknál, nem mer napvilágra menni" — olvassa feleségem didergő hangon.

— Hagyja már! — kiáltok rá, hogy ne kínozza tovább önmagát, hiszen egész teste reszket, de nem lehet kitépni kezéből a lapot, annyira belemerevedett.

— Ide nézzen! — mérgezi tovább magát. — Magyarok az idegenlégióban.

— Ismerem a sorsukat! — legyintek, mert tudom, hogy sok ezer magyar vére hullott el Kambodzsa és Hanoi dzsungelében. A németországi fogolytáborokból, az ausztriai francia zónából egész magyar ezredek jelentkeztek tisztestől, altisztestől a légióba, mert sem az éhezést, sem a tanácstalan jövő súlyát nem bírták tovább. Otthon pedig börtön, szenvedés, elhurcolás várt rájuk. Egyedül Kielből 8500 honvéd lépett be önként a légióba, és mi lett velük?...

Hát ez a fiú megmondja:

„Haipongtól Kambodzsáig ezt énekli ezer és ezer magyar légiós: — »Ne sírj, ne sírj, édesanyám!« — s Kambodzsától a Wang Poig a »huj, huj, hajrá!« dördül fel a szuronyos roham előtt, mert ott nem úgy harcolnak, mint Európában, hanem még szuronnyal, matrakkal, foggal meg rohamásóval. A halálozás arányszáma hatvan százalék, ami felülmúlja az orosz—japán háború veszteségarányát. Sebesült nincs a légióban, csak rokkant vagy halott... Akadt tizenhat esztendős légiós káplár, volt levente, aki haldokolva, sebesült társának gyónt meg fennhangon, s társa,

aki Isten nevében megbocsájtotta bűneit, harminc másodperc múlva szintén halott volt..."

Színtelen minden jelző. Térdeim egymáshoz verődnek. Ez a gyónás! Megrendítő, groteszk, valószínűtlen, és mégis mély, igaz, isteni agy szülötte. Olyan nagy, hogy be lehetne teríteni vele az eget. Alig bírom áttekinteni megrázó szépségét és fenségét. Elborít, és az ágyba menekülök előle. Nem kell! Vigyétek el! Elég volt! Mit akartok még?

Fakón és érdesen rászólok feleségemre, hogy hagyja már, és mi az ördögnek kellett idehozni ezeket az újságokat, nem elég a magunk baja; de az asszony se lát, se hall. Hirtelen két karjára borulva szepegni kezd.

— Mi az már megint?

— Szegény gyermek! — emeli rám vizes arcát, és átnyújtja a másik magyar fiú híradását Goából, az indiai portugál gyarmatról. Az űzött, elhagyott magyar panasza minden szava.

„Nincs egyetlen hazai ismerősöm, egyetlenegy magyar könyvem. Olyan rettentően megnő itt az emberben a magányosság érzése, hogy azt is boldog korszaknak látja, amikor a menekülés elején gyalog, reménytelenül csavargott Itáliában, mikor egy tál leves, egy pohár tej volt a legnagyobb öröme, pályaudvarokon aludt, tetűket fogdosott a ruhájában; mert akkor még legalább közel volt a hazájához, és voltak még barátai... Néha tükörbe nézek. Egy vörösre égett, fekete szemüveges, fehér parafasisakos fickó néz rám mezítláb, khakinadrágban. Teljesen elvadultan minden európai életformától. Bennszülött módon élek, bennszülött ételeket eszem, bennszülött nyelvet beszélek."

— Ez a fiú még szerencsés — mondom, hogy kiragadjam az asszonyt a szenvedés bűvöletéből, és hidegen, szakszerűen magyarázom, hogy ezek csak apró részletek. — Tulajdonképpen a huszadik század nagy népvándorlásáról van szó, amely tízezer göröggel kezdődött tizenháromban, akik a Balkán-háború után Macedóniából...

— Nem érdekelnek a maga hideg számai! — szúrja belém a szemeit az asszony. — Engem csak az érdekel, hogy szerencsétlen nők, anyák, ártatlan gyermekek, te-

hetetlen öregek milliói, elveszítve hazát, otthont, mindent...

— Harmincmillió embernek ez ma a sorsa.

— Szent Isten! Harmincmillió éhező, vérező, szenvedő, tönkretett embersors!... Mindegy, hogy milyen népek, mert könny könny, akárkinek a szeméből esik ki. Minden test egyformán fáj, az éhség egyformán gyötör, a hazátlanság mindenkinek hazátlanság, a koldusbot koldusbot minden kézben, s a gyermek gyermek mindenütt.

Egyszerre a szava elhalkul, szemei előre üvegesednek, és szaggatottan leheli:

— Harmincmillió embert kiűzni esztelenül, kitéve éhségnek, betegségeknek, epidémiáknak, jövőtlenségnek, lassú megsemmisülésnek, lelki sötétségnek, kívül-belül összegyötörten a semmibe taszítani!... Útszélen hányódnak a szennyben, tetűkkel harcolva, soványan és sárgán, a levegőt is megfertőzve maguk körül, vagy barakkokba zsúfoltan civódva, egymásra acsarkodva, lezüllve, sötét vágyak és indulatok örökös ingere alatt zavart idegekkel. Megbélyegzettek, akiket az egészséges ember félve elkerül, mintha érezné, hogy a szenvedés a legborzasztóbb fegyver, amely ellen nincs védekezés... Mi lesz, ha mindez egyszerre felszabadul? Gondoltak-e arra, akik mindezt okozták? Elbírják-e űzni lelkiismeretükből ezeknek az embermilliónak sorsát?... Féljenek, míg jóvá nem tették, vagy míg az utolsó nyomorult fölött is ki nem mondta a pap az ámen!

— Ez így van! — mondom. — Az ártatlanok jaját nem lehet lemosni. Háromszáznyolcvanmillió európai emberből száznegyvenmillió éppen csak hogy teng-leng a lábán. Vigyázz, világ, mert rád lehelem a halált, és a bűnös nincs biztonságban a föld alatt se. Nálunk otthon Erdélyben kiástak egy embert a sírból, és üres koponyájába lőttek halála után tíz évvel. Utaztam egy rokkanttal, aki halottak napján koszorút vitt saját lábai sírjára... Végzetes lesz egykor az emberiségnek, hogy minden pillanatban kénytelenek vagyunk magunkkal foglalkozni, tépelődni, láncot rágni... Egylőre jövőtlenségünk a tükrünk, és hiába nyávog bennünk a reménység.

Fáradtan lesütjük szemeinket, és nézzük a szeretetcsomagot az asztalon.

— Egyék! — jut eszébe az asszonynak, hogy ma még nem is vacsoráztunk.

Török egy falatot, és rágom-rágom, arcomra kiült csúnya csontokkal.

Vajon Krisztusnak hogy ízlett az utolsó vacsora abban a tudatban, hogy az utolsó? Mert nekem nem ízlik. Elém hozhatnák a világ minden ízét és táplálékát, rajtam már nem fog. Csak tovább pusztulok. Nem elég a gyomor. Valami egyéb is kell, ami vérré, életté, céllá tegye bennem. Hirtelen a pesti cigányra, éjszakára gondolok, a rákgulyásra, és kifordul az étel a számból.

— Oltsa el a lámpát! — mondom a feleségemnek, és megvárom, míg ő is elcsendesedik.

Kimerülten ásítok, és igyekszem elaludni, de alig merül el a pesti cigány a mélységben, újra az indiai dzsungelt látom, a parafasisakos magyar fiú vívódásait. Aztán a polgármester vonul el előttem a lágerben horpadt vödörrel, szőrtelen seprűvel vécét takarítani, majd a légiós gyermek gyónását hallom újra, aki saját vérébe öltözteti vallomását haldokló társának.

Meg se nyugszik a száraz fű fölöttük, amibe a holttestek belezuhantak, ismét a Dunán vagyok, a leszakított ajtón menekülő magyarok közt. Velük gyötrődöm, rettegek. Az ázott gyermekkel didergek a metsző, szeles éjszakában a haragos folyam fölött, és nézem az anyát, aki körmeivel kapaszkodik az ingó deszkatáblán a rá locsogó víztől dermedten, urát is féltve, aki bütykös karóval igazgatja a lélekvesztőt, mintha minden pillanatban a halál torkába nyúlkálna vele, és sötéten méregeti magában, meddig tart ki az ereje. A gyér holdvilágban úgy ingadozik a víz hátán, mintha részeg volna, és szorongva hallgatja a folyam baljós morgását, figyeli az alája csúszó örvények veszedelmeit. Két lépés az élete az ajtón, és egyetlen ügyetlen mozdulattal vége mindennek, pedig sohasem szerette, féltette ennyire kis családját. Valahol kihanyja őket is a

víz szürke, puffadt hasakkal, tincsekbe ragadt hajjal, és tippadt, sikos lesz a bőrük...

A Duna pedig tovább szürcsöli saját vizét, és olyan széles, hogy a sötétben látni se lehet partjait, ahol a fák lábáról szaggatja a földet.

Néha bizonytalan fényecske imbolyog elő a messzeségben pislákolva. Ház lehet ott, ahol értük virrasztanak a folytonos figyeléstől zúgó fülekkel, zsibbadtan; de lehet, hogy ellenség lesi a habokat, hogy a menekülőket kézre kerítse.

Csend legyen, gyermekek!

Hol járhatunk? Vajon az már Magyarország? Vajon nem volna-e jobb az ajtó szélére lépni, és felbillenteni az egészet, hogy egyszerre vége legyen mindennek?...

Ha meg is érkezünk csoda árán valahová, vajon hová, mire jutunk? Azt az odút, amely őket befogadja, nem fogják elnevezni az Anatole France novellájáról, mint a „Kis Lúdláb Királyné"-t. Az ilyen kicsi, egymásba bújt magyar életecskéknek nem foglalnak szállást az Eszterházy-palotában, emléket sem emelnek nekik a Gellérthegy tetején, ha hínárokba keveredett, halkóstolgatta hullájukat kiveti a víz.

Egyelőre egyedül, csak magukra hagyottan ingadoznak az élet-halál veszedelmes mérlegén, és sem Madách Luciferje, sem a Faust Mefisztója nem mártja értük be a szakállát. Legfeljebb Jézus tárja feléjük fénylő karjait, mert ő előszeretettel gyűjti az ilyen emberszemetet: „Ne féljetek! Én vagyok!"

Én nem bírok elszakadni tőlük, ha akarnék se. A Duna és közös sors összezárt bennünket. Szimbólummá lesznek velük együtt, és a rettegés imádságát velük együtt szórom a habokba.

— Add ide, testvér, azt az evezőt! — mondom hangosan, mert látom, hogy az ember az erőtlenségtől ejti ki a kezéből, de az ember nem meri rám bízni.

— Nem beteg maga? — szól át az asszony a másik ágyból. — Miféle evezőről beszél?

Nem merek szólni, csak tovább didergek a rossz takaró alatt.

A tehén a szomszédban másodszor is leejti ürülékét.

57.

Reggel gyötröttebben ébredek, mint mikor lefeküdtem. Az asszony komolyan aggódik értem, de magam is tudom, hogy ennek nem lesz jó vége. Maholnap én is felüvöltök éjszakánként, és a hajamat tépem, mint a nők a táborokban, vagy megyek az utat nézve lapos lépésekkel, és ismétlem szájfáradásig: „Jó az Isten! Jó az Isten! Jó az Isten!" Egész Németország egy nagy getszemáni kert. Aki nem alhatik, az szenved. Alélet, börtönpszichózis. Mindennap rövidebbre bogozzuk a beleinket. Egymást pusztítja test és lélek. Állandó feszültség, érzékenység és rigolya. Több bennünk az indulat, mint az erő. Játéktűzhányók vagyunk. Működünk, míg elfogyunk. Még a bolha is dühösebben szúr bennünket. Időszakonkint furcsa tüneteket lehet észlelni rajtunk.

Egyik nap az öreg Aladár felkerekedik, hogy mindenkinek elmondja Mindszenty hercegprímás hasonlatát, hogy Magyarország egy nagy kehely. A Kárpátok a magasba emelkedő pereme, az Alföld az öble, és Isten tartja kezében a kelyhet.

— Nem gyönyörű?... Gyönyörű! Gyönyörű!

Hát legyen gyönyörű.

Tivadar szóról szóra megtanult egy régi Eötvös-novellát a Balatonról, és akit elcsíphet, annak elmondja.

A pincemester — apró kis emberke — hetek óta hordozza szanaszét a Mr. Churchill titkárának levelét, aki megnyugtatja, hogy gazdája a világpolitikára vonatkozó néhány elgondolását kézhez vette.

— Most egyébként a harmadik világháború után kötendő béke feltételeit állítom össze.

— Csak helyeselni tudom!

Ákos híreket gyűjt. Hejo Pali tuskókat télire.

A szemorvos rám támad:

— Tudod mi az „Existentializmus"?

— Nem.

— Én sem.

És azzal hazarohan.

A nyilasok titokban összetartanak, és hisznek a jövőjükben.

A kétméteres, temérdek Jóska a nagynénje, Falábú Róza néni csomagjait várja Amerikából egészséges nyugalommal.

Imre álmában mondja el, amit nappal gondol.

A bárónk nyomtalanul eltűnt a johanniták szárnyai alatt.

Vegyészünk tökéletesített pálinkát főz az erdők közé bújva, és palócosan beszél.

Sokan elszéledtek már közülünk. Ki erre, ki arra.

Én leírogatom, ami bennem kavarog, és lehetetlen helyeken rejtegetem, hogy a feleségem meg ne semmisíthesse. Ilyen sötét, vigasztalan, keserű írás nem kerülhet a gyermekek kezébe.

— Mi? Még ki is akarja adni? Elment a szép esze?...

— Ez ma Európa sorsa!

— Azt hiszi, kell Európának ez a sok fájdalom, nyomor, elesettség, gyötrődés, reménytelenség?... Európa újra hitet akar. Reménységet, feltámadást és igazságot. Újra örvendeni és szeretni. Alkotni és kacagni. Célt tudni maga előtt. Lemosni magáról a Káin-bélyeget!

— Netene! — füttyentek meglepetten. — Magát mi lelte?

Egyéb se kell az asszonynak. Felemeli az összes zsilipeket:

— Hiába gúnyolódik! Az embereknek nem kell a maga sötét világa! Nem koldulni akarnak, hanem aratni, eltemetni a rongyokat, virágot dugni ismét az ablakokba, barátot és nem ellenséget gyűjteni, szabadon a napba nézni. Ezt írja meg, s ne a kimúlt világ beleiben vájkáljon!... Az embereknek nem kell az ilyen vén ember kietlensége, kinek párjával lógnak a fogai. Ne nézze folyton a fekete köldökét! Ébredjen már!

— Madách is...

— Maga ne madáchkodjék, hanem vegyen példát azokról, akik nem törnek le, nem esnek azonnal az orrukra, nem rázogatják száraz öklüket az ég felé, hanem tartják magukat férfiasan! Kidőlnek, de nem esnek el.

Csak rátátom a két szememet a páromra.

— Igen, igen! Ezekről a rendületlen magyarokról írjon! A kemény állúakról, emelt fejűekről, zokszó nélkül várókról, akik nem koldusfurfangból élnek, és nem esnek hasra az első szóra...

— Hát... vannak ilyenek is.

— De mennyire vannak!... Akik nem hiszik, hogy az emberiség megsemmisül, mert az ő hasuk korog...

— Folytassa csak! — kezd tetszeni az asszony, akit mintha kicseréltek volna, egészséges és józan.

— Nekem se tetszenek a betegek, senyvedők, gyengék, nyúlt arcúak, sárga színűek, vinnyogó népek; csak az erősek, fiatalok, derűsek, egészségesek, versenyzők, halált pofozók, játékos agyúak és nehéz öklűek. A szívből kacagók, feszült bőrűek, akik nem bújnak mindjárt az anyjuk kötényébe. Szerelem, tréfa, friss levegő kell a világnak!... Na, öreg Jeremiás! Ezekből csináljon valamit! Legénykedjék újra, mint régen, mikor az ezüst koronát összehajtotta ujjai között, és szekszárdi vörössel az arcán kinyújtotta a tenyerét, hogy reá álljak... Ne legyen betűtetű, fáradt, konnyadt bajusz, aki tátott szájjal veszi a lélegzetet, s nem lehet a szúrós térdére ülni. Nem szeretem a könnyszagú embereket!

— Fehérnép, a Ponciusodat! — kurjantok fel. — Ide azt a kalóriát, és két hét múlva kellemes feltűnést fogok kelteni a leányok között!

— Így valahogy! — tetszik az asszonynak a kis féregáskálódás. — Különben hogy mondják németül: „Mész"?

— Kalk. Minek az?

— Ki akarom meszelni a szobánkat... Hogy mondta a meszet? Kalk? Úgy hangzik mint a köhögés.

Már megy is. Utána mosolyodom. Eddig, ha a bajorok közé ment, mindig egy mondatot kérdezett. Most elég egy

szó is. Halad az asszony. Az idő is szép. Derűs, szép, nyári. Kihúzza az embert a szobából, és meghozza a kedvét. Újra harsog a kasza, és arany köde van a dolgozó embernek. Olyan szép a rét, mező, hogy a madarak is a virágok fölött repülnek. Gyerünk bogárzengést hallgatni, napsugárban fürödni, színekben gyönyörködni, kiülni a tarka árnyékba.

— Mi az, már visszajött? Valamit elfeledett?

Az asszony szemében is öröm.

— Azonnal jöjjön! Vettem egy tükröt Bauernétól. Beszélje meg vele a részleteket!

Frau Bauer a harmadik szomszédban lakik

— Ebben a tükör-ügyben... — állítunk be.

— Azt elintéztük.

— Mégis... Mi az ára?

— Azt én kérdezem.

— Wieso? Mi vettünk egy tükröt magától...

— Nem. Én vettem egy tükröt maguktól...

Mind a hárman egyszerre kezdünk kacagni, s a fecskék fölöttünk.

— Spiegel a tükör, Kalk az a mész! — kiáltom utána az asszonynak, aki lemegy a faluba.

Már a mezőn vagyok, mire lenyelem az utolsó nevetésbugyborékokat.

Nézem a szénacsinálást, az emberek jókedvét. Minden pórusom issza a friss szénaillatot. Kölyökkorom óta ez volt a kedvencem. A kaszafenés csattogása, az acél villanása, harsogása, látni, hogyan dűl a rend. Szétverni, játszani vele, forgatni, boglyákba halmozni, és érezni testünk felgyúlását, figyelni a fölöttünk szitáló vércsét, körösköriil a kék fejű hegyeket, leányok elváltozott szemébe nézni, akiknek feslő bimbó a szája, és... Eh, Uram, miért nem veszed el a vágyat is!... Jobb, ha nem kacagtatom bogos lábaimat. Szentelt vizet lehet tartani már az én markomban is. Oremus pro fidelibus defunctis! Fáslit a hasára, pápaszemet az orrára! Kinek ilyenkor is hideg a keze, az üljön ki az út szélére olvasót bólogatni.

— Te se rontsd a szemeidet, Bandi! Vedd elő a régi

tarisznyát, s egyél emlékeket! Mit akarsz még, vén gyertyatartó, antik gúnár, üres múzeum? A te fogaidban sem botlik meg már a csók... Na, mi van a bögyödben? Beszélj!

— Azon gondolkodom, hogy otthon is így van-e?

— Miért ne lenne így, vén mannagyújtó?

— ...Így fekszik-e az ezüst széna a mezőn, állnak-e a gyönyörűen rakott szekerek előtt a címeres ökrök, a puszta lelkét szemükben viselő gyönyörű lovak, dolgoznak-e boltozatos testű férfiak, piros életből gyúrt fehérnépek?

— Hogyne dolgoznának!

— Kényszerből, ostor alatt, másnak!

Már látom, hogy öreg barátomra rájött a nehéz óra. Fekete lesz alatta még a föld is. Minden szava hervaszt. Meztelen és sötét. Nem hisz. Túloz. Csak vért, hamut, romot lát. Embereket, akik utána köpnek régi imádságuknak. A csecsemők gyűlöletet és átkot szopnak. Fizetett ágyakból bűn árad. Kínzókamrák, börtönök, kisértetté sorvasztott ezrek, rabszolgák tömege, békés családok fejére öntött otthonok, akasztófák, vetetlenül maradt kopár földek, üres baromólak, éhező emberek kínozzák, akik tüdővészt ugatnak az arcodba.

Rázom a fejemet, és próbálom felderíteni:

— Ne ezeket lásd! Nem ők tartják meg az életet, hanem azok, akik a rom és vér között is egyenesen járnak. Nem menekülnek görbén az égő utcasorok közt, hanem megfogják a láng vörös haját, és lerántják a vészes csillagot, mely hátukra zuhant. Nem botladoznak zavart aggyal a holttestek között, hanem ekével fordítják alá az üszköt és hamut, hogy magot szórjanak bele, és követ ontanak a hegyekből az új házaknak, a kirablott asztalfiókot ismét kenyérrel töltik meg, új dátumot vésnek a gerendára, és égnek eresztik az első füstöt. Azt se a máséból. A maguk rongyaiban fénylik a testük. Nem a nyomor halászai ők, akik Pest fényében árulják a nép verejtékét, és vagyonokat súgnak egymás fülébe. Nem kajlafülű vámpirok, akik mohón szívják a szerencsétlen ország vérét. A magyarokat lásd, akik sohasem ülnek hatalmon, és

mégis ők maguk a hatalom, az élet, a kiirthatatlan. A lényeg és valóság, erő és állandó teremtés. A titok...

— Ostobaság! Álom!

Öreg barátom reális ember, aki nem sokat ad a transcendens „zöldségek"-re, szellemi cicomára, etikai kendőzésekre, és hozzá hirtelen haragú, dühös ember, aki szinte a torkomnak ugrik mérgében:

— Tudod-e, mi az, állandó bizonytalanságban élni, félelmek közt, mikor se életnek, se embernek, se Istennek, se törvénynek értéke nincsen, és akkor hurcolhatnak el bárkit, amikor akarnak, ha a rendszernek útjában van, esetleg a szomszédja a feleségére vagy a pipájára vágyik. Rádfognak egy szót, amit soha ki nem mondtál, és úgy eltűnsz, hogy még sírhant se jut számodra. Tudod-e, mit jelent a kifogyott emberi erő tehetetlenségében vállalni minden vádat az apád, gyermeked ellen is, és a szörnyű végzet kezére adni bárkit és bármit? Én azokat a szerencsétleneket látom, akik irigylik a börtönablak előtt lógó hideg hullákat, és a négy lövést, amely átüti a meggyötrődött testeket. A halálvonatokat, melyek... Különben jó lesz befogni a szájat! Az ember sohasem tudhatja...

Az üldözött ember állandó beidegzettségével körülfürkész, és arcomba bújva suttogja:

— Vajon lesz-e valaki, aki az otthoni sorsot meg meri írni? Aki a súlyos esztendők minden gyötrelmét felmérje, jajból, vérből, hamuból, romokból olvasni tudjon? Minden egyes lélek és élet titkát, terhét, vágyát, tragédiáját megörökítse. A nemzetirtás, egymást marás, gyűlölet, bosszúállás, felszabadult szenvedélyek, halálos elborultság és vakság, aljasság okozta katasztrófa végzetes útjára rámutasson. Akinek bátorsága legyen lemásolni a mélyen emberi búcsúvételeket, utolsó hagyakozásokat a kivégzések előtt, megörökíteni az utolsó órák lelki folyamatát, a végső belső képet, melyet annyi sok ezer magyar maga után hagyott. A feleséget, aki csodálatos lelkierővel a fogház kapuja előtt várja meg, míg a kivégzést jelentő lövések eldördülnek, aztán bemegy, hogy kikérje a holttestet, melyet megtagadnak tőle. Aki megkérdezze a tiszteletes urat, hogyan

érzi magát, a bírákat, hogy mivel nyugtatják meg önmagukat. A kényszerrel? A külön e célra írt paragrafusokkal? A tannal? Vagy van valami Pilátus-módszer is erre? Méri-e meg valaki, milyen borzasztóan súlyos az éhségtől könnyű ember? Ki fedi fel a kínzókamrák titkát, a saját kísértetükké sorvasztott ezrek szenvedését, akik vérükben fuldokolnak, levert vesékkel fetrengenek? Vajon csak a börtönök nedves kövei és poloskái isszák fel bennük a senyvedők gondolatait, imádságát, átkait, és az ijesztő belső világot, mely ezekben az éjszakákban kavarog?

— Hagyd már ezeket a dolgokat! A világ nem szereti, ha a szennyét mutogatják. Az emberek bizonyos időn, az első megdöbbenésen túl unják. Nem érdekes.

— De engem üldöznek, fáradt életemet pusztítják.

— Azért kell szabadulnod a hóhér-légkörtől. Bízd az újságokra, és azokra az írókra, akik ebben gyönyörködni tudnak. Akik a kiszolgáltatott testen túl az emlékét is gyalázzák, rondítják a szerencsétleneknek. A szellem kopóira, a koporsó rovarvilágára, a lelkekbe is belemarókra. Akik tömjént gyújtanak a halál orra alá, és mosolyogva néznek bele a fényképezőgépbe, mikor a párizsi vásáron az országot darabolják. Akik átfonják a pincébe betörő fegyveres ellenség lábait, és úgy írnak róla, mintha maga Krisztus lépett volna be, kenyérrel a kezében. Megbénul a gondolat az emberben. Ezek volnának a nemzet értékei, a magyar szellem és lélek értékadói, hirdetői, a nagy múlt örökösei és folytatói? Nem bírom elhinni! Mit kacagsz?

— Semmi, semmi! Csak éppen kíváncsi vagyok, hogy mit fogsz szólni, ha elolvasod a cikket, amit rólad írnak volt író barátaid, akikkel együtt harcoltál a magyarságért huszonkét esztendőn keresztül a kisebbségi sorsban.

— Volt barátaim?... És mit írnak?

— Nem akartuk neked megmutatni, de ha már eljárt a szájam... Kissé bosszantja őket, hogy még nem vetted el „méltó büntetésedet". Kissé ferdítenek, denunciálnak is, csakhogy a többi ezrekkel együtt te is rákerülj a börtönmoslékra és „kezelés"-re, aminek a kimenetele nem kétséges, különösen a te korodban.

Már azt hittem, semmi se lep meg, ami hazulról jön, és mégis belém döf a szó, és rázom a fejem hitetlenül:

— Te túlozol. Nem hiszem!

— Magam olvastam a vásárhelyi lapban. Nevük, jegyük rajta.

És sorolja a neveket.

— Ezek a nevek nem ok. Más akarat és kényszer vigyorog a betűk mögött, és lehet, hogy az ő sorsuk nehezebb, mint a mienk. Megfeszített lelkek ők már. Meg kell érteni...

— Ők nem azt mondják, hogy „megérteni", hanem „kiirtani". Ezektől várod, hogy felemeljék szavukat a szörnyűségek ellen? Ezek fogják belátni, hogy hová vezet az egymást marás, gyűlölködés? Hiszen ők is halálkiáltók. Ránc marta vén varjak, akik holttesteken billegnek, és úgy látszik, ízlik a nagy tor. Minél több az emberdög, annál kisebb a konkurrencia... Majd odaadom neked is.

— Nem kell!... Nem lehet igaz!... Írnom kellene nekik.

— Akkor írd meg azt is, hogy javítsanak valamit azon az útszéli, alacsony stíluson, amely elharapózott odahaza. Valaha nem így írtatok magyarul! Vajon jut néha eszükbe?

Mint a megeresztett zsilipen, zuhognak a keserű szavak, de alig hallom. Magammal vívódom, és hajtogatom hideg, üres orcával: „Én mégis szeretlek benneteket, régi, sovány, kopasz, fehér, öreg legények!"... Percek múlva látom, hallom újra, hogy az én vén emberem torz fintorral, túlvilági keserűséggel és eszement gúnnyal rázza a levegőbe száraz kelevézkarjait, a vásári kikiáltót imitálva:

— Csak tessék, Uraim! Folyvást, folyvást! Jöjjön csak maga is, kis osztálygyűlölő! Itt látható Magyarország feldarabolása! Röpriz! Röpriz! Délvidék, Felvidék fuccs! Erdély fuccs! Háromszázhúszezer négyzetkilométerből kétszáztizenötezerötszáz fuccs! Mit kicsinyeskedik kend, komám? Adjuk má oda azt a koszos tizenkétezerhatszázat is a muszkának! Lögyék neki, szeginnek. Fődosztás van, vagy mi a kutyafüle! Na, ne tojóskodjék ke! Ne sértsük meg a szomszédokat! Járuljék kee má hozzá! Mi az anyja sur-

cának ül kee a miniszteri székben? Nyomja má alája a bütykit! Mi a nyavalyától kee olyan sárga?...

Nem bírom hallgatni tovább. Ott hagyom. Észre se veszi. A képe lángoló, szeme természetellenes, hangja mind fennebb csavarodik, üti-veri a lelkemet, és üldöz:

— Csak folyvást, folyvást, uraim!...

Időbe telik, míg odahaza valamennyire kilihegem, rendbe szedem magamat. A vészben álló ország fölött repülő madár vagyok, és keresem a szilárd pontot, a titok kezét, melyre reászálljak. Az el nem múlót, az élet hatalmát. A vízözön után az olajfaágat, hogy ne kelljen megátkoznom, aki hinni, bízni, jóra tanított, és életre hívott. Hogy újra szeressem a napot az égen, az embert a földön, és mosolyogjon az Isten. Milyen jó volna ismét himnuszt írni, mesét mondani, kikapirgálni az élet értelmét a világ szemetéből! Hogy szárnyaim alatt forrjon a tiszta levegő, az erdők és a mező virágai felkiáltsanak hozzám, és nagy dolgokról elbeszélgessek egy kicsi bogárral. Hogy szájamból itassam a madárfiókát, az anyjával bujkáljak a lombok között, és az elmúlás után se változzék meg a színem, mint a fénybogárnak. Felkiáltani a futó holdhoz: „Hová sietsz, pajtás?" Hogy az Alföldön ismét délibáb játszódjék, a Kárpátokra az Öregisten könyököljön, belefáradjon a fürj, míg kitalál a búzánkból, jóllakott gulyák csorgassák a nyálukat, békés parolánk csattanjon, s ne vér száradjon a kézen. Bor adjon tanácsot, s szép leány kenyeret. Tüzet akarok én még tenni az erdélyi hegyek között, s jó borvizet inni. Jó emberek fognak lecsalni a lovam hátáról, s bajszot melegítünk a szép magyar nóta alá. Térdemre ültetem az új Magyarországot...

Hát így lesz valahogy. Bizonyosan tudom.

Az arcom kisimul, a hajam megnyugszik, ökleim elnyugszanak, a tűz lehamvad bennem. A kis asztal mellett pihenve nézek magam elé. Jólesik ez a megnyugvás, ha múló idői is. A kínzott agy elszenderedik, s a lelkemet seperni kezdik az angyalok. A vér lassan lüktet halántékomban, és csendesen hallgatom. A kimerült igavonó né-

hány boldog pillanata. Jó nem tudni, hogy mi történik körülöttem. Nem moccanni, és hagyni, hogy az élet és kedv újra visszaóvakodjék a lelkünkbe óvatosan, félénken és finoman, mint egy kis egér. Láthatatlan, mint a virágnyílás pillanatai. Közben le is hunyom szemeimet, hogy jobban felüdüljek, és a képzelet aranymadarára bízzam magamat.

Durva zaj riaszt fel.

— Mi az már megint?

Az ajtók csattannak, és magából kikelten rohan be a feleségem. Meszet nem hoz, de maga fehérebb a mésznél. Alig bír megtorpanni az asztal előtt. Mielőtt megkérdezhetném, kisikolt belőle a szó:

— Háború! Háború lesz!

— Ki mondta magának ezt a zöldséget?

— Mindenki! Az egész falu! — kapkodja a lélegzetet. — Magyarok, németek. Talán a svájci rádió... Istenem! A gyermekeim!...

Alig bírom magához téríteni. Csakhogy ki nem szalad a markomból. Egész teste hideg, vértelen, váltott, haja borzadt, kiáltó, szeme tágult, nagy, és összevissza villámlik a szó a száján.

Valahogy leerőltetem egy székbe,és keményen rászólok:

— Hagyja már abba!

Pár ütemre bennem is megáll az élet. Akármilyen valószínűtlen is, már a gondolata is elég a háborúnak, hogy megfagyasszon, kivegyen magamból. Arcom fakó, testem nyomorult, magam semmi, fejem vörös zűrzavar.

Váratlanul a nyitott ablakok becsapódnak, és hideg szél kavarog be a szobába. Odafordulok, és látom, hogy a tyúkok nyakukba fújt tollakkal futnak, por kavarog az úton, a mezőn lobogó ruhával mentik a szénát a parasztok, a fák felzúgnak, és morajló feketeség ömlik elő a hegyek mögül.

— Háború nem, de vihar az aztán lesz! — igyekszem elkapkodni az ablakszárnyakat.

Mire megfordulok, már sötétség van a szobában, és belőle kivilágít az ijedt, rémült asszony.

Mögötte, mintha fenyegető, néma rém állna.

58.

Lemegyek a faluba utánanézni a háborúnak. Időnkint végigsöpör rajtunk a híre, mint a vihar, feszültségben tart, különös idegállapotban élünk, aztán eltűnik belőlünk. Izgat az emberek belső döntése, hogyan fogadják, mire szánták magukat.

Magán a falun is látszik a hír hatása. Zárkózott, különös, baljós, csendes. A házak is mintha azt mondanák: Ki tudja, meddig állunk itt. Valami nevezhetetlen ül rajtuk. Mintha veszedelem bénította volna meg. Mintha már rájuk sütne a háború fénye, és nem bírnának elfutni előle. Valami rejtőzik bennük. Az odukban, szegletekben, titkaikban. A szándék már itt van, és leselkedik. Az emberek mögé árnyak szegődtek, és szinte látni az agyak kavargását. A patkányok már a lyuk széléhez tolultak, és kivillan mohó szemük. Mintha Isten pillanatra háta mögé dugta volna kezét. A rém már rálehelt a földre. Különös atmoszféra, melyről nem tudni, a föld mélyéből, az Úrból vagy az emberekből jött-e.

Megállok, és figyelek. Különös érzék nyílt meg bennem. Érzékelem a láthatatlan valóságot, mely alattomosan meglep. Atavisztikus érzések és enyhe kábulat minden ízemben. Van valami benne az álom könnyűségéből. Ok nélkül örvendek, mintha az én időm érkezett volna el. Miért bámul rám az az ember?... Milyen jó lehet a végső szemlehunyás!... Kár, hogy megszólított az az ember.

— Nem! Nincs semmi bajom!

Egy felhő elvonul a nap előtt.

— Ne vágd a fát, Pali! — szólok át a kerítésen. — Hagyj abba mindent, úgyis háború lesz!

A vén Hejo leteszi a fejszét, és odajön.

— Hallottam én is róla. Mi a véleményed?

— Éppen én is azt akartam megkérdezni.

— Tudj'a fene! Jó volna hazamenni.

Harapófogóval sem lehet többet kihúzni belőle. Óvatos. Nem nyilatkozik. Kerüli a szemeimet, és hagyja, hogy én beszéljek.

— Borzasztó volna a háború.

— Az.

— Olvastam egy amerikai magazinban, hogy elkészült a szuperatombomba.

— Az is megvan?

— A régi csak gyerekjáték ehhez képest. Ide hallgass!

És magyarázom, részletezem a hatóképességét, a szörnyű hőt, melyben elég a kő is, a rádioaktivitást, akcióradiuszát, a pusztítás borzalmait, míg megfagy a szó a számban. Az öreg magyarból azonban csak tisztességből buggyan ki a szó:

— Hát ez elég borzasztó!

Hiszi is, nem is. Erre — mint valami középkori hóhérmester — előszedem a lelki kínvallatás hatékonyabb kínzóeszközeit.

— Van még néhány apróság, teszem azt, a hangon túli hangok, melyek félóra alatt milliós városok lakosságát örjítik meg, vagy az atomködök, ibolyán túli és vörösön inneni sugarak.

— Olyanok is vannak?

— De mennyire! Kozmikus fegyverek, a meztelen erő maga, felhők kilövése, halállaboratóriumok titkai. A világ és az emberiség fölött lebeg a végzet.

— Hallottam róluk.

Hátha hallott róluk, és tudja, hogy az Apokalipszis négy lovasa már elindult, miért ilyen rendületlen? Mi van ebben az emberben? A végső elszántság konoksága ez, a legyen vége mindennek rákészültsége, a halálos ítéletet kimondó bíró pálcatörése, a meghasonlás érzéketlensége? Mit takar ez az ember? Lüktet az agyam, segítségkiáltás sikoltozik bennem, égek, világítok, pusztulok. Csak ez az ember ne tudná, hogy forrong a föld, rémületes a csend körülötte, minden szótalan ember titkolt veszedelem, a

halottfosztogatók már nyüzsögnek, a hullák is megmozdultak az akasztófán, szenvedők, üldözöttek, éhezők, árvák lázonganak, igában nyög mindenki, jaj- és átokfelhők kavarognak az égen, félelmek bújnak bokortól bokorig, az értelmetlenné tett élet nyomorultjai gyűjtik utolsó erejüket a leszámolásra. Csak a vakok nem látják, hogy a csend még nem biztonság, és jaj a világnak, amelyik pillanatban úgy érezzük, hogy jobb meghalni, mint élni! Sem a gondolat, sem a szándék, sem a halál nem látszik meg a levegőben, de mindenütt ott van. A szó, az arcok titkolóznak, de minden elnyomott ember önmagával esküszik össze, és egyszer előomlanak a milliók... Mikor? Holnap, évek múlva vagy talán már?... Úristen, ki mondja meg?

— Bezélj, Pali!

— Mit mondjak? Te jobban tudod. Én...

Legyint, és veszi a fejszét. Arca merev és hideg. Feloszlás színű, mintha a ravatalról lépett volna le, hogy még ezt a kevés fát felaprítsa. Lassú mozdulatú, és tűnődő, mintha ott se volnék. Mintha nem is hallaná, mikor mondom, hogy a világ sorsa csak néhány képlet a tudósok zsebében.

Azt se mondja „elég baj", sem legalább annyit, hogy: „Mondj, bolond, mondj!" Arra vigyáz, hogy pontosan essék a fejszecsapás a fára. Néha visszaveszi a halomba lökött darabot, és még egyet hasít rajta takarékosságból. Egészen más képlet szerint, mint ami a tudósok zsebében van.

— Különben az angol tudósok londoni konferenciája figyelmeztette a világot a borzalmas fegyverekre, és kard helyett ekevasat ajánl — mondom.

Az öreg Hejo megrándul:

— Ekevasat?

A testén mintha villamos áram futott volna végig. Szinte kinézi a két szemét a helyéből.

Elmosolyodom. Szóval ez a te titkod, vén magyar. Az ekevas. A föld, az otthoni. A szántás-vetés, friss búza, virágos rét, lovak nyerítése, tavaszi borjútánc, kacsák tipegése, bölcsők melege, a kormos bika világbanézése a

pusztán, juhok földig érő gyapja, a zab szőkesége, kövér hízók maguk kínálása, vadludak húzása fejed fölött, a bor tüze és bajszodba kapaszkodó unokák. Az élet, a szent, az örök. A nehéz, kínzó, és mégis gyönyörűséges, aminek képlete a te lelkedben van.

Alig veszi észre, hogy otthagyom, annyira elmerült. Később ismét a favágásba mélyed. A nehéz csutak és a fejsze a laboratóriuma. A fa tüzet ad, a tűz kenyeret süt, a kenyér életet ad, az élet legyőzi a háborúkat.

Nagy titok ez.

A vén magyar versenyt fut a tudósokkal.

— Hová mégy?

A külpolitikusunk iklat utánam. Élénk, felvidult. Ez az ő ideje. Fölényesen lenéz, mikor a háborút említem.

— Remélem nem veszed komolyan te is...

— Az ember sohasem tudhatja.

— Háború lesz, de nem most. Még nem érett oda a helyzet.

Teljes felkészültségével rám szabadul. Magyaráz, oktat, indokol, hivatkozik, jaltázik, potsdamozik, világhatalmi és gazdasági érvekkel dobálózik, teszi-veszi Burnsot, Molotovot, cseppen el a nyála az élvezettől, ahogyan az európai és ázsiai problémákat fejtegeti, végighurcol az egész megbolondult földgömbön, hangosan, és olyan meggyőződéssel, hogy a mellettünk levő legelőről ijedten ránk bámulnak a Grundinger hatalmas lovai. Ha ellentmondok, újabb rohammal gázol le. Cum voce auctoritatis. Én pedig hebegek, szúrok, hadakozom, kétségbe vonok, kételkedem, marakodok, mint ilyenkor szokás. Ő viszont. Már nem is az a vacak kis háború a fontos, hanem, hogy melyikünknek van igaza.

— Majd Lajos eldönti! — lihegem.

— Majd Lajos! — pihegi ő is, mert mindkettőnknek alig pislog a mécsese.

Lajos csak annyit mond:

— Háború? Azt nem tudom, de béke nem lesz.

— Miért?

— Mert a világ sorsát a „Négy Négy", és nem a „Négy Nagy" intézi.

Először meglep a szellemes megjegyzés, de a külpolitikus azonnal támadásra indul:

— Nincs teljesen igazad!...

Észrevétlenül elmenekülök.

Sorra keresem a magyarokat.

Ketten arra a meggyőződésre jutottak, hogy rajtunk csak a háború segíthet.

Ketten, és — ki tudja — még hány millió ember.

Egész lényük fojtott láz, döntés, elszántság, komor ráhatározás, hogy legyen háború.

Legyen akármi, csak ennek az állapotnak vége legyen.

Sokan napokra elnémulnak, és dermedten néznek maguk elé.

Néhányan a hegyek közül lejönnek, hogy tennünk kellene valamit. Itt, néhány kilométerre a határtól nem maradhatunk. Gond, teher, bizonytalanság és aggodalom mindenikük.

Egy öreg asszony titokban csomagol, és éjszaka bevarrja az ékszereit a férje lajbijába. Reggel képmutatóan siránkozik:

— Egész éjszaka az uram rongyos mellényét foltozgattam. Éhezünk, nyomorgunk, semmink sincs. Miért nem is vesz el már a jó Isten?

Miért nem is veszi el?

Híre jár, hogy a Bajor-erdőnek egész határvonulatát a csehek akarják megszállni. Hirtelen néhány család elköltözik a vidékről Svájc közelébe.

A többi irigyli.

Egy orosz, aki még az első világháború után menekült erre a vidékre, alig bírja összefogni a száját a háború hírére:

— Újra hazamehetek! Most már nem lesz nehéz kivárni azt a rövid időt! ...

A németek hallgatnak. Moccanás sincs. Nem árulnak el semmit magukból. Látszólag egykedvűen végzik a munkájukat.

— Gyanús! Nagyon gyanús! — véli valaki.

Nekik gyökerük van itt, nekünk nincs. Ők a föld, mi a fáról lefújt falevél a levegőben.

Ha az ember magára van, az is baj, ha mással beszél, még rosszabb. Örökös nyugtalanság, töprengés az életünk. A háború rettenetes volna, ha nem lesz háború, vége a reménységnek, hogy hazatérhetünk. Azt se tudjuk, mit kívánjunk. Vízbe fúlók vagyunk, akik egymást húzzuk alá. Szavakkal takarózunk, de igézetten meredünk szembe az új háború rémével. Ez az a pillanat, amikor a porszem megtudja, hogy porszem. Mindinkább belesüllyedek a gondolatba, hogy halálraítéltek vagyunk mindannyian. Sok halált láttam, és félek tőle, mégis állandóan a gondolatával foglalkozom. Irigylem a halottakat, bolondokat beszélek, és mikor a feleségem feltálalja szegényes ételünket, azt mondom, hogy nem eszem, mert ostobaságnak tartom, hogy az elítéltek a siralomházban utolsó kívánságként még egyszer zabálni kívánnak.

Feleségem riadtan néz rám, és aztán megfogja a kezemet:

— Jöjjön, imádkozzunk, hiszen olyan régen nem imádkozott!

59.

Harmadik termését hozza az áfonya a Bajor-erdőben, és mi még mindig itt vagyunk. Az inség szárnyai alatt élünk. Önmagunkat fogyasztjuk. Maholnap két riadt szemünk marad. A lélek csak kísért testünkben. Se szeretni, se gyűlölni nincs erőnk. Az események elmennek ablakunk alatt, és nélkülünk alakítják a világ sorsát, de mi fizetünk érte. Kriptarácson át igyekszünk kitudni jövendőnket. Még nem hajnalodik fölöttünk. Bizonyos, hogy el kell jönnie a napnak, de hányan leszünk, akik átmehetünk az új világ kapuján? Az idő telik, erőm fogyatkozik. A rongyos erdőjáró ruhából feketén látszik ki a testem, és minden kis mozgás után meg kell állnom. Rosszul táplált, sovány, kopott, öreg váz vagyok. Nesztelen pillangóagónia már csak az élet. Elszakadóban vagyok a világtól, mint a zuzmórongy a fától.

Újra itt ülök a földön, és szedem az áfonyát. Ugyanabba a rozsdás dobozba, mint mikor szegény Jánossal először vetélkedtünk ezen a helyen. Fáradtan morzsolom bele a hamvas gyümölcsöt, és nem gyúl a szájamban a vágy. Egyhangúan kopognak a bogyók, mintha életem nehéz perceit tépném le magamról. Emberundorom van, és jólesik az erdőben lenni. A csend és megnyugvás első lépcsője. A második a sír. Odalenn is vannak árnyerdők és testetlen virágok a sötétség végtelenségében, ahol lebegve alszunk majd, vagy sejtelmes szentjánosbogár-fénnyel haladunk ismeretlen célunk felé.

Ülök tehát a földön, és játszom saját gondolataimmal. Céltalan, szertelenül cikkcakkosan, mint a madár röpte. Nem haragszom, és nem gyűlölök senkit. Pihenek a falevélen, mint a felfordult bogár a rövid élet végén. Megzavarodnak a színek és a formák. Szédülök az idő hullámain az erdő zöld búrája alatt. Az ágak, bokrok szövedéke

óriássá nő tekintetem előtt, mintha a Teremtő elképzelései vonulnának el előttem varázslatos színességükben és méreteikben. Ez a pillanat egyszer mindenkinek megadatik. Ez a napszám, mellyel Isten a munkanap végén mindenkinek fizet. A rossz műszert, a lelket kicseréli bennünk, és titoklátóvá tesz. A lemondásnak és szegénységnek békessége nyugszik bennem. A világ dolgainak rövidsége és ideiglenessége tisztán áll előttem. Már nem ijesztenek a föld ügye-bajai, a piszkos kis világtörténelem igazságtalanságai és gyilkosságai. Már a mindenség törvényeinek világosságába és lendületébe jutottam. Felszabadultam, és testileg is megkönnyebbültem. Jólesik a napsugár, a könnyű szellő, az erdő üdesége, a körbe ült hegyek, meleg fenyőillat, az űr kéksége, hangyák erőfeszítése. Egyetlen kellemetlen a fullasztó érzés a szív fölött a torokban, mely napok óta szorít. Kis zene is hallatszik a fülemben állandóan és egyhangúan. Az érszorulás okozza. Semmiség. Majd elmúlik. Öreg gépeken vannak ilyen zörejek.

Nézem a fákat. Nagyrészük senyvedt, beteg, tele gyantasebekkel, lelógó ágakkal, megviselt törzzsel. Igyekszem kitalálni történetüket, és átélni a gyökérsorvadástól a száradó levélke szenvedéséig. Melléjük állok hóba, fagyba, viharok, villámok, száguldó szelek veszedelmébe, a hőség kínzásaiba, a gyökerek kínos munkájába, görcsös kapaszkodásába, a földhöz kötöttség szörnyű tudatába, szó nélküli szenvedésekbe, és beleborzongok.

Mi ez? Valóban fázom? Mi történt velem? A hőségtől lekonyult az erdő, tátott szájjal liheg minden bogár, csak az én testemen ver ki a hideg verejték. Fülemben a kis zene erősödik, nyakamon az erek keményen lüktetnek, mintha hegedülő ördög fogdosná, és attól nyiladoznának a szemeim mind nagyobbra. Ködök hullanak a fénybe, és beszürkül a látóhatár. A fák hirtelen hátrább úsznak a közelemből, a hegyek felgyúlnak, hogy arcomba lássanak, az ég pedig eltűnik. Hallhatóan pezseg ki valami a pórusaimon, vörös, sárga, zöld, fekete lobok váltogatják egymást gyors egymásutánban, és nem érek rá arra gondolni, hogy talán meghalok, mert váratlan csattanást hallok, és

nem tudom, hogyan kerültem ilyen szédületes magasságba, ahonnan most zuhanok, és mindjárt végem, de szerencsére egyszerre megszűnik a világ.

Ez a világ, a más világ, minden világ, és nincs semmi tovább.

Semmi...

Arra ébredek, hogy valaki törli arcomat, homlokomat.

— Ne félj, kisfiam!

Világosan látom, hogy elhunyt édesanyám, de mire magamra eszmélhetnék, már oda is lesz. Csak a jó érzés marad vissza bennem, mintha visszahullottam volna a gyermekkorba.

Sokszor hallottam efféle anyaromantikáról babonás, egyszerű emberek történeteiben, kivégzések legendáiban, ifjúsági példázatokban, de mindig bosszantottak ezek a kurtaeszű együgyűségek, ministráns nyálasságok, és — most magam esem bele. Nem fanyalgok, nem is csodálkozom, sőt, valóságnak, természetesnek tartom. Minden egyéb lehullott, amit közel hatvan éven át iskolák, könyvek, kultúra kent rám, és a kisgyerek örömét érzem a hallucináció fölött. Boldog vagyok, hogy pillanatra is láthattam régen por édesanyámat, hallhattam a hangját. Ugyanolyan volt, mint utoljára. Olyan áldott, jó és megnyugtató. Arcán minden ránc a régi, a szeme ugyanúgy tele szépséggel és szeretettel. Tőlem most már akármit csinálhat az emberiség, jöhet harmadik világháború, hatalmi leszámolások és új világrendszerek, én már többé nem félek, mert édesanyám van mellettem.

Azon veszem észre magam, hogy alig törődöm a szívattakkal, mely majdnem kioltotta életemet, és nem fontos, hogy a kárbament halálverejtékben fekszem az áfonyabokrok közt, színem sárga, állapotom gyalázatos, az ördög nem hagyja abba nyakamon a muzsikálást, a roham megismétlődhetik. Az a fontos, hogy láttam édesanyámat, a maroknyi, kicsi öregasszonyt, és azon csodálkozom, hogy a halálveszedelem utolsó pillanatában miért nem a feleségem, gyermekeim jöttek segítségül. Miért ő, az édesanyám?...

Miért kiáltott fel? Miért hozott vissza? Jobb lett volna így maradni. Ilyen békésnek, felülemelkedettnek. A fekete ajtók mögött, a halott világok között kozmikus porral az arcomon. Lenni csillagpásztornak a megfejthetetlen titkokat tisztelve, mosolyogva az esendő semmiség fölött, melyet földnek, emberiségnek neveznek. Mi a cél velem tovább? Miért nem örvendek a visszakapott életnek? Inkább sajnálom, hogy így történt, és kelletlenül mozdulok meg. Fáradt és kábult vagyok. A feltámadás verejtéke most szárad le rólam, és reszketek a lét első kínjától. Görcsösen meg-megrándulok, és néhányszor kirúgok, míg a szív lassan új vérrel szivattyúzza tele a testet, s a dermedt agyban verni kezd az élet hajszálrugója. A föld és nap megint dajkál, de időbe telik, míg a másvilág vonzása kioldódik belőlem. Mi célja van, hogy a bolygók az ilyen porszemet is kicserélik egymás közt?

Az elhagyott földi élet újra berendez magának. Lassan visszarakja agyamba a gondokat és gondolatokat, a töprengést, indulatokat, érzéseket, hazátlanságot, vágyat az otthon után, felaggatja feleségem, gyermekeim képét lelkem falára, helyre rángatja az öreg bőrt, és ismét hátamra akasztja a koldustarisznyát, aztán rámutat a kidőlt áfonyára: „Szedd fel!"

Megpróbálok felülni, de ismét visszaerőtlenedem, és hanyatt fekve pihenek. A fölöttem domborodó nyári égbolttal töltöm az időt, mint a gondtalan gyermek.

A nap hanyatlik.

Mégis össze kell szednem magamat. Feltápászkodom. Tántorgok. Üres gyomrom érzékeny, és le akar szakadni helyéről. Szájam még tele van a halál ízével, néhány fogam közt még a sír pora korcog. Szédülök, és inaim rogyadoznak. A fák még mindig nem mernek közel jönni hozzám.

Tudom, hogy nem sok időt kiált már nekem se a kakukk, de ne tudja meg szegény asszony. El fogom titkolni előle, hogy mi történt velem. Letagadom a gyertyafüstöt sárga arcomról. Ne is sejtse, hogy már tömjénszagú vagyok. Marad így is elég gondja. Nem fogja meglátni rajtam a jelt. Azt csak ezek a különös lények, csillogó legyek,

férgek, a halál rovarvilága látja, amely nyomomba szegődött, és velem jön a föld alá is, osztozni a gombákkal, bacilusokkal. Őszinték és mohók. Türelem, testvéreim! Nem szököm meg előletek.

Ezt a pár szem áfonyát azonban nem érdemes hazavinni. Kiszórom, mint akkor Jánossal.

De igyekezzünk, mert mindjárt rámsötétedik. A hegyek teteje máris alszik, és a fák is kinyújtóztak. Milyen jó volna, ha édesanyám engem is az ölébe venne! ...

Ne sirass, szúnyog!

— Éretlen még az áfonya — hazudom a feleségemnek. — Nagy területet bejártam ...

— Mások tele vödrökkel hoznak ... Miért nem kérdi meg a bajoroktól, hogy hová menjen? ... Teremtőm! Milyen a ruhája, cipője? Mit csinált? ...

— Én ... én ... nem is tudom!

— Mit vesz fel, ha lehull magáról cipő, ruha?

— Nekem már kitart ez is.

Az asszony a kabátom fölött borzakodik. A sárfoltot, erdei piszkot nézi.

— Hol fetrengett? ... Tele van az egész áfonyafolttal! Ki se megy belőle. Adja a kefét! Mi lelte? Miért mozog olyan lassan?

— Fáradt vagyok.

— Holtra fárasztja magát eredmény nélkül! — keféli dühösen a rongyot, én pedig rettegek, hogy rájön a hazugságra. Ha nem érett az áfonya, honnan van a sok áfonyafolt a ruhán?

— Mi újság? — igyekszem elterelni magamról a figyelmét.

— Itt volt Máté ... Máté mondja, hogy a magyar miniszterelnök ... Mi az? Mi történt magával?

— Velem? Semmi.

Mégis gyanakszik. Belenéz az arcomba. Szilárdan nézek vissza. Nem lehet azonban letagadni a sápadtságot, az arc beesettségét, hogy a halál összepofozott, és ha ki

is menekültem a kezei közül, sok mindent leszedett rólam, hogy hideg és rendkívüliség árad rólam. Megijed.

— Többet nem engedem az erdőbe! Nem magának való! Mi lesz velem, ha valami baja történik?

— Hazamegy. Látni fogja a kis unokát.

Ő igen, én nem.

Sikerül belebonyolítanom régi álmaiba. Megered a szája. Hallgatom, és magamban csodálkozom, hogy az epesztő érzések, vágyak ma hidegen hagynak. Az elveszített otthon szomjúságát nem érzem, az emlékek nem dúlnak fel. Kimerülten nézem az asszony vergődését. Minden hajszála tele a belső lángtól, és édes minden szava. Beleélte magát külön világába, megfeledkezve a rideg valóságról. Bár örökkön így maradna! ... „Ha hazamegyünk! ..." — hallom minduntalan. Akkor is, mikor végigdőlök az ágyon, és nehéz szemeim lekoppannak. Lehet, hogy többé fel se nyílnak. Elvonom hideg szájamat: „Kissé sírni fog, és az élet megy tovább." Pár porszem kedvéért nem áll meg az aranykerék.

Akkor legalább hazamehet az asszony.

Jó éjszakát!

60.

Reggel óta szorongok az orvos várószobájában, a többi beteg közt. Részvét nélkül nézzük egymást órákig, és undorodunk egymástól. Szag, szenny és testi nyomorúság. Lehel és izzad, torzul és apad, fogy, gyötrődik mindenki szótlanul. Lárvatestek, erőtlenség, sovány, színtelen, feldúlt szervezetek, titkos kórok, fertőzések, genny és köhögés, pólyák, bűn és halálfészek mindenik. A megtámadott élet elítéltjei, a partra vetett piszok, támolygás a koporsó felé. Már-már otthagyom, de ha megtettem az utat, legalább bizonyosságot akarok, és várok türelmesen, míg rám kerül a sor. Nem érzeleg, óbégat senki. Üzemszerűen megy a vizsgálat. Németesen. Őszintén, kurtán. Munka ez, melyet mindennap el kell végezni. A szemétláda mindennap megtelik. Beidegzett egykedvűség. Fehér apácaérzéktelenség. Miatyánk és klórmész.

— Szintén röntgen?

— Igen.

— Szív, tüdő, gyomor?

— Szív, s talán gyomor is. Fekély.

Az orvos szigorú pillantása letilt, hogy egy ilyen rongyos belekontárkodjék a dolgába.

— Ide áll, és vetkőzzék le!

Külön csoportja van a szívnek, tüdőnek, gyomornak. A falon vasfogas. Rajta rongy rongy mellett. Nézem, melyik a bolha, és melyik a piszka. Helyet keresek a magaménak is. Aztán beállok a félmeztelenek közé a csontvázmenetbe, a horpadt mellűek, lógó karúak szektájába, akiknek már nincs mi tartsa a nadrágját. Üres a vállsótartónk, és rossz a bőrünk. A szerelem kinn sirat az ajtóban. Mennyei bányamunkások, de lehet, hogy csak felhőtakarításra leszünk jók.

A beosztott nővér hármasával terel a röntgenszobába.

Középen a gép, előtte a homályban az orvos, mellette fojtott fényű asztali lámpa alatt kisasszony az írógép előtt. Az arcát nem látom. Haja ipari szőke.

— Neve, kora, lakása?

Mondom. A kisasszony írja. Rosszul. Nem fontos.

— Ide álljon!

Oda állok. A fejem valamibe beverem. Nem merem megtapintani.

— Reggelizett?

Kacagok.

— Magyar?

— Igen.

Nincs rá semmi megjegyzése. Egy láthatatlan kéz poharat nyom a kezembe.

— Igyék!

Iszom.

— Újra igyék!

Újra iszom.

Az orvos a gyomromat markássza. Ide tolja, tova taszítja, korgatja, a titokzatos lapon át nézi. Közben diktál. Röviden, orvosi zagyvalék nyelven. Meg van győződve, hogy egy szavát sem értem. A kisasszony kopogja a gépen:

„Horog-gyomor. A duodenum bulbusának és caudális részének redőzete feltűnően durván párnázott... Ulcus duodeni chronicum."

Most a szívre veti magát a doktor, és kettőzött figyelemmel hallgatom a „lelet"-et.

„A szív harántba fordult. Elrongált aorta. Szívizomdegeneráció. Előrehaladott angina..."

Jól sejtettem. Tovább nem érdekelnek a szabad rekeszek, sinusok, hilusok, hogy mit lát még a rozoga vázon. Csak az angina, a halálos ítélet. Meg kellene kérdeznem, hogy meddig bírja a vén madár, és meg kellene mondanom, hogy az utolsó dalt játssza a halál a nyakamon, de mit ér az a kevés idő, nap, hónap vagy év, amit még ki lehet rázni az üres zsákból?

— Felírok valami labdacsot.

— Minek? Totemnek, hogy a nyakamon hordozzam?... Mivel tartozom?

Most a doktor von vállat.

— Csak a röntgen. Hét márka.

— A többi maradjon temetési költségekre! Így gondolja?... A következő! — adom át a helyemet, és számba se veszem, hogy a betegek ijedten húzódnak félre, míg a ruhámhoz megyek.

Ma még én veszem fel, majd mások fognak levetkőztetni, és akkor...

— Isten önnel, doktor úr!

61.

Hát számoljuk fel, amíg nem késő!

Mire volt jó a félévszázados küzdelem, nélkülözés, becsület, megfeszített munka, idehurcolás, hogy gondolatban se kívántam rosszat másoknak? A törvény csak erőszaknak bizonyult, az igazság részrehajlónak, a hatalom fosztogatónak, az ideálok kerítőknek a gazok bűneihez. A jók szamara húzza a világ szekerét. Ostor a hátukon, kötél a nyakukon, éhség és rongy a takarójuk, de előttük megy a hit és az álom, reménység zöld füvecskéjével csalogatja a kietlen úton. Ők pedig mennek, mert Isten van.

Velük megyek én is, mert Isten van, aki markába fogad az út végén. Ki tudja, hogy éhes vagyok, rongyos vagyok, utolsó holmimat árulom, és mégsem átkozom azokat, akik kifosztottak, földönfutóvá, hontalanná, üldözötté tettek, életemre vadásznak, gyermekeimet nyomorgatják, az emlékemet is megmérgezik, kiátkoztak, minden kaputól elriasztanak, hogy kísértetnek se térhessek haza. Nem mondom, hogy elevenen rothadjanak el, akik ágyamban fekszenek, házamat bitorolják, földemet elorozták, melyet morzsánkint szereztem öreg napjaimra, ruhámat viselik, kanalammal tömik magukat, fáim árnyékában hűsülnek, kutyámat hűtlenné tették, szüleim csontjait átdobták a kerítésen. Nem mondom, hogy váljék lassú méreggé szájukban az étel, ne szűnjék a kínjuk, minden kitalálható gyötrelem jöjjön rájuk, nőjjön a kezükhöz a kanalam, égesse a földem, fáim minden ága üsse, ijessze, riassza, fussanak eszementen, és soha nyugtot ne találjanak, gyermekük átkozza, anyjuk megtagadja, halál ne könyörüljön rajtuk, senki be ne fogadja, genny és szenny torzítsa, századok megvessék, nap marja, eső ne hűsítse, börtön el ne rejtse megvetettségüket, hóhér meggyötörje, kénytelenek legyenek megismerni önmagukat, és amit cselekedtek, az el-

árult ország, és szenvedő ártatlanok terhe nyomja szakadatlan!...

Nem mondom mindezt, mert Isten bennem van, és megnyíltak szemeim, a békesség rámszáll. Tűz van bennem, és égetem, ami még rossz és fölösleges bennem.

Eleinte még lázadoztam. Bántam, hogy jó voltam, sajnáltam, amit másokért tettem. Amit megvontam magamtól a holnapért. Mert mit ér a holnap? Mit ér szeretni? Vélni, hogy szenvedéssel több lesz az ember? A zsebed legyen tele arannyal, ne a lelked! Ige, szépség, önzetlenség, magad odaadása, áldozat, művészet, bizalom az emberiségben mire való? Nem tűrni, ütni kell! Jobb elvenni, mint adni. Élhetetlenek menedéke az imádság. Azé a világ, akinek nem fáj semmi, minden szél iránt fordul, gyűjt, hatalmon van, és élvez. Sírjanak az ostobák! Értem van a világ!

Hát így teszek én is. Siessünk, ami még hátra van.

— Vegye ki a jegyre az egész húsadagot, és csapjon lakomát! — mondom a feleségemnek. — Ne sajnáljon semmit!... Igen. Jól értette! Egyszerre! Ha nem lesz, lopunk, eladunk, vásárolunk, beszerzünk... Mit borzadozik?... Most pedig miért sír? Természetesen rágyújtok. Pillanatig is kár volt abbahagynom a dohányzást. Nincs több lemondás! Semmiről!

De miért üvöltök?... Mi ez? Újabb roham lesz? Talán a végső?... Gyalázatos lehet a színem. Látom az asszony rám ijedéséből. Hirtelen az ágyat is bontani kezdi.

— Hagyja, mindjárt elmúlik.

— Igyék egy pohár vizet! Ne hívjak orvost?

— Nem kell!

Rémülten nézi a kezemben füstölgő cigarettát. Hátha még tudná, hogy minden percben milyen végzetes lehet?

Ha csak magamról volna szó, nem is bánnám, de talán az utolsó órákban miért éppen neki okozzak keserű perceket? Miért szenvedtessem vele őt?

Eldobom. Már ebben sincs semmi örömem. Nem ízlik. Többet ér látni, hogyan lélegzik fel az asszony... A jó ruhámat se fogom hordani, hogy majd ha nem leszek, és eladja, többet kapjon érte. Toldjuk-foldjuk azzal is az ő

napjait. Gondolatban számbaveszem a „hagyaték"-ot. A javát megettük, feléltük. Alig marad valami. Remélem, lesz annyi esze, hogy semmi eladhatót, használhatót nem dug velem a föld alá. Kár volna még egy rongyos zokniért is. Valahogy majd tudtára adom.

Furcsa. Most meg úgy érzem, mintha nagy dolgot cselekedtem volna, több ember, nagyobb lennék ezzel én is, és olyan érzések öntenek el, mint valaha, mikor még segíteni, adni tudtam. A régi betegség. Ostobaság.

— Jött valami a postán?

— A Solt felesége írt. Kéri, hogy juttassuk el az urának. Valahonnan megtudta a címünket.

— De hiszen Solt már fél éve hazament Magyarországra!

— Hazament? — fehéredik el az asszony. — Fél éve hazament a családjához, és a felesége nem tud róla! Azt hiszi, még itt van! Mi történt vele?

— Ami a többivel!...

El kellene olvasnom a levelet, s majd, ha az árnyak közt találkozunk, elmondanom, hogy elfordíthatja ő is szemeit a földtől. Elintéz mindent az asszony. A kis földet szántja-veti, a géprész után is csordul-cseppen, a szőlőcske se hagyja cserben, keményen elverekszik a rokonokkal, irigyekkel.

Azóta különben tudja mindezt Sándor is. Csak az asszony nem tudja. Jobb is, hogy nem tudja...

Fogom, és tűzbe dobom a levelet. Hadd várjon, bízzék, reménykedjék.

Jövő tavasszal egy szép pillangó körül fogja repülni a kis alföldi házat, számbaveszi a gyermekeket, belebeg minden kis zugot, ami hazahúzta Solt Sándort. Rászáll az asszony arcára, beszél hozzá a szárnya nyelvén, és az asszony megérzi, hogy az ura jött haza.

Nem is sejtik a halandók, milyen nagy segítség egy pillangó!

Mind hazatérünk egyszer valamilyen formában, és nincs hiába semmi belőlünk. Amit elvesztettünk, ami ránk méretett, szenvedés és halál, mindenkiért vagyon. Gondo-

latot adtunk általa a teremtésnek a következő emberkísérlethez. Megnyílnak szemeink, mielőtt örökre lehunynók, és megismerjük az elmondhatatlan titkokat.

— Én is már tisztán látom a jövendőt! — mondom a feleségemnek, aki azonban cseppet sem bízik jövendőlátásomban. Sokszor megjárta vele, de engedi, hogy járjam a bolondok útját. Pedig övé a bolondok útja. Ő aggódik, szenved minden kicsi hírre. Alig fér ki a száján a panasz, aggódás, féltés. Szemei égnek ki a belső tűztől, és elkáprázik arcán az elképedés, ha mosolygok, és nem esem kétségbe, hogy Erdélyt önként ürítik ki a székelyek, vándorbotot vett kezébe a maroknyi nép, és széthányódik a világon.

Én már tudom, hogy új hajnal hasad a kevesekre a nagy leszámolás után. Emberséges és békés. Tiszta és emelkedett. A mai szennyet elviszi az árvíz. Az emberi lélek szárnyra kel. A mindenség nagyvonalúsága mellett aranyfillérek a csillagok, és maga a megkövült halál a hold. Nincs számvetés, csak végtelenség, s az ég fátylába öltözött Isten. A hegyek csontvázára kapaszkodom fel az ember veszedelme elől, a lét megsejtett nagy titkai közé, ahonnan kilátás nyílik a jövendőbe, amely megmutatja, hogy porrá, rozsdává válik minden emberi mű, vas acél, paloták széthullanak, és újat, igazabbat hoz helyettük az élet. Múló lélegzet vagyunk a mindenség életszervezetében.

Hát itt lakom én már, asszony, a hétféle állandó égitest szomszédságában Magyarország fölött, ahonnan jó kilátás nyílik jelenre, és az Időre.

Én már látom gyermekeimet, kisunokámat, aki ingadozó lábakon, két kézre fogott vesszővel hajtja a malacokat az udvaron, és Borcsa, a komondor vigyáz rá meleg szemekkel. Látom az éhezőket, szenvedőket, ártatlan vér hullását, a leáldozó hatalom utolsó embergyilkolását, bódult garázdálkodását; de látom az új sors, új élet csíráit is, fény és sötétség váltakozását azon a földön, és rájöttem, hogy mégis több a virág, mint az atombomba. Már nem vagyok hontalan bujdosó, idegen portékán lézengő koldus.

Sokkal nagyobb világ adta kezemre magát, mint amilyet elvettek tőlem.

Mosolyognom kell, hogy az asszony mégis félt, aggódik értem, mikor pedig fény és derű a sorsom. Örülnie kellene, hogy szemmel láthatólag fogyok ki testemből, könnyülök, légiesedem, minden lélegzettel kisebb leszek.

Csak ez a szorongás, leküzdhetetlen halálfélelem ne volna! Napok óta érzem. Állítólag az utolsó felvonást jelenti. Fogvacogó circumdederunt. A halál már mögöttem sóhajtozik. Este félek elaludni, reggel korán ébredek, hogy míg lehet, lássam a világot. Én ostoba! Nem volt elég belőle? Tudom, hogy egy korszak lezárult, és új következik. Vajon viharral és vérrel kezdődik? Ki éri meg? Ki éli túl?... Mindegy. Jaj után dal jön. Ezt odaát is fogom hallani. Gyermekeink már énekelni fogják. Ez bizonyos, és ennyi nekem elég.

Csak az én vénasszonyomat sajnálom. Nyugodtabb volnék, ha előre ment volna, de ő tovább nem követ. Utaink elválnak. Minden ízével haza akar menni. Meghalni is. Már nem sokáig tartóztatom. Ha majd itt lesz az ideje, utána jövök. Egyelőre áltatom, titokzatoskodom, hogy semmit se sejtsen. Ha tudná, hogy az én bujdosásom megszűnt!...

Senkitől se fogok elbúcsúzni. Lábujjhegyen megyek ki az életből. Aki akar sajnálhat, akinek tetszik, örülhet. Minek lássák, hogy minden húsz lépésre erősítgetem az inaimat, és torkomról szeretném letépni a szorongást? Érdekes, hogy félek a szobámtól, mintha csapda volna, a halál várna benne, hogy belenyomjon az ágyba, és végleg elintézzen. Mihelyt lehet, menekülök belőle, és a környéken, erdőn, mezőn tévelygek. Magános helyeken járok, és összerezzenek, ha emberrel találkozom. Bújom a sűrűkét, bokrokat, mint a madár, és mohón fedezem fel mindennap, hogy mi mindent nem láttam még a természetből. Szemeim isszák, minden érzékemmel gyűjtöm magamba. Sietve csomagolok az utolsó útra. Füvet, virágot, fát, hegyet, völgyet, madarat, bogarat, napot, eget, most szökött friss kalászt, és a mindenség mély, hatalmas morajá t.

Innen, erről a pontról legszebb a világ. Szinte érzem

a föld lendületét, a napsugarak nyomását, és látom a színes táj lelkét.

Ösvény vezet végig a gerincen, be az erdőkbe. Lassan vánszorgok rajta. Szokatlanul erőtlen, gyenge vagyok. Én nem tudtam, hogy a kemény föld ilyen édes, illatos. Drága, barna anyatest!

De ne! Még ne! Várj!

Míg lehet, megyek. Ugyan szédülök, émelygek is, és szeretnék leroskadni rogyadozó térdekkel, de legalább addig a kanyarodóig jussak el!... Már kavarognak előttem a színek, és füleimben erősödik a mindenség zenéje. Néha távoli kiáltásokat hallok, mintha engem hívnának, de hallatlanná teszem, és meggyorsítom lépteimet.

Az ösvényen váratlanul egy két év körüli gyermek állja utamat.

Anyja ijedten kapja fel előlem, védően magához szorítja. Magam is meghökkenek, mintha kinyilatkoztatásban volna részem. Hátha az új emberiség lépett elém ezzel a gyermekkel?...

Eh! Más gondolataim is lehetnének utolsó órámban!

Mégsem véletlen ez a gyermek... Hátha meg akarta köszönni, amit értük szenvedtünk?... Vagy azért jött, hogy átvegye utolsó üzenetemet?...

— Köszönöm! — mondom magyarul, hogy az anyja ne értse, és tovasietek.

Hol elsötétedik agyam, hol kivilágosodik.

Pár lépés után mégis visszatekintek, és látom, hogy a gyermek utánam integet.

Meggörbülök, és beleszürkülök.

Ez a gyermek tudja, hogy utolsó utamra megyek, és az én fekete köröm bezárult. Tudja, és búcsúzik.

Még egyszer felsikolt bennem, hogy kár, és olyan szép az élet, a világ, de testem reszketni kezd, mellem behorpad, látásom megzavarodik, a verejték kezd kiülni a kalapom szélén, és alázatosan meghajtom fejemet:

— Uram! Ne legyen nehéz, és ne tartson soká!...

A nap leszáll.

VÉGE